

ИСТОРИЈСКА БАШТИНА
Број 19

HISTORICAL ARCHIVES OF UŽICE

HISTORICAL HERITAGE

**HISTORIOGRAPHY AND ARCHIVES
RESEARCH REVIEW**

19

**Užice
2010**

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ УЖИЦЕ

ИСТОРИЈСКА БАШТИНА

**ЧАСОПИС ЗА ИСТОРИОГРАФИЈУ
И АРХИВИСТИКУ**

19

**Ужице
2010**

ИСТОРИЈСКА БАШТИНА
Часопис за историографију и архивистику
Број 19
HISTORICAL HERITAGE
Historiography and Archives Research Review
Number 19

Издавач/Publisher
ИСТОРИЈСКИ АРХИВ УЖИЦЕ
HISTORICAL ARCHIVES OF UŽICE

За издавача/For the publisher
Мирослав ДУЧИЋ

Уредник/Editor
Мр Александар В. САВИЋ

Технички уредник, коректор и компјутерска припрема
Technical editor, proof-reader and computer preparation
Драган КНЕЖЕВИЋ

Секретар редакције/Editorial Secretary
Весна ПРЉЕВИЋ

Редакција/Editorial Board
Др Момчило МИТРОВИЋ, мр Татјана РАКИЋ, мр Александар В. САВИЋ,
Мирослав ДУЧИЋ, Миле ЧАРАПИЋ, Љубица МАЦУРА, Весна ПРЉЕВИЋ,
Весна ЛУЧИЋ, Жељко МАРКОВИЋ

Рецензенти/Reviewers
Др Момчило МИТРОВИЋ, др Живота МАРКОВИЋ, др Видан НИКОЛИЋ, др Стјепан
ПАНИЋ, мр Слободан РАДОВИЋ, мр Александар САВИЋ, Драгица МАТИЋ, Љубица
МАЦУРА, Снежана ТОМИЋ – ЈОКОВИЋ

Лектор/Reader
Мр Татјана РАКИЋ

Штампање овог броја часописа омогућио је Град Ужице

САДРЖАЈ
CONTENTS

УВОДНА РЕЧ

1. Мирослав ДУЧИЋ, Историјски архив Ужица коначно у новој згради
Miroslav DUČIĆ, The Historical Archives of Užice
Finally in the New Building 9

ЧЛАНЦИ
ARTICLES

2. Мр Оливера МИЛОСАВЉЕВИЋ, Хајдучија у Ужичком округу у време друге владавине кнеза Милоша 17
Mr Olivera MILOSAVLJEVIĆ, Haiduk Life in the Region of Užice During the Second Rule of Duke Miloš 25
3. Салих СЕЛИМОВИЋ, Муслимански песници у српској књижевности крајем 19. и почетком 20. столећа 27
Salih SELIMOVIĆ, Muslim Poets in the Serbian Literature at the End of the 19th and at the Beginning of the 20th Century 38
4. Нада ПЕТРОВИЋ, Др Милош Борисављевић – прилог за заборављену биографију (1855–1934) 39
Nada PETROVIĆ, Dr Miloš Borisavljević – Contribution to Forgotten Biography (1855–1934) 54
5. Александар З. САВИЋ, Прилог проучавању културе одевања у Ужицу у другој половини 19. и почетком 20. века 55
Aleksandar Z. SAVIĆ, Contribution to Culture Research of Clothing in Užice in the Second Half of the 19th and the Beginning of the 20th Century 73
6. Миле ЧАРАПИЋ, Ужичко Певачко друштво „Златиборска вила“ 1909–1941. 75
Mile ČARAPIĆ, Užice’s Vocal Group „Zlatibor’s Fairy“ 1909–1941 116

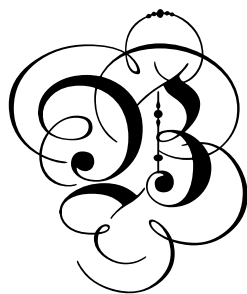
7. Др Живота МАРКОВИЋ, Сарадња партизана и четника у североисточној Босни и у рејону Вишеграда у јесен 1941. године	117
Dr Života MARKOVIĆ, Cooperation between Partisans and Chetniks in the North-East Bosnia in the Area of Višegrad in the Autumn of 1941	132
8. Др Боро МАЈДАНАЦ, Избегличка деца у Ужицу (1941–1945)	133
Dr Boro MAJDANAC, Refugee Children in Užice (1941–1945)	154
9. Др Катица (СТЕВАНОВИЋ) ХЕДРИХ, Проф. др Данило П. Рашковић (28. август 1910 – 29. јануар 1985) – <i>Поводом 100 година од рођења знаменитој Ужичанина</i>	155
Dr Katica (STEVANOVIĆ) HEDRIH, Prof. Dr Danilo P. Rašković (August 28th 1910 – January 29th 1985) – <i>On the 100th Anniversary of the Birth of Famous Man from Užice</i>	192
АРХИВИСТИКА – ИЗ АРХИВСКИХ ФОНДОВА	
ARCHIVES RESEARCH – FROM THE ARCHIVES FUNDS	
10. Жељко МАРКОВИЋ, Једно писмо Миладина Радовића (Прилог утврђивању стварних чињеница из новије прошлости града Ужица)	193
Željko MARKOVIĆ, A Letter of Miladin Radović <i>Contribution to Establish Real Facts from the Recent Past of the City of Užice ...</i>	202
11. Драган КРСМАНОВИЋ, Архивски фонд – Златиборски корпус Југословенске војске у отаџбини (Аналитички инвентар)	203
Dragan KRSMANOVIĆ, The Fund „The Zlatibor Corps of Yugoslav Army in Homeland“	234
12. Мр Александар В. САВИЋ, Билтен Округног комитета Титово Ужице за август 1946. године	235
Mr Aleksandar V. SAVIĆ, Bulletin of District Committee of the Communist Party of Serbia - Titovo Užice for August 1946	254
13. Милева МИЛОШЕВИЋ, Одликовања проте Милана Смиљанића 1913–1971.	255
Mileva MILOŠEVIĆ, The Priest Milan Smiljanić’s Medals 1913–1971	270
14. Слободан МАНДИЋ, Архиви и „Web 2.0“ окружење	271
Slobodan MANDIĆ, Archives and „Web 2.0“ Surrounding	277

**ПРИКАЗИ
REVIEWS**

15. Весна ЛУЧИЋ, Издања Историјског архива у Ужицу за 2009. годину
Vesna LUČIĆ, Editions of the Historical Archives of Užice in 2009 279
16. Весна ПРЉЕВИЋ, *Архивски гласник* – гласило Друштва архивиста Србије
Vesna PRLJEVIĆ, *Archival magazine* – Archivists' Society of Serbia 284
17. Драга МАСТИЛОВИЋ, *Херцеговина у Краљевини Срба, Хрватиа и Словенаца 1918–1929*, Издавачко предузеће Филип Вишњић, Београд 2009. (Др Слободан БЈЕЛИЦА)
Draga MASTILOVIĆ, *Herzegovina in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians 1918–1929*, Publishing House Filip Višnjić, Belgrade 2009 (Dr Slobodan Vjelica) 289
18. Горан ДАВИДОВИЋ – Лела ПАВЛОВИЋ, *Историја Чачка – хронологија од праисторије до 2000. године*, Међуопштински историјски архив, Чачак, 2009. (Радован М. МАРИНКОВИЋ)
Goran DAVIDOVIĆ – Lela PAVLOVIĆ, *History of Čačak – Chronology from Pre-history to 2000*, The Regional Historical Archives in Čačak, 2009 (Radovan M. MARINKOVIĆ) 291

**ИЗ ЛЕТОПИСА АРХИВА
FROM THE ANNALS OF THE HISTORICAL ARCHIVES OF UŽICE**

- ЛЕТОПИС Историјског архива 2009. године (Весна ПРЉЕВИЋ)
THE ANNALS of the Historical Archives of Užice for 2009
(Vesna PRLJEVIĆ) 295

УВОДНА РЕЧ

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ УЖИЦА КОНАЧНО У НОВОЈ ЗГРАДИ

Крајем марта 2009. Градска управа, на челу са градоначелником Јованом Марковићем, распитивала се о могућности да се нова зграда Историјског архива свечано отвори на Дан града – 9. октобра, иако је остало још доста посла на окончању завршних радова. Половином априла Архив је обавестио градоначелника да постоје шансе да се радови окончају до празника града, под условом да се средства, која су планирана у буџету града, и не тако извесна средства у буџету Републике, исплате извођачима након окончаних радова.

Радови су се обављали скоро до поноћи, дан уочи свечаног отварања, како је то већ за наше прилике уобичајено. Лепо и пријатно јутро је 9. октобра, на најлепши начин наговестило један свечани догађај у Ужицу. Град Ужице је у своје име позвао велики број званица из града и околине, а Архив је са своје стране позвао колеге из архива Босне и Херцеговине, Словеније и колеге из неколико архива из Србије, као и своје сараднике и пријатеље. Испред поднева велики број званица и грађана Ужица окупио се у Жичкој 37, испред нове зграде Архива, а тачно неколико минута пре 12 сати, за колико је и заказано свечано отварање, стигао је министар за културу Републике Србије Небојша Брадић. По нашим проценама било је окупљено преко 150 званица, који су са нестрпљењем чекали да уђу у нову зграду, коју су Ужичани већ прозвали „Скадром на Бојани“.

Како је то већ уобичајено, окупљенима се прво обратио домаћин свечаног скупа, директор Историјског архива Мирослав Дучић. У свом обраћању, Дучић је на кратко подсетио присутне о вишедеценијској жељи и тежњи запослених и оснивача установе да обезбеде боље услове за рад установе, што траје готово од оснивања Архива. Истакао је да је градња дуго трајала и да су све структуре власти новој згради Архива давале приоритет у буџету града. Захвалио се свим председницима града Ужица од 1996. године: Зорану Вујовићу, Милану Никитовићу, Мирославу Мартићу, Тихомиру Петковићу и садашњем Јовану Марковићу на одлучности и жељи да Ужице добије савремену зграду Архива. Захвалио се и Министарству за културу, а посебно присутном министру, на значајним средствима која су издвојена у 2008. и 2009. за нову зграду. Мирослав Дучић је подсетио на

један податак, који је за град Ужице веома битан, а то је да је нова зграда Архива четврта наменски саграђена зграда за потребе архивских установа у Србији од 1928. године, када је направљена прва наменска зграда за потребе Архива Србије. Посебно се захвалио колегама архивистима из Србије и колегама из земаља бивших република, који су дошли да заједно поделе радост са Ужичанима знајући колико је данас тешко адаптирати један простор, а камоли изградити једно ново здање у коме ће се обављати архивистичка делатност.

Након Дучића, присутнима се обратио посланик у Републичком парламенту Ужичанин Бранислав Митровић. Он је истакао да је отварање нове зграде велики догађај за архивистику уопште и културу града и окружења. Митровић је нагласио да инвестирањем у нове објекте добијамо јаче институције овог града. То све може значајно утицати на развој града Ужица као центра будућег региона. Он је похвалио Архив Ужица, Народно позориште и Градску галерију као добре примере сарадње и партнерства са Министарством културе Србије и заложио се да и друге институције локалног карактера морају тражити партнере у институцијама републичке Владе.

Свечаном скупу се, након посланика Митровића, обратио градоначелник Ужица Јован Марковић. Градоначелник је, уз констатацију да је градња оваквог објекта трајала веома дуго, нагласио да ово показује да је наше друштво још увек сиромашно и да је потребно направити континуитете у власти и настављати пројекте које воде ка просперитету. Захвалио се својим претходницима који су издвајали средства да се овај објекат изгради и изразио је велико задовољство што се за дан града отвара овакав савремен објекат културе у нашем граду. Градоначелник се захвалио и министру Брадићу што су у протеклој, а нарочито овој, веома тешкој години за улагања и инвестирања у култури, издвојена средства за довршетак зграде Архива. Марковић је на крају свог обраћања рекао да Ужице треба да се поноси својом традицијом и прошлешћу и пожелео је да овај лепо објекат Архива у наредном периоду чува лепо сећање на прошлост.

Са отварања нове зграде Архива

И на крају се присутнима обратио и министар културе Републике Србије Небојша Брадић. Министар је прво Ужичанима честитао празник града, али је нагласио да је данас празник и за област заштите културног наслеђа. Један нови објекат, и једна велика инвестиција је са данашњим даном завршена. У Министарству културе су задовољни изградњом Архива у Ужицу јер је оно добар путоказ колико и како се може заједно урадити за област културе (министар је задовољан партнерством и заједничким улагањем локалне самоуправе и Републике). Брадић истиче и парадоксалну чињеницу да је зграда Историјског архива у Ужицу један од ретких нових објеката саграђених протеклих година за област културе у Србији. Зграда Архива је добар пример колико мора у будућности да се уради, јер оваквим објектом у Ужицу би се поносио сваки град у Србији и ширем региону. Даље, министар опет истиче партнерство Министарства културе чија су залагања и улагања наишла на „плодно тло у смислу проактивне улоге локалне средине, која је дала велики и истрајан допринос, не само да Историјски архив данас изгледа како изгледа, већ и да, убудуће, буде све

оно што један савремени архив (архив који по својој улози и култури иде у корак са временом) буде – архив који увек изнова, и без престанка, у живој интеракцији, на себи својствен начин спаја историју и данашњи тренутак. Архив који прави посебан и вредан комуникацијски мост између оног што је било и оних који би да то знају, и да та сазнања уграде у лепшу будућност... Прошлост је жива у мери у којој свако од нас носи њен део, и ако ужички архив буде место сусрета нових генерација које долазе и докумената који чувају наслеђе прошлости он ће бити живо место које гради нову будућност. Намера да се његови садржаји учине не само видљивим, већ и на нов начин приступачним и пријемчивим што ширем кругу посетилаца; настојања да се у тим напорима акценат стави, пре свега на генерацију младих људи – димензије су које дају додатни значај и смисао овој институцији културе, важној не само за град Ужице и његову околину, већ и за културу Србије“. Порука изречена у последњем делу свечаног говора министра Брадића јасно и недвосмислено представља путоказ за даљи рад Архива који је у новој згради добио одличну базу за рад.

Министар и градоначелник су заједно пресекли црвену траку и тиме нагостили званицама, да могу да уђу у ужички „Скадар на Бојани“. Присутни новинари, а било их је из локалних медија и медија републичког ранга, затражили су од министра и директора Архива допунске и мало шире информације о почецима градње, цени и многе друге податке о самој згради које нису саопштене у церемонијалном обраћању.

Свакако да су новинари својим редакцијама проследили вести и информације са отварања нове зграде Историјског архива у Ужицу са новинарског аспекта, а за читаоце *Историјске баштине* на кратко да подсетимо како је текла градња нове зграде Архива.

Прво озбиљније размишљање о решавању смештајног простора Архива Ужица, поткрепљено документом о коначном решењу за смештај, бележимо 1961. године када је Савет за културу Народног одбора општине Титово Ужице затражио од Архива да предложи које би просторије у граду одговарале за смештај већ прилично велике количине грађе, која је за 13 година прикупљена са терена и чувала се у изузетно лошим условима.¹ Савет Историјског архива је предложио три решења и то: 1. Зидање нове зграде 2. Адаптацију просторија Војног гарнизона (здање код цркве Св. Ђорђа у Ужицу) и 3. Преузимање зграде тадашње поште (на Липи) са дворишним просторијама. Израђен је и елаборат потреба простора за рад Историјског архива. Решење није нађено и треба истаћи да су просторије

¹ Миодраг Глушчевић, *55 година Историјског архива Ужице 1948–2003*.

на Липи додељене Комуналном предузећу, а друга два предлога су фигурално рирала све до коначног решења о адаптацији Старог млина на Ракијској пијаци 1996. године.

Зграда Старог млина пред рушење

Уместо адаптације Старог млина, након испитивања тла, конструкције и зидова Старог млина, донета је коначна одлука да се сруши постојећи објект и изгради наменска зграда. Припремљена је документације, али не-комплетна, и крајем 1996. се кренуло у градњу. Након две године градње застало се услед недостатка новца па је наступила непланирана пауза од осам година. За то време армирано бетонска конструкција од три спрата, која је стављена под кров, више је личила на срушени стари млин него што је наговештавала нов и модеран објекат будућег Архива.

У међувремену, Архив се борио да сачува зграду од отворених аспирација појединаца и других заинтересованих да преузму или купе зграду за комерцијалне сврхе. И коначно 2006. године, након добијене докумен-

тације за градњу и делом обезбеђених средстава за наставак градње, наставило се са градњом друге фазе нове зграде Архива.

Прекиди у градњи су настајали углавном, као последица недовољно обезбеђених средстава инвеститора. Овакав објекат би у нормалним условима био грађен до 2,5 године. Највише новца издвојило је Министарство културе РС, затим Град Ужице и неке од општина Ужичког округа (Ариље, Бајина Башта, Косјерић, Пожега, Ивањица и Чајетина). За пуних 13 година, како траје градња Архива, општине Нова Варош, Прибој и Пријеполје игнорисале су све захтеве упућене званичницима за учешће у градњи, иако се у Архиву налази око 35% грађе са подручја ове три општине.

У објекат је уложено око 1.100.000 евра. Процена је дата у еврима, јер би у динарима, услед дугогодишње градње и велике инфлације, вредност објекта деловала нереално. Прекид у градњи, испоставило се касније, имао је и добре стране, с обзиром на то да је Архив добио накнадно још око 500 m² у односу на првобитно решење из 1996. године.

Нови архив у Ужицу је спратности П+2+Пк са допројектованом галеријом има 1300 m² корисног простора. Услед специфичних услова под којима је грађена, зграда има две фазе. Фактички прва фаза, која је легализована, део је зграде који се може посматрати као радна зона са канцеларијама и депоима. Друга фаза, која је допројектована, је део зграде спратности П+2 која би се посматрала као репрезентативни део и оријентисан је на рад са корисницима грађе и са јавношћу преко изложбеног простора, библиотеке и репрезентативне просторије, по потреби кино сале за мање пројекције и сл.

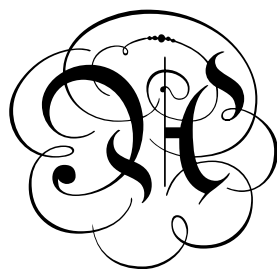
Објекат има два улаза. Споредни ће бити у функцији пријема грађе и имаће простор за приступ већих возила за транспорт. Одмах иза споредног улаза је прихватни депо за дезинфекцију и чишћење грађе. Прихватни депо је у близини теретног лифта, носивости 600 кп, и депоа, тако да је омогућен једноставан и брз транспорт до коначног одлагања. У приземљу, одмах иза улазног хола налази се портирница и пријемна канцеларија. Корисници грађе и друге странке своју мисију углавном завршавају у приземљу и нема сувишног шетања по осталим деловима зграде. Сигурност као и контрола протока неслужбених лица је потпуна. Корисници читаонице и библиотеке користе први спрат друге фазе тако да је и њихово кретање прилично ограничено.

Климатизација депоа је потпуна. У току градње дошло је и до одступања од пројекта, јер је просторија поткровља друге фазе, третирана као техничка просторија, претворена у депо за библиотечки фонд који у овом моменту броји преко 13.000 јединица. И у њему је накнадно уграђен из-

дувни систем. Нажалост, у радним просторијама није урађена климатизација, која није ни пројектним задатком предвиђена, из разлога високе цене, с обзиром на то да је за инвеститоре, и сама климатизација објекта Архива представљала неоправдано улагање.

Депои заузимају 520 m² и смештени су на сва четири етажа. Сви депои су климатизовани по најсавременијем систему који подразумева филтрирање прашине, елиминацију влаге и постојаност сталне температуре. Поред овога, зидови депоа су обложени дуплом опеком, а на крају се завршавају стиродуром дебљине 10 cm. Систем сигурности од пожара и крађе је добро решен. У згради је инсталисано преко 20 хидрантских станица и уграђени су сензори дојаве пожара готово у свим просторијама. На депоима су уграђена ватроотпорна врата до 120 минута издржљивости на ватру. У свакој просторији уграђени су противпровални сензори.

Историјски архив Ужица је у својој мисији, која траје више од 60 година, ипак достигао неке домете. Нови објекат архива испуњава не само основну намену једне архивске зграде, већ и много више. Надамо се да ће ова нова зграда променити досадашње навике и да ће се за културу, а посебно за област заштите културне заоставштине, држава много више „заинтересовати“, посебно за изградњу новог и модерног простора за потребе културе.

ЧЛАНЦИ

УДК

Мр Оливера МИЛОСАВЉЕВИЋ

ХАЈДУЧИЈА У УЖИЧКОМ ОКРУГУ У ВРЕМЕ ДРУГЕ ВЛАДАВИНЕ КНЕЗА МИЛОША

САЖЕТАК: Хајдучија је у време османлијске власти имала углавном антитурски карактер, да би се, након формирања националне државе и одласка Турака, претворила у криминалну појаву уперену против сопствене власти. Ужички крај је деценијама представљао легло хајдука и јатака. Против њих су кнез Александар Карађорђевић и уставобранитељи 1850. године донели тзв. Ужички закон, чија је примена неколико година касније довела до сузбијања хајдучије. Овај рад се бави неуспелим покушајем кнеза Милоша да, укидањем строгих одредби Ужичког закона, блажим мерама спречи одметања од власти и поновно бујање хајдучије.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: хајдуци, одметање од власти, *Ужички закон*, Ужички округ, кнез Милош, *Казнени законик*

Познат по хајдучији још у доба турске владавине, ужички крај је и деценијама након успостављања националне власти означаван као легло хајдука. На то су утицали како његова неразвијеност, менталитет становништва и географске одлике, тако и његов погранични положај, удаљеност од централне власти и недостатак сталних и јаким полицијских и војних снага. Отуда је током читавог 19. века овај део Србије заузимао прво место по распрострањености и интензитету хајдучије, која је одласком Турака изгубила свој антитурски карактер и постала синоним за разбојништво уперено против сопствене, националне државе. Да би очувале свој ауторитет, власти Кнежевине, а потом и Краљевине Србије, против ове врсте криминала морале су водити дугу и жестоку борбу, а њено незаобилазно поприште представљао је управо Ужички округ.

Покушавајући да стану на пут хајдуцима у овом делу државе, кнез Александар Карађорђевић и уставобранитељи су 13. априла 1850. године¹ донели први законски акт у потпуности посвећен хајдучији. Према овој уредби, познатој под незваничним називом *Ужички закон*, Рујански срез је, ради лакшег савладавања одметника, подељен на два дела – Златиборски и Ариљски срез. Ужички окружни начелник добио је широка овлашћења у истражном поступку против хајдука и јатака, а за борбу против одметника стављено му је на располагање 40 пандура. Ухваћени хајдук и „доказани и обелодањени“ јатак подвргнути су преком суђењу, а њихове фамилије прогонству далеко у унутрашњост Србије.²

Примена одредби *Ужичког закона*, који је у јуну 1850. године проширен и на Чачански округ, неколико година касније довела је до привремене победе државе над одметницима у овим крајевима.³ Отуда је, крајем педесетих година, изведен закључак да строге мере против хајдучије треба укинути, тим пре што је у Србији дошло до промене власти и династије. Уставобранитељски режим и кнез Александар Карађорђевић смењени су на Светоандрејској скупштини децембра 1858. године, а нови режим старог Милоша Обреновића показао је намеру да блажим мерама стекне популарност у народу. Оне су, свакако, подразумевале и укидање строгих одредби *Ужичког закона*.

Неколико година по Милошевом повратку на српски кнежевски престо, министар унутрашњих дела Никола Христић покушао је да заслуге за привремено сузбијање хајдучије и криминала уопште припише управо Обреновићу. У свом извештају Народној скупштини, први човек полиције тврдио је како је лоповлука, хајдуковања и разбојништва у Србији било још одраније али, „кад се повратио на владу блажене памети Књаз Милош, лоповлуци одма за неко време престаше, зликовци умукосе; и могло се мислити, да ће то стање по дуже потрајати. Мирни грађани благосиљају оно време, кад су без страха могли путовати у пуној безбедности.“⁴ Хајдучија је, међутим, у великој мери сузбијена и пре Милошевог повратка, па

¹ Сви датуми у тексту су по старом календару.

² *Сборник закона и уредба, и уредбени указа издани у Књажеском Србији*, 5 (Од почетка 1849. до конца 1850. године), Београд 1853, 114–119; Јован Пејин, „Ужички закон и сузбијање хајдучије 1850–1851. године“, *Ужички зборник* (даље: УЗ) 15, Ужице 1986, 78–81.

³ Оливера Милосављевић, *Хајдучија у чачанском и рудничком округу у другој половини 19. века*, магистарски рад, одбрањен 13. јула 2009. на Филозофском факултету у Београду, 27–49; Јован Пејин, „Неколико докумената о ликвидацији хајдука у ужичком округу године 1854.“, *УЗ 12*, Ужице 1983, 99–113.

⁴ Протоколи редовне народне скупштине, одржане о Великој Госпођи 1864. године у Београду, Београд 1864, 41.

је његова намера да влада блажим методама наишла на повољан пријем. Тако је Народна скупштина у Крагујевцу 19. септембра 1859. године прихватила мишљење да се укине одредба *Ужичког закона* о прогонству хајдучких фамилија у удаљене округе Србије. Влада је, у складу с тим, требало да пронађе друга средства за предупређење хајдучије, а кнез да помилује већ протеране фамилије и допусти им повратак у завичај.⁵

Малогоспођинска скупштина је своју одлуку о хајдучким фамилијама предложила Државном савету, који је потом од Попечитељства внутрених дела тражио мишљење о даљој примени ванредних закона у Ужичком, Чачанском и Црноречком округу.⁶ Тамошњим начелствима Попечитељство се обратило 13. јануара 1860. године с неколико питања. Министра је занимало колико су последњих година поменути закони помогли да се хајдучија сузбије и да ли би се од њих сада могло одустати, или би, можда, требало предузети строже мере. Такође, од Ужичког и Чачанског начелства тражило се да у својим окрузима напишу чланове свих хајдучких фамилија које се тренутно налазе у прогонству, да наведу где се тачно налазе и да ли би се могли одмах вратити на своја огњишта.⁷

Након консултације с потчињеним среским старешинама, Ужичко начелство изнело је своје уверење да се хајдучија у том крају никада не може потпуно искоренити. Отуда су закључили да постојеће мере против ове појаве не би требало поштравати, а још мање укидати, јер су удаљавањем хајдучких и јатачких фамилија у унутрашњост Србије хајдуци лишавани заштите и тако приморавани да скровиште проналазе у Турској. Из Ужичког округа је у претходном периоду протерано шест фамилија, од којих су се две налазиле у Рудничком, две у Крагујевачком, једна у Београдском и једна у Смедеревском округу. У свом завичају више нису поседовале никакво имање, па би њихови чланови, лишени имовине а склони хајдуковању, пали на терет околном становништву и, врло вероватно, поново поста ли хајдуци. Због тога ужичка окружна власт никако није желела њихов повратак.⁸ Чачанско начелство је, такође, закључило „да се нипошто не одступа јошт за неко време“ од *Ужичког закона*, зато што се, при свој његовој строги, људи и даље неретко одмећу од власти. Своје образложење

⁵ Протоколи србске Народне скупштине, држане у месецу септемвру 1859. године у Крагујевцу, стр. 31.

⁶ У извесним селима Црноречког округа од 26. априла 1853. године важиле су ванредне мере против крађа и паљевина [Архив Србије (даље АС), Министарство унутрашњих дела (даље МУД), Полицајно одељење (даље П), XI-84/1860].

⁷ Исто.

⁸ Исто.

Начелство је поткрепљивало тврдњом „да планински људи не траже велики узрок па да се у ајдуке одметну, но да то лако код њи бива, и да су само одвећ строге мере у подпуном реду одржати иј cadre“ Из Чачанског округа само се једна хајдучка фамилија налазила у прогонству, али је Начелство сматрало да ни њој не треба дозволити повратак из Пожаревачког округа.⁹ Пошто ни Начелство Округа црноречког није желело укидање закона из 1853. године, Попечитељство није прихватило предлог Народне скупштине о укидању мере протеривања хајдучких и јатачких фамилија, нити се сложило с враћањем прогнаних фамилија у своју постојбину.¹⁰

Мишљења начелстава да није време за укидање ванредних мера имала су своју потврду на терену. Хајдучија јесте у великој мери била сузбијена, али није била потпуно уништена. Године 1859. проблеме властима Ужичког и Чачанског округа задавала је чета у којој су били Милан Стовраговић из Драгачевског среза, Илија Араповић из Радаљева и Шуле Мацареввић из Маскове, Моравичког среза. Због њих је Ужичко начелство у мају наредило постављање страже дуж реке Моравице, како би им онемогућило прелазак у Драгачево, као и истовремено поседање пограничних кланаца, погодних за пребацивање одметника на турску територију. Потера је 17. маја довела до погибије харамбаше Араповића, чија је глава донесена у Ужице, и рањавања једног хајдука из његове чете.¹¹ И поред овог успеха, Ужичко начелство жалило се Попечитељству како „не може на крај стати ајдуковању у ономе крају“. При том је тражило да му се одреди годишња сума од 100–150 талира, из које би се исплаћивале награде онима који хајдуке прокажу, убију или ухвате, и која би служила за поткупљивање јатака, лечење хајдучких жртава и слично. Државни савет одобрио је да се за ову сврху издвоји годишња сума од 100 талира, што је и кнез потврдио 26. фебруара 1860. године.¹²

Иако се ни власти два округа, у којима је хајдучија годинама представљала велики проблем, ни Попечитељство внутренних дела нису сложили са ублажавањем мера против одметника, кнез Милош је сматрао да је дошло време за попуштање. Крајем марта 1860. године обнародован је *Казнишелни законик* за Књажевство Србију, који је одметнике, поред оста-

⁹ Исто.

¹⁰ Исто.

¹¹ АС–МУД–П–VII–102/1862. Шуле Мацареввић ће се у рану јесен 1860. године предати са своја три друга – Петром Каљевићем из Колашина, Нешом Зечевићем из Кушића и Милићем Ђоковићем из Церове (АС–МУД–П–II–185/1861).

¹² АС–Државни савет (даље ДС) 124/1860, ролна бр. 276; АС – Министарство иностраних дела–Внутрено одељење–II–196/1860.

лог, ослободио преког суђења, а њихове породице прогонства у туђину и распродаје имовине.¹³ Ступањем на снагу *Казненог законика* практично је укинут ванредни *Ужички закон* у Ужичком и Чачанском округу. Ако је и било дилеме у вези с тим, Попечитељство внутрених дела сасвим ју је отклонило 16. јуна 1860, када је Ужичком начелству то јасно ставило до знања.¹⁴

О томе какве је последице по хајдучију донео овај правни акт, неколико година касније говорио је министар Христић: „Следство овог Казнителног законика не беше поспешно за уништење лоповлука и ајдуковања. Неваљали људи, користећи се нешто благим поступањем, које се према њима набљудавало, нешто на своју корист употребљујући формалности, да неког могу осудити, а нешто уздајући се да неће бити пронађено њихово злочинство, одадоше се злим делима, која, а особито лоповлуци, ајдуковања и разбојништва, преотеше ма. Лопови, ајдуци и разбојници извештише се толико довијати према законим формама, да су често од судова без казни одпуштани из недовољни доказа или из други овом подобни навода.“¹⁵ Тако *Казнени закон* није допринео сузбијању хајдучије, а одметници су само у прво време показали одређено интересовање за оне његове прописе који су омогућавали предају без тежих последица.¹⁶

Међу онима који су се први предали био је Милан Стовраговић. Овај Драгачевац из Миросаљца у хајдуке се одметнуо након бекства с робије, коју је издржавао у Топчидеру због напада на неког свог земљака. По убиству харамбаше Араповића 1859. године, Стовраговић је наставио да хајдукује по Србији и Турској. То, међутим, није дуго трајало, јер се већ 5. јануара 1860. обратио кнезу молбом за помиловање. Пре него што је добио одговор, у другој половини априла са Шулом Маџаревићем и осталим друговима појавио се у Чачанском округу, у селу Трешњевици, а већ у мају предао се моравичком капетану у Ивањици. Полагање оружја уследило је након обећања чачанског начелника Василија Маџаревића да ће се код кнеза заузети за његово помиловање. Стовраговић је 11. маја увече доведен у Чачак, а Маџаревић је испунио дато обећање, сматрајући да би се овим чином и остали хајдуци, „који наклоност к предаји обећавају“, лакше на то приволели. Према наводу драгачевског старешине, Стовраговић у овом крају Србије никоме није причинио зло и штету, па су га сви његови

¹³ Милисав Р. Ђенић, *Злочини у име правде. Златиборска хајдучија*, Београд 2005, 73–74.

¹⁴ АС–МУД–П–VII–102/1862.

¹⁵ Протоколи редовне народне скупштине, одржане о Великој Госпођи 1864. године у Београду, 41.

¹⁶ М. Р. Ђенић, нав. дело, 74.

сељани драговољно примали назад. Имајући све ово у виду, кнез Милош је крајем маја Стовраговића ослободио даљег издржавања робије, али је помиловани хајдук остао одговоран за евентуалне штете које је починио у току свога хајдуковања.¹⁷

Стовраговић је, нажалост, био један од ретких хајдука који су се након доношења *Казненог законика* предали властима.¹⁸ Остали су, користећи укидање строгих мера према себи и својим фамилијама, полако дизали главу. Ужичко начелство је, иако свесно да ванредни закон против хајдука више не важи, више пута тражило одобрење за постављање четника, макар се они плаћали и прирезом разрезаним на народ. Хајдуци из Турске су, према његовим жалбама, сваки час упадали у погранична села ужичког округа. Тамо су пљачкали народ и брзо се враћали натраг, завршавајући читав овај „посао“ за свега два-три сата, без икаквог ометања од турских власти. Попечитељство је, међутим, сматрало да је „сав народ дужан на позив власти ајдуке терати и ватати“, па није одобравало формирање плаћених чета. Окружног начелника такав одговор није задовољио. Према његовим речима, благовремено подизање потера у ужичком крају било је практично немогуће, како због раштрканости сеоских кућа, тако и због чињенице да се тамошњи житељи лети, кад су хајдуци најактивнији, „због дивљачног и неплодног предела, неки сејући кукурузе по Морави, а неки по кирицилуку и по аргаштини разиђу“. Пошто су и из Чачанског округа стизали узнемиравајући извештаји и молбе за ангажовање четника, Попечитељство унутрених дела је, најзад, 8. јуна 1860. предложило Савету да Ужичком начелству одобри узимање бар 40, а Чачанском најмање 30 четника. Њихове месечне плате износиле би по три, односно четири талира за буљукбаше, а окружни старешина располагао би њиховим одредима по потреби, кад се хајдуци појаве.¹⁹

Чекајући одговор Државног савета, Ужичко начелство није седело скрштених руку. Попечитељство унутрених дела 21. јуна обавестило је Савет како је тих дана у Ужичком округу побијено чак седам хајдука.²⁰ Јасно увидевши шта се спрема, Начелство је четири дана касније упозорило надлежног министра да ће се због укидања *Ужичког закона* хајдуци и јатаци за кратко време толико намножити, да их више ништа неће сузбити, чак ни враћање Закона у живот. Из Београда му је 1. јула стигао одговор да је за-

¹⁷ АС-МУД-П-V-30/1860; АС-МУД-П-VII-102/1862.

¹⁸ Шуле Мадаревић, Стовраговићев друг, у рану јесен 1860. године предао се с тројицом хајдука из своје чете (АС-МУД-П-II-185/1861).

¹⁹ АС-МУД-П-VII-102/1862.

²⁰ АС-ДС-521/1860, ролна бр. 282.

конодавна власт све то имала у виду приликом издавања *Криминалног закона*, али да „уљуднијем времену“ не би одговарало да се оне „нечовечне мере“ и даље упражњавају. Зато је ужичком начелнику препоручено једино то, да хајдучију сузбије марљивим деловањем среских старешина, кметова и народа свога краја.²¹

Колико је власт хајдуцима ишла низ длаку види се и из примера чувеног хајдука Павла Јелисавчића, који је по наредби кнеза Милоша 23. јуна 1859. постављен за главног буљукбашу свих пограничних стража у ужичком округу. Његова годишња плата износила је 200 талира, а дужност му је била да обилази пограничне страже, одржава њихову дисциплину и полицијским властима стоји на располагању у борби против хајдука. Ужичко начелство се годину дана касније жалило да Јелисавчић „ниуколико дужност своју не испуњава“, нити је у истребљењу хајдука показао некакве вештине. Откако је постављен на своју дужност, хајдуци су се више пута појављивали и нападали народ у Ужичком округу; он се ниједном с њима није ни сукобио, а камоли некога од њих убио или ухватио.²² Врхунац попустљивости власти према одметницима је, међутим, био коначни одговор Савета на тражење да се у Ужичком и Чачанском округу ангажују четници за борбу против хајдука. Са скоро месец и по дана закашњења, ово тело је 21. јула одговорило да „не налази за нужно“ враћати у живот укинути закон, „нити пак пандуре за ту цел одобравати.“²³

Хајдуци су на решеност власти да не враћа на снагу *Ужички закон* одговорили новим одметањима и злоделима. То се показало нарочито након смрти кнеза Милоша (септембра 1860), па се Ужичко начелство већ у марту 1861. године поново жалило Попечитељству. Подсећајући га како је унутрашњост округа, захваљујући *Ужичком закону*, била практично очишћена од хајдука, Начелство је изнело податак да се почетком овог пролећа, првог откако је закон из 1850. укинут, од власти одметнуло већ 16 људи. Начелству су скоро свакодневно стизали извештаји „да је данас овај а сутра онај од имућни домаћина од лопова и ајдука нападнут, злостављен и поарат“, да ситуација одавно није била гора и да се, штавише, „више њи у ајдуке одметнути спрема.“²⁴ Тако се, само годину дана након доношења

²¹ АС-МУД-П-VII-102/1862.

²² Ужичко начелство ће годину дана по овој жалби, 10. априла 1861, обавестити Београд да је Јелисавчић, након што је опоменут, показао послушност и ревност у Златиборском срезу, како при надгледању пограничних стража, тако и при истребљењу хајдука. У ариљском и моравичком срезу, међутим, није у потпуности извршавао своју дужност (АС-МУД-П-II-99/1861).

²³ АС-МУД-П-VII-102/1862.

²⁴ Исто.

Казнено законика, испоставило да држава једино чврстом руком може искористити хајдучију.

Укидање строгих казни „у једном наступу превременог либерализма и хуманизма“ показало се као потпун промашај.²⁵ Михаилов попечитељ внатрешних дела, Никола Христић, 27. марта писао је Савету како се у Ужичком округу од пролећа појавио велики број хајдука, који не само што краду и нападају, него и муче и убијају људе. Будући да су властима одузета средства за њихово откривање, зликовци су се „још већма осмелили“, па је министар предвиђао да ће број одметника и јатака порасти. То су увидели и сами житељи ужичког краја, који су „обштим гласом“ захтевали обнављање строгих мера из 1850. године. Христић је због тога тражио хитно враћање у живот како *Ужичког закона*, тако и његових накнадних тумачења и допуна. Сутрадан је свој захтев проширио и на Чачански округ, предвиђајући да ће се након враћања Уредбе хајдуци и лопови пребацили тамо, тим пре што „и онамо обично велики лоповлуци бивају“.²⁶ Савет је прихватио предлог Попечитељства, а кнез Михаило потврдио 30. марта 1861. године.²⁷ Тако је *Ужички закон*, с каснијим тумачењима и допунама, својим обнародовањем поново ступио на снагу у Ужичком и Чачанском округу. Последице оваквог потеза осетиће се веома брзо, али ће хајдучија тек у наредним деценијама показати своју најмрачнију страну.

²⁵ С. Јовановић, *Дружа влада Милоша и Михаила (1858–1868)*, Београд 1923, 162.

²⁶ Др Бранко Перуничкић, *Чачак и Горњи Милановац 1815–1865*, Чачак 1968, 699–700.

²⁷ *Сборник закона и уредба: издациј у Књажевсџу Србији*, 14, Од почетка до конца 1861. године, Београд 1862, 58.

Mr Olivera MILOSAVLJEVIĆ

Haiduk Life in the Užice Region during the Second Rule of Duke Miloš

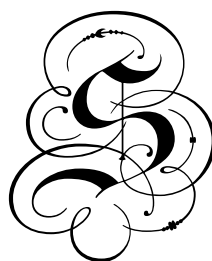
Summary

Loosing its essential, anti-Turkish character after national authority was formed, after the Turks left Serbia, haiduk life turned into pure criminal form, meant for the basis of the state system and order. During the 19th century, haiduks were defying the authorities by becoming the outlaws and bandit's acting. Their existence couldn't be tolerated because of that. That was especially referred to the Užice region, which was on the top of the black list of regions spread over by this criminal for decades.

Trying to destroy the haiduk life, the constitutionalists were passed so-called the Užice's Law in 1850, which contributed a great deal to its stamping out in later years.

Haiduk life appeasement and a wish to become popular in the nation by more gentle ruling methods, after returning to throne, led duke Miloš to repeal the strict regulations of the Užice's Law. That was done by passing the Penal Statute in March 1860, in spite of opposition of the police authorities. Haiduks were not subjected to drumhead trials any more, and their families were to exile into faraway regions of the Principality of Serbia.

As the police authority was afraid of, repealing the Užice's Law brought to new rapid development of haiduk life in the Užice region. Duke Miloš's attempt to stop the outlaws by repealing the strict measures, brought to the unwanted consequences in the end of his second ruling, especially after his death (in September 1860). That's the reason why the Užice's Law was put into effect again in March 1861, only a year after repealing. The consequences were evident very soon, but Serbian state had to fight against haiduks for decades. Even more, this criminal phenomenon reached the top in the following period.

Салих СЕЛИМОВИЋ

МУСЛИМАНСКИ ПЕСНИЦИ У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ КРАЈЕМ 19. И ПОЧЕТКОМ 20. СТОЛЕЋА

САЖЕТАК: У овом раду се говори о муслиманским књижевницима који су својим књижевним опусом и политичким деловањем доследно и упорно радили на националном освешћавању својих истоверника, а који су у огромној већини припадали српском националном корпусу. У томе су имали велику подршку српских књижевних листова и еминентних српских интелектуалаца тог времена. Да би онемогућила повезивање православних Срба и муслимана, Аустро-Угарска монархија је одлагала ургентно решавање аграрног питања а својом безочном пропагандом и тактиком *Divide et Impera* разбијала сваки облик сарадње. Овом приликом истакнућемо Омер-бега Сулејманпашића-Деспотовића, Авда Карабеговића Хасанбеговог, С Авда Крабеговића Зворничког и Османа А. Ђикића.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Муслимани, православни, песници, песме, национално освешћавање, имена муслиманских и српских писаца

Аустроугарска окупација Босне и Херцеговине на основу чл. XXV Берлинског уговора, усвојеног на Берлинском конгресу, који је одржан од 13. јуна до 13. јула 1878. године, дезоријентисала је муслимане. Они су, у огромној већини, сами себе сматрали само муслиманима, јер су били национални. Сами себе су идентификовали са Турцима, а други су их за такве и сматрали, мада то није било у националном смислу. Они су се идентификовали са Турцима само у смислу верске припадности, јер су Турци били ти који су донели ислам. Пружајући оружани отпор аустроугарским окупаторским трупама сматрали су да бране Турску, иако су знали да нису Турци, али су веровали да на тај начин бране и своју Босну и ислам.

Постепено је један део муслиманске интелигенције и бегова увиђао да од повратка Турске, или бар само формалног султановог суверенитета над Босном и Херцеговином, нема ништа, поготово после анексије Босне и Херцеговине 1908. године. Схватили су ново време у којем се налазе. Били су сигурни да муслимани морају радикално прекинути са предрасудама и устаљеним стереотипима и кренути „новим путем“, путем националног освешћавања. Тај процес је много забрињавао аустроугарске империјалне кругове, јер се у перспективи могло поставити питање окупације Босне и Херцеговине и западног дела Новопазарског санџака, као и везивања за

Србију. Такође се национално освешћивање босанскохерцеговачких муслимана није уклапало у коначно решавање Источног питања и немачког империјалног пројекта „Drang nach Osten“. Заједнички министар финансија Аустро-Угарске и окупаторски управитељ Босне и Херцеговине Бењамин Калај, преко Земаљске владе у Сарајеву, посебно је обратио пажњу на обавезно и ургентно везивање беговата за интересе Аустро-Угарске, јер је то босанско племство имало пресудан политички утицај на муслиманску популацију. Безочном пропагандом упорно се радило на што већем и дубљем раздвајању православних Срба и муслимана, јер је већ постојала њихова уска међусобна сарадња у борби за просветну, верску и културну аутономију.¹ После окупације нови господар се није нарочито трудио да подигне културни ниво муслимана називајући их „глупим Бошњацима“. Чак је Земаљска влада у Сарајеву, по инструкцијама из Беча, одлагала и одуговлачила праведно решавање горућег питања аграрне реформе да би односи између муслиманских великопоседника ага и бегова и српских сељака били што гори и непомирљивији. Окупациона власт константно је примењивала правило „завади па владај“ а својом пропагандном машинеријом и институцијама ширила мржњу и страх од Срба и Србије.²

Да би се што успешније разбијала сарадња муслимана и православних, као и да би се осујетила могућност повезивања са Србијом, Бењамин Калај и Земаљска влада у Сарајеву радили су на томе да, по сваку цену, промовишу неке до тада непознате посебности. Радили су на томе да се само латиница користи, а да се ћирилица избаци из службене и свакодневне употребе, иако су босански муслимани и за време турске власти увек у међусобној комуникацији и у кореспонденцији са Дубровником и Портом користили ћирилицу.³ Још 1631. године босански песник Хеваји написао је српско-турски речник *Поџур шехадије* и у уводу жалосно констатовао да се у Босни ништа не пише на народном (српском) језику.⁴

Окупационе власти су покушале да колонизацијом Немаца, Словака, Мађара измене верско-конфесионалну и националну структуру становништва у Босни и Херцеговини. Упорно су радили и на протежирању и фор-

¹ Хасан М. Ребац, „Срби муслиманске вере у Босни и Херцеговини“, *Летопис Маџице српске*, књ. 305, св. 1–2, Нови Сад 1925, 114; Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања*, Завод за уџбенике, Београд 2008, 340.

² Салимовић, цитирано, 176.

³ Екмечић, цитирано, 319; Милош Старовлах, „Пљевља на четвоређи“, *Гласник*, бр. 5, Завичајни музеј, Пљевља 2006, 90; Куртовић, цитирано, 10, 11; Селимовић, цитирано, 165; Ребац, цитирано, 182.

⁴ Владимир Ћоровић, „Преглед“, *Часопис за науку и социјални живот*, св. XX, XXI, XXII и XXIII (9, 10, 11 и 12, 1912), Сарајево 1913, 442.

сирању католичке цркве и на кроатизацији босанских католика, који о својој припадности хрватском национу нису знали ништа све до половине 19. столећа.⁵ Било је и случајева покатоличавања муслимана. Тако су у Мостару 1899. године часне сестре украле муслиманску девојчицу Фатиму Омановић, покатоличиле је и удале за младића католика.⁶ Међутим, без обзира на велику и безрезервну политичку и материјалну подршку, велики број српских и муслиманских интелектуалаца, појединих политичара, чак и неких бегова, супротставио се тим окупаторовим плановима. Почетком 20. столећа морали су привремено да одустану од тих пројеката због пада режима Бењамина Калаја 1903. године.

Својим књижевним радовима муслимани су се почели јављати врло рано. Нарочито им је било драго да им се радови објављују у *Босанској вили*. То су били Мустафа Хилми Мухибих, Ризо-бег Капетановић, Сафвет-бег Башагић, Дервиш-бег Љубовић, Салих Казазовић, Салих Карабеговић, Али-Риза Даутовић, Мехмед Курт, Мустај-бег Халилбашић, Шериф Арнаутовић, Хакија Темим и др. Међутим већина њих „мењала је своја национална осјећања као кабанице“.⁷ Неки су то чинили из стварног неразумевања, али је било и оних муслиманских политичара и интелектуалаца који су то чинили из дневно-политичких или користољубивих разлога. Овде треба поменути и Хатицу Ђикић, сестру Османа Ђикића. Она је била прва муслиманска интелектуалка која се појавила у јавном животу својим песмама у *Гајрећу* а у националном смислу осећала се Српкињом.⁸ Осим Фатиме Ђикић у *Гајрећу* су своје песме објављивале и песникиње Шефика Нестрин Бјелевац и песникиња са псеудонимом П. К. Фатма.⁹

Да књижевни и други јавни рад бројних муслиманских књижевника и других интелектуалаца није остао без резултата, наводимо један у низу примера. У мостарској гимназији 1914. године било је 139 ученика муслимана који су јавно исказивали своја српска национална осећања. Окупаторске власти су их по неколико пута хапсиле и мучиле у затвору, али се нису хтели одрећи својих уверења. Чак су аустроугарске власти тражиле од тих гимназијалаца само да се изјасне да нису Срби или да су Хрвати и

⁵ Екмечић, 313, 315, 318.

⁶ Ребац, цитирано, 111.

⁷ Ћоровић, цитирано, 443.

⁸ Ћоровић, цитирано, 448.

⁹ Драгана Кујовић, „Активност Културно-просвјетног друштва Гајрет у Пљевљима према писању истоименог листа (1922–1941)“, *Гласник Завичајног музеја*, бр. 6, Пљевља 2007, 83.

били би пуштени из затвора.¹⁰ Ибрахим Б. Алајбеговић је био један од тих младића, који је у затвору умро од последица мучења.¹¹

Овом приликом поклонимо пажњу једном броју оних муслиманских књижевника – песника који су се сматрали Србима муслиманске вере и свој књижевни опус презентовали најчешће ћирилицом. То своје враћање коренима потврђивали су у свом личном, свакодневном животу и у својим књижевним делима. Међу тим муслиманским књижевницима посебно место припада ОМЕР-БЕГУ СУЛЕЈМАНПАШИЋУ-ДЕСПОТОВИЋУ, АВДУ КАРАБЕГОВИЋУ ХАСАНБЕГОВОМ, С АВДУ КАРАБЕГОВИЋУ ЗВОРНИЧКОМ И ОСМАНУ А. ЂИКИЋУ.

Везујући се отворено и храбро за своје српске корене, Омер-бег Сулејманпашић-Деспотовић није крио да је његов предак био српски властелин Деспот Михаило. Тај његов предак је после исламизирања постао Али-паша. Његова породица је дала десет турских паша и једног сераскера. Предак му је био и познати Сулејман-паша Скопљак (то Скопљак је добио по месту рођења – Ускопље код Бугојна). Омер-бег је рођен 1870. године у Оцаку код Бугојна. Школовао се у Бугојну и Сарајеву где је дуго боравио и бавио се књижевним радом. Много је пропатио и страдао због свог убеђења да припада српском националном корпусу. Био је стално на удару ондашњих муслиманских фундаменталиста. Аустроугарска окупациона власт и лично Бењамин Калај подржавали су нападе на њега. Једном приликом окупаторска власт га је протерала из Сарајева у Бугојно и само захваљујући заштити моћне и угледне породице нису смели да га осуде и стрпају у затвор. И поред толиких напада и прогона, па чак и проглашавања лудим, Омер-бег није одустајао од својих уверења. Умро је уочи Првог светског рата у 44. години свог бурног и тешког живота. Онда када је могао најви-

Омер-бег Сулејманпашић –
Деспотовић

¹⁰ Хасан М. Ребац, „Деловање Ислама на националну свест муслимана“, *Браћство, Друштво „Св. Саве“*, књ. 32, Београд 1925, 182.

¹¹ Ребац, цитирано, 182, 183.

ше дати отишао је тај родољубиви интелектуалац и песник. Сахрањен је поред цамије у селу Веселој код Бугојна. За живота је оставио аманет да се на његовом нишану, надгробном камену, изнад уобичајеног арапског текста напише ћирилицом: „Омер-бег Сулејманпашић, српски песник“. За време Другог светског рата усташе су избрисале тај ћирилични натпис.

Омер-бег Сулејманпашић-Деспотовић представио се широј јавности 1897. године песмом „Српству“, коју је објавила мостарска *Зора*. Песма је „севнула као муња, њен блесак је допро до Цариграда, Београда, Вршца, Новог Сада, Беча“. У тој песми је српству запевао прави коленовић који је потицао из једне од најстаријих и најугледнијих муслиманских породица са простора бивше Југославије. Омер-бег је, као и други песници Срби муслиманске вероисповести, сигурно био под снажним утиском „братске тоpline коју је ширило Друштво „Свети Сава“ из Београда. То Друштво је свој рад заснивало на чувеној крилатици Вука Стефановића Караџића: „Брат је мио које вјере био“. Друштво „Свети Сава“ у Босни и Херцеговини деловало је преко свог Одбора за Босну и Херцеговину и Привременог одбора за школе као и преко разгранате мреже својих повереника. Српска интелигенција, као већ бројни и афирмисани српски књижевни листови су „братски и раширених руку“ прихватили сарадњу и књижевне радове своје муслиманске браће.¹²

Та прва Омер-бегова песма је веома карактеристична патриотска песма објављена у мостарској *Зори* па ћемо је представити у целини.

СРПСТВУ¹³

Из мог срца, из пламених груди,
из уздаха, из душе и снова,
теби Српство, моја срећо драга,
лети ево, лака пјесма ова.

Ти си небо пред којијем падам
и чијем се величанству дивим;
теби срце, крв, мисли и душа
отимљу се с усхићењем живим.

¹² *Споменница Друштва „Свети Сава“ (1866–1936)*, Београд 1936, 32.

¹³ „Омер-бег Сулејманпашић-Деспотовић“, *Српству*, *Зора*, бр. 2, Мостар 1897, 1.

Ти ми дајеш крила соколова,
ти ме дижеш гори под облаке,
с те висине гледам прошлост твоју,
гледам славу и твоје јунаке;

гледам диве под калпаком сјајним,
на калпаку перјанице вите.
По плећима смјелих барјактара
ударају оне златне ките.

Гледам, гледам па им летим живо,
браћу љубим у јуначка чела
а из ока од среће и миља
отимље се једна суза врела.

Суза чиста, суза наде моје,
суза јасна услед мрачне тмуше,
суза вјерна љубави и крви
теби, Српство, душо моје душе.

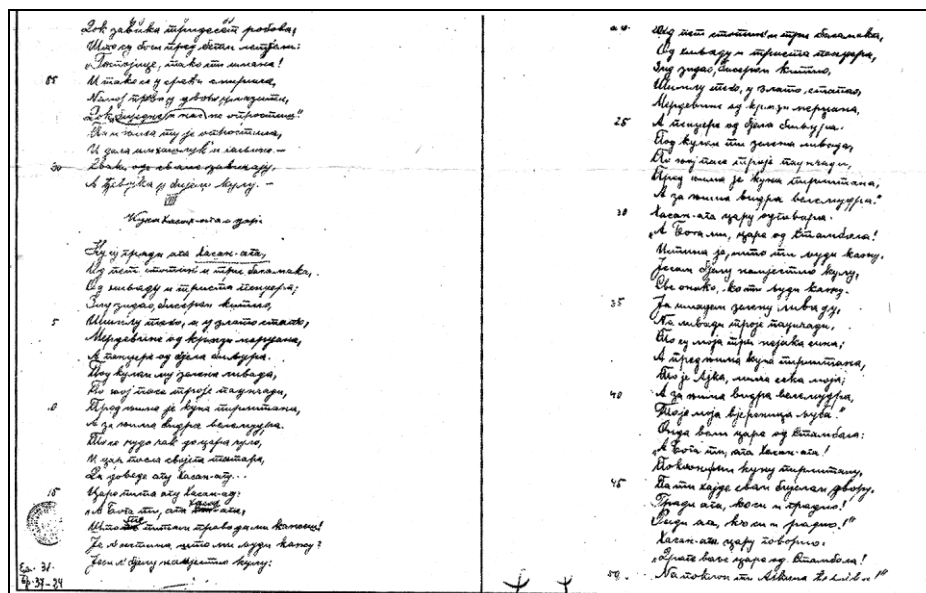
Збирка песама *Побраћимство*, која је публикована у Београду 1900. године, изазвала је посебну буру. У тој збирци су, осим Омер-бегових, штампане и песме Османа А. Ђикића и С Авде Карабеговића Зворничког.¹⁴ Искрено родољубље младих муслиманских песника било је поздрављено и хваљено у српској штампи. У муслиманским листовима, који су били под строгим контролом режима Бењамина Калаја, ови песници су нападани због свог српског националног опредељења и патриотизма. У оштрим и грубим нападима истицали су се листови *Бошњак* и посебно *Бехар*.¹⁵ Оптуживали су ове младе песнике – патриоте за издају и вероломство, иако они никада нису напустили своју исламску вероисповест, а национално су и били Срби, што у њиховим породицама никада није било заборављено.

Омер-бег Сулејманпашаћ–Деспотовић је са великим жаром скупљао народне умотворине, углавном од муслиманских казивача. Све што би скупио објављивао је као *Српске народне приповејке* или *Српске народне*

¹⁴ Песме из те збирке публиковане су у Босанској вили 1898. и у мостарској Зори 1899. године.

¹⁵ Владимир Цветановић, „Поетски приступ духовном изворишту“, *Просветни преглед*, бр. 21, 22, Београд 2001, 12.

ијесме. Омер-бег је сигурно у том раду био подстакнут деловањем Вука Караџића. Занимљиво је како је у угледној *Босанској вили* Омер-бег Сулејманпашић изложио свој приступ народним умотворинама (песмама, причама, анегдотама, народним мудростима). Он се у том листу обратио и муслиманима и православним следећим речима: „Браћо Срби, без разлике вере! Скупљајте што више народне умотворине, не гледајте кад Мухамеданац пјева, па каже: – А тако ми дина и имана, и нашег поста и Рамазана или православног: – А тако ми крста и Исуса и недјеље Свете Госпојине“. Даље наставља и каже: „Ово нека нас не прави туђим, јер је то све на нашем лијепој језику пјевано. У много ће те пјесама наћи гдје мухамеданац пјева светога Саву“.

Рукопис Омер-бега Сулејманпашића – Деспотовића: необјављена песма
Куна Хасан-ага и цар из рукописне збирке Српске народне
мухамеданске јуначке пјесме (из Босне)

Затим је цитирао стихове једне песме коју је у својој збирци објавио Коста Херман: „А не може куршум убити Меха, на Мекси су до три хамајлије, што је писо хоца из Едрине, први међу евлијама, а четврта што је хамајлија, остала је иза „Светог Саве“. Затим је презентовао стихове који се

односе на православне, као: „На Виду су до три хамајлије, писо их хоца са Крајине. Када је Виде бега погубио, хамајлије са бега скинуо, бег носио није вјеровао, а Вид носи и добро вјерује“.¹⁶

Омер-бег Сулејманпашић–Деспотовић је и тим стиховима из народне поезије хтео да каже да су и муслимани и православни један народ који пева на истом језику и не треба никоме да смета то што су једни мухамеданци а други хришћани – православци. Он је са својим пријатељем и истомишљеником Смаил-агом Ђемаловићем покренуо недељник *Босанско-херцеговачки гласник*, који је излазио у Мостару од почетка 1906. па до априла 1907. године.¹⁷ У том недељнику Омер-бег је износио и бранио своје ставове и уверења при којима је остао до краја живота, заправо до своје ране смрти 1914. године.

Авдо Карабеговић Хасанбегов рођен је у Модричи 1878. године. Био је блиски рођак (брат од стрица) младог српског песника С Авде Карабеговића Зворничког. Авдо Хасанбегов је основно образовање стекао у родној Модричи. Учитељску школу је похађао у Сарајеву, али је није завршио. Оболео је од туберкулозе и умро 1900. године у 22. години живота. Био је веома талентован песник. Од 1986. године почео је да објављује своје песме, а биле су пуне српског родољубља и дубоких песничких осећања. У његовим песмама осећао се утицај Ђуре Јакшића, Војислава Илића, Бранка Радичевића, Хајнеа.¹⁸ Својим песмама Авдо Карабеговић Хасанбегов се упорно и доследно борио за слогу и сарадњу муслимана и православних. Тако је за њега *Босанска вила* писала да је „Васцијелог живота радио на споразуму босанског Српства Христове и Мухамедове вјере“. Потпуну афирмацију је доживео када му је у *Босанској вили* 1898. године објављена песма „Уочи Видовдана“. За тако кратког живота Авдо Хасанбегов је написао 150 песама. Осим у *Босанској вили* песме су му објављиване у *Бранковом колу*, *Искри*, *Зори*. Прву збирку његових песама приредио је Светозар Ђоровић 1902. године у Београду.¹⁹ Затим Владимир Бајић објављује две књиге песама 1903. и 1904. године у Сомбору, а које је припремила учитељска приправничка младина под насловом *Дјела Авде Карабеговића Хасанбеговог*. После Првог светског рата у *Антологији српске лирике*, коју је издала књижевница Рајковић и Ђуковић 1920. године, био је значајно заступљен и овај млади и прерано преминули српски песник.

¹⁶ *Босанска вила*, бр. 2, 1898.

¹⁷ Ђорђе Пејановић, *Штампа Босне и Херцеговине 1850–1941*, Сарајево 1949, 60.

¹⁸ Ђоровић, 446.

¹⁹ *Пјесме Авде Карабеговића Хасанбеговог*, Електрична штампарија П. Ђурчића, Београд 1902.

С Авдо Карабеговић Зворнички такође је рођен 1878. године у Модричи. Као и Авдо Хасанбегов основно образовање је стекао у месту рођења. Школовање је наставио у Цариграду, али га напушта и долази у Србију и уписује се у учитељску школу у Алексинцу и завршава је 1905. године. За учитеља је био постављен у Малом Зворнику. Разболео се од туберкулозе и умро у лозничкој болници 1908. године. Интересантно је што је он био рођен када је Аустро-Угарска окупирала Босну и Херцеговину, а умро када је Хабсбуршка Монархија извршила срамну анексију Босне и Херцеговине. Испред пратње и ковчега са његовим посмртним остацима ношене су и турска и српска застава, а његови пријатељи и поштоваоци српски песници достојно су га испратили.²⁰ С Авдо Карабеговић Зворнички сахрањен је у Београду. На сахрани се, у име пријатеља и српских песника, од Авда Карабеговића опростио Бранислав Ђ. Нушић. Цео посмртни говор пренео је *Цетињски вјесник* бр. 51, 1908. године.²¹

Своје песме објављивао је у *Босанској вили* и *Зори*, али и у другим најугледнијим српским књижевним листовима. Гајио је своје муслиманско осећање, али је у свакој прилици истицао и своје српство. Какав је Србин био Авдо Карабеговић Зворнички показује и слово С испред његовог имена, што је требало да значи Србин. Због свог српства он је као војник у аустроугарској војсци у Пешти одлежао шест месеци затвора. Ни то га није заплашило па је и даље наставио са ширењем српске националне идеје код војника муслимана.²² Осим песама које су биле објављене у збирци *Побраћимство* заједно са Омер-бегом Сулејманпашићем-Деспотовићем и Османом А. Ђикићем 1900. године. у Београду, његови пријатељи су приредили и издали збирку песама под насловом *Авдо Карабеговић, Пјесме*, штампа Ч. Стефановић, Београд 1905. године. После његове смрти, опет су верни пријатељи издали *Авдину спомену* 1909. године. У тој *Споменуци* су објављени чланци, песме и сећања најбољих српских песника који су били посвећени драгом пријатељу и искреном српском песнику С Авди Карабеговићу Хасанбеговом.

Осман А. Ђикић је рођен у Мостару 1879. године у веома угледној грађанској породици. У свом родном Мостару је завршио основно образовање и четири разреда ниже гимназије. Због свог отвореног изјашњавања да је Србин окупаторска власт га је избацила из петог разреда гимназије па је своје даље школовање морао да настави у Београду, Цариграду и Бечу. У Бечу је завршио Трговачку академију. Још као гимназијалац у Мостару

²⁰ Вукић Илинчић, „Ко је био Авдо Карабеговић“, *Глас Црногорца*, 02. 07. 2002.

²¹ Исто.

²² Исто.

дружио се са познатим српским књижевницима Алексом Шантићем, Светозаром Ђоровићем и Јованом Дучићем. Био је и под снажним утицајем Змаја Јове Јовановића, Војислава Илића, Јелене Димитријевић.²³ Као песник и сакупљач народних умотворина деловао је од 1896. до 1903. године. У свом књижевном раду и другом јавном деловању био је доследан у исказивању свог српског националног опредељења. Иза себе је оставио три збирке песама. Прва је била *Побраћимсџво* заједно са Омер-бегом Сулејмапашићем-Деспотовићем и С Авдом Карабеговићем Зворничким 1900. године. Друга је збирка песама *Муслиманској младежи*, која је штампана у Дубровнику 1902. године. Трећа збирка песама под насловом *Ашиклије*, публикована је у Београду 1903. године. Остале су му недовршене драме *Златија* и *Мухаџир*. Такође му је остала нештампана и збирка лирских муслиманских песама од 5.000 стихова под насловом *Херцеговачки бисер*.²⁴ Ђикић је 1906. године ушао у уредништво *Босанско-Херцеговачког гласника* који је покренуо Омер-бег Сулајманпашић. Тада је чинио значајне услуге муслиманској опозицији која се борила за вакуфско-меарифску аутономију. Осман Ђикић је са својим пријатељем, саборцем и суграђанином био један од покретача и уредника часописа *Мусаваџ* 1909. године који је излазио у Мостару, а био је у јавности познат као србофилски. Такође је био један од покретача листа *Самоујрава* који је почео да излази 1912. године.

Осман А. Ђикић је био веома образован за оно време и то још у доста летаргичној и дезоријентисаној муслиманској средини. Знао је турски, немачки и француски. Ђикић је имао посебно значајну улогу у оснивању и раду Културно-просветног друштва „Гајрет“ које било основано 1903. године. То друштво је своју активност усмерило на школовање сиромашне муслиманске омладине обезбеђивањем финансијских средстава и оснивањем ђачких домова (конвикти), јер је у то време било веома мало световно и европски школованих муслимана.

Као дугогодишњи секретар тог друштва успешно је његов рад усмеравао просрпски и око њега окупљао муслиманску омладину. То друштво је било отворено и за српску православну омладину, а у руководству и међу активистима Друштва било је православаца. Та муслиманска омладина требало је да се школује и национално освешћује у чему су „Гајрет“ и Осман Ђикић имали значајног успеха и поред разорне политике и велике пропа-

²³ Ђоровић, 447.

²⁴ *Зора*, Мостар 1898, 327.

ганде Аустро-Угарске у Босни и Херцеговини.²⁵ У свом раду био је истрајан и систематичан. Осман А. Ђикић се, као и два претходна муслиманска, заправо српска књижевника и његова истомишљеника, разболео од тада неизлечиве туберкулозе. Умро је 1912. године у 33. години живота када је био у највећем напону интелектуалне снаге.

²⁵ Х. М. Ребац, „Срби муслиманске вере у Босни и Херцеговини“, *Летопис Маџице српске*, књ. 305, св. 1–2, Нови Сад 1925, 114.

Salih SELIMOVIC

Muslim Poets in the Serbian Literature at the End of the 19th and at the Beginning of the 20th Century

Summary

This work is about the generation of Muslim writers, declared as members of the Serbian nation, who were the first after Austrian occupation that cleared a path and started a battle for bringing to Muslim national senses, especially the youth. We may say that they were at the same time both national and literature workers, almost more national than literal, especially Omer-beg Sulejmanpašić – Despotović, Avdo Karabegović Hasanbegov, S. Avdo Karabegović Zvornički and Osman A. Djikić. Their poems and other works were often the means, not the aims. They realized the changes and new challenges. They created more than it was possible in such environment and such political milieu of Bosnia and Herzegovina and its surroundings.

At the time of great pressure on Serbs and their presenting in the worst light in the western media and institutions, they broke off with their prejudices and the prejudices of their surroundings and raised themselves above those whose national feelings were stunted or silenced.

Нада ПЕТРОВИЋ

**ДР МИЛОШ БОРИСАВЉЕВИЋ –
ПРИЛОГ ЗА ЗАБОРАВЉЕНУ БИОГРАФИЈУ
(1855–1934)**

САЖЕТАК: Биографија др Милоша Борисављевића, лекара, начелника Санитетског одељења Министарства војног, управника многих војних болница, председника Српског друштва Црвеног крста, учесника свих ослободилачких ратова које је Србија водила крајем 19. и почетком 20. века, члана Српског лекарског друштва и носиоца великог броја одликовања, написана је на основу изворне архивске грађе.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: др Милош Борисављевић, санитет, Српско друштво Црвеног крста, војне болнице, ратови Србије, одликовања.

Име др Милоша Борисављевића¹ недовољно је познато српској историографији. Мали је број одредница које упућују на овог значајног представника српске војне и интелектуалне елите. Био је лекар, хуманиста, ратник, официр, учесник свих ратова које је Србија водила крајем 19. и почетком 20. века. Управник неколико војних болница, начелник санитета Министарства војног Краљевине Србије, начелник санитета Друге армије током балканских и Првог светског рата, дугогодишњи председник Српског друштва Црвеног крста и редован члан Српског лекарског друштва.

Милош Борисављевић

¹ За писање биографије др Милоша Борисављевића коришћена је изворна архивска грађа. Историјски извор првог реда је досије др Борисављевића који се чува у Војном архиву у Београду. У досијеу се налазе кондуит листе, упитници са рубрикама: лични подаци, школовање, службени подаци, напредовање у струци, дужности и одликовања. У Картону личних и службених односа, које је прописало Министарство војске и морнарице Краљевине СХС његово Опште војно одељење – ађутатурни одсек, а попуњавао је сам др Милош Борисављевић, стоји назнака да се подаци морају тачно унети. У Архиву Југославије коришћена су два фонда: Двор Краљевине Југославије и Генерални конзулат Краљевине Југославије у Женеви.

Милош Борисављевић је рођен у Ивањици, Ужички округ, Моравски срез, 28. јануара 1855, од оца Томе и мајке Стаке. Његова супруга Даринка била је ћерка пешадијског пуковника Петронија Тешића, чија је млађа ћерка била удата за Милана Недића. Нема сумње да је таст, пешадијски пуковник Тешић, утицао на своје зетове да се посвете војном позиву. Милош и Даринка су имали четворо деце, Милутина, Ђорђа, Надежду и Душана.

Школовање је започео у Ивањици где је завршио четвороразредну основну школу. Наставио је у Крагујевцу, првом културно-просветном центру Кнежевине Србије. Ту је завршио пети разред гимназије и три године учитељске школе. Даље школовање одвело га је у Русију на студије. У Москви је завршио Медицински факултет.² Говорио је и писао руски, француски и немачки језик.

Дужности

Милош Борисављевић припада генерацији Срба која је у другој половини 19. и почетком 20. века прошла неколико ратова. Имао је 20 година када је стекао прво ратно искуство. У српско-турским ратовима 1876–1878, био је писар штаба Ужичке бригаде на Јавору. Од тада, па све до краја Првог светског рата, у његовом животу, током скоро четири деценије, смењиваће се циклуси мирнодопског и ратног живота.

По завршеним студијама у Москви, вратио се у Краљевину Србију и Указом краља Милана Обреновића ступио у војну службу 13. октобра 1883. године. Примљен је за војног лекара II класе, пошто је положио испит, и произведен у чин капетана II класе. Трупни лекар при инжењеријској команди и деловођа у Санитетском одељењу Министарства војног у Београду био је од 18. октобра до 12. децембра 1883, када је разрешен те дужности. Даљи пут у служби водио га је у Крушевац где је 14. маја 1884. постављен за в. д. управника Војне болнице.

Већ наредне године избио је Српско-бугарски рат 1885–1886. године.³ Милош Борисављевић је поново био уз српску војску, овог пута као труп-

² Биографски подаци узети из Кондиторске листе, Војни архив, Збирка досијеа персоналних података (ДПП), К-139/527, досије др Милоша Борисављевића. (Кондуит листа, fr. Conduite liste, листа у којој претпостављени бележе квалификације, заслуге, радну способност и понашање официра или службеника).

³ Рат између Србије и Бугарске почео је 2. новембра 1885, када је „престоном беседом“ краљ Милан Обреновић објавио рат Бугарској због њеног уједињења са Источном Румелијом. Српска војска, која је доживела тежак пораз на Сливници 7. новембра 1885, била је

ни лекар XI пешадијског пука, са којим је прошао борбе српске војске на Врапчи, Сливници, Драгоману, Нешковском вису, Пироту и Градашници.

После рата вратио се у Крушевац где је, 1. марта 1886, преузео дужност управника Војне болнице. Већ наредне године, 17. новембра, премештен је у град који је добро познавао из својих школских дана – Крагујевац, где је постао в. д. управника Војне болнице. Следеће, 1888. године постављен је за управника те болнице и на тој дужности се налазио до краја 1889. када га је заменио др Јован Алексић.⁴ Са положаја управника 4. марта 1893. постављен је за референта санитета Тимочке дивизије. Исте године, 26. октобра, постао је управник Нишке војне болнице, једне од најстаријих медицинских установа код Срба. Следеће место службовања био је Зајечар, где је 17. октобра 1897. постао в. д. управника Војне болнице. После две године вратио се у Ниш и 8. априла 1898. поново је постављен за управника Војне болнице.

Почетком 20. века, са богатим искуством лекара и управника војних болница, почиње његова каријера у санитарској служби војних команди и Министарства војног. Првог априла 1900. постао је референт санитета Команде Моравске дивизијске области, с тим да врши и дужност управника сталне војне болнице.

Санитарско одељење Министарства војног Краљевине Србије водио је као начелник 1901. и 1904. На тој дужности предузео је опсежне мере за побољшање хигијенских, материјалних и других услова у циљу очувања здравља војника, а покренуо је отварање Бактериолошко-хигијенског завода и лабораторије. О свом виђењу улоге и значаја војног санитета др М. Борисављевић је писао у студији *Војни санитет у миру и рату од 1884. до 1921.*⁵ Са положаја начелника санитета 1902. године постао је председник Војно-санитарског комитета, а затим начелник Инвалидског одељења при Министарству војном.

приморана да се повуче и препусти Пирот Бугарској. Примирје је успостављено 16. новембра 1885, а мир је закључен 19. фебруара 1886. у Букурешту. – Драган Богетић, Слободанка Ковачевић, *Хронологија југословенско-бугарских односа 1878–2003*, Београд, 2003, 48–49.

⁴ Zoran D. Matović, *Istorija Kragujevačke hirurgije*, Kragujevac, 2002, 47.

⁵ „Једно од првих брига била ми је, да наша војска добије спремне хигијеничаре за чување здравља војничког, спречавање од разбољевања и за профилаксу заразних болести. Друго питање које сам покренуо код Министра је Санаторијум за туберкулозне војнике, и то за оне, који се лече у болницама и који се отпуштају кућама као неспособни, а у II и III степеноу болести.“ Цитирано према: др Милош Борисављевић, „Војни санитет у миру и рату од 1884. до 1921“, у: *Историја српског војног санитета*, Београд, 1925, 800–807.

На сопствени захтев отишао је у пензију 1911. године у чину пуковника.⁶ Као разлог зашто је тражио пензионисање, навео је (у евиденционом и упитном картону Министарства војног Краљевине Србије, који је лично попунио) да нема више места у буџету.⁷ Очигледно да није постојало новца у буџету, а вероватно ни формацијско место за његово унапређење.⁸

Србију је, међутим, очекивао нови рат па је Борисављевић у активну војну службу, са истим чином, реактивиран почетком новог Балканског рата 1913. године. На сопствени захтев 1914. године поново је пензионисан. „По други пут сам“, како наводи, „...по мом захтеву 1914. опет пензионисан. 21. јануара 1916. год. поново враћен у активу и сад сам активан пуковник.“⁹ У балканским ратовима 1912. и 1913. поново је са Крагујевчанима на положају. Са др Крстом Драгомировићем, крагујевачким војним хирургом, води болнице и превијалишта код Једрена и Пирота.¹⁰

Србија је 1914. ушла у Први светски рат, а доктор Милош Борисављевић, сада већ у шестој деценији живота, опет ратује и са народом дели горке плодове пораза, албанске голготе, али и ратну победу Србије. Као начелник санитета Друге армије српске војске прошао је Албанију и нашао се у избеглиштву покушавајући да на сваки начин помогне војсци и рањеницима.

Постоји, међутим, још један вид делатности др Борисављевића где су његове заслуге такође велике и где је задужио свој народ. Прошавши сва ратна страдања, он је спознао значај хуманитарног рада и рано се укључио

⁶ Архив САНУ, Историјска збирка, бр. 13339.

⁷ У рубрици: „Је ли стављен у пензију и због чега?“, навео је следеће: „1911. године по изјави команде ђенерала Степановића, да се могу унапредити неки потпуковници који чекају чин пуковнички, а нема места [новца] у буџету. Степа Степановић је почетком фебруара 1911. постављен за команданта Дунавске дивизијске области, али је већ 24. фебруара, у реконструисаном кабинету Николе Пашића, поново постао министар војни. Тај ресор је задржао и у новом кабинету, образованом 25. јуна 1911. под председништвом Милована Миловановића

⁸ Др Милош Борисављевић у активну војну службу ступио је 13. октобар 1883. као капетан II класе; унапређен је у чинове: капетана I класе, 21. август 1887; мајора 30. август 1891; потпуковника 22. фебруар 1896. Не постоји податак када је унапређен за пуковника. Претпоставља се да је тај чин добио 1901. као начелник Санитетског одељења Министарства војног Краљевине Србије. Војни архив, Збирка досијеа персоналних података (ДПП), К-139/527, досије др Милоша Борисављевића

⁹ Исто.

¹⁰ Zoran D. Matović, *Istorija Kragujevačke hirurgije*, Kragujevac, 2002, 61.

и у ту мисију. Његова активност у Српском друштву Црвеног крста¹¹ и Српском лекарском друштву датира још из 1885. године.

У Првом светском рату Српско друштво Црвеног крста делило је судбину народа. По избијању рата Главни одбор Друштва одржао је 11. јула 1914. последњу седницу у Београду. На седници је за председника Друштва, уместо преминулог генерала Драгутина Франасовића,¹² изабран потпредседник др Милош Борисављевић. На седници је одлучено да се магацин Друштва евакуише из Београда за Ниш, а да у случају уласка непријатеља у Београд, члан одбора који остане у просторијама Друштва (ради чувања имовине), затражи заштиту по прописима Женевске конвенције и преостали санитарски материјал стави на услугу рањеницима и болесницима.

Избор др Милоша Борисављевића, санитарског пуковника, за председника Друштва био је плод његовог дугог ангажовања и искуства које је стекао обављајући многе дужности у њему: секретара 1909–1910; потпредседника 1912–1914, члана Главног одбора од 1901. све до 1921. године. Како је, међутим, био на функцији начелника санитета Друге армије, председничку функцију је препустио потпредседнику Друштва др Воји М. Суботићу.

Из Ниша је уследила евакуација Друштва у Крушевац, али су окупаторске власти присвојиле имовину Српског Црвеног крста у Крушевцу и Београду. Окупатор се одмах уселио у просторије Српског друштва Црвеног крста, а чланови Главног одбора који су остали у Београду поднели су 4. априла 1916. молбу гувернману у Београду да се, у смислу Женевске конвенције, Српском друштву Црвеног крста гарантује аутономија. У одговору од 1. маја 1916. писало је да ће се „... дотадашње Српско друштво Црвеног крста звати *Друштво црвеног крста у Генералном гувернману Србије* и сав материјал Друштва прелази на управљање Царско-краљевског гувернмана, а службени језик ће бити немачки“. Српском друштву Црвеног крста на тај начин је укинута аутономија у окупираној Србији.

¹¹ Српско друштво Црвеног крста основано је 1876, оснивач др Владан Ђорђевић а први председник митрополит Михаило. *Споменица 1876–1936*, Друштво црвеног крста Краљевине Југославије, Београд 1936,77.

¹² Драгутин Франасовић (Цариград 1842–17. април 1914), генерал. Као министар војни успео је да Народна скупштина прими, а краљ Александар Обреновић потпише Закон о правима и повластицама Српског црвеног крста. Члан Главног одбора Српског друштва Црвеног крста од 1898, а председник од 2. јула 1899. На том положају био је пуних 14 година, све до смрти 1914.

Други део чланова Главног одбора евакуисао се са војском и српском владом на Крф, а трећи се пребацио преко Италије у Швајцарску.¹³ Међу члановима Главног одбора који су са војском и владом стигли на Крф налазио се и председник Друштва др Милош Борисављевић. Разрешен дужности начелника санитета Друге армије, он је са члановима Главног одбора Ванлићем, Спасићем и Милосављевићем априла 1916. отпочео рад Српског друштва Црвеног крста у избеглиштву. Као председник Друштва др Борисављевић је 1. маја 1916. са Крфа упутио чувени *Пројас проријателјима српског народа у целом свету*:

„Историја света не памти већу трагедију од оне коју је доживео српски народ... У неравној борби српска војска, бранећи и заливајући крвљу сваку стопу своје земље, мораде напустити своју отаџбину. Народ је и ту горку чашу искушења стоички испио и српски војници: голи, гладни, промрзли и измождени, нису ни онда изневерили своје савезнике. Српско друштво Црвеног крста остало је без икаквих средстава да би могло своју хуману и хришћанску потпору и даље указивати; зато се обраћа за помоћ свима, којима српска ствар и Српство лежи на срцу.“

Апел др Борисављевића и Српског Црвеног крста у избеглиштву био је крунисан успехом. Поведена је жива акција за оснивање одбора и прикупљање прилога у новцу, одећи, болничком и санитетском материјалу за српске војнике, рањенике, избеглице, заробљенике, интерниране грађане у непријатељским земљама и осиромашене породице у Србији.

После апела у Бизерти је основан одбор Српског Црвеног крста за северну Африку. Следеће године основани су одбори у Риму и Паризу, док је у Лондону постојао одбор при Посланству Краљевине Србије у коме је радила супруга српског посланика Јована М. Јовановића. У Јапану је образован Јапанско-српски комитет, који је водио професор Душан Тодоровић и који је за Српско друштво Црвеног крста прикупљао прилоге у новцу и стварима. У Сједињеним Америчким Државама прилоге је сакупљала Јелена Лозанић, а Годор Димитријевић водио је акцију за прикупљање помоћи у Јужној Америци.¹⁴ У Холандији је основано *Холандско друштво* за

¹³ Чланови Главног одбора Српског друштва Црвеног крста који су отишли за Италију и Швајцарску, основали су у Женеви (уз помоћ Међународног комитета) Извештајни биро српског Црвеног крста у Женеви. *Споменица 1876–1936*, Друштво црвеног крста Краљевине Југославије, Београд 1936, 114.

¹⁴ Српски Црвени крст у Риму основан је 9. јуна 1917. и радио је до 20. октобра 1918, у Паризу 30. јуна 1917, а престао је са радом 1. фебруара 1919. Српско друштво Црвеног крста у Лондону формално је основано маја 1917. и прихваћено од енглеских власти као аутономно добротворно Друштво признато од Главног одбора Друштва на Крфу. Друштво је још 1916. добило помоћ из Енглеске у износу од 20.000 фунти. У САД Друштво су основа-

помагање српских ратника и народа. Председник Друштва др Милош Борисављевић посетио је у периоду од 8. априла до 24. јуна 1917. одборе у Риму, Паризу, Лондону, српске чланове у Женеви и Међународни одбор у Женеви. Циљ његових посета био је усаглашавање рада одбора у иностранству са Друштвом на Крфу.

Др Милош Борисављевић је током 1916. године настојао да дође у контакт са друштвима Црвеног крста непријатељских земаља, како би преко њих олакшао положај заробљених и интернираних Срба. Бугарски Црвени крст одбио је да пружи било какве информације о становницима „бивше Србије“, као и аустријски, под изговором да српски Црвени крст ради у Београду под заштитом Царско-краљевског гувернмана. Председник Друштва др Борисављевић наставио је међународну активност током целе 1917. године. Међународни комитет је признао Српско друштво Црвеног крста на Крфу и његов Извештајни одбор у Женеви, највише заслугом и залагањем др Борисављевића и Међународног одбора.

У ослобођеној Србији др Милош Борисављевић је упутио још један проглас – апел за помоћ, 14. октобра 1918. У прогласу се наводи:

„... Народ је у правом смислу изгладнео, без одела и обуће. Да би спасли наше становништво, које је смањено скоро на половину болестима и несрећама Светског рата, обраћамо се свима пријатељима српског народа да нас помогну у овим одлучујућим тренуцима“.¹⁵

Помоћ је стигла из свих крајева земље као и из иностранства. Било је то, између осталог, признање Српском црвеном крсту који је својим радом стекао опште уважавање.

Др Милош Борисављевић је као председник Друштва често посећивао регента Александра Карађорђевића. О једној таквој посети остао је траг у забелешкама ађутанта престолонаследника: „29. маја 1920. године у Ковиљачи престолонаследник је имао ручак са окружним начелником Краснојевић, Самокресовић, др Борисављевић, др Јакшић председник Окружног одбора и официри гарде са страже“.¹⁶

ли амерички Срби са професором Михајлом Пупином на челу још 1912. године Срби из Америке помагали су српским рањеницима и болесницима за време балканских ратова у новцу и стварима.

¹⁵ *Сјоменица 1876–1936*, Друштво црвеног крста Краљевине Југославије, Београд, 1936, 156.

¹⁶ АЈ-Двор Краљевине Југославије (74), Дневник ађутанта краља, 1920, књ. бр. 517. Владо Стругар, *Владар Краљевства Срба, Хрватиа и Словенаца*, студија и грађа, Београд, 2010, 321.

Новостворена држава, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, полако је успостављала мирнодопски живот и своје институције, које је углавном баштинила из претходних држава које су ушле у њен састав. Председник др Милош Борисављевић упутио је предлог краљевској влади да се Српско друштво Црвеног крста претвори у Друштво Црвеног крста Краљевине СХС. Овај предлог је одобрен решењем владе П. М. Бр. 3158 од 29. јула 1921. године.¹⁷ На 35. седници главне скупштине Српског друштва Црвени крст, 25. децембра 1921. године промењен је назив и делокруг рада Српског друштва Црвеног крста проширен је на целу територију Краљевине СХС, под новим именом: Друштво Црвеног крста Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. На састанку Главног одбора 28. децембра 1921. године изабрано је ново руководство.

Последњи Главни одбор Српског друштва Црвеног крста, предајући функције новоизабраној управи Друштва Црвеног крста Краљевине СХС, поднео је *Извештај о десетогодишњем раду за период од 10. јуна 1912. до 25. децембра 1921.* у којем је, између осталог, стајало:

„Историја не познаје ничега сличног ономе што се десило Српском црвеном крсту 1915–1918. године. Он је био не само роб, већ и изгнаник. И као роб и као изгнаник Српски црвени крст није изгубио присуство духа, већ је радио у корист и на добро српске војске и српског народа; био је и остао увек доследан човекољубљу и свима прописима Женевске конвенције“.¹⁸

На истој седници, приликом предаје дужности новој управи, последњи председник Српског друштва Црвеног крста др Милош Борисављевић у опроштајној беседи изнео је:

„Предајући Вам своју досадашњу добровољну хуману дужност ми желимо да вашим будућим радом још више прославите име Српског друштва црвеног крста, које је досада успело да стекне лепо име и код Међународног комитета Црвеног крста и код свију страних друштава Црвеног крста.

Минули ратови, од 1876. године до последњег Светског рата, најбоље показују колико је велика солидарност међу друштвима Црвеног крста и, благодаревно помоћи нашег народа као и страним друштвима Црвеног крста, наше Друштво било је у могућности да одговори своме задатку у доста значајној мери. Ја ово подвлачим нарочито зато што мислим да не тре-

¹⁷ *Споменница*, 169.

¹⁸ Из Извештаја Главног одбора Српског друштва Црвеног крста од 25. децембра 1921, *Споменница 1876–1936*, Друштво црвеног крста Краљевине Југославије, 122.

ба никада изгубити из вида да наше Друштво Црвеног крста није само народна, већ и међународна установа и тако треба и даље да остане.

Наш је стари Одбор написао нацрт нових правила Црвеног крста за целу Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. У њима је, као што ћете видети, проширен рад Црвеног крста у миру по угледу других културних држава и с погледом на наше прилике.

Ми се надамо да ћете у њима наћи суверених идеја, које ће послужити као основица вашем будућем раду и изради нових правила.

Ми вам остављамо и своје три тековине: Нудилску школу, два санаторија за осакаћене и оболеле у рату – санаторијум у Врњцима и Бањи Ковиљачи – и друштвени полумесечни орган „Гласник Црвеног крста“. Сем тога ми вам остављамо санитетског материјала и доста јак капитал, сакупљен од наших пријатеља за време Светског рата, са којим нови Одбор може развити своју активност, нарочито на поправци народног здравља, и активност у борби противу народних болести: туберкулозе, сифилиса, маларије, а највећма против народног незнања најосновнијих принципа о чувању здравља и хигијене.¹⁹

Идеја за отварање школе за нудиле појавила се код Борисављевића после искуства које се стекао као војни лекар у миру и у ратовима у којима је учествовао. Човек који је службовао по целој Србији стекао је одличан увид у проблеме здравствене заштите и у ниво здравствене просвећености народа, који је био веома низак. Један од проблема били су кадрови. Ниже санитетско особље, по његовој оцени, није било на достојној висини. „За болничарску службу од вајкада регрутовали су се младићи већином из вароши. Гледало је се, да су писмени и из берберских кућа били су најбољи кандидати. Они су, поред заната, као што је познато, још у старо време водили зубе, превијали рањене – повређене... да ли су они чедни, да ли имају добру душу – срце, да ли су предусретљиви према болесницима, није се водило рачуна. Доживео сам врло много рђавих поступака према болесницима од болничара, како у миру тако и у рату, те сам решио да пишем и радим, да се за неговање болесника узимају само професионалне болничарке... Оснивањем нудилске школе у Београду настаће ново доба за наше војне болнице и оне ће тек тада бити привлачне за болеснике.“²⁰

¹⁹ Исто.

²⁰ Др Милош Борисављевић, *Војни санитет у миру и рату од 1884 до 1921*, Београд, 1925.

Његову иницијативу за подизање Школе за нудиље²¹ прихватила је Америчка мисија Црвеног крста др Ридера. Др Ридер је 1920. године образовао шири саветодавни одбор, чији је председник био др Милош Борисављевић. Школа је подигнута на земљишту које је Српском друштву Црвеног крста уступила Београдска општина у комплексу одређеном за болничке зграде, близу Опште државне и Војне болнице. Изградњу школе финансирали су Америчка мисија Црвеног крста, Српско друштво Црвеног крста и Министарство народног здравља. Октобра 1921. ударен је камен темељац, а 6. маја 1923. свечано је отворена зграда у Делиградској улици број 31. Зграда је подигнута у циљу: заштите ратне сирочади, подизања нивоа здравствене заштите и школовање стручних нудиља (сестара). Данаас се у тој згради налази Медицинска школа.

Друштво Црвеног крста Краљевине СХС наследило је од Српског друштва Црвеног крста имовину која је износила 35 милиона динара.²² Осим непокретности Друштво је наследило и новац у швајцарској банци. У писму које је председник др Милош Борисављевић упутио генералном конзулу Краљевине СХС у Женеви 22. септембра 1921, наводи се да Друштво Црвеног крста у *Vanque Suisse* у Женеви има 333.334 швајцарска франка и 39.279 француских франака, са интересом од 3% за швајцарске франке и 2 и 1,2% за француске франке. Генерални конзул у Женеви је замољен да тај новац уложи у сигурнију банку у којој би камата била знатно већа.²³

Др Борисављевић је оставио снажан траг у Српском друштву Црвеног крста. Наводимо само податак да је његов председник био од 11. јула 1914. до 25. децембра 1921. За почасног члана Друштва Црвеног крста Краљевине СХС изабран је на 37. годишњој скупштини 25. априла 1926.

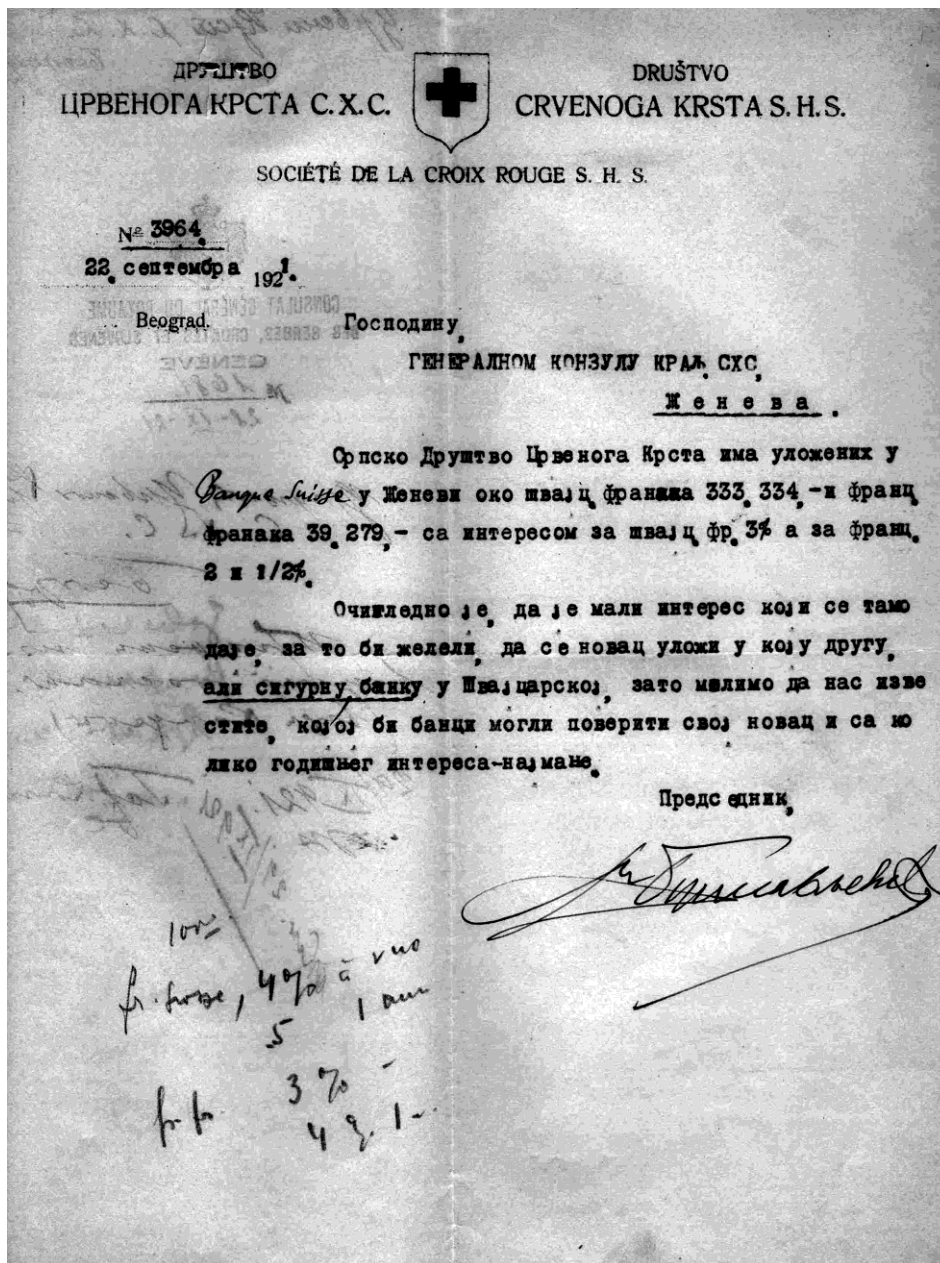
Као врстан лекар и управник војних болница др Борисављевић је био активан члан Српског лекарског друштва од 1885. године, када је примљен за дописног члана.²⁴

²¹ Сестре – нудиље: стручна помоћ лекарима и вође помоћног санитарског особља за негу болесника и рањеника.

²² Из Извештаја Главног одбора Српског друштва Црвеног крста од 25. децембра 1921, *Споменица 1876–1936*, Друштво црвеног крста Краљевине Југославије, 122

²³ АЈ-Генерални конзулат Краљевине СХС у Женеви (410)-3-13, акт од 22. септембра 1921, Бр. 3964.

²⁴ *Календар са шемајизмом Краљевине Србије за годину 1885*, 185–186.

Писмо М. Борисављевића, конзулу КСХС у Женеви, 1921. године

Из многостране делатности др Милоша Борисављевића издвајамо и његов списатељски рад посвећен темама из области медицине и војне санитетске службе. Сарађивао је у листу *Рајник*,²⁵ чији је оснивач био Јован Мишковић, министар војни у влади Јована Ристића. У првим годинама излажења уредници листа били су, поред Јована Мишковића, Божидар Јанковић, Младен Јанковић, Вукоман Арачић, Степа Степановић, Живојин Мишић и друга позната имена. Др Борисављевић је у *Рајнику* објавио следеће радове: *Примање њишомца у Војну академију*, 1896; *Какву сирему треба да има војни лекар*, 1898; *Војнолекарска школа за усавршавање у Бечу*, (превод са немачког), 1901. Остали његови радови су: *О дејству једоформа на улцера туберкулозе*, Српски архив, 1888; *Војни саниџији у миру и рату од 1884. до 1921*, *Наше рајно саниџијско искуство*, Београд 1925. Током 1921. био је уредник часописа Српског друштва Црвеног крста *Гласник*.

У оквиру рада на здравственом просвећивању народа Милош Борисављевић је био активан и у другим организацијама, па и спортским. Био је председник Гимнастичарског друштва „Душан Силни“ и потпредседник Савеза гимнастичарских друштава „Соко Душан Силни“. Бавио се питањима физичког и моралног васпитања омладине.

У пензију је отишао указом од 6. септембра 1921, а из пензије је преведен у резерву 5. јануара 1923. са истоветним чином.

Умро је 22. октобра 1934. године и сахрањен у породичној гробници на Новом гробљу у Београду.

За предан рад посвећен војсци Србије, медицини, хуманитарном и друштвеном раду, прегалаштву за отаџбину у рату и миру, др Милош Борисављевић је добио многа висока домаћа и страна одликовања:

Домаћа одликовања

Орден Карађорђевог ордена са мачевима 3. реда

Орден Карађорђевог ордена без мачева 4. реда

Орден Белог орла 3. реда

Орден Таковског крста са мачевима 4. реда

Орден Таковског крста 3. реда

²⁵ *Рајник*, месечни лист за војне науке, новости и књижевност, покренут је јануара 1879. у Београду, као стручни војни лист Главног генералштаба. Почетком Првог светског рата (1914) престао је са радом, да би био обновљен 1919. Лист је објавио велики број чланака из војних наука и приказе домаће и стране литературе. Престао је да излази марта 1941.

Орден легије части, ранг витеза легије части

Орден Светог Саве 3. реда

Орден Црвеног крста²⁶

Медаља за војничке врлине

Златна медаља за ревносну службу

²⁶ У институцији српских одликовања посебно место заузимају одликовања Српског друштва Црвеног крста. Главни одбор Друштва установио је прво одличје 1876. (када је основано Друштво). Решењем министара војног од 7. априла 1877. одобрено је раздавање „друштвеног крста“ заслужним личностима у Србији и у иностранству за изванредне заслуге учињене Друштву за време рата или мира. За орден је усвојен облик црвеног емајлираног грчког крста, на чијем аверсу се налази сребрни српски кнежевски грб. Одличје је додељивано у току и непосредно после рата са Турском 1877. Проглашењем Краљевине Србије (1882) изглед „друштвеног крста“ се променио. Задржао је исти облик, али је у надвишју добио сребрну краљевску круну, а уместо кнежевског грба аплициран је сребрни, краљевски крунисани двоглави орао на чијим грудима је бели штит са црвеним емајлираним крстом. На реверсу је остала година 1876. Орден је израђиван у бечкој медаљонској радионици Роте и Нефе. За време Првог светског рата израда је поверена париској радионици Бертран, а после 1918. швајцарској фирми Браће Игенин. Орден се додељивао у рату 1885, у балканским ратовима и Првом светском рату. Одликовање је установљено као Крст, касније се помиње као: Орден – крст, Орден или Црвени крст. (Пилетић Мила, *Одликовања јужнословенских народа XIX и прве половине XX века (до 1941)* из збирке Војног музеја у Београду, Београд 1987, 77–78). Орден Црвеног крста др Борисављевић је добио 1901. године.

Споменица рата за ослобођење и независност Србије 1876–1878.

Споменица Српско-бугарског рата 1885–1886.

Споменице ратова: 1912–1913. и 1914–1918.

Страна одликовања

Француско – Орден легије части, ранг витеза легије части

Звезда Tunisia

Одликовање Црвеног крста САД²⁷

Др Милош Борисављевић је, и поред високих одликовања и признања, отишао у пензију са чином пуковника. У оквиру реформе српске војске²⁸ било је покушаја да се генералски чин уведе и за санитарске официре. Овај предлог, међутим, није реализован због законске одредбе која је овај чин одређивала као општи, а још више због отпора министра војске Јована Атанацковића. О томе Милош Борисављевић пише: „... Када је др Владан Ђорђевић био Председник Министарског савета, држала је се Скупштина у Нишу, па се онда хтело да се допуни Закон о Устројству војске, унесећи новину, да буде и један ђенерал у санитету, и то Начелник Санитета. Сви су били вољни, да се то усвоји, само тадањи Министар Војни, ђенерал Атанацковић, захтевао, да се тај једини ђенерал зове санитарски, за разлику од других ђенерала, што др Владан и Др. Мих. Марковић нису хтели да усвоје. Тако је, због тога, пропала ова новина, чиме је јасно подвучено, како су врховни војни кругови гледали на углед војног санитета.“²⁹

²⁷ Одликовања које је др Милош Борисављевић добио односе се и на његову активност у Српском друштву Црвеног крста у Тунису, који је био под француским протекторатом, а где су се опорављали српски војници. Др Борисављевић је обилазио војнике и слао помоћ, а за те заслуге добио је Звезду Tunisia. Током рата и касније имао је сталне контакте са америчким Црвеним крстом, нарочито за помоћ српској војсци и подизање Школе за нудиље. (Војни архив, Збирка досијеа персоналних података (ДПП), К-139/527, досије др Милоша Борисављевића).

²⁸ Мисли се на реформу војске Србије од 1897, чије је главни немар, у функцији команданта активне војске, био краљ Милан Обреновић. Пошто је тада већ бившег краља, команданта, требало наградити за реформаторски труд, а истовремено и уздићи у односу на друге генерале, уведен је генералски чин вишег степена – чин армијског генерала. Нови Закон о устројству војске из 1901. није предвидео чин армијског генерала, али је увео чин виши од генералског – чин војводе. Њега су добијали генерали, искључиво за ратне заслуге, а његов први носилац био је Радомир Путник који је постао војвода 1912. године. (Милић Милићевић, Љубодраг Поповић, *Генерали војске Кнежевине и Краљевине Србије*, Београд, 2003, 8–9).

²⁹ Др Милош Борисављевић, *Војни санитет у миру и рату од 1884. до 1921*, 51.

Санитетски официри постаће генерали тек у новој држави Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, 1923. године, и то у најнижем генералском рангу бригадног генерала. О занемарености војног санитета и војних лекара др М. Борисављевић пише: „... на војне лекаре дуго су гледали и официри као на нешто ниже од себе, пошто се лекари нису сматрали као прави официри, јер нису имали сабљу но шпаду.“³⁰

Др Милош Борисављевић и његова супруга Даринка имали су четворо деце: др Милутина, архитекту,³¹ др Ђорђа,³² Надежду и др Душана.³³ Њихова кућа у Београду налазила се на тремеђи: Охридске улице, Крушедолске улице и Улице Светог Саве, преко пута Цркве Светог Саве, чији су добротвори већ пет генерација.

Др Милош Борисављевић, човек импресивне каријере и великих заслуга, као и многи други знаменити Срби није довољно познат. Сећања која на свог знаменитог претка предано негује породица су драгоцене и инспиративна, али то није довољно. Српска историографија тек треба свестрано да осветли његов живот и заслуге за отаџбину и да на темељу тога и др Милошу Борисављевићу и бројним његовим савременицима – генерацији људи посебног кова и посебне духовне снаге – одреди право место и са њиховог имена скине вишедеценијску копрену заборава. Својим заслугама и биографијом, заслужио је да се уврсти у велике историјске личности Србије које су потекле из ужичког краја.

³⁰ Исто.

³¹ Др Милутин Борисављевић, један од најистакнутијих архитеката у Краљевини Југославији, докторирао је на Сорбони и био је професор Филозофског факултета, где је основао Катедру за естетику. Написао је велики број књига о естетици и у овој области имао светски реноме. По завршетку Другог светског рата напустио је Београд. Умро је у Паризу.

³² Др Ђорђе Борисављевић, оториноларинголог, једини који је наставио очевим стопама, санитетски пуковник и начелник Војномедицинске клинике. Живео је у Охридској улици 4, у кући коју је пројектовао др Милутин Борисављевић. Медицину је завршио у Берну и био је лични лекар династије Карађорђевић. Вршњак је кнеза Павла, са којим је био пријатељ од раног детињства све до смрти. После Другог светског рата, пензионисан је и одузет му је чин.

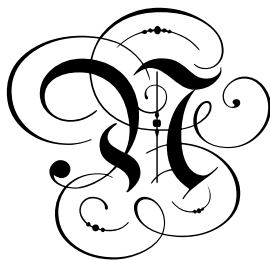
³³ Др Душан Борисављевић, специјалиста рендгенолог, завршио медицину у Бечу, начелник Онколошко-радиолошког института у Београду пре и после Другог светског рата.

Nada PETROVIĆ

Dr Miloš Borisavljević – Contribution to Forgotten Biography (1855–1934)

Summary

Dr Miloš Borisavljević is unsatisfactory famous name in Serbian historiography. A few articles refer to this important representative of the Army and Serbian intellectual elite. Dr Miloš Borisavljević was a doctor, a humanist, a soldier, an officer, a participant of each war Serbia had been waging from the end of the 19th to the beginning of the 20th century. He was born in Ivanjica, 1885. He entered the military service in 1883, after graduated Medical Faculty in Moscow, in the rank of the second class captain. He was the director of the military hospitals in Kruševac, Kragujevac, Zaječar and Niš, medical corps head of the Ministry of Military of the Kingdom of Serbia, medical corps head of the Second Army during the Balkans and the First World War, the president of The Serbian Red Cross Society from July 11th 1914 to December 28th 1921, when this society expanded its activities to the whole new established state and got a new name The Red Cross Society of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, a regular member of the Serbian Medical Society. He was retired in the rank of colonel in 1921. He was the recipient of 13 domestic and 3 foreign medals. Dr Miloš Borisavljević was the president of The Gymnastic Society „Dušan Silni“ and vice-president of The Association of the gymnastics societies „Soko Dušan Silni“ He was occupied with physical and ethical education of the youth. He died in 1934, and was buried in New Cemetery in Belgrade.

Александар З. САВИЋ¹

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ КУЛТУРЕ ОДЕВАЊА У УЖИЦУ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА

САЖЕТАК: Деветнаести век је, у контексту историје српског народа, време великих промена. Осим што је устанцима и дипломатским мерама остварила политичку и духовну аутономију, а касније и независност у односу на Турску царевину, Србија се у овом периоду градила као модерна европска држава, прихватајући тековине европске културе. Тенденција за приближавањем земљама Европе у цивилизацијском и културном погледу довела је најпре до инфилтрације, а затим и прихватања бројних европских утицаја, који су се одразили на све сфере живота у Кнежевини Србији, од приватног живота до нових видова забаве, преко начина живљења и манира, до уметности и архитектуре. Циљ рада је да покаже да је у оваквим приликама, под утицајем економских, социјалних, политичких и професионалних фактора дошло до промена у култури одевања у Ужицу у другој половини 19. и почетком 20. века. Под утицајем естетских и моралних вредности овакве промене су изазвале реакције у друштву и довеле до борби супротних идеја, вредности, интереса и до губљења појединих заната као и појаву нових, везаних за израду одеће.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Ужице, култура одевања, социјални и привредни значај одевања, еманипација, интеркултуралност, стратификација друштва, занатство, трговина.

ОДЕЛО – СИМБОЛ ВРЕМЕНА

Познато је да је, кроз историју, начин одевања представљао извесну статусну карактеристику оног ко га носи, било да се ради о материјалној ситуацији и друштвеном угледу, или пак афинитетима према неким идеолошким, политичким или религијским структурама. У оквиру сваке друштвене групе, промене у начину одевања биле су условљене економским,

¹ Матурант Гимназије у Ужицу, полазник Семинара друштвене историје у Истраживачкој станици Петница од 2008. године, а од 2010. и млађи сарадник. Више година је учествовао и бивао награђиван на конкурсима за истраживачке радове на пољу историје:

1. друга награда на конкурсима „Сусрети с прошлошћу“, са темом „Култура одевања у Ужицу у другој половини 19. и почетком 20. века“, 2009.

2. прва награда на конкурсима „Сусрети с прошлошћу“, са темом „Анализа култа личности Јосипа Броза Тита кроз манифестацију проглашења Титовог Ужица 1946. године“, 2010.

3. прва награда на конкурсима „Cognitia Libera“, са темом „Будућност религија – прилог проучавању социо-политичког аспекта религијских интеракција и екуменизма“, 2010.

социјалним, етничким и полним припадностима, као и естетским и моралним вредностима. У Србији се почетком 19. века ситуација нагло променила – са устанцима оживела је свест о националном идентитету и ослобађању од свега турског и оријенталног. У том науку млада српска држава окренула се Европи и отворила се за њене културне утицаје, између осталог и начин одевања.

УЖИЦЕ – ТУРСКО, СРПСКО, ЕВРОПСКО

Пре разматрања самог европског утицаја на начин одевања у Ужицу, потребно је осврнути се на опште прилике у Ужицу у другој половини 19. века, ради бољег сагледавања, али и разумевања узрока и последица тих промена.

Ужице је, још од пада под турску власт 1463. године, било један од највећих центара моћи у Румелијском пашалуку. Осим војно-стратешког положаја и тврђаве, овај град имао је и привредни значај за турску управу. Близина реке Дрине и Босне условиле су развој трговине, а околне планине, попут Златибора, омогућиле су развој сточарства. Врло брзо, Ужице је постало важан трговински и занатски центар овог дела турског царства. Овоме у прилог иду и записи путописаца који су посећивали ову варош, називајући је „малим Цариградом“ и „другом Меком“.²

Турска доминација у Ужицу осећала се у свим сферама живота. Поред контроле свих привредних делатности, Турци су и на демографском и културном плану потискивали Србе у овом крају. Према Феликсу Каницу³, Ужице је 1860. године имало око 5.700 становника, од којих су 3.700 били Турци. Срба је, дакле, било скоро двоструко мање. Већинско становништво обликовало је и изглед ужичке вароши. У Ужицу је до почетка Првог српског устанка постојало око 35 џамија, месцида, текија, а по конфигурацији улица одавао је утисак типичне оријенталне вароши.⁴ Турски национални елемент увлачио се и у друге аспекте свакодневног живота, па и у одевање, о чему ће бити више речи у поглављу 3.

² *Историја Титовог Ужица* (до 1918), I, Институт за савремену историју Београд, Титово Ужице 1989, 725.

³ Каниц, Феликс Филип (Kanitz, Felix Philip, 1829–1904), аустријски археолог и путописац (*Мала енциклопедија просвете*, I, 1969², 775).

⁴ Познановић, др Раде, „Записи и сећања о старом Ужицу и последњим ужичким џамијама“, у: *Ужички зборник*, 9, Титово Ужице 1980, 112.

Прекретница у политичкој, али и културној историји Ужица био је велики пожар, који је ову варош задесио 25. августа 1862. године.⁵ Као кулминација затегнутих односа између Турака и српске мањине, овај инцидент означио је коначно исељавање турског становништва према Босни. Град је био разорен од последица пожара, а са одласком Турака у Ужицу остало је око 2.500 житеља. Међутим, иако бројчано преполовљено, хомогено српско становништво Ужица могло је да се поново изграђује, ослобођено турских утицаја. Овај догађај био је значајан јер је управо 1862. година била време од када се може пратити интензивнија европеизација града и прихватање европских културних тековина. Каниц је приликом посете Ужицу записао: „(...) И овде је ускоро избледео сјај Полумесеца. Већ те јесени он је почео да одступа пред дуго потискиваном европском културом.“⁶ Ужице се од тада полако ослобађало „оријенталног романтизма“ који му је Каниц доделио, а који је, према историчару уметности Павлу Васићу, био „прирођен, а не националан“.

ЕРИНО НОВО РУХО

Европеизација српске ношње до средине 19. века

Иако је европеизација грађанске ношње у Ужицу и Србији уопште узела највише маха последњих деценија 19. века, почети овог процеса могу се пратити још од краја претпрошлог столећа. Први подаци о напуштању оријенталних елемената у српској одећи датирају из 1793. године, када се европски утицаји пробијају најпре у српске униформе. Већ са избијањем Првог српског устанка 1804. године, турска ношња била је интензивно потискивана. Једним актом из 1809. године, женама је забрањено да носе дукате на глави, врату или грудима, што је било карактеристично за до-тадашњу градску ношњу, док је мушкарцима забрањено да брију главу као Турци и носе перчине.⁷ Утицаји првих таласа европеизације српске одеће били су из Аустрије, северног суседа Устаничке Србије, али и Русије, која је после мира у Кучук-Кајнарцију 1774. године добила право јурисдикције над балканским хришћанима. Одбацивање турских елемената у одећи прекинуто је 1813. године, са падом Београда и Србије. Вођа Другог српског устанка, Милош Обреновић, водио је покорнију политику према Турцима.

⁵ Живковић, Новак, *Ужице 1862*, СИЗ Културе Титово Ужице, Титово Ужице 1981, 299.

⁶ Каниц, Феликс, *Србија – земља и становништво*, I, Logos Art, Београд 2007, 509.

⁷ Васић, Павле, „Преображаји ношње у Србији током XIX века“, у: *Етнолошки преглед*, 4, Београд 1962, 107.

Све до доношења Хатишерифа из 1830. године, у Србији је поново доминирала одећа оријенталног стила, коју су носили обични људи, али и највиши представници српских устаника – и сам Милош је на неколико ранијих портрета приказан са турбаном на глави, као симболом привржености турској власти. Ипак, после доношења поменутог султановог декрета, ситуација се изменила. Нове привилегије, које су подразумевале кнежевско достојанство и државну самоуправу, поново су отвориле пут Србији да се развија као европска држава.⁸ Све до 1848. године и избијања велике револуције у Мађарској, у српској ношњи мешали су се утицаји турске и европске моде. После овог догађаја, у којем су учествовали Срби, међу којима и ужички добровољци, почео је период доминације европског елемента у одевању српског грађанства. Сагледавајући развој начина одевања у Србији до половине 19. века, може се закључити да је европеизација, односно оријентализација моде пратила политичку оријентацију ове земље, што се наставило и у наредним деценијама.⁹

Европеизација ужичке ношње до почетка 20. века

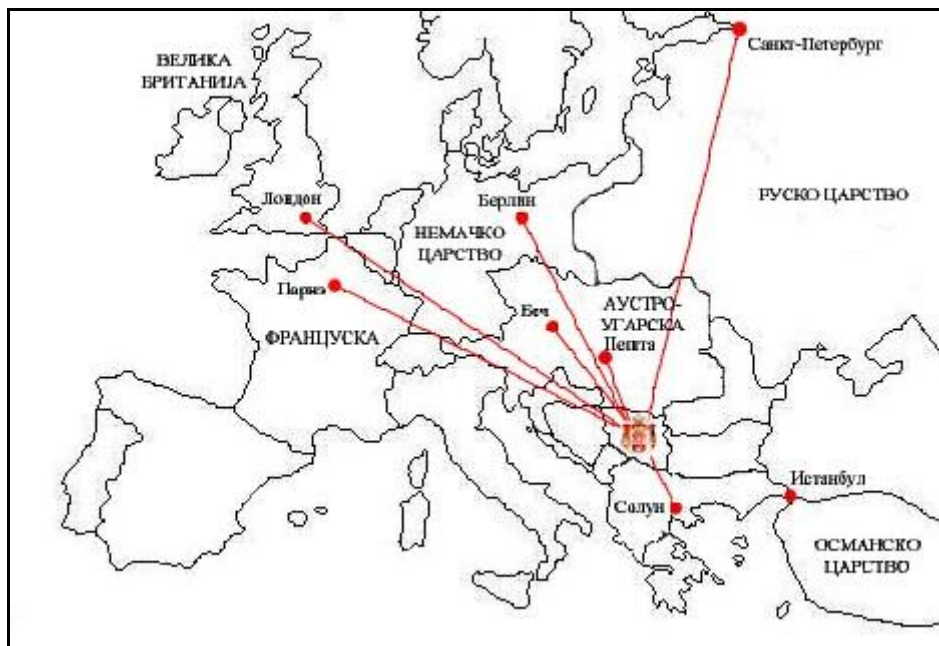
Ослобођено турске власти и оријенталних утицаја које је пропагирала, грађанство Ужица је у другој половини 19. века интензивно прихватало тековине европске моде. При разматрању овог процеса, неопходно је показати изворе утицаја, али и начине на који су они долазили у ову средину.

Шездесетих година 19. века, за време владавине кнеза Михајла Обреновића, Србија је у спољној политици била окренута земљама Западне и Средње Европе. Ово је створило терен за интензивнију европеизацију земље. Већ је поменуто да је Ужице, још за време турске владавине, био значајан центар, због чега је називан „шехером“, тј. значајним, великим градом. После одласка Турака, потенцијал овог града за развој трговине није нестао, само је прешао у руке нове српске грађанске класе, која је постала доминантна после 1862. године. Готово сав капитал Ужица поседовало је неколико имућних породица, од којих су познати Неранцићи, Кремићи, Орловићи, Јокановићи и други. Они су се обогатили у времену транзиције, откупљујући турска имања и радње и развијајући сопствене послове. Осим што су остваривали велике профите, ужички трговци су својим пословима допринели европеизацији градске одеће. Наиме, тргујући са остатком Србије, али и остварујући везе са иностранством, они су у Ужице доносили, између осталог, одевне предмете направљене по европском кроју, и били

⁸ Ћоровић, Владимир, *Историја Срба*, Лео комерц, Београд 2005, 669.

⁹ Васић, Павле, н. д, 117.

су међу првима који су тај начин одевања и прихватили.¹⁰ Тако су, на пример, поменути Јокановићи крајем 19. века трговали са Аустријом, Немачком, Грчком, Италијом и Турском.¹¹ Развијена трговина свакако је била предуслов за европеизацију Ужица, будући да је била једина веза са удаљеним Београдом и другим великим центрима. Како већина људи у то време није напуштала ни крај у коме су живели, а камоли границе Србије, логично је да су једино људи који су путовали или имали везе изван Кнежевине могли доћи у додир са европским тековинама. Зато су, поред трговца, протагонисти нове моде били и неки интелектуалци – студенти који су високе школе и факултете завршавали у развијеним земљама Европе. Треба напоменути да су студенти, образовани по европским стандардима, прихватили нови стил одевања као знак другачијег начина размишљања и еманципације коју су стекли ван своје земље.

Прилоз 1. Извори и правци простирања европског утицаја на одевање

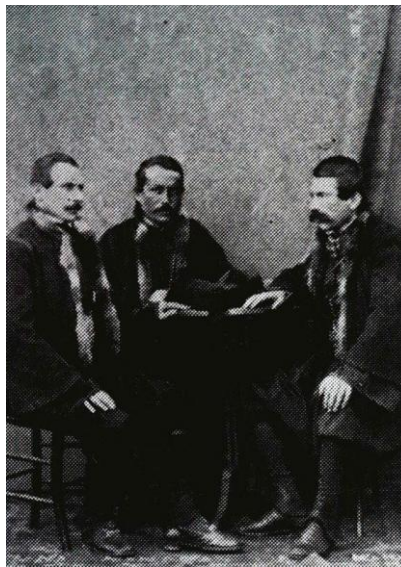
¹⁰ Игњић, др Стеван, *Ужице са старих разгледница*, Арт Плус, Ужице 2007, 201.

¹¹ Историјски архив Ужице, Мемоарска грађа, Сећања Јокановић Стојке (МГ 440), 2. (даље: ИАУ).

Иако су почетком 19. века утицаји на одевање стизали махом из Аустрије и Русије, временом је нова мода почела долазити и из других европских метропола. У изворима који се односе на прелазак из 19. у 20. век као доминантни центри наводе се Беч, Пешта, Париз и Лондон. Једини град са територије Османског царства који је и даље имао утицаја на ужичку ношњу био је Солун, у којем су се сусретали трговци из читаве Европе.¹² Поред тога што је тешко прецизно омеђити периоде утицаја одређених модних центара, јер су се они, уосталом, међусобно преклапали, може се отприлике одредити када су елементи које моде били најизраженији у локалном грађанском одевању. По ослобођењу од Турака, српски начин одевања развијао се највише под утицајем градова Аустро–Угарске. Иако је тзв. француско–париска мода преовладала тек после Првог светског рата, њени утицаји осећали су се и почетком прошлог века.¹³

Мушка ношња

Будући да је вековима била изложена на турском утицају, мушку ношњу коју су носили становници Ужица карактерисали су јаки оријентални елементи. Незоставан елемент ове ношње био је црвени фес, и то, према записима Миладина Радовића¹⁴, са свиленом или кићанком од јаког турског конца, у зависности од материјалне ситуације онога ко га носи. До 1875. године се, према истом извору, ретко могао видети човек који је носио неку другу капу осим феса, а шубаре је носило двоје од 100 људи.¹⁵

Прилог 2.
Мушка градска ношња у 19. веку

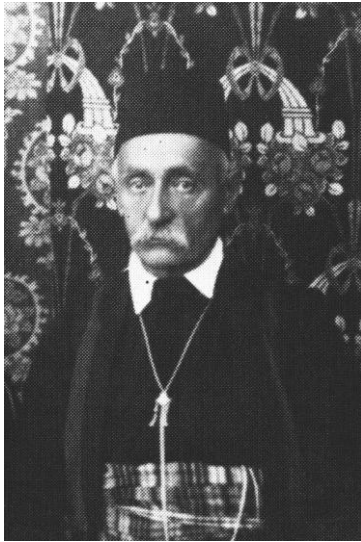
¹² Игњић, др Стеван, *Ужице са сџарих разгледница*, 201.

¹³ Прљевић, Драгутин М, *Варош, људи, догађаји – сећања на сџаро Ужице* (приредио Драган Р. Петровић), Ужице 2000, 34.

¹⁴ Радовић, Миладин (1853–1915), ужички пекар и кафеџија (*Биографски лексикон Златиборског округа*, Удружење Ужичана у Београду, Београд 2006, 620).

¹⁵ Радовић, Миладин Т, *Самоуки рукопис*, Народни музеј Титово Ужице, Титово Ужице 1984, 52

Остале делове старог грађанског одела чинили су зубун са кошуљом од белог платна, свилени појас за којим би били ношени тулумбаши и фишеклије, и чохане чакшире са туром и ногавицама приљубљеним уз листове ноге, које су се завршавале испустом опшивеним гајтаном.¹⁶ Од обуће ношени су углавном опанци. Ужице је по опанчарском занату било надалеко чувено, тако да се ова врста обуће одржала и после пробоја европског стила одевања. Зими је ношено тзв. ћурче са лисичјим крзном око врата и рукавице без прстију. Мушка ношња најчешће није подразумевала никакву врсту накита, осим што су ношене бројанице, неретко израђене од ћилибара.

Прилоз 3. Ужичка градска ношња, са елементима попут феса, појаса и гуња пре, односно са сакоом и машном после пробоја европског утицаја у одевању

Са процесом европеизације, осамдесетих година 19. века, дошло је до промена у начину одевања. Фесови су замењени полуцилиндрима и цилиндрима смеђе и црне боје. Драгутин Прљевић¹⁷ у својим записима о старом Ужицу говори о богатом ужичком гвожђару Мику Јовичићу, који је увек носио високи цилиндар и имао браду „а ла Јован Ристић“. Смокинг од црног штофа и сакои постали су делови свакодневног одела европског

¹⁶ Маленковић, Дејан, *Ужички амаркорд*, Алтера, Београд 2003, 15.

¹⁷ Прљевић, Драгутин (1903–1990), професор историје (*Биографски лексикон Златиборског округа*, Удружење Ужичана у Београду, Београд 2006, 597).

типа, уз које су се носиле кравате и машине. Тешке чохане чакшире брзо су потиснуте јер су ношене шивене панталоне једноставнијег кроја. Упоредо са осталим деловима одеће, појавиле су се и ципеле, иако су опанци и даље били у широкој употреби. Ново грађанско одело било је једноставније, али практичније и лакше од старе ношње. Поред основног одела, у моду су ушли штапови и украси страни дотадашњој ношњи. Тако је имућни трговац Дамјан Орловић тестаментом својој супрузи оставио један сат са златним ланцем и бриљантски прстен, „као личну успомену“.¹⁸ О луксузним предметима попримљеним из Европе говори и попис имовине ужичког проте Гаврила Поповића, где се помиње „штап црвен са рукодржјем од слонове кости“.¹⁹ Сви ови предмети били су драгоцени и јако скупи, што их је чинило привилегијом богатијих појединаца.

Женска ношња

Женску градску ношњу на прелазу између два века такође су описали савременици. Као и мушкарци, жене су носиле фес, само мало плићи. О свечаним приликама обавијале би га танком марамом савијеном у гајтан коју би провукле кроз сребрни прстен украшеним зрнима брилијаната. Фесови би се украшавали чак и дукатима, у добростојећим породицама.²⁰

Карактеристичан део ове ношње био је тзв. либаде, израђивано од свиле, сомота или сатена, и марама која се закопчавала испод грла. У хладнијим данима

Прилоз 4.

Спој традиционалне и модерне ношње, богата Ужичанка са служавком почетком 20. века

¹⁸ Поткоњак, Никола, „Орловићи, стара ужичка породица“, у: *Ужички зборник*, 24, Ужице 1995, 148.

¹⁹ Шостар, Даница, „Тестамент проте Гаврила Поповића“, у: *Ужички зборник*, 31/1, Ужице 2007, 92.

²⁰ Обрадовић, Стојан, *Описаније окружја ужичког и Косићеш-харамбаша* (приредио Видан Николић), Историјски архив Титово Ужице, Титово Ужице 1987, 40.

ношене су бундице, које су израђивале ћурчије. Стара женска ужичка ношња обилувала је накитом и украсима. Чести су били медаљони у којима је ношена слика супруга или најстаријег детета. Миладин Радовић сведочи да су богатије жене носиле „огрлице од талијера“, а сиромашније од цванцика. Он је на сопствени начин описао женски накит: „(...) Да је удари куршум из ондашње пушке, не би пробио, јер је све талијер на талијер прекрио. Око појасева носило се много синцирића, па се ништа није чуло кад се игра коло.“²¹

Међутим, крајем 19. века, јавља се ново дамско одело, највише под утицајем Беча, а касније и Париза. Уместо фесова, жене су почеле носити шешире са широким ободом и белом перјаницом, док је коса била сплетена у пунђу. Ношене су блузе или рекле испод којих је био обавезан мидер (стезник), и сукње. Нови стил одевања подразумевао је и рукавице, краће или до лаката за свечане прилике, и ташне. Потпуна новина у овој вароши били су сунцобрани, који су били оивичени чипком.²² Накит је, с друге стране, био доста ређи него код традиционалне градске ношње. Заговорници нове моде карактерисали су стари накит као „оријентално кинђурење“ и задржавали се углавном на златним ланчићима, који су постали популарни и код мушкараца и код жена. Овде треба истаћи да су промене у женском традиционалном начину одевања изазвале доста контраверзи и негодовања у тврђим националним круговима, о чему ће бити речи у даљем тексту.

РЕАКЦИЈЕ У ДРУШТВУ ИЗАЗВАНЕ ПРОМЕНАМА У НАЧИНУ ОДЕВАЊА

Већ је речено да је начин одевања био одраз друштвеног и статусног стања у заједници. Такође је био одраз материјалне ситуације и одраз једног идеолошког поретка, традиције или система вредности. Како су се све ове категорије у Србији крајем деветнаестог века мењале, друштво се изграђивало ослобођено турских утицаја, а начин одевања је представљао тековине нове европске културе. Промене у начину одевања свакако су изазвале реакције у друштву и довеле до борби супротних идеја, вредности и интереса, до гашења појединих заната и увођење нових везаних за израду одеће.

Европски начин одевања у заосталој Србији је средином 19. века, посебно у унутрашњости, у варошима као што је било и Ужице, изазивало

²¹ Радовић, Миладин Т, н. д, 52.

²² Прљевећ, Драгутин М, н. д, 34.

неповерење и отпор. О реакцијама на промене у начину одевања, могу се прочитати у пророчанству Митра Тарабића, сачуваном у хроникама старог Ужица. Наиме, негде око 1850. године, дакле када европски утицаји у одевању још нису постали доминантни, Тарабић, кога су звали „гатарем из Шљивовице“, пророковао је да ће доћи време када се неће моћи видети човек који носи фес. Одговор окупљеног становништва преноси Миладин Радовић:

„Људи кои су то слушали, нису веровали, но кажу:

Не могу, ваљда, ићи гологлави.

Неће ићи гологлави – каже гатар – но ће бити друге капе. И знате ли још нешто, људи? – вели гатар – Доћи ће време па ће женскиње носити црне аљине, а да им нико није умро.

Људи се опет **чуде како ће то бити и не верују** (подвукао аут.). И није дуго прошло а то је све било.“²³

Из овог сведочанства види се прва реакција Ужичана који се још увек нису сусрели са европским оделом. Неверица и чуђење нечему што нису доживели наговештавало је још бурније реакције у наредним деценијама, када је нови стил одевања постао доминантан у односу на традиционалну ношњу.

Крајем 19. и почетком 20. века, испровоцирани социјалним разликама, раслојавањем друштва или чистим сујеверјем, људи су почели да своје суграђане „етикетирају“ према одећи коју су носили. Познат је случај Ужичанина Сима Љешевића, који је, према европском моделу, увек носио „амрел“, и то лети бели, а кад је облачно црни. Како је појава сунцобрана била нова у вароши, савременици су веровали да је он „баксуз“ и да тиме што носи кишобран или сунцобран призива кишу.²⁴ Исто тако је ужички адвокат Добрило Јокановић, који се школовао у Бечу почетком 20. века, сматран чудак, јер је носио богато украшен штап и ципеле са потпетицом.²⁵ Ипак, у народу је ново помпезно одевање изазивало понекад и страхопоштовање. Сачувана је анегдота о извесним сељацима који су дошли у радњу поменутог Мика Јовичића. Како је он био јако елегантно обучен, по европском моделу, сељаци су почели да се клањају и извињавају, називајући га „велможом“.²⁶ Ови примери илуструју однос становника Ужица према било каквој врсти промене, па и у контексту одевања. Њихов резерви-

²³ Радовић, Миладин Т, н. д, 51.

²⁴ Прљевић, Драгутин М, н. д, 31.

²⁵ Аутор, Интервју са г-ђом Милодарком Ђајић, вођен 4. 2. 2009. у Ужицу.

²⁶ Маленковић, Дејан, н. д, 26.

сан став према ономе што пре нису видели или доживели, ствара слику о ужичком друштву с краја 19. века као јако конзервативне заједнице, затворене за било какву врсту новина.

Отпор новим европским тековинама постојао је не само у широким народним масама, већ и међу ученим, школованим људима и интелектуалцима традиционалистима. Један од највећих противника „несретне моде“, како је називао европски стил одевања, био је ужички учитељ Никола Јовановић.²⁷ Он је, у свом говору у Ужичкој основној школи на Савиндан 1912. године, дакле непосредно пред Први балкански рат, говорио о врлинама које српска девојка треба да поседује, и између осталог задржао се на питању нове моде.²⁸ Осим што изражава своје мишљење да европски начин облачења црпи новац из Србије, посебно је истакао да он уништава српску народност и културу, затирући народну традицију и доносећи „филијале модерног корзоа по златиборским селима“. Идеја његовог говора о европској култури најбоље је описана у цитату: „Ми поручујемо културу из Европе, а оно долази ‚мода‘. Ми поручујемо просвету, а оно нам долази ‚белило и руменило‘. Ми босиљак сијемо, а оно нам пелин расте“.²⁹

Дакле, новој моди противили су се делом и обични људи, али и интелектуалци. Једна група људи је разлоге за осуђивање европског одела налазила у сујеверју, незнању или зависти, док су учени људи говорили против нове моде одевања углавном из објективних разлога. Један од тих разлога, који помиње и учитељ Јовановић, јесте здравље жена које су се облачила по европском моделу. Одећа која је „спулавала и ноге и труп и врат и цело тело“ заиста је имала штетног утицаја по организам. Познато је да је почетком 20. века била популарна тзв. „S“ силуета, која је подразуме-

Прилог 5.
Девојчица у европском оделу, око 1912. године

²⁷ Јовановић, Никола (1869–1915), учитељ и писац (*Биографски лексикон Златиборског округа*, Удружење Ужичана у Београду, Београд 2006, 266.)

²⁸ Јовановић, Никола А, *О српској девојци* (приредио Александар В. Савић), Женски центар Ужице, Ужице 2005, 10.

²⁹ Исто, 20.

вала стезнике за струк и врат, и која је била јако опасна за развој младих девојака. А како је основни идеал српског народа, посебно у добу националне кризе и транзиције, здрава жена која је способна да рађа, логично је да су се тврђи национални кругови противили било чему што је тај идеал могло да угрози. Другим речима, ти кругови видели су у новом начину одевања нешто што је директно нападало њихову нацију и народ, због чега су уследиле критике великих размера.

Нешто слично овоме казује и Миладин Радовић, када описује стару мушку градску ношњу: „И под свим тим (под тежином одела, прим. аут.) он целог дана игра, скаче, баца камена и нико не каже да му то смета и да му је тешко. Кад би данашњи људи (мисли се на период 1911–1915, прим. аут.) обукли оне тешке чакшире и зађенули оно оружје па носио по дана, он би заиста моро лежати мјесец дана“.³⁰

Све већим прихватањем европског начина одевања, поларизација друштва била је видљивија, и то на више нивоа, што се види на кроз класне и старосне разлике, као и кроз разлике на релацији село–град.

Одећу европског кроја крајем 19. века носили су највише трговци, чиновници и официри. На прелазу између два века припадници ова три слоја били су једини који су себи могли приуштити ципеле, док су остали сталежи носили опанке.³¹ Из евиденције кућне набавке ужичких трговаца Вукомановића види се да су они трошили велике суме новца на шивење европског одела, као на пример капута, за које су давали и преко 400 динара.³² Овакве разлике у начину одевања чиниле су још већи јаз између „виших и нижих слојева“ друштва. Ради илустрације социјалне диференцијације, поново ћемо се позвати на говор Николе Јовановића, који је и сам био просоцијалистички оријентисан: „(...) А шта да рекнемо за несретну моду, која се под именом „културе“ прошврљцава по свим крајевима нашим, а који су најпре наши **виши кругови** (подвукао аут.) за своју женску децу прихватили (...)“³³ Ова реченица је јако битна за схватање свести тадашњих људи о класној подељености, јер не само што помиње виши сталеж (а чим постоји виши, мора постојати и инфериорни, нижи сталеж), он тај исти слој оптужује за пропагирање европског одела и самим тим напуштање српске традиције.

³⁰ Радовић, Миладин Т, н. д, 52.

³¹ Перић, Младен М, *Опанци и опанчари Западне Србије крајем XIX и почетком XX века*, Народна библиотека Пожега, Пожега 2006, 11.

³² ИАУ, породични фонд Вукомановића 1906–1939, несређен.

³³ Јовановић, Никола А, н. д, 17.

Поред класне, тј. материјалне, овај европски утицај довео је до поларизације ужичког друштва и на генерацијском нивоу. Већ је речено је у Ужицу турски елемент почетком друге половине 19. века био још увек био присутан. Вековни утицај турске културе условио је да старији становници Ужица и даље остану при ношњи коју су носили њихови преци. Са друге стране, европско одело прихватили су махом млађи људи, који су били отворенији за нове утицаје од својих старијих. Тако да је на овај начин дошло до извесног раслојавања друштва на нивоу породице, односно породичне задруге. Последица поларизације породица била је сукоб моде и традиције, у коме је најчешће преовладала мода, што је условило да се народна ношња очува и задржи највише на селу.

Прилоз 6. Породица Атанацковић – старији су обучени у староградску ношњу, док су деца одевена у европском стилу, 1917. година

У Ужичком крају, али и у Србији уопште, још и пре пробоја европског утицаја на одевање постојале су две паралелне културе одевања: одећа богатих и властодржаца која се у градовима развијала најпре под утицајем Византије, потом Османског царства, и коначно, у 19. веку, под утицајем

Западне Европе.³⁴ Са друге стране, постојала је и традиционална, сеоска ношња, у коју су страни елементи доста спорије улазили него што је то случај са градским одевањем. Сходно томе, градске средине су, изложене страним утицајима, пре прихватале европско одело, док се у селима тај процес одвијао спорије, утицајем града на сеоску средину. Путописац Стојан Обрадовић је записао: „(...) Народ целог окружја ужичког који се са земљеделијем (земљорадњом, прим. аут.) занима задржао је и дан данашњи прастару оригиналну ношњу аљина и то у оба пола (...)“.³⁵ Чак и они ретки утицаји који су допирали до села брзо су одбацивани, као што је био случај са „обућом грађана“, како су називане ципеле. Важно је истаћи да стара градска ношња, коју су Ужичани полако напуштали, није у потпуности нестајала, већ је коегзистирала заједно са сељачком, народном ношњом, и ношена је у свечаним приликама. Тако је, примера ради, либаде, неизоставни део женске градске ношње, са популаризацијом европског одела, углавном ношен на селу.³⁶

Традиционални елемент који се задржао у селима, насупрот модерном оделу у градовима, узроковао је удаљавање села и града. Српска градска ношња сматрана је застарелом, а самим тим и село, као средина где се она одржала, конзервативним, па чак и назадним.³⁷

Као што је већ речено, Ужице је, још за време османске власти, било значајно привредно подручје, чувено по разним врстама заната. Турски путописац Евлија Челебија записао је у

Прилоз 7.
Становници Златибора у народној ношњи, почетак 20. века

³⁴ Бељкашић, Љиљана, „Оријентални елемент у ношњама балканских Словена“, у: *Етнолошки преглед*, 4, Београд 1962, 102.

³⁵ Обрадовић, Стојан, н. д, 40.

³⁶ Аутор, Интервју са г-ђом Дијаном Ристовић, вођен 15. 2. 2009. у Ужицу.

³⁷ Барјактаревић, др Мирко, „Мењање наших традиционалних облика живота“, у: *Ужички зборник*, 4, Титово Ужице 1975, 366.

17. веку да је ужичка варош доминантна што се тиче занатске производње. Још у средњем веку, када су се доселили у ове крајеве, Турци су донели многе до тада непознате производне технике, од којих су се развили занати попут терзијског, абацијског, опанчарског, ћурчијског, кујунџијског и других. Сви ови занати, настали под страним утицајем, односили су се на производњу старе ношње, која је крајем 19. века полако нестајала из употребе. Ово се, наравно, одразило на постепено нестајање ових заната. Иако су Турци потпуно протерани из Ужица 1862. године, тековине њихове цивилизације и даље су постојале, између осталих, и неки занати. Миладин Радовић у свом рукопису каже да је тада у граду било највише терзија, будући да је стара ношња, или „турске аљине“, како је он назива, и даље ношена. Радовић је записао да у то време у целој вароши није радио ниједан шустер, тј. обућар. Међутим, у сећањима занатлије Митра Мићовића стоји да је само пет година касније, 1867. године, када је дошао у Ужице на занат, код његовог мајстора дошао шустер да му узме меру за ципеле.³⁸ Овај податак говори да је за кратко време обућарски занат, иначе тековина западних утицаја, установљен у Ужицу. У периоду непосредно после одласка Турака из вароши, успостављени су нови занати, кројачки и обућарски, који су производили одевне предмете по европском моделу. Према статистици из 1866. године, у Ужицу је радило 30 обућара и 50 кројача, који су бројно надмашили абације и опанчаре, којих је било 34, односно 18.³⁹ Ипак, о пословању ових заната може се закључити посредно из списка финансијских средстава занатских удружења, тј. еснафа: 1882. године међу најбогатијим еснафима били су опанчарски, са 2.800 динара, терзијски, са 2.660 динара и абацијски са 1.680 динара. Са друге стране, удружење обућара имало је само 120 динара средстава, што је доста мање од буџета старих заната.⁴⁰ То може да имплицира на супремацију традиционалних заната у односу на нове, али и на капитал који је зарађен у време развоја тих заната. Будући да је друга половина 19. века период када су се стари и нови занати, као и традиционални и модерни начин одевања, највише суочавали, може се рећи да је то време културне транзиције између турског и новог, европског менталитета грађана Ужица. Већ на прелазу два века, услед индустријализације привреде и популаризације модерног

³⁸ Мићовић, Митар, „Историја века једног занатлије“ (приредила Драгица Матић), у: *Историјска баштина*, 8–9, Ужице 1994–1995, 25.

³⁹ Познановић, др Раде, „Развитак ужичке занатске чаршије после изласка Турака“, у: *Ужички зборник*, 1, Титово Ужице 1972, 24; Марковић, др Живота, „Бројно стање и занимање становништва Ужичког округа у другој половини 19. и почетком 20. века“, у: *Ужички зборник*, 20, Титово Ужице 1991, 22.

⁴⁰ Игњић, др Стеван, *Ужице и околна 1862–1914*, Вести, Титово Ужице 1967, 69.

одела, мајстори абацијског и терзијског заната напуштали су градове и свој рад настављали на селима, у којима се, како је већ поменуто, традиционални начин одевања задржао и до друге половине 20. века. Међутим, неки занати су се са пробојем европског стила одевања у Ужицу потпуно гасили. Један од таквих је ћурчијски занат, који је био јако развијен у 19. веку. Још један занат који је нестајао био је кујунцијски. Кујунције су производиле између осталог и накит и украсе за женску градску ношњу, али су, са променом моде, њихови производи престали да буду тражени. У оваквим ситуацијама занатлије би се често преквалификовали за неки други, сличан занат. Тако су се Раде и Миле Петровићи, синови познатог ужичког кујунције Сретена Петровића, преквалификовали у сајцијски занат.⁴¹ Неретко се дешавало да терзије, импровизујући кројачки занат, покушавају да остану у послу, тако да су напуштали своју стару професију и учили да удовоље захтевима купаца који су желели одело европског кроја. Наравно, нису све занатлије успевале да одрже свој посао променом професије. Многе занатске радње су пропадале не успевајући да прилагоде своје производе условима и потражњама новог времена. Занатство је нагло почело да назадује после Првог светског рата, када је Ужице као занатска варош заостало за другим варошима Србије, Македоније и Косова, па чак и за већим варошицама југоисточне Србије.⁴² Осим чињенице да производи старих заната више нису били тражени, индустријализација је учинила да роба постане јефтинија и мање цењена, што је учинило и многе занате превазиђеним. Даљи развој заната у Ужицу текао је у складу са развојем новог начина одевања. У периоду 1923–1928. године у успону по броју радњи био је обућарски занат, док је кројачки одржавао константну бројку од 9 радионица.⁴³ У исто време, абацијски и опанчарски постепено су опадали. Такође, треба споменути да су се у ово време, слично као и на почетку турске владавине, појавили и неки нови занати, овај пут поткрепљени европским стилем облачења. Тако су настали конфекционари, али и тзв. „фризери за даме“.

Трговина је после одласка Турака из Ужица достигла велики успон. Наиме, протеривање османске власти из ових крајева означило је и крај феудализма, односно почетак капитализма. Са натуралне привреде, која је

⁴¹ Прљевић, Драгутин М, н. д, 30.

⁴² *Историја Ужица (1918–1975)*, II, Институт за савремену историју Београд, Ужице 1992, 116.

⁴³ Познановић, др Раде, „Приватне занатске радње у Ужицу 1919–1945“, у: *Ужички зборник*, 24, Ужице 1995, 234.

овим просторима доминирала до средине 19. века, прешло се на робно-новчану. Сви ови услови створили су повољне околности за развој трговине.

Трговци и њихова делатност били кључни фактор за европеизацију начина живота, па и одевања, у Ужицу. Трговачке везе са европским градовима, и то најпре Бечом, Пештом и Солуном, омогућиле су, поред материјалне, и културну размену између ужичких и европских трговаца. Трговци су снабдевали грађанство Ужица готовом робом из европских престоница и били медијум за пренос европских утицаја у Србију. Временом, како се број кројачких радионица повећавао, а модерно одело постало приступачније и другим слојевима друштва, а не само најбогатијим, трговци су и даље вршили битну улогу набављајући материјал за израду тих одевних предмета. У изворима је забележено да је Светомир Јокановић,

Прилоз 8. Трговац Рађен Пековић са супругом у европском оделу

из чувене ужичке трговачке породице, после Првог светског рата држао „модерну и богато опремљену текстилну радњу“, а робу је набављао из Беча.⁴⁴ Чак и када је индустријализација града узела маха, трговци су и даље просперирали, захваљујући капиталу који су стекли пре тога.

Закључак

„Одећа уопште, па тиме и српски грађански костим, као комуникацијски феномен, одражава неке од основних принципа на којима је посматрано друштво установљено, а проналажење веза између одеће и елемената из

⁴⁴ ИАУ, Мемоарска грађа, Сећања Јокановић Стојке (МГ 440), 8.

„свеукупне структуре живота“ које отелотворује, као и познавање правила по којима је она структурирана, омогућује дешифровање порука које носи. Међутим, културни феномени ретко када само ‚говоре‘ о неким особинама друштва већ исто тако имају и повратно дејство на њега кроз испуњавање извесног броја функција које се опет могу означити као средство за задовољење одређених друштвених потреба“.⁴⁵

Промене у начину одевања у Ужицу крајем XIX и почетком XX века, које су узроковане социјалним, економским, професионалним и политичким приликама, пропраћене су извесним реакцијама локалног становништва, које су се манифестовале на више нивоа – класном, међугенерациском, као и на релацији село-град. „Одећа, материјали од којих је израђена, начин украшавања говоре о економском стању власника и имају функцију обележавања припадности одређеном друштвеном слоју. Одећа тако на визуелан начин, потврђује и делује на одражавање класно-слојне структуре друштва“.⁴⁶

Нови начин одевања махом су прихватили млађи људи, док су је старији спорије прихватили. Будући да су градови били центри трговине, у њима су ове промене прво почеле да узимају маха, док је нови начин одевања на село продирао доста спорије, не само због физичке удаљености од градова, већ и због лошије економске ситуације и постојања сопствених ресурса за производњу старих ношњи. Потражња нових одевних предмета довела је до смањене потребе оних које су израђивали занатлије, а самим тим и постепеног гашења заната који су се бавили превасходно производњом традиционалних одевних предмета, али је подстакла неке нове, „модерније“ занате.

⁴⁵ Прошић-Дворнић, Мирјана, *Одевање у Београду у XIX и почетком XX века*, Београд 2006, 261.

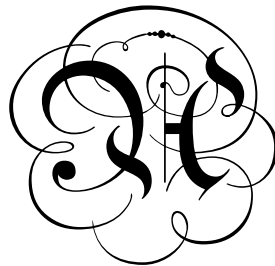
⁴⁶ Прошић-Дворнић, Мирјана, *нд*, 261.

Aleksandar Z. SAVIĆ

**Contribution to Culture Research of Clothing in Užice in the
Second Half of the 19th and the Beginning of the 20th Century**

Summary

In the context of the history of the Serbs, the 19th century is the time of huge changes. Besides political and spiritual autonomy realized by rebellions and diplomatic acts and latter on independence of the Turkish Empire, Serbia was forming as modern European state in this period, accepting achievements of European culture. The tendency of approaching European countries to civilized and cultural point of view first brought to the infiltration and then the acceptance of numerous European influences, which reflected to all spheres of life in the Princedom of Serbia, from private life to new ways of entertainment, over way of living and manners, to art and architecture. The aim of this paper is to show changes in culture of clothing in Užice in the second half of the 19th and the beginning of the 20th century aroused under the influence of economic, social, political and professional factors. Because of esthetical and moral values such changes had provoked public reactions on class and intergeneration level and city – country relation. As a consequence of such reactions, there were conflicts of the opposite ideas, values and interests, the lost of some crafts, but some new crafts in a connection with clothing emerged.

Миле ЧАРАПИЋ

УЖИЧКО ПЕВАЧКО ДРУШТВО „ЗЛАТИБОРСКА ВИЛА“ 1909–1941¹

САЖЕТАК: Предмет рада представља историјат ужичког Певачког друштва „Златиборска вила“ у периоду од 1909. до 1941. године. Ово удружење деловало је у три различите и веома специфичне фазе: период од формирања до аустроугарске окупације Србије (1915–1918), стваралаштво у међуратном периоду и периоду поновне обнове и период рада од 1992. до данашњих дана). Хор „Златиборска вила“ је у међуратном периоду (1920–1941) имао највиши ступањ развика и најквалитетнији период рада, док је претходно доба његовог стваралаштва прожето романтизмом, патриотизмом, због чега је програм и рад овога друштва и био усмерен у духу и правцу тадашњих историјских токова и околности.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: „Златиборска вила“, певачко друштво, хор, концерт, музика, управни одбор, надзорни одбор, матине, седница, Ужице, Стеван Маленковић, Ђорђе Драшкић и др.

Анексиона криза (1908–1909) иницирала је интензивнију и садржајно квалитетнију друштвену и културну активност у Ужицу, као у целој тадашњој Краљевини Србији. Управо у том периоду, с краја XIX и почетком XX века, грађани Ужица оснивају и обнављају бројне друштвене организације: „Народну одбрану“, Коло јахача „Кнез Михаило“, Одбор Црвеног крста, „Коло српских сестара“, „Златиборску вилу“, „Културну лигу“, Народну књижницу, Велосипедско (бицикличко) друштво „Душан Силни“ и др.²

Стање анонимности ужичке хорске музике потрајало је све до 1909. године, када је међу Ужичане, као пребеглица „из Прека“ дошао професор Стеван Маленковић³ и одмах постао један од главних иницијатора за осни-

¹ За разлику од ове насловљене тематике важно је напоменути да је у делу: Милан Караклајић-Кара, *Златиборска вила – певачко друштво*, Ужице, 2004, 7–93, обрађен рад овог удружења од 1992. године до 2003. године, где поред појединих вредних чињеница о постојању и раду истог удружења у периоду 1909–1941, постоје и други подаци о развоју музичке културе Ужица особито од 1945. до 2003. године.

² Стеван Игњић, *Ужичка гимназија до Другог светског рата*, Ужичка гимназија 1839–1989, Титово Ужице, 1989, 135.

³ У прилогу: Д. Пет., Маленковић С. Стеван за *Биографски лексикон Златиборског округа*, Београд, 2006, 378 забележена је биографија ове значајне историјске личности коју ћемо и представити: Маленковић С. Стеван (Шашинци, Сремска Митровица, 1880–Ужице, 1940) професор, директор Гимназије. Био је први директор Учитељске школе у Ужицу, потом и

вање градског, аматерског хора. Ношен тадашњим снажним националним романтизмом, он је касније, приликом званичне верификације новооснованог певачког друштва 1909. године, истом овом хору дао и одговарајући назив епског карактера „Златиборска вила“. Маленковић је дужи низ година иницирао и у значајној мери и креирао репертоарску политику овог локалног друштва, које по својим квалитетима није прелазило границу осредњости. Па ипак, за њега се може констатовати да је био један од највећих заљубљеника и познавалаца музике у старом Ужицу. Поставши први председник „Златиборске виле“, Маленковић се посебно истакао у организовању низа многобројних јавних наступа поменутог хора, и то не само у граду на Бетињи, већ и у многим другим местима.⁴

директор ужичке Гимназије и један од најугледнијих грађана Ужица, током деценија. Све-страно образован, зналац више страних језика, врсни слависта и родољуб, остао је у сећању генерација Ужичана, мада је овде дошао 1909. као пребеглица из Аустро–Угарске. После основне школе у Руми и гимназије у Сремским Карловцима и Новом Саду, где је матурирао 1899, на студијама славистике у Бечу, слушао је предавања чувеног научника Ватрослава Лагића и 1906. стекао диплому. Као гимназијалац, а потом студент припадао је покрету Светозара Милетића, при чему је усвојио идеју хуманизма, словенства и борбе за уједињење свих Јужних Словена. Због паљења мађарске заставе у центру Новог Сада, осуђен је на годину дана затвора. Предавао је српски језик, а по потреби и латински и немачки. Био је иницијатор оснивања и први хоровођа градског хора „Златиборска вила“ и учесник у бројним културним активностима у школи и граду. Као добровољац учествовао је у Балканским и у Првом светском рату. После рањавања, иако недовољно залечен био је у редовима српске војске на Солунском фронту. После 1918. наставио је да ради у Ужицу. Први је директор ужичке Учитељске школе (1925–1933), а потом до краја радног века (1939) и Гимназије. Успешно је организовао наставу постављајући високе захтеве пред ученике и наставнички колектив, али их је у неретким приликама и штитио. По сопственој жељи сачуван је у Ужицу.

⁴ Стеван Игњић, Политички покрети и грађанске странке, *Историја Титовог Ужица*, књ. I, Титово Ужице, 1989, 615; Дејан Ст. Маленковић, *Ужички амаркорд*, Београд, 2003, 125; Стеван Игњић, *Ужице са старих разгледница*, Титово Ужице, 1990, 122.

Хор и оркестар „Златиборска вила“ 1909. године

(НМУ, инв. бр. 1793)

Највећи успех „Златиборска вила“ постигла је 1911. године, када је са репертоаром одлично увежбаних Мокрањчевих *Руковети* прешла државне границе ондашње Краљевине Србије и гостовало у иностранству. Наиме, тада је одржала два концерта у Вишеграду, који је територијално припадао Аустро-Угарској монархији, а затим је гостовала и у Новој Вароши, која се налазила у оквирима Турског царства. Те посете двома суседним моћним државама, Аустро-Угарској и Турској, имале су не само културно-просветни, већ и политички и национални значај. Управо на тим гостовањима Ужичани су доживели праве овације, а у тим варошицама су, том приликом, први пут јавно, извикиване паролe о уједињењу свих јужних Словена и стварању јединствене словенске државе. Тамошње становништво се, између себе, надметало у гостољубивости пријема чланства „Златиборске виле“.

Као истакнути солисти са ових концерата, у наведеним местима, који су своје гласовне квалитете довели до изузетно високог вокалног нивоа у сећањима су остали: Александар Орловић, Миле Ацић, Перуника Кулић и

Стана Виторовић. Њих је одушевљена публика омладине Вишеграда и Нове Вароши носила на раменима кроз улице и сокаке ових варошица.⁵

Први диригенти „Златиборске виле“ били су: Стеван Живковић и Милан Драгосављевић. Увежбавали су махом родољубиве и борбене песме примерене тадашњем добу, а при том су поставили солидне основе музичког образовања.

„Златиборска вила“ је имала своју заставу, а њен дугогодишњи заставник био је Миле Ацић, кројач из Ужица. Застава је била црвене боје, а њени крајеви украшени богатим златним ресама. У средини се, као симбол овог певачког друштва, налазио плаво-зелени круг на којем је доминирала слика планинске виле, која је у својим рукама, лебдећи изнад златиборских четинара, држала златну лиру.⁶

Сваке године Певачко друштво „Златиборска вила“ одржавало је свој годишњи традиционални концерт 13. јануара, уочи прославе Нове године, а о Божићу и Ускрсу хор друштва певао је на литургијама у ужичкој цркви. Осим тога, друштво је често приређивало матинеа у граду на Ђетињи и појединим другим среским центрима Ужичког округа, поводом одређених верских и националних догађаја и истакнутих личности из домаће историографије.⁷

Уочи Ивањдана 1911. године допутовало је у Ужице „Пјевачко друштво“ из Вишеграда како би приредили неколико музичких концерата. Домаћин им је била „Златиборска вила“, која је уз помоћ цивилних власти и организовала дочек и концерте овог уметничког друштва. Тадашњи савременик пластично је описао атмосферу у Ужицу: „Скоро цела је варош свечано изашла на Теразије: ђаци свију школа, Пјевачка дружина. Неки су отишли још јуче на Мокру Гору, неки јутрос у Кремна и Биоску. Дошло је Вишеграђана – десеторо ђевојака и тридесеторо мушки. Они су дошли са својом заставом и певачким значкама. При дочеку на Теразијама отпјевали је дивну пјесму: *Ој тирубачу с боине Дрине*, а после је изговорио један провисор поздравну реч, од прилике овако: „Нема више оног кинеског зида, који је раздвајао брата од брата, сестру од сестре. Таи је зид пао. Њега нису обалили физичка сила него љубав брата према брату. Уклања се постепено она препрека која нас је дијелила. Ми ћемо доћи и загрљаи један другоме па тако и остати. Иде време, и оно мора, а прије а после доћи, кад ће Ср-

⁵ Дејан Ст. Маленковић, нав. дело, 126–128.

⁶ Исто, 128.

⁷ Раде В. Познановић, *Педесет година амајтеризма у култури Ужица и околине (1945–1995)*, Ужице, 1995, 12–13.

бин створити једну државу у којој ћемо сви заједно и братски живљети, и тако даље.

Отале се све кренуло. Док су први дошли на Нови пијац, последњи су полазили са Теразија. Сав простор на Староме пијацу и око Реалке притиско је народ, и ту је Пјевачка дружина отпјевала једну пјесму. Затим је изашо прота Милан⁸ те поздравио госте са Мик. Живковићем⁹, провизором, а после поздрава Вишеграђани су отишли у Реалку где им је спремно за одмор. На Ивањдан биће велика забава у час доласка Вишеграђана, а у суботу се враћају у Вишеград.¹⁰

Хор „Златиборске виле“ имао је значајан наступ 3. јуна 1912. године када је пуштена у јавни саобраћај железничка пруга узаног колосека Сталаћ–Краљево–Чачак–Ужице. Тог дана први воз, који је стигао у Ужице, „дочекала је непрегледна маса света на челу са свим представницима цивилне и војне власти, са музиком Пожарне чете Ткачке фабрике, соколима, певачким друштвом „Златиборска вила“, уз пуцњаву топова са Доварја и Малог Забучја, заставама окићеном станицом и вароши“.¹¹

Ужичко певачко друштво је радило до почетка Првог балканског рата 1912. године, када привремено престаје са радом. Међутим, убрзо по његовом завршетку, наставља своју активност до избијања Првог светског рата 1914. године. Интересантно је да је у периоду 1914–1915. године „Златиборска вила“ обављала своју уметничку делатност. Ту се јасно уочава и учешће овога хора у певању поводом 40-одневног парастоса члану утемељачу ове друштва поч. Остоји Кнежевићу, ужичком трговцу, 15. марта 1915. године.¹² У сличној ситуацији наћи ће се 3. маја 1915. год. где ће певати на парастосу поч. Томи Наумовићу, кога је његова фамилија уписала за члана добротвора Друштва са улогом од 200 динара. Истоветна улога овог удружења дешавала се приликом смрти угледних и заслужних Ужичана. Врло је битно напоменути да је управо у то време председник ужичког певачког друштва био извесни Трифуновић, вероватно у краћем временском периоду.¹³ Наравно, Друштво није радило за време Аустро-Угарске окупације (1915–1918).

⁸ Реч је о чувеном проти Милану Ђурићу.

⁹ Реч је о Михаилу Т. Живковићу, професору и директору Гимназије у Ужицу.

¹⁰ Миладин Т. Радовић, *Самоуки рукопис*, Ужице, 2006, 98–99.

¹¹ Ђорђе Пилчевић, *Вајрогасиво Златиборског округа 1908–2000*, Ужице, маја 2000, 18.

¹² ИАУ, Збирка Varia.

¹³ ИАУ, Збирка Varia.

Иако нису сачувани оснивачки акти овог друштва врло важно је напоменути да је „Златиборска вила“ сасвим сигурно поседовала оснивачке и друге правне акте на основу којих је и функционисала, а који су били у сагласностима са актима матичне куће из Београда. Била је то универзална и општа карактеристика свих удружења на простору Краљевине Србије у периоду од Анексионе кризе (1908/1909) до Првог светског рата, као и у претходном периоду, што ће се наставити и у међуратном добу, у Краљевини Југославији.

Певачко друштво „Златиборска вила“ из Ужица обновило је свој рад 1920. године.¹⁴ Друштво је имало свој оркестар, мушки, женски и мешовити хор, као и врло амбициозну и стручну управу. Једно време председници овог друштва били су: Стеван Маленковић, директор Учитељске школе, Петар Ђеловић¹⁵, часовничар, а хороваође су били наставници музике у Учитељској школи или у Гимназији: Милан Драгосављевић¹⁶ и Иван Чола-

¹⁴ У наведеном делу Милана Караклајића-Каре, *Златиборска вила*, 30–31, забележено је на основу новинског извора с краја априла 1922. о поновном оснивању хора „Златиборске виле“ у Ужицу да је ужичко певачко друштво обновљено, после Првог светског рата, 1923. године. Ми смо се определили за 1920. годину као за датум поновног оснивања „Златиборске виле“, јер се ова чињеница-податак сасвим сигурно позива на одређене релевантне архивске документе или неке друге релевантне историјске изворе.

¹⁵ У прилогу: Ж. Мар, Ђеловић М. Петар, *Биографски лексикон Златиборског округа*, 776, наведени су биографски подаци ове значајне историјске личности ужичког краја, коју ћемо због значаја за нашу тематику и представити: Ђеловић М. Петар (Ужице, 1880–Ужице, 1923) часовничар. Часовничарски занат почео је да учи у Ужицу, а завршио га у Бечу. Касније је у Ужицу отворио часовничарску радњу. Био је један од најугледнијих социјалиста у Ужицу и целом ужичком крају почетком XX в. Учествовао је у акцијама радничке класе, организовању зборова, првомајских прослава и у борби за заштитно радничко законодавство. Нарочито се залагао за оснивање Радничке читаонице 1903. у Ужицу и био члан њене управе.

Као социјалиста од угледа, 1912. изабран је за посланичког кандидата на листи Српске социјалдемократске партије. Од 1912. до 1914. био је члан управе месне ССДП у Ужицу, а 1914. изабран је за социјалистичког одборника у ужичкој општини. После Првог светског рата био је члан управе месне организације СРПЈ (к), а крајем 1920. председник Округног партијског већа. После победе листе КПЈ на изборима 22. августа 1920, постао је председник комунистичке општинске управе у Ужицу. Наставио је партијску делатност и после преласка КПЈ у илегалност и био председник организације Независне радничке партије Југославије у Ужицу. Истицао се и у културном и спортском животу Ужица.

¹⁶ У раду: Драгољуб Јовашевић, „Културни живот у Титовом Ужицу од 1936. до 1951. године“, *Ужички зборник 10*, Титово Ужице, 1981, 400, наводе се следећи биографски подаци о овој веома значајној личности коју ћемо због значаја за овај рад и представити: Милан Драгосављевић, учитељ вештина, предавао је музику до 1925. године, али се његово име јавља и у периоду од 1928. до 1934. године. Зна се да је Милан Драгосављевић учио музику код Стевана Мокрањца. Био је одличан хорски диригент.

ков, емигрант из Бугарске. Зна се поуздано да је Милан Драгосављевић учио музику код Стевана Мокрањца, а и словио је за изузетног хорског диригента.

Певачко друштво „Златиборска вила“ у Ужицу око 1923. године

Већ 1923. године планирано је да се посмртни остаци великог српског композитора Стевана Стојановића Мокрањца пренесу из Скопља у Бео-

У периоду од 1928. до 1934. године наставник музике био је непрекидно Милан Драгосављевић. У то време се веома савесно неговао хор школе. Одржаване су редовне пробе (примера ради: у школској 1928/29. години био је 18 часова хора седмично, са сваким гласом се одржавале пробе најмање два пута седмично). Хор је обавезно наступао на свим приредбама, које су одржаване у школи. Организовани су концерти у школи, обично један сваке школске године. То је у ствари била годишња смотра рада хора. У програму концерата била су дела Мокрањца, Готовца, Милојевића, Славенског, Биничког, Бајића, Лисинског, В. Ђорђевића, Молова, Јоксимовића, Гуноа, Мухвића, Бојацијева и др. Хор је наступао и у другим местима.

Милан Драгосављевић је водио мешовити хор. Нарочито је био цењен као интерпретатор Мокрањчевих Руковети. Хор је, под његовим руковођењем, певао на богослужењима у цркви ужичкој. Овај хоровања остао је у најлепшим сећањима својих ученика.

град, са одговарајућим пригодним програмом.¹⁷ Иако не поседујемо релевантне историјске изворе сматрамо да су одређени истакнути чланови управе Певачког друштва „Златиборска вила“ учествовали на овој свечаној манифестацији.

Госпођа Драга Атанацковић, испуњавајући последњу вољу свог мужа, пок. Малише Атанацковића, наручила је за ужичко Певачко друштво „Златиборску вилу“ лепу и скупоцену заставу. Њено освећење планирано је било да се изврши 21. октобра 1923. Како би ова церемонија била што свечаније организована, управа „Златиборске виле“ решила је да се освећење изврши по потпуном церемонијалу, који се упражњавао приликом освећења певачких застава.

Застава „Златиборске виле“ из 1923. године, која је сачувана до данашњег дана, била је величине 2 x 1, 5 m од тешког бордо сомота, оивиченог жутиим ресама. Са једне стране се налазио амблем „Златиборске виле“. У елипсастом пољу представљена је вила (лепа стасита девојка са дугом косом) у белој хаљини и гулама у рукама, симболом јунаштва и слободе српског народа. Застава се налазила на копљу, које је било лепо обрађено, пречника 5–6 cm, офарбано масном бојом. На копљу је било уклесано 46 плочица са именима чланова „Златиборске виле“ из 1923. године.¹⁸

Једна од главних церемонијалних тачака на овој манифестацији састојала се у укуцавању златних спомен-клинова у копље (држак) заставе. Да би се и то могло извршити за предвиђени дан Управа „Златиборске виле“ замолила је све грађане, наведене у одређеном списку, да поред свог имена назначе, да ли желе да се и за њих поручи по један спомен клин. На сваком спомен клину предвиђено је било да се уреже у потпуности цело име, презиме и занимање оног, који га закуцава. Ко је желео, да се за његов рачун поручи златан спомен клин с урезаним именом, требало је да приложи друштву најмање 100 динара, које ће са своје стране сносити цео трошак око набавке клинова, с напоменом да би се новац полагао друштву, у оном моменту, кад се добију израђени спомен-клинови.¹⁹

¹⁷ Историјски архив Ужице, Збирка Varia. Ова збирка није архивистички ни сређена ни обрађена. Иначе, збирка поседује изузетно драгоцене податке о многим историјским личностима и догађајима са подручју Златиборског округа, па и шире. У даљем делу текста биће приказата као: ИАУ, Збирка Varia.

¹⁸ Милан Караклајић-Кара, нав. дело, 28.

¹⁹ ИАУ, Збирка Varia.

Стеван Маленковић²⁰ је обављао дужност председника „Златиборске виле“ и током двадесетих година XX века. Под његовим руководством овај хор доживео је процват наступајући не само у Ужицу већ и у многим другим местима на простору ужичког краја и тадашње Србије.

Међу бројним певачким друштвима – гостима ужичког Певачког друштва „Златиборска вила“ 10. јула 1926. године било је Српско пјевачко друштво „Гусле“ из Мостара (основано 1888.) које је приредило свој концерт увече у 21 час. Гостовању и приређеном концерту претходила је узајамна преписка између ова два певачка друштва. У допису мостарског друштва ужичком од 1. јула 1926. наглашава се да је послат и списак чланова друштва, плакати за концерт, који треба да се налепе на видним местима по вароши, резервишу преноћишта и обезбеди исхрана за чланство, а цена улазнице за концерт се препушта ужичком певачком друштву.²¹

На договор о дочеку „Гусала“ у Ужице били су заступљени истакнуте Ужичани и Ужичанке, који су били на састанку код великог жупана, чија је сврха била што боља организација дочека овог истакнутог музичког друштва. У ужичкој делегацији, том приликом, били су: Мица П. Љубисављевић, Савка Т. Наумовић, Драга Ј. Мандић, Софија Бошковић, Цвета Поповић, Зора Глишић, Љубо Романовић, Рацо Ђерасимовић, Љубо Смиљанић, Перо Пржуљевић, Вилиман Јовановић, Драгутин Аранђеловић, Таса Константиновић, Ђоко Драшкић, Драг.

Стеван Маленковић,
дугогодишњи председник
„Златиборске виле“ и директор
Учитељске школе
(ИАУ, ЗФ, к. 119, инв. бр. 5329)

²⁰ У делу Стевана Игњића, Ужичка гимназија до Другог светског рата, *Ужичка гимназија 1839–1989*, Титово Ужице, 1989, 114, забележени су значајни подаци о Стевану Маленковићу које ћемо због значаја за нашу тематику и приказати: Ево шта је о њему записао Коста Дошен, изасланик Министарства просвете крајем школске 1933/34 године..... За показане заслуге на унапређењу школства и просвете на руководећем положају у Гимназији Стевану Маленковићу, директору, заједница је подарила: Албанску споменицу, Обилићеву медаљу, Орден св. Саве I, II и V реда, Златну медаљу Црвеног крста.

²¹ ИАУ, Збирка Varia без броја.

Веселиновић, Стеван Маленковић, који је, у то време, био председник „Златиборске виле“.²²

Академска певачка дружина „Балкан“ из Загреба (универзитет) одржала је концерт у Ужицу јула 1924. године, а чији је домаћин и организатор била „Златиборска вила“. Ова манифестација била је веома добро организована и представљена. Занимљиво је да је Ђорђе Драшкић тада био počasни диригент ужичког певачког друштва.

Академско певачко друштво „Обилић“ из Београда (основано 1884. у Београду) гостовало је у Ужицу 23. јула 1925. године, приредивши том приликом изванредан концерт, који је одушевио бројне присутне Ужичане.

Радост љубитељима хорског певања у Ужицу увеличало је и Занатлијско певачко друштво „Крајина“ из Неготина 25. марта 1926. године. Наравно, домаћин и организатор и овом друштву било је ужичко Певачко друштво „Златиборска вила“.

Ужичко певачко друштво уплаћивало је сваке године, као и сва певачка друштва, за Савезни улог Јужнословенском певачком савезу из Београда у одређеном (мањем) износу, чија се уплата обављала због омогућавања савезних издања и ради остваривања „конгресних идеала“. Осим тога, „Златиборска вила“ је сваке године слала извештај о свом раду својој матичној установи, а који је излазио у *Музичком алманаху* за одговарајуће године.

Конгреси Јужнословенског певачког савеза били су честа појава у музичком свету Краљевине Југославије. Један од њих је одржан 4. октобра 1926. године. Није нам познато да ли је ко од челних представника „Златиборске виле“ учествовао на овој манифестацији, због непостојања релевантних историјских извора. Међутим, у сваком случају одлуке поменутог конгреса су се снажно рефлектовале на рад ужичког певачког друштва.

Певачки хор Кола Српских сестара из Петрограда гостовао је у Ужицу највероватније маја 1933. године. Око целокупне организације гостовања овог, као и свих других певачких група, која су гостовала у Ужицу, заједно са представницима цивилних власти и одређеним удружењима, побринуло се руководство и чланство „Златиборске виле“.²³

Дужност хоровође, с времена на време, крајем двадесетих и почетком тридесетих година XX века обављао је и Ђорђе Драшкић²⁴, познати ужич-

²² ИАУ, Збирка Varia.

²³ ИАУ, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

²⁴ У прилогу: Д. Дрш., Драшкић М. Ђорђе за *Биографски лексикон Златиборског округа*, 164, забележена је биографија ове знамените личности коју ћемо због значаја за нашу тема-

ки адвокат. У међуратном периоду (1918–1941) друштво је имало хор са преко 50 чланова. Ради илустрације „Златиборска вила“ је 1931. године имала 58 чланова. Управо те године вредност друштвене имовине овог друштва износила је 17.000 динара.²⁵ Суштина деловања овог удружења и у међуратном периоду (1920–1941) састојала се у окупљању талентованих љубитеље певања у певачко удружење, и истовремено развијању и неговању љубави према хорском певању.²⁶ Ужичком певачком друштву посвећен је и оригиналан марш „Златиборска вила“ средином 1933. године за успону на хоровођу Владимира Беатрица.²⁷

Ужичко певачко друштво представљало је почетком тридесетих година XX века грађански хор са оркестром, где су значајно место заузимали гимназијалци и учитељи пете године, поред ужичке интелигенције која је предњачила у хору. Тај уметнички ансамбл је по неписаном правилу зави-

тику и представити: Драшкић Ђорђе (Ужице, 1890–Баркенбриге, 1945), адвокат, ратник 1914–1918. Матурирао је у ужичкој Гимназији, а потом уписао Правни факултет у Београду. Студије је прекинуо 1914, када је мобилисан у ђачки батаљон. У Првом светском рату борио се у саставу Моравске дивизије. Био је 1915. тешко рањен у главу. После повлачења преко Албаније опорављао се на Крфу, потом у Бизерти (Тунис) и у Екс-ан-Провансу (Француска). Вратио се и 1916. учествовао је на Солунском фронту у операцијама за ослобођење земље. При крају рата био је поручник, командир чете коју су сачињавали добровољци (Јужни Словени) из Америке и Канаде.

По завршетку Првог светског рата завршио је студије права и 1920. постављен је за судског писара у Ужицу, али је 1921. отпуштен из државне службе као левичар (комуниста) на основу Закона о јавној безбедности и поретку у држави. Краће време радио је као адвокатски писар у Лозници, затим је отворио адвокатску канцеларију у Ужицу и радио као адвокат до априла 1941. Као војно судски мајор, отишао је у војску и по капитулацији интерниран у немачко ратно заробљеништво. Због своје политичке опредељености, премештан је из једног логора у други. Био је у Оснабрику, Стрију, Стразбургу и Баркенбригеу.

Од 1920. до 1941. био је друштвено и политички веома активан. Био је заменик кандидата за посланика на изборној листи Комунистичке партије Југославије за Уставотворну скупштину 1920. Забраном КПЈ напустио је рад у политичким странкама, али је активно радио у многим друштвеним организацијама у Ужицу: био је старшина Соколске жупе, председник Кола јахача „Кнез Михаило“, председник хора „Златиборска вила“, члан управа помажућих добротворних организација „Гаравац“ и „Зимска помоћ“. Био је један од организатора демонстрација 27. марта 1941. у Ужицу.

Као учесник у Првом светском рату одликован је Медаљом за храброст Обилић и високим ратним одликовањем Croix de Guerre.

²⁵ *Народно јединство, Алманах-Календар Дринске бановине за 1932. годину*, Сарајево, 1932, 63.

²⁶ *Водич Историјског архива Титово Ужице*, приредили Милун Раонић и Драгица Матић, Титово Ужице, 1990, 516; Драгољуб Д. Јовашевић, „Културни живот у Титовом Ужицу од 1936. до 1951. године“, *Ужички зборник* бр. 10, Титово Ужице, 1981, 398.

²⁷ ИАУ, Певачко друштво „Златиборска вила“ – Ужице 1920–1941.

сио од њих као и од слухиста, као што је био снајдер Хацић, који је живео на Царини. „Златиборска вила“ је у свом саставу имала и мешовити хор, који је приређивао концерте по многим местима Србије, као на пример по: Краљеву, Чачку, Горњем Милановцу, Београду, Јагодини и многим другим местима. Често су у овом хору биле на програму, поред осталих, и Мокрањчеве *Руковейи* и друга његова дела. Хоровођа „Златиборске виле“ био је Драгосављевић који је уједно био хоровођа и професор Учитељске школе. Чланови хора у то време били су, између осталих, Ђорђе Драшкић, адвокат који је изузетно лепо певао и Слободан Ристановић, ученик петог разреда Учитељске школе, из Ужица.²⁸

„Златиборска вила“ из 1931. године
(НМУ, У-31761)

У току 1935. године ужичко Певачко друштво „Златиборска вила“ приредило је концерте у Ужицу уочи Нове године по старом календару, матине 27. марта, и у Пожези 17. фебруара. Суделовали су код Соколског друштва у Ужицу 7. јануара, а на Ђурђевдан су направили излет. Осим то-

²⁸ ИАУ, Слободан Ристановић, Културни живот и хуманитарна удружења у Ужицу у периоду 1931–1936. год. Мемоарска грађа бр. 334.

га, друштво је приредило концерт са игранком у просторијама хотела „Томашевић“ у Пожези око 20. марта. Морални и духовни успех концерта, том приликом, био је врло слаб, док је финансијски успех био преко очекивања. Приређивачи су и на крају учинили погрешку, јер су изненада отишли без икаквог опроштаја, забележили су савременици.²⁹

У недељу око 10. децембра 1935. у 15 часова Певачко друштво „Златиборска вила“ приредила је матине са концертом у Соколском дому. Улазница је износила 5 динара, а за ученике 3 динара.³⁰

Крајем 1935. године изабрана је и нова управа друштва за 1936. годину коју су сачињавали: Светозар Томић, Миодраг Рајић и Стеван Ковачевић. На предлог кандидационог одбора, који је прихватила скупштина, изабрана је управа друштва, коју су сачињавали: председник Ђорђе Драшкић, благајник Миленко Рајаковић³¹, секретар и књижничар Драго Анић и члан Миодраг Рајић. У надзорни одбор изабрани су: Милан Митсигер и Видоје Узелац. Том приликом скупштина је смањила хонорар хоровађи са 400 на 300 динара.

Седнице управног и надзорног одбора „Златиборске виле“ као и годишње скупштине друштва представљају прворазредни историјски извор за ову тематику. Због њихове изузетне важности за рад овог ужичког удружења (а прати се рад овог друштва у континуитету) у периоду 1936–1941.

²⁹ *Ужички глас*, Ужице, 24. 3. 1935, 2.

³⁰ *Ужички глас*, 8. 12. 1935, 3.

³¹ У прилогу: Б. Мар., Рајаковић Миленко за *Биографски лексикон Златиборског округа*, 632, забележена је сажета биографија ове истакнуте личности коју ћемо због значаја за нашу тематику и представити: Рајаковић Миленко (Перућац, 1899–Ужице, 1984), свештеник. Завршио је Богословију Св. Саве у Београду, а потом, због прекида у време Првог светског рата, наставио је и завршио школовање на Богословији у Сремским Карловцима 1921, када је рукоположен и постављен за свештеника. До 1926. био је свештеник у Бајиној Башти, а потом у Ужицу на месту 4. парохије. Од 1945. обављао је дужност архијерејског намесника и старешине ужичке цркве. Изабран је за првог послератног председника Епархијског одбора свештеничког удружења Епархије жичке и све до 1960. био је на челу скупштине Удружења свештеника ове Епархије.

Поред духовног ангажовања, до 1941. био је веома активан као члан Одбора Црвеног крста, члан Ђачке трпезе, градског хора „Златиборска вила“, и тенор у Певачком квартету и члан Председништва Секције за борбу против елементарних непогода. У својству архијерејског намесника и касније активно је учествовао у изради летописа ужичких и других цркава.

Одликован је бројним црквеним признањима: Црвеним појасом (1933), Протском камилавком (1938), Надбодреником (1947), Протојерејством (1950) и Напрсни крстом по одлуци Св. Синода СПЦ (1954).

У Ужицу, где је провео највећи део живота, био је веома цењен свештеник.

у даљем делу текста ћемо их и представити, у сажетом суштинском издању, заједно са осталим историјским изворима.

Уочи прославе Нове 1936. године „Златиборска вила“ приредила је концерт са игранком поводом испраћаја старе и дочека Нове године у просторијама хотела „Златибор“. Улазница је износила 7 динара за самце а 5 за чланове породице. Већ следећег дана друштво је на нову годину по подне у 3 часа организовало матине у Соколани.³²

Спортски клуб „Грађански“, уз добровољно учествовање Певачког друштва „Златиборска вила“ приредили су 18. фебруара у хотелу „Златибор“ забаву са игранком, концертним делом и лутријом. Уз лутрију се поклањало чак и „живо прасе“, а постојала су и друга изненађења. Улазница се састојала у добровољном прилогу.³³

Соколско друштво Ужице приредило је на први дан Ускрса академију на којој је суделовао и мешовити хор ужичког Певачког друштва „Златиборска вила“.³⁴

Градско поглаварство града Ужица упућује извештај Масариковом филхармоничном друштву „Коло“ из Шибеника, у којем се наводи да се у начелу прихвата долазак овог друштва у град. У његовом другом делу ово друштво је замољено 5. фебруара да прецизира време доласка, тачан број чланова, програм и остале генералије и упућује друштво да се обрати следећим удружењима у Ужицу: „Златиборској вили“, Соколском друштву, Колу српских сестара, „Књегињи Љубици“ и Спорт клубу „Грађанском“ која ће се о потребном побринути и послати потребна обавештења.³⁵

У току 1936. године „Златиборска вила“ је планирала да одржи концерт у Горњем Милановцу, као и да формира мешовит хор. Одлучили су да позову старе и нове чланове, па ако се јави довољан број да формирају мешовит хор. Првих месеци 1936. скупштина друштва је одлучила да се пева у цркви за Ускрс, с тим што су замолили црквену управу да на неки начин материјално помогне друштво.

³² Ужички глас, Ужице 14. 1. 1936, 2.

³³ Ужички глас, Ужице, 16. 2. 1936, 3.

³⁴ Ужички глас, Ужице, 12. 4. 1936, 3.

³⁵ ИАУ, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941. Овај фонд налази се у Историјском архиву Ужице. Архивистички је несређен и необрађен и није у потпуности сачуван, већ фрагментарно од 1924. до 1941, с тим што је у значајнијој мери сачуван за период од 1936–1941, а која се односе управо на записнике управног и надзорног одбора друштва као и записнике годишњих скупштина у највећој мери.

Извештај председника „Златиборске виле“ Ђорђа Драшкића о раду управе и друштва је константна појава у раду овог друштва, где је у негативном контексту писао о одласку извесног броја чланова – певача у војску. Загребачки „Мадригалисти“ и шибеничко Певачко друштво „Коло“, који су требали да приреде концерте у Ужицу, нису их остварили због извесних, нама непознатих, околности ван оквира уметничког деловања. Председник Драшкић је одао поштовање успомени на покојног Љубишу Тодоровића, вредног члана хора, који је погинуо, на трагичан начин.

У недељу 27. септембра у 15 часова у ужичком Соколском дому, Певачко друштво „Златиборска вила“ одржало је своју редовну скупштину на којој су присуствовали и стари чланови који су се желели повратити у друштво.³⁶ Стање у којем се до тада налазила „Златиборска вила“ и предузете мере за оживљавање њеног рада на веома реалистичан и пластичан начин приказао је новинар листа *Ужички глас*: „Управа Певачког друштва ’Златиборске виле’ одлучила је да приликом одржавања редовне годишње скупштине отвори почетак рада у друштву. На тај начин, путем скупштине, жели управа да пречисти са свима питањима, која су била сметња за напредан рад у друштву. Зато се апелује на све старе певаче и на све оне даме и господу, који се осећају способним, да могу певати у хору, да дођу тога дана на скупштину, упишу се у друштво и постану њени чланови с правом, да на самој скупштини изложе своја гледишта у погледу даљег рада у друштву. Нарочито се позивају сви они, који се музички осећају способним за дириговање хором, да узму учешћа на скупштини, како би скупштина одлучила о избору диригента за свој хор.

Овим се жели постићи двоје: да се прикупе понова певачке вредности у овом једином градском друштву и да се избором хороваће задовољи укус већине о диригентским вредностима онога, који буде изабран.

Поздрављајући овакву одлуку управе, ми не видимо разлоге, да ће ма ко, било од старих певача, било од нових, остати по страни и пустити, да наш град на пољу гајења вокалне музике заостане за местима која су хорова формирала од пре кратког времена. Треба прећи и преко свију ситних размирица, која су из раније у самом друштву постојала, па помоћи исто, да свој рад крене напред. Не буду ли се наши певачи одазвали у што већем броју на тој скупштини, онда ни они, ни ми, који критички посматрамо рад у друштву, нећемо имати право истицати ништа противу рада у том нашем друштву, кад смо од њега сами окренули главу.³⁷

³⁶ *Ужички глас*, Ужице, 27. 9. 1936, 3.

³⁷ *Ужички глас*, Ужице, 27. 9. 1936, 2.

На седници Управе „Златиборске виле“ одржане 27. септембра дискутовало се о почетку рада овог певачког друштва. Осим тога, одлучено је да се мешовити хор подели за пробе. Часови певања планирани су да отпочну 5. октобра, а утврђен је и програм проба хора за даме у понедељак, мушкарце у среду и заједнички (мешовити) у петак. Одбор је одлучио да кооптира за члана управе Гвоздена Ђурића, у својству архивара друштва.³⁸

Ужичко Певачко друштво „Златиборска вила“ обратило се Соколском друштву Ужице ради ликвидирања позајмице, које је ово друштво дало Соколском друштву у виду помоћи ради изградње Соколског дома (у износу од 10.000 динара). Скупштина је донела одлуку на својој редовној седници од 27. септембра да наведену суму поклони Соколском друштву под условом да ужичко Соколско друштво одобри овом удружењу, да докле год егзистира има право уживати – служити се једном од соба Соколског дома за своје часове певања и своју архиву. Веома важно је истаћи да је планирана соба морала бити у приземљу дома, због смештаја и употребе клавира за разноврсне манифестације.³⁹

Убрзо потом, због неопходности да ово друштво живне и крене позитивним путем, одржана је (око 30. септембра) скупштина, која је била врло добро посећена и на којој је изабрана готово комплетна стара управа са малим изменама. Решено је, том приликом, да часови певања почињу од 5. октобра с напоменом да чланице имају часове певања сваког понедељка од 18 часова, чланови сваке среде од 19 часова, а мешовити хор има певање сваког петка.⁴⁰

У недељу 13. децембра у 16 часова одржали су и концерт у Соколском дому са одабраним програмом. Улазнице су биле за: I ред 10 динара, II ред 6 динара, а Галерија 2 динара.

О убрзано квалитетнијем раду Друштва сасвим јасно и објективно говори савремени новинар *Ужичког гласа* од 10. децембра 1936. године: „Радује нас чињеница, да наше друштво излази пред публику обновљено и ојачано и са његовим мешовитим збором, с којим пред нас није излазило већ неколико година.

Мушки хор је појачан повратком неких старих чланова у његову средину. Рад је у овом периоду агилнији и бољи, те, верујемо, да ће концерт испасти на опште задовољство.

³⁸ ИАУ, Записник Управе ужичког певачког друштва „Златиборска вила“ од 28. 9. 1936, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

³⁹ Исто, 2. 10. 1936.

⁴⁰ *Ужички глас*, Ужице, 4. 10. 1936, 3.

Неуморна преданост друштву од стране његових чланица и чланова, као и њихова непоколебљивост у повратак реномеа који је друштво имало, за сваку је похвалу. Када се то има на уму, као и факат, да чланство све то чини по цену жртава свог личног рада и времена, онда је и дужност нас грађана, да му обилном посетом одамо признање, како би га нашом посетом помогли материјално, а и дали му моралног подршка, да у своме раду истраје.

Не можемо унапред дати свој суд о певачким квалитетима нашег друштва, али с обзиром на програм који је себи поставило да изведе, надамо се да ћемо с концерта однети најпријатније утиске“.⁴¹

„Златиборска вила“ одржала је свој концерт 13. децембра у Ужицу. Управа друштва је одлучила да се обављају припреме ради одласка и концертирања у Вишеграду а кад временске прилике дозволе предузеће се мере да се омогући одлазак у Бајину Башту. Управа је заузела став да се завезде најозбиљније мере како би се поправила дисциплина Друштва кроз строжу евиденцију доласка чланова (чланица) на пробе певања, забрана члановима (чланицама) полазак на манифестације, у случају њихове неуредности, због чега је планирала чак и њихово брисање из чланства. Осим тога, чланови, а нарочито управа планирали су појачање квалитета женског хора.⁴²

Крајем 1936. године извршен је избор нове управе „Златиборске виле“. У њен кандидациони одбор изабрани су: Аца Орловић, Св. Чутовић и Мил. Ђорђевић. Одбор је предложио, а скупштина друштва је усвојила и изабрала нову управу коју су сачињавали: председник Ђорђе Драшкић, секретар Д. Анић, благајник М. Рајаковић. Новоизабрани чланови управе били су: М. Хаџић, Станија Мољковић, ревизор Никола Лојаница⁴³ и хоровођа Аспарух Николић.⁴⁴

⁴¹ Ужички глас, Ужице, 10. 12. 1936, 6.

⁴² ИАУ, Записник 2. седнице „Златиборске виле“ одржане 19. 1. 1937, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

⁴³ У прилогу: М. П. Ђ–М. М. В., Лојаница С. Никола за *Биографски лексикон Златиборског округа*, 361–362, забележена је кратка биографија ове личности коју ћемо због значаја за ову тему и приказати. Лојаница С. Никола (Ужице, 1880–Ужице, 1956), кројач, борац радничког покрета, главни и одговорни уредник листа „Ера“. У раднички покрет ступио је 1905. у Београду и постао члан ССДП и синдиката сарађујући са Радованом Драговићем и Димитријем Туцовићем. Био је активни члан радничког хора „Драговић“ у Ужицу. Учествовао је у ослободилачким ратовима (1912–1918). Изабран је 1910. за секретара Месног синдикалног већа у Ужицу, потом је биран за члана управе месне организације ССДП, а на скупштинским изборима био је 1914. посланички кандидат на листи ССДП за Ужички округ. После Првог светског рата објављивао је прилоге у сатирном листу Ера, који је

Од 1936. године, а можда и коју годину раније, па све до Другог светског рата, до упада немачких војних формација у Југославију, априла 1941. године, председник „Златиборске виле“ био је Ђорђе Драшкић, дипломирани правник, адвокат, социјалиста, школовани виолиниста, одличан певач и оратор, цењени јавни и културни посленик у Ужицу.

Од 1934. па до 1937. године хороваћа друштва био је Аспарух Николић (Хаџи Николов)⁴⁵, професор музике у Учитељској школи. Под његовим стручним руковођењем мешовити хор овог певачког друштва имао је на богатом репертоару: *Руковешти*, *Божанственоу литургију* и *Ојело* Стевана Мокрањца, духовне композиције Бортњанског и Аљабјева, хорска дела Антона Лајовица, Јакова Готовца, Стевана Шијачког, Станислава Биничког, Добри Христова и Јосифа Маринковића и дела других композитора. „Златиборска вила“ приредила је традиционални концерт 13. јануара, уочи српско-православне Нове

Ђорђе Драшкић, председник „Златиборске виле“ и члан других ужичких друштава, тридесетих година XX века

(НМУ, У-3176/1)

1919. обновио његов старији брат Андрија. Извесно време био је главни и одговорни уредник Ере. За време Другог светског рата био је на страни НОП-а, а после рата активни члан хора КУД „Алекса Дејовић“ и Радничког универзитета „Радован Драговић“.

⁴⁴ ИАУ, Записник скупштинских и управних седница „Златиборске виле“ 1935–1936, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

⁴⁵ Драгољуб Јовашевић, нав. рад, 400–401, наводи се непотпуна биографија овог изузетног диригента певачког друштва „Златиборска вила“ и наставника музике у Учитељској школи у Ужицу коју ћемо због значаја за овај рад и представити: Рођен је у Скопљу 1909. године у угледној занатлијској породици. Обдарен за музику Хаџи Николов је, као ђак основне и средње школе, учио музику код ондашњих скопских педагога. Музичко образовање усавршава у Лајпцигу, а дипломира у Београду. Са дипломом професора музике добија 1934. године службу у Ужицу. У Учитељској школи предавао је музику и водио школски хор. Истовремено, радио је као диригент певачког друштва „Златиборска вила“. Ученицима Учитељске школе остао је Хаџи Николов у успомени као одличан организатор музичког живота и као истакнути педагог инструменталне и вокалне музике. У Ужицу је приређивао концерте и био цењен. Бавио се и приватном музичко-педагошком праксом. Неколико његових ученика показали су значајне резултате: Драгољуб Јовашевић, Милорад Радовић, Јанко Василић, Оливера Василић, Драгиша Драшкић, Константин Петровић и други.

године, а о Божићу и Ускрсу певало је на литургији у ужичкој цркви. Осим наступања у Ужицу, гостовали су у Вишеграду и Бајиној Башти. Диригент Аспарух Николић (Хаци Николов) био је изванредан организатор музичког живота: сам је исписивао хорске партитуре и умножавао их на шапирографу. Хорске пробе одржавале су се у Соколском дому, а Друштво је имало, што је важно напоменути, свој клавир и пристојну нототеку.⁴⁶

Певачка група „Мита Топаловић“ из Панчева заједно са певачким хором Кола српских сестара из Петрограда је посетила, између осталих места, и Ужице у периоду од 24. 5 до 5. 6. 1937. године. Њен концерт, у граду на Ђетињи, је у потпуности успео.⁴⁷

„Златиборска вила“ је певала на помену Његове св. патријарха Варнаве, чему је претходила проба хора истог дана. Председник друштва Драшкић је одређивао датуме за одржавање скупштине, што је управа и прихватила.⁴⁸ Председник друштва је изложио рад управе друштва на главној годишњој скупштини друштва 19. септембра, исте године, и указао на материјалне тешкоће с којима се друштво борило. Критиковао је нередовно похађање проба, истакао недостатак женског хора у бројчаном погледу и апеловао на чланство да се побрине за бројчано стање женског хора. Похвалио је рад хороваће, јер је допринео и техничком напретку хора. Друштво је имало мале приходе, али је скромним расходима одржало уравниотеженост. Хоровођа је, на истој седници истакао морални успех друштвених приредаба, на концертима у Ужицу и ван Ужица, као и певање у цркви. Посебно је истакао спремност и способност мушког хора да се брзо искупи и са успехом пева. Пребацује члановима нередовно похађање и захтева дисциплину код проба и концерата.

Том приликом изабрана је нова управа коју су сачињавали: председник Ђорђе Драшкић, секретар Драгутин Анић, благајник Миленко Рајакловић; одборници: Александар Алекса Орловић, Станија Мољковић, Руженка Мудрох, Свет. Томић и Милан Штетер, књижничар је Гвозд. Ђурић; ревизори: Никола Лојаница, Катица Митровић, Раде Јездовић и Десанка Турбатовић. На овој седници је одлучено да се композиције, за концертна извођења, примају у управи, а не по избору хороваће. Осим тога, донета је

⁴⁶ Исто, 399–402.

⁴⁷ ИАУ, Певачко друштво „Златиборска вила“ – Ужице 1920–1941.

⁴⁸ ИАУ, Записник 3 седнице управе „Златиборске виле“ одржане 4. 9. 1937, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

одлука да се заведе књига контроле похађања часова и да се уведи чланарина.⁴⁹

Хоровођа друштва „Златиборска вила“ имао је мали хонорар у износу од 300 динара, колики је износио и у претходном периоду. На седници новоизабране управе од 19. септембра одлучено је да ће се часови певања одржавати понедељком, средом и петком и то од 4. октобра 1937, певачице ће певати понедељком и петком од 18 часова, а певачи средом и петком од 19 часова. Одлучено је да рад у мешовитом хору започне песмом *Приговор*, а у мушком са *Ојелом*; да друштво наплаћује за парастос и погреб по 300 динара, када се пева само у цркви а 400 динара када се пева и у цркви и на улици; да се заводи екскурзиони фонд којим ће друштво располагати по нахођењу. Допринос се састојао у добровољном прилогу, с тим што је одлучено да ће књигу за овај фонд водити хоровођа.⁵⁰

Приход са концерта „Златиборске виле“ одржаног 13. јануара 1938. износио је 2. 909 динара. На седници Управе друштва приређеној 15. јануара одлучено је да се приреди матине 6. фебруара т. г. у малој сали Соколане, по подне. Улазнице су предвиђене да буду 5 и 3 динара. „Златиборска вила“ није могла да помогне „Црквеном певачком друштву“ из Панчева за прилог поводом освећења његове заставе с обзиром на тешко материјално стање друштва.⁵¹

Термин за одржавање матинеа ужичког певачког друштва померен је са 6. фебруара на недељу 13. фебруара у малој сали Соколане. За ову културну манифестацију предвиђен је био и одговарајући програм, који се састојао у следећем:

Концертни део: 1) А. Лајовец: *Пасџирчки* – пева мешовити хор. 2) Ст. Гајдовић: *Гора и јунак* – пева мешовити хор. 3) И. Жгањец: *Међумурска* – пева мешовити хор. 4) Дирнер: *Бродар на узбурканом мору* – пева мушки хор.

Диригент г. А. Николић, наставник гимназије.

Игранка: редитељи – Фазлић, Митровић и Спарих.

Улазница: 5 динара од особе а почетак у 15 часова⁵²

⁴⁹ ИАУ, Записник главне годишње скупштине одржане 19. 9. 1937, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

⁵⁰ ИАУ, Записник прве седнице новоизабране управе одржане 25. 9. 1937, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

⁵¹ ИАУ, Записник II седнице управе одржане 15. 1. 1938, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

⁵² ИАУ, Збирка плаката.

„Златиборска вила“ је добијала повремену бановинску финансијску помоћ (Дринске бановине Сарајево, у чијој се административно-територијалној надлежности налазила). Једна од таквих новчаних пошилики у износу од 2.000 динара уследила је од помоћника бана Дринске бановине Михаила Т. Кречковића марта месеца 1938. године.

Управа „Златиборске виле“ на својој седници од 30. априла одлучила је да се сазове збор певача за среду 4. маја како би одлучили о наставку или прекиду рада у друштву у току пролећа. Предложено је да се одржи један излет, у случају да не буде реализована турнеја.⁵³

На седници управе друштва од 1. јуна одлучено је да се приређује излет 19. јуна на Белу земљу, с тим да ће се сваки члан постарати за храну, а музику ће платити друштво.⁵⁴

Ужичко певачко друштво 3. јуна упућује своја два делегата, Милана Штетера и Гвоздена Ђурића, на прославу 50-годишњице од оснивања Српског певачког друштва „Слога“ из Сарајева. Том приликом се шаље прилог од 100 динара као дар за подизање дома наведеном певачком друштву.

Панчевачко српско црквено певачко друштво (основано 1838) прославиће 12. и 13. јуна стогодишњицу свог постанка и рада на националном и културно-просветном пољу. Друштво је одлучило да приликом прославе своје стогодишњице освешта своју заставу. У ту сврху оно апелује на све српске родољубе, политичаре и црквене општине, сва певачка (па и на ужичко певачко друштво „Златиборску вилу“), културна, хумана и витешка друштва, на индустријска подuzeћа и новчане заводе, да својим прилогом за спомен клин за ту заставу и на видан начин испоље своје признање овом друштву.

На седници управног одбора „Златиборске виле“ одржане 10. септембра констатовано је да су за прославу сарајевске „Слоге“ били делегати друштва Штетер и Ђурић који су на одговарајући начин заступали своје друштво.⁵⁵

Управа Певачког друштва „Златиборска вила“ одржала је своју редовну годишњу скупштину 18. септембра у малој сали соколског дома са одређеним дневним редом:

⁵³ ИАУ, Записник III седнице управе „Златиборске виле“ од 30. IV 1938, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

⁵⁴ ИАУ, Записник IV седнице управе „Златиборске виле“ одржане 1. 6. 1938, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

⁵⁵ ИАУ, Записник V седнице Управног одбора „Златиборске виле“ одржане 10. 9. 1938, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

1. Отварање скупштине и избор 2 оверача записника.
2. Извештај о раду: а) председника, б) благајника и надзорног одбора и в) хоровађе.
3. Разрешница старој управи.
4. Избор нове управе.
5. Предлози.

Том приликом позвано је читаво чланство да обавезно присуствује скупштини, као и остали грађани, љубитељи музике, како би се уписали у друштво. Предвиђени упис би се вршио до скупштине код Ђорђа Драшкића, адвоката на дан скупштине у Соколани.

На поменутој годишњој скупштини друштва, између осталог, изабрана је и нова управа, коју је претходно предложио кандидациони одбор у саставу: А. Орловић, В. Митровић и Н. Лојаница. Њени кандидати су били: за председника Ђ. Драшкић, секретара Анић, благајника Ј. Спарић, архивара Г. Ђурић, за чланове управе: Турбатовић, Фазлић, Рајаковић, Митровић, Штетер; за ревизоре: Чутовић, Лојаница, С. Мојковић што је скупштина прихватила и изгласала.⁵⁶

На првој седници управног и надзорног одбора „Златиборске виле“ од 4. октобра 1938. истакнуто је веома лоше финансијско стање друштва и настојање управе да се пронађу нови извори прихода. Утврђен је хонорар хоровађи на 400 динара месечно са претходних 300. Управни одбор овластио је благајника друштва Јов. Спарића да ступи у преговоре са власником „Колосеума“ заједно са директором друштва у циљу изнајмљивања тог локала за дужи или краћи период. Осим претходног, одређују се часови певања: за певачице понедељком 18–19 увече, певаче средом 19–20, а заједничка проба је одређена за петак 19–20 часова. Одлучено је да часови певања почињу 10. октобра.⁵⁷

На II седници управног и надзорног одбора одржаној 30. октобра одлучено је да се преузме сала „Колосеума“ за новембар, ради приређивање

⁵⁶ ИАУ, Збирка плаката, инв. бр. 32; ИАУ, Записник годишње скупштине „Златиборске виле“ /27. редовна годишња скупштина/одржана 18. 9. 1938, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

⁵⁷ ИАУ, Записник I седнице Управног и надзорног одбора „Златиборске виле“, одржан 4. 10. 1938, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

матинеа под одређеним условима, започне рад на здруженом певању и да хор друштва учествује на прослави 1. децембра 1938.⁵⁸

„Златиборска вила“ приредила је традиционални концерт са игранком за Нову годину 13. јануара 1939. године у просторијама хотела „Златибор“. Тај дан представљао је „вече општег веселја и провода ради дочека Нове године те посетиоци приредаба „Златиборске виле““ више даду на тај провод него на саме прилоге“. Управо из тог разлога Друштво није могло изаћи у сусрет захтеву Ужичке женске подружине да „Златиборска вила“ учествује на њеној манифестацији истог дана. Том приликом био је заступљен леп и богат уметнички програм, који се састојао из концертног дела и игранке.

I

концертни део:

- 1) К. Манојловић: *О, Боже* – пева мешовити хор
 - 2) А. Лајовиц: *Пастирчки* – пева мешовити хор
 - 3) Ст. Гајдовић: *Гора и јунак* – пева мешовити хор
 - 4) Н. Н.: *Охридски бисер* – пева мушки хор.
- Диригент хора био је Аспарух Николић, наставник музике.

II

И Г Р А Н К А

Редитељи игранке су били: Митровић, Фазлић и Спарић. Улазница је износила 10 динара за самце, а 7 динара за чланове породице. Почетак ове манифестације био је у 21 час.⁵⁹ Чист приход са новогодишњег концерта износио је 2.281.50 дин. Убрзо потом планирала се турнеја, која би се након одредила.⁶⁰

„Златиборска вила“ известила је Југословенски певачки савез из Београда (формиран 1924. под покровитељством престолонаследника Петра II Карађорђевића) 21. фебруара да ће узети учешће на великом Југословен-

⁵⁸ ИАУ, Записник II седнице управног и надзорног одбора одржане 30. октобра 1938, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

⁵⁹ ИАУ, Збирка *Varia*

⁶⁰ ИАУ, Записник III седнице управног и надзорног одбора одржане 16. јануара 1939, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

ском певачком слету. Предвиђено је да на слету учествује са композицијама у извођењу мешовитог хора:

1. М. Милојевић: *Песма у зору* – мешовити хор
2. Ј. Николић: *Славеј њиле* – мешовити хор

Певање сваке песме понаособ није трајало дуже од 3 минута. Композиције нису послате, јер их друштво није поседовало, већ је имало листове по гласовима. Ужичко певачко друштво је упутило молбу Савезу да додели певање прве песме. Планирано је да на слету узме учешће 40 певача, од којих 25 чланова и 15 чланица.

Краљевска банска управа Дринске бановине (Просветно одељење) одобрила је Михаилу Ђајићу⁶¹, наставнику Грађанске школе у Пожеги, управљање хором Певачког друштва „Златиборска вила“ у Ужицу, с тим да тај рад не сме бити на штету редовне делатности.⁶²

На седници управног и надзорног одбора, која је одржана 12. марта председник је изнео чињенице у вези са припремом хора за слет у Београду, као и то да је за учешће хора на певачком слету у Београду одређена песма *Славуј њиле*. Одлучено је да се ради на концерту до одласка у Београд, да хоровања много пази како на здружено певање тако и на певање појединаца.⁶³

⁶¹ У прилогу: Д. Пет., Ђајић Михаило-Мико за *Биографски лексикон Златиборског округа*, 172, забележена је кратка биографија ове истакнуте личности ужичког краја коју ћемо због значаја за нашу тему и приказати: Ђајић Михаило-Мико (Ужице, 1908–1974), наставник, културни радник, музичар. Основну школу, нижу гимназију и учитељску завршио је у Ужицу. У Ужицу је 1930. основао раднички хор и био диригент тог хора, што тадашњим властима није било по вољи и што му је донело непријатности у раду. Уписао је студије математике и са успехом их на време завршио. Због ангажовања у радничком културном и уметничком друштву, распоређен је по казни на рад у Мркоњић Граду. Као врстан виолиниста био је веома присутан у друштвеном и културном животу Ужица. Био је и шаховски мајсторски кандидат и страствени рибар. По завршетку рата 1944. основао је Културно-уметничко друштво „Алекса Дејовић“ и био први диригент његовог мешовитог хора, који је постигао успехе на различитим такмичењима широм Србије. Био је виолиниста оркестра, члан прве управе Народног позоришта и музичар у његовом оркестру. Генерација ученика памте га као наставника математике и виолинисту.

⁶² ИАУ, Певачко друштво „Златиборска вила“ Ужице 1920–1941.

⁶³ ИАУ, Записник IV седнице управног и надзорног одбора одржаног 12. 3. 1939, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

Затим су одлучили да се одржи концерт са игранком 21. маја вероватно у Соколском дому у Ужицу.⁶⁴ Може се са сигурношћу претпоставити да је дошло до реализације ове манифестације, иако не поседујемо одговарајуће изворе за њу.

Управни и надзорни одбор на својој заједничкој седници од 21. маја одлучио је да ужички хор учествује на слету певачких друштава у Београду, с тим да се претходно упути у Београд хоровађа, који ће сагледати све детаље око организације и програма слета. Такође, одлучено је да хор узме учешћа на академији у Ужицу 24. маја са две песме: *Песма у зору* и *II руковей*.⁶⁵

На VII седници управног и надзорног одбора од 1. октобра, председник друштва Ђорђе Драшкић изложио је тешкоће у раду друштва због прилика, које владају у свету (напад Немачке на Пољску 1. септембра 1939. када је почео Други светски рат), због чега се није ни одржао слет певачких друштава у Београду. У друштву је рад још постао тежи премештајем хоровађе Јосифа Николића Вучковића у Крагујевац. Тада је у благајни друштва било свега 250 динара.⁶⁶

XXVIII редовна годишња Скупштина Певачког друштва „Златиборска вила“ одржана је се у 15. октобра 1939. у 11 часова у малој сали Соколског дома. За њу је био предвиђен следећи програм:

1. Отварање скупштине и избор 2 оверача записника.
2. Извештај управног одбора подноси председник.
3. Извештај благајне подноси благајник.
4. Извештај надзорног одбора чита благајник.
5. Давање разрешнице старој управи.
6. Бирање нове управе и надзорног одбора.
7. Питање ангажовања хоровађе.

⁶⁴ ИАУ, Записник V седнице управног и надзорног одбора одржате 9. 5. 1939, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

⁶⁵ ИАУ, Записник VI седнице управног и надзорног одбора „Златиборске виле“ од 21. 5. 1939, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

⁶⁶ ИАУ, Записник са VII седнице управног и надзорног одбора певачког друштва „Златиборска вила“ одржаног 1. 10. 1939, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

Пре заседања скупштине управа друштва позивала је целокупно своје чланство да присуствују њеном раду, као и грађанство које воли песму и које је способно да пева у хору, како би се истог дана уписало у ово удружење.⁶⁷

По свим наведеним питањима поднети су извештаји челних чланова управе друштва, које је скупштина прихватила, да би се потом у појединим питањима развила дискусија у вези са одређеним питањима са донетим решењима и одлукама.

На поменутој скупштини председник је детаљно и реалистично изложио ситуацију у којој се хор као и друштво налазили. Међутим, по њему, с обзиром на став наше државе, прилике су омогућавале да се и даље обавља делатност друштва. Председник је поднео извештај о раду друштва и настојање управног одбора да се квалитет хора побољша. Указао је, том приликом, на рад Југословенског певачког друштва из Београда и прилике са којима се борио, нарочито о слету који се није одржао. Изложио је и потешкоће због одласка хорова, као и питање одржавања проба, које ће се „за сада одржавати у суженом обиму“. Кандидациони одбор, који су сачињавали: Јовашевић, Митровић, Јанес, Орловић и Костић дао свој предлог чланова за нови управни и надзорни одбор а које је скупштина изабрала и прихватила. Новоизабрану управу су сачињавали: председник Ђорђе Драшкић, секретар Костић, благајник Ј. Спарих. Управу су сачињавали: Брана Јовашевић, Никола Лојаница и Мил. Штетер. У надзорни одбор ушли су: Р. Јездовић, Д. Анић, Фазлић. Архивар је био Ђурић. Питање хорова је препуштено је управном одбору.⁶⁸

На предлог председника друштва Драшкића за хоровању је изабран Мико Ђајић. Управитељ основне школе одобрио је „Златиборској вили“ одржавање часова певања у школи.⁶⁹

На III седници Управног и Надзорног одбора одржаној 15. септембра 1940. председник Драшкић је предлагао избор новог хорова и појачану заинтересованост код чланства за уредније посећивање хорских часова. Донета је одлука да се годишња скупштина одржи 29. септембра о чему је требало обавестити полицијску власт и тражити им одобрење.⁷⁰

⁶⁷ ИАУ, Збирка Varia.

⁶⁸ ИАУ, Записник са XXVIII седнице редовне скупштине „Златиборске виле“ одржаног 15. 10. 1939, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

⁶⁹ ИАУ, Записник прве седнице управног и надзорног одбора „Златиборске виле“ одржане 22. 10. 1939, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

⁷⁰ ИАУ, Записник III седнице управног и надзорног одбора одржане 15. 9. 1940, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

На редовној скупштини друштва одржаној 29. септембра у Соколском дому дотадашњи хоровођа Ђајић је изјавио да се мора више пажње посветити овом Удружењу. Председник „Златиборске виле“ Драшкић предлаже да се изабере нови хоровођа – Брезник, који ће водити часове хорског певања, решити просторије за друштво као и набавку инструмента помоћу којих ће се одржавати часови хорског певања. Осим тога, изразио је жељу да сви чланови раде на придобијању нових чланова чиме ће се јачати друштво, предлажући хоровођи извесне активности у погледу рада хора. Хоровођа Брезник предлаже да се за просторије узме гимназија или учитељска школа, уз претходно одобрење њихових директора. Потом је изнео програм свог рада и предложио да се створи један стручни референт који би решавао програм песама. Том приликом кандидациони одбор, који су сачињавали: Мила Радовић, Никола Лојаница и Јован Спарић, предложио је листу чланова управног и надзорног одбора које је скупштина прихватила: председник Ђорђе Драшкић, секретар Костић, благајник Спарић, књижничар Миховиловић, хоровођа Брезник, чланови одбора: Драган Жиравац, Етхем Фазлић и Мило Радовић; чланови надзорног одбора: Н. Лојаница, Поп. Жиравац, Р. Јездовић.⁷¹ И тада се на скупштини вршио упис новог чланства, где се уписнина није плаћала.⁷²

Предлог председника Драшкића на седници Управног одбора од 29. децембра 1940. се усваја, а то је да поред спремљених песама: *Коло*, *Беле руже* и *Жабља свадба*, за забаву која ће се одржати уочи Нове православне године, спреми и песма *Хеј јунаци*. Планирано је да се забава одржи у хотелу „Златибор“, уз улазнице с: добровољним прилогом.⁷³

„Златиборска вила“ није могла добити локал хотела „Златибора“ за одржавање матинеа 13. јануара 1941. због чега је решено да се узме сала Соколског дома и да се матине одржи први пут у реновираној сали. Управа друштва одлучила је да се гостује код спортских клубова када буду приређиване забаве, као и да хор учествује на Духовном концерту.⁷⁴

Крајем марта или почетком априла 1941. године на V седници Управног и Надзорног одбора председник друштва Драшкић осврнуо се на тадашњу општу ситуацију, с обзиром на то да се чланство позива на вежбу, и у

⁷¹ ИАУ, Записник XXIX редовне скупштине ужичког певачког друштва „Златиборске виле“ одржате 29. 9. 1940, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

⁷² ИАУ, Збирка плаката инв. бр. 34.

⁷³ ИАУ, Записник II редовне седнице управног одбора одржане 29. 12. 1940, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

⁷⁴ ИАУ, Записник IV седнице управног одбора одржане 14. 2. 1941, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

вези са њом сматра да би требало обуставити рад Друштва „до бољих да-на“. Решено је да се часови певања прекину а да се са њима настави када се укажу повољније прилике.⁷⁵

По одласку из Ужица Аспаруха Николића (Хаџи Николова) хоровођа „Златиборске виле“ био је Јосиф Николић Вучковић⁷⁶, професор музике, од 1937. до 1939. године.

Важио је за изврсног хорског диригента. У репертоару овог певачког друштва уносио је извесне новине и освежења. У његово време руковођења ужичком певачким друштвом по први пут у програму, самим тим и репертоару, заступљена су и дела Јосипа Славенског (*Шаљивка, Јесенске ноћи, Дедо и мечкиће, Град градили*) и Златка Гргошевића (*Около жњачков вијенца*). Међутим, због свог политичког опредељења, убрзо и овај изврсни хоровођа добија службени премештај из Ужица.

Од септембра 1940. године до априла 1941, до слома старе Југославије, дужност хоровође прихватио је Антон Брезник, професор музике⁷⁷. Школске 1940/41. године премештен је из Мостара и упућен у Учитељску школу у Ужице. Важио је за изузетног пијанисту, хоровођу и организатора

⁷⁵ ИАУ, Записник V седнице управног и надзорног одбора одржане крајем марта-почетком априла 1941, Ужичко певачко друштво „Златиборска вила“ 1920–1941.

⁷⁶ Драгољуб Јовашевић, нав. рад, 401–402, наводи следеће податке о овој познатој личности из музичког света Ужица: Рођен је у Алексинцу, а школовао се у Београду где је дипломирао у Музичкој академији. Пре доласка у Ужице био је професор Гимназије у Панчеву, где је створио одличан ђачки хор с којим је наступао у Београду и односио прве награде на такмичењима гимназијских хорова Београда, Земуна и Панчева. Био је диригент хора Српског црквено певачког друштва у Панчеву с којим је имао низ концерата у част прославе 100-годишњице овог цењеном музичког друштва.

Јосиф Николић Вучковић био је свестрано ангажован у Ужицу, као предавач теорије музике, виолине, као хоровођа и композитор. У Учитељској школи формирао је мешовити хор, а припремао је и композиције за женски и мушки хор. Компоновао је Литургију за женски хор, који је извео у Ужицу, а са мушким хором спремао је Опело Јосифа Маринковића и песме Јакова Готовца. Са солистима, хором Учитељске школе и Војним оркестром из Ужица спремио је музику за позоришни комад Ђидо композитора Даворина Јенка и извео 1939. године с великим успехом.

⁷⁷ Драгољуб Јовашевић у наведеном раду, 402, наводи следеће податке о овом хоровођи и професору музике: Поред хора (у Учитељској школи у Ужицу), формирао је одмах и ђачки оркестар па се о прослави Светога Саве, јануара 1941. године, лепо представио ужичкој публици и одмах освојио симпатије ученика и публике. Наставу солфеђа изводио је по фономичкој методи Жан Жак Русоа, што је ученицима било занимљиво.

За време Другог светског рата при Учитељској школи није било могућности за нормалан музички рад па је настава извођена под врло тешким условима. Професор Антон Брезник остао је на раду у ужичкој Учитељској школи до конца 1945. године, кад се вратио у ослобођену Словенију.

савремене музичке наставе. Са окупацијом Ужица и Југославије априла 1941. године престаје рад „Златиборске виле“.

Архива овог певачког друштва налазила се у канцеларији адвоката Ђорђа Драшкића, који је као резервни официр југословенске војске, заробљен 1941. године и интерниран у Немачку, где је и умро пред крај Другог светског рата. Заставу „Златиборске виле“ чувао је, за време Другог светског рата, у свом дому, ужички свештеник Миленко Рајаковић, дугогодишњи благајник овог певачког друштва и његов редовни члан хора – тенор. По ослобођењу Ужица, 1945. године, он је заставу пренео у стару ужичку цркву, на Царини, где се она и данас чува, заједно са урамљеном дипломом, коју је Певачко друштво „Гусле“, из Мостара доделило „Златиборској вили“.⁷⁸

Иначе, сви професори музике који су се у том међуратном времену мењали, као наставници одговарајућег предмета у ужичкој Гимназији, били су диригенти овог хора. Међу њима, истичу се имена Шимека, Драгосављевића и Ђорђа Драшкића, који није био професионални музичар, већ студент права, али је својим талентом, као хоровађа, се готово у потпуности изједначавао са претходном двојцом поменутих музичких стручњака. Према проценама савременика, који су били добри познаваоци хорског певања, овог друштва, међу најбољим и најквалитетнијим певачима и солистима „Златиборске виле“ издвајају се: Александар Орловић (бас), Миле Ацић (тенор), Александар Николић (баритон), Петар Ђеловић (тенор), Драгиша Митровић (баритон), Драган Веселиновић (бас), Даринка Јаносевић (алт), Перуника Кулић (сопран), Даница Лапчевић (алт), Милица Драшкић (алт), Катица Мићић (алт), Ружица Поповић (сопран), Љубица Чакаревић (алт), Цаја Поповић (сопран), Зорка Перић (сопран), Милена Боровић (сопран), Даринка Јанковић (алт), Миља Бошковић (сопран), Роса Јовановић (алт) и други.⁷⁹

Било је доста приредаба ужичког Певачког друштва „Златиборска вила“ на којима је А(лекса) Орловић и певао и био „редитељ игара“.⁸⁰

Алекса Александар – Аца Орловић (1893–1969) је имао изузетан слух и глас (бас баритон). Певао је у Првом београдском певачком друштву (у време кад је овим хором дириговао Стеван Мокрањац) и у Певачком друштву „Златиборска вила“. Имао је многобројне соло партије. Најпознатије

⁷⁸ Исто, 398–402, Раде. В. Познановић, нав. дело, 12–14; Стеван Игњић, *Ужице са старих разгледница*, Ужице, 2007, 120.

⁷⁹ Дејан Ст. Маленковић, нав. дело, 126.

⁸⁰ Ера, Ужице, бр. 17, од 2. 10. 1921, 4; Ера, Ужице, бр. 18 од 9. 10. 1921.

песме које је певао биле су: *Let edim* (Ст. Мокрањац), *Оче наш* (Маринковић), *Чини не чини* (Бинички), *Сунце јарко јутром кад се роди*, *Дуге, бело дуге* итд.⁸¹

Трећа етапа у развоју ужичког певачког друштва, боље рећи њена обнова, наступила је 21. априла 1992. године и траје до данас. О раду овог удружења у његових првих 10 година Милан Караклајић Кара (1932–2009) је написао монографију друштва.⁸² О овом значајном музичком и културно-просветном друштву неопходно је и у будуће писати, наравно, на основу нових истраживања и сазнања, која вероватно постоје и само чекају професионалне и вредне истраживаче, пре свега историчаре, да их на одговарајући начин и представе, јер то „Златиборска вила“ у сваком случају заслужује.

ПРИЛОЗИ

Списак приложника на концерту „Златиборске виле“ у Пожези на дан 25. маја 1914. године:

1. Мијат Војиновић 2.00 дин
2. Војин Маријановић 3.-
3. Ђуро Брзаковић 2. -
4. Драгољуб Радосављевић, порезник, 3.-
5. Цар 2.-
6. Дим. Лазовић 2.-
7. Јовичић 2.-
8. Илија Јовановић 10.-
9. Чедомир Поповић 2.-
10. Милош Милосављевић 2.-
11. Илија Илић 3.-
12. Света Петровић 3.-
13. Мица Ирић 1.-
14. Стојан Јовановић 3.-
15. А. Н., апотекар 3.-
16. Брана Атанацковић 1.-
17. Михаило Чолић, трговац 3.-
18. Надежда Радовић 2.-
19. др Милош Ђоковић 6.-

⁸¹ Никола Поткоњак, „Орловићи“, Ужички зборник 24, Ужице, 1995, 154.

⁸² Милан Караклајић-Кара, нав. дело, 7–93.

20. Драгомир Рајковић, надзорник дув. 10.-
21. Др Миленко Стојић, адвокат 5.-
22. Др. Триша Јанковић, лекар 6.-
23. Драгомир Савић, економ 3.-
24. Драгутин Стеван. и други 2.-
25. Миша Димитријевић 3.-
26. Лазо Поповић 1.-
27. Друштво Трезвеност 16.-
28. Сокић 2.-
29. Буњак, трговац 4.-
30. Софијанић, трговац из Софије 4.-
31. Младен Шевковић 2.-
32. Миладин Стефановић, нар. посланик 4.-
33. Стеван Станојевић 2.-
34. Милена Петровић 1.-
35. Радован Павловић, трг. 5.-
36. Коста Н. 1.-
37. Добрица Перишић 2.-
38. Милан Констандиновић 1.-
39. Милисав Глишовић 2.-
40. Томислав Јездич 1.-
41. Веселин Тошић 2.-
42. Страхиња Глушчевић и др. 1.-
43. Љубица Кораћ 1.-
44. Коста Петровић 2.-
45. Драгутин Алексић 1.-
46. Матеја Томић 0.60.-
47. Светислав Алексић 2.-
48. Ранко 4.-
49. Ђорђе Кораћ 3.-
50. Рафаило Марковић 2.-
51. Миодраг Глишић 1.-
52. Павле Перишић 3.-
53. Јован Голубовић 2.-
54. Бања Радовановић, ср. начелник 4.-
55. Сима Туцовић, свештеник 4.
56. Витомир Видаковић, свештеник 2.-
57. Јанко Протић, учитељ 1, 50.-⁸³

⁸³ ИАУ, Збирка Varia.

ПОЗИВ

Позивају се чланови Ужичке певачке дружине да неизоставно дођу 23. јуна 1914. године на час певања у 8 часова увече, јер се од данас почињу учити нове песме, и спремање за предстојећи концерт:

1. Владимир Бранковић	19. Здравко Вранешевић
2. Властимир Драшкић	20. Милан Јанковић
3. Дамљан Трифуновић	21. Миодраг Живић
4. Милан Милекић	22. Петар Ћеловић
5. Миливоје Хаџић	23. Томица Шмакић
6. Никола Лојаница	24. Аца Орловић
7. Ранко Алексић	25. Миливоје Бућић
8. Аца Дрндаревић	26. Драгољуб Веселиновић
9. Добра Тешић	27. Здравко Шмакић
10. Жив. В. Остојић	28. Илија Вучетић
11. Коста Стојичевић	29. Коста Алексић
12. Момчило Симић	30. Павле Илић
13. Милутин Стојановић	31. Рацо Луковић
14. Петар Л. Ђерић	32. Владета Милетић
15. Раде Јездовић	33. Раде Марковић, бравар
16. Славко Лечић	34. Мил. Јеремић, писар
17. Бранко Јерковић	35. Мих. Јеремић-матурант.
18. Драгољуб Радовић	

Ужице 23. јуна 1914. год.

Управа „Златиборске виле“⁸⁴

ПОЗИВ

Позивају се чланице ужичког Певачког друштва „Златиборска вила“ да неизоставно дођу данас 25. јуна 1914. у 6 сати по подне на час певања, на коме ће се почети учити нове песме и припреме за наступајући концерт:

1. Властимирка Глишић	4. Зорка Ћеловић
2. Василија Протић	5. Љубица Димитријевић
3. Дамљанка Трифуновић	6. Милица Стојановић

⁸⁴ ИАУ, Збирка Varia.

7. Цвета Поповић
8. Мара Поповић
9. Стана Атанацковић
10. Рада Протић
11. Стоја Кулић
12. Слава Смиљанић
13. Брана Шајковић
14. Драгица Туцовић
15. Дара Вуковић

Ужице 25. јуна 1914

16. Зора Вуковић
17. Катица Стефановић
18. Катица Ђерасимовић
19. Милена В. Остојић
20. Надежда Бућић
21. Стана Виторовић
22. Лена Бућић
23. Лена Годоровић

Управа
ужичког Певачког друштва
„Златиборска вила“⁸⁵

П О З И В

Умољавају се чланице и чланови Ужичке певачке дружине да неизоставно дођу сутра (недељу) 29. 2. 1915. у пола десет пре подне у овдашњу Саборну цркву где ће се певати на парастосу поч. Јоса Јањушевића, председника суда.

1. Вратислав Вацек
2. Властимирка Глишић
3. Дамњанка Трифуновић
4. Зорка Ђеловић
5. Љубица Димитријевић
6. Милица Стојановић
7. Нада Прљевић
8. Рада В. Марковић
9. Стоја Кулић
10. Слава Смиљанић
11. Лена Годоровић
12. Брана Шајковић
13. Дара Вуковић
14. Зора Вуковић
15. Катица Стефановић

16. Катица Ђерасимовић
17. Мара Поповић
18. Милена В. Остојић
19. Стана Виторовић
20. Цвета Поповић
21. Персида Станојевић
22. Владимир Бранковић
23. Властимир Драшкић
24. Дамљан Трифуновић
25. Милан Милекић
26. Миливоје Хаџић
27. Миливоје Бућић
28. Добра Тешић
29. Момчило Симић
30. Петар Ђирић

⁸⁵ ИАУ, Збирка Varia.

31. Драгољуб Радовић	36. Аца Орловић
32. Здравко Вранешевић	37. Жарко Пајовић
33. Милан Јанковић	38. Илија Вучетић
34. Петар Ћеловић	39. Павле Илић
35. Томица Шмакић	40. Паја Уторниковић

Ужице 28. фебруара 1915.

Управа
Ужичке певачке дружине
„Златиборска вила“⁸⁶

СПИСАК
грађана који ће закуцати спомен-клин
у заставу „Златиборске виле“ 1923. године:

Свештенство

1. Ст. Бојовић, прота
2. Витомир Видаковић, прота
3. Лазар Лапчевић, свештеник
4. Боривоје Поповић, свештеник
5. Драг. Глишић, свештеник
6. Рад. Симић

Полиција

1. Свет. Пауновић, велики жупан
2. Дим. Вучићевић, секретар начелства
3. Свет. Драговић, срески начелник

Занатлије

1. Вукола Радовић, опанчар	6. Милош Ђоковић, кројач
2. Раденко Ковачевић, пекар	7. Драг. Веселиновић, кројач
3. Срећко Кондић, бравар	8. Милош Јанковић, кројач
4. Марко Поповић, столар	9. Никола Лојаница, кројач
5. Јован Николић, бравар	10. Здр. Вранешевић, кројач

⁸⁶ ИАУ, Збирка Varia

11. Војин Ђурић, опанчар
12. Љубомир Романовић
13. Славко Поповић, штампар

14. Петар Ћеловић, часовничар
15. Раде Петровић, златар

Трговци

1. Никола Јокановић
2. Ђерасимовић
3. Мирковић
4. Пржуљевић
5. Топаловић
6. Пантовић
7. Мраковић
8. Удовичић
9. Драгиша Марковић
10. Добросав Јевремовић
11. Рађен Пековић
12. Милија Јелић
13. Милован Ракић
14. Урош Пешић
15. Драг. Вукосављевић
16. Љубо Илић
17. Драгић Поповић

18. Радисав Павловић
19. Јован Вуловић
20. Нешко Нешовић
21. Мирко Ерић
22. Драгиша Младеновић
23. Раде Јездовић
24. Властимир Кремић
25. Ацо Орловић
26. Алекс. Николић
27. Милутин Симовић
28. Велимир Јанковић
29. Живко Остојић
30. Милутин Тошић
31. Ратко Ирић
32. Ћиро Јојић
33. Тих. Вукомановић

Индустријалци

1. Драган Зрњевић

Адвокати

1. Михаило Зотовић
2. Страин Поповић
3. Симо Терзић
4. Добрило Јокановић
5. Мил. Тадић
6. Иво Ратковић

7. Драг. Николић
8. Срећко Трипковић
9. Ђоко Драшкић
10. Вел. Кремић
11. Милан Шестић

Приватни чиновници

1. Петар Костадиновић	4. Божидар Стојић
2. Јован Митровић	5. Драгиша Петаковић
3. Обрад Ђерасимовић	6. Драгутин Аранђеловић

Лекари

1. Др. Љубиша Вујовић
2. Др. Тодор Јанковић
3. Др. Мокин

Кафеције-хотелијери и механције

1. Мих. Симић	6. Драгомир Дринчић
2. Милић Бодић	7. Раде Грбић
3. Велимир Трифуновић	8. Драгутин Кузелъ
4. Вилиман Јовановић	9. Симо Кречковић
5. Неђо Радовић	10. Милоје Богојевић

Инжењери

1. Никола Ђурић	5. Секула Кнежевић
2. Јосиф Шевчик	6. Добривоје Мојовић
3. Језд. Нешовић	7. Тодор Шевић
4. Тодор Шевић	

Чиновници-разних струка

1. Драг. Миловановић, окр.	5. Слава Јовичић, чин. фин.
2. Швабић	6. Ангелина Лазић, чин. фин.
3. Јањушевић-шеф по	7. Наста Гајевић, чин. фин.
4. Мих. Јеремић, адм. чин.	

Наставници Гимназије

1. Павле Вујић, директор
2. Коста Николић, проф.
3. Димитр. Лазовић, исто
4. Остоја Василић, исто
5. Жив. Радуловачки, исто
6. Јеврем Игумановић, исто
7. Јован Топаловић, исто
8. Др. Благоје Марковић, исто
9. Вел. Трифуновић, суплент
10. Милун Радовић, суплент
11. Јосиф Јехличка, учитељ
вештина
12. Р. Петрушевић, исто
13. Богумил Шимек, исто
14. Ст. Маленковић, проф.

Официри

1. Коста Кнежевић, пуковник
2. Мил. Ракетић, пуковник
3. Танас. Гавриловић, потпуковник

Апотекари

1. Паја Љубисављевић
2. Љубо Смиљанић

Пензионери

1. Мих. Живковић
2. Јеремија Пљевљакушић
3. Петар Кандић
4. Живан Станковић
5. Вишеслав Зотовић
6. Јанко Понорац

Судије

1. Мих. Бркић, председник
суда
2. Миливоје Јовановић, судија
3. Мил. Анђелић, исто судија
4. Јован Страњаковић, исто
5. Стеван Максимовић, исто
6. Анђ. Дрндаревић, исто
7. Миливоје Бућић, исто
8. Илија Поповић, исто
9. Стеван Веселиновић, писар
10. Милија Диковић, с. писар
11. Урош Ђуровић, с. писар
12. Илија Вучетић, исто
13. Спасоје Синђелић, исто
14. Дамњан Трифуновић, исто
15. Драгољуб Митровић, исто

16. Милан Милекић-архивар
17. Душан Живић, протоколиста

18. Здравковић, рачуноводствени
радник

Учитељи

1. Јањушевић, школски
надзорник
2. Алексић, исто
3. Алексић, учитељ
4. Божо Поповић, исто

5. Андрија Лојаница, исто
6. Јуца Ђоковић, учитељица
7. Софија Бошковић, исто
8. Софија Василић, исто
9. Мица Голубовић, исто.

Уметници

1. Михаило Миловановић, сликар⁸⁷

Списак пријатеља „Златиборске виле“ из Београда

1. Милош Трифуновић-Министар просвете
2. Милорад Вујичић-Министар полиције
3. Андра Станић-Министар на расположењу
4. Димитрије Карић-Државни саветник
5. Петар Петровић- Исто
6. Радоје Јовановић-Исто
7. Филип Трифуновић-Начелник министарства грађевина
8. Милан Пљевљакушић-Инспектор Министарства грађевина
9. Мита Миливојевић-Адвокат
10. Ненад Вујић-Судија
11. Драгиша Леовац-Адвокат
12. Стеван Синђелић-Исто
13. Рад. Милаћевић-Исто
14. Здравко Тодоровић- Исто
15. Драгиша Ђурић-Професор универзитета
16. Бранко Поповић-Исто
17. Милан Јечменица-Трговац
18. Влајко Радовић-Хотелер
19. Драгиша Лапчевић-Новинар

⁸⁷ ИАУ, Збирка Varia

20. Павле Гајић-Народни посланик
21. Петар Бјелица-Исто
22. Настас Петровић-Министар на расположењу
23. Љубомир Рајић-Професор
24. Ранисав Аврамовић-Помоћник министра саобраћаја
25. Владимир Туцовић-Б. Пуковник
26. Милан Ускоковић-Потпуковник у пензији
27. Др. Војислав Јањић-Министар вера.⁸⁸

Пријатељи „Златиборске виле“ из Ужица

1. Техн. Биро феникс	23. Момчило Симић, судија
2. Бранислава Кнежевић	24. Стеван Живковић, професор
3. Радивој Полић, пекар	25. Јован Б. Атанацковић
4. Риста Ђоковић, трговац	26. Јока И. Марковић
5. Милутин Кукољац, трговац	27. Даринка И. Марковић,
учитељица
6. Рађен Пековић, трговац	28. Сима Кречковић, механџија
7. Милорад Шмакић, кафеџија	29. Јелица В. Остојић
8. Јевђо Катић, економ	30. Катарина Ј. Дрндаревић
9. Андрија Лојаница, учитељ	31. Даница И. Стојић
10. Коста Стојчевић, предузимач	32. Косара Н. Лојаница
11. Спира Ивановић, предузимач	33. Михајло Јовановић, шофер
12. Ставра Крајинчанић,
предузимач	34. Зоран. Ђ. Драшкић
13. Коста Јовановић, инжињер	35. Василија Симић
14. Прибислав Љубојевић,
берберин	36. Павле С. Кнежевић
15. Раде Петровић, часовничар	37. Милан Панчић (Пенчић)
16. Драгутин Мићић, књијар	38. Ужичко индустријско дру-
штво
17. Милош Ђоковић, кројач	39. Акционарско друштво
„Златибор“
18. Властимир Кремић, трговац	40. Н. Н. (оштећен документ
управо на овом месту)
19. Јосиф Цвијовић, епископ	41. Ђорђе Ђерасимовић, адвокат
20. Стоја Јаковљевић	42. Богосав Бодић, хотелер
21. Филип Јаковљевић, адвокат	43. Цаја М. Тадић
22. Милан Драгосављевић,
професор	

⁸⁸ ИАУ, Збирка Varia. Вероватно се наведени списак односи на другу половину двадесетих или почетком тридесетих година XX столећа.

44. Никола Миросавић, трговац
45. Кодимир Вукасовић, директор
46. Друштво „Златибор“
47. Паја Љубисављевић, апотекар
48. Милић Глушчевић, трговац
49. Драг. Вукосављевић, трговац
50. Зора Б. Марковић
51. Миле Поповић, књижар
52. Новак Михајловић,
часовничар
53. Недељко Спарих, воскар
54. Раде Јанковић, правник
55. Миливој Хацић, кројач
56. Радосав Јовановић, опанчар
57. Илија Вучетић с. писар
58. Драгиша Табаковић,
књиговођа
59. Душан Јовановић, лимар
60. Милан Милекић, архивар
61. Анка И. Ракетић, професор
62. Зора П. Ђеловић
63. Дана Прљевић
64. Радмила Ердџац
65. Ружа Божовић
66. Ружа Арсић
67. Стана Виторовић
68. Станија Прљевић
69. Стана Војводић
70. Милица Матијевић
71. Јелена Ђорђевић
72. Велимирка Протић
73. Цвета Поповић
74. Десанка Лапчевић
75. Зорка Шевковић
76. Мица Раковић
77. Милица Жугић
78. Перуника Ст. Маленковић
79. Анђелија Ђ. Драшкић
80. Милева Ј. Јехличка
81. Даница Суботић
82. Стана Захарић
83. Лепосава Љубисављевић
84. Јован Топаловић
85. Павле Јоксимовић
86. Милка М. Ђурић
87. Јанко Василић
88. Божидар Гордић, судија
89. Кума барјака Драга М.
Атанацковић
90. Љубица Пауновић
91. Милан О. Максимовић, трг.
из Београда
92. Коста Мијатовић, трг. Б.
93. Бранко Карајанковић, трг. Б.
94. Милан Радовић, хотел. из
Београда
95. Пајка М. Тодоровић
96. Срећко Кондић, бравар
97. Брана С. Кнежевић
98. Анка П. Јовановић
99. Живојин Радуловачки,
професор.⁸⁹

⁸⁹ ИАУ, Збирка *Varia* без броја и године. Вероватно се наведени списак односи на другу половину двадесетих или почетком тридесетих година XX века.

**Активни певачи-це из хора „Златиборска вила“
крајем двадесетих година XX века**

Тенор

4. Бранко Пауновић	Ил. Кнежевић
3. Ал. Гајић	Мих. Васиљевић
Љуб Крсмановић	Мих Ђајић
Мил. Јелисавчић	Рад. Крунић
2 б. Драг. Трифуновић	Рад Поповић

Бас

4. Десимир Ристовић	Обрен Бугариновић
Драг Ковачевић	Сл. Чолић
3. В. Ђерасимовић	2 б. Мил. Гвозденовић
Ђорђе Керковић	Мил. Стаменић
Ил. Петровић	Св. Грковић
Мил Јањушевић	Тод. Ристивојевић

Алти

4. Станица Јовичић	2 а. Бран. Топаловић
Милица Јовановић	Д. Љубичић
3. Јованка Гудурић	Душ. Јовановић
Косара Ђурић	Лепа Жиравац
Ленка Брашанчевић	М. Верговић
Љубица Ковачевић	М. Поповић
Милица Јелисавчић	Н. Јовановић
Милица Балтић	1. Зорка Каљевић
С. Јовановић	Персида Митровић
М. Миличевић	Косара Јеремић

Сопран

4. Јулијана Павловић	Даница Раковић
Заифа Карадаревић	3. Анђелија Веселиновић

Загорка Обрадовић
Лепосава Ерчевић
Планка Абазовић
Радмила Палуревић
Ружица Дрндаревић
Славка Алексић
2 а Борка Аврамовић
Вера Петрушевић
Даница Зимоњић
Добрила Бојевић

Љубица Михајловић
Милица Мандић
Надежда Николић
Надежда Јаношевић
Олга Нешовић
1. Владанка Бучић
Кристина Тошић
Љубица Недовић
Милка Љубичић⁹⁰
Ружица Поповић

Mile ČARAPIĆ

Užice's Vocal Group „Zlatibor's Fairy“ 1909–1941

Summary

Vocal group „Zlatibor's Fairy“ played important role in the development of musical culture in Užice and wider. Almost the whole period of its performing the group had been working very well, except for periodical brief intervals, when they had paused, because of financial difficulties. Repertoire of „Zlatibor's Fairy“ was various and very rich, especially in the period between the two world wars (1920-1941); because of that this group was one of the most quality in Serbia and in The Kingdom of Yugoslavia. Thanks to some famous and talented persons, who were on the top of this group and the strong management „Zlatibor's Fairy“ had successfully played its educational and cultural mission in the wide area, not only in the local.

⁹⁰ ИАУ, Збирка Varia без наведене године и броја. Највероватније се овај списак чланства хора „Златиборске виле“ односи на другу половину двадесетих или почетком тридесетих година XX столећа.

Др Живота МАРКОВИЋ

САРАДЊА ПАРТИЗАНА И ЧЕТНИКА У СЕВЕРОИСТОЧНОЈ БОСНИ И У РЕЈОНУ ВИШЕГРАДА У ЈЕСЕН 1941. ГОДИНЕ

САЖЕТАК: Рад се односи на сарадњу партизанских и четничких јединица из западне Србије и источне Босне у борбама које су ове снаге као устаници водили на овом подручју против окупаторских и усташких јединица у јесен 1941. године.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: партизани, четници, Немци, Италијани, усташе, источна Босна, западна Србија, борба, ослобођење.

Упоредо са стварањем слободне територије у западној Србији, у лето и јесен 1941. године, дејством партизанских и четничких јединица ослобођена је знатна територија источне Босне. Од првих дана устанка, уз све тешкоће и проблеме, остварена је сарадња између партизанских и четничких одреда у борби против окупатора и усташко-домобранских снага. У борбама које су устаници из западне Србије и источне Босне водили поред Дрине, још од лета 1941. године долазило је до извесних контаката и неких видова сарадње између партизана и четника на овом подручју, а посебно у рејону Вишеграда. Та сарадња је у јесен прерасла на неким секторима у заједничка борбена дејства и међусобну помоћ у људству, оружју, муницији и другом ратном материјалу.

Ослобођена подручја западне Србије и источне Босне била су увелико повезана, добрим делом међусобно и спојена. То је омогућило усклађивање оперативних планова и војних активности појединих одреда из западне Србије и источне Босне, посебно поред Дрине, размену робе, одашиљање оружја и муниције из Ужица у партизанске одреде и четничке јединице у Босну, лечење рањеника из Босне у болници у Ужицу. Осим тога, западна Србија била је значајно уточиште бројним избеглицама које су бежале испред усташког терора.

У источној Босни дејствовало је неколико партизанских и више четничких одреда, први под командом Главног штаба НОП одреда Босне и Херцеговине, други под командом Војно-четничког штаба на чијем се челу налазио мајор Јездимир Дангић. На основу споразума између представника два покрета од 1. октобра у Дрињачи, образован је и заједнички опе-

ративни штаб под називом Команда босанских војно-четничких и партизанских одреда

Осим тога, у борбама поред Дрине на неким секторима дошло је до сарадње устаника из западне Србије и источне Босне – делови Ваљевског НОП одреда и Војно-четничког одреда Влада Зечевић – Ратко Мартиновић око Малог Зворника и јадарских четника на сектору Бадовинци – Мали Зворник. У рејону Вишеграда, поред устаничких источно-босанских јединица, у војним дејствима су учествовале и неке партизанске и четничке јединице из ужичког краја: 1. и 2. чета и вод 1. ужичке чете и 1. и 2. ариљска партизанска чета Ужичког одреда, затим четници ужичко-златиборске групе коју су од Ужица, после 24. септембра, одвели на сектор Вишеграда мајор Манојло Кораћ и комитски војвода Радомир Ђекић, као и четници поручника Миће Рогича из рачанског краја.

У складу са темом у раду ћемо указати на везе и видове устаничке сарадње партизана и четника у североисточној Босни, и посебно у рејону Вишеграда.

Још у првим данима устанка у источној Босни је, уз све тешкоће, неспоразуме и присутну дозу неповерења, мање-више остваривана сарадња партизанских и четничких снага. Поред партизанских јединица, на том подручју налазиле су се и четничке устаничке јединице Драже Михаиловића са мајором Јездимиром Дангићем на челу. Поред њих постојале су и јединице које су избегавале ма чију политичку оријентацију, али су своја села браниле од усташко-домобранских снага. Према Родољубу Чолаковићу, који је добро познавао прилике у том крају, радило се о још „недовољно издиференцираној устаничкој маси“ па је било преливања из једних одреда у друге.¹

Чвршћа веза између устаника западне Србије и источне Босне почела се одвијати у току августа. Ослобођењем Власенице (10. август), Дрињаче (14.), Сребренице (18.), Братунца (19.), Соколца (26.), а касније и других места (Рогатица) и протеривањем усташко-домобранских снага које су контролисале Дрину између Зворника и Вишеграда, међусобна сарадња се све више развијала. У наредним месецима негде је прерасла у заједничка борбена дејства и међусобну помоћ у људству и материјалу.² Ослобођена територија у источној Босни била је непосредно повезана са центром

¹ Родољуб Чолаковић, *Записи из ослободилачког рата*, II, 21, 23; Здравко Антонић, „Устанак у Србији и источној Босни“, у: *Ужички крај у јесен 1941. године*, Ужице, 1996. стр. 34.

² З. Антонић, н. р., стр. 34.

ослобођене територије у Ужицу. Устаничке јединице појачавају притисак према Зворнику, Кладњу и другим местима.

У борбама поред Дрине још у септембру на неким секторима долазило је до сарадње устаника из Србије и источне Босне. На положајима крај Дрине, код Малог Зворника, у првој половини месеца била је постављена једна чета Рађевског батаљона Ваљевског НОП одреда да спречава јединице немачке 718. дивизије, дислоциране у источној Босни, и усташе, да прелазе у Србију. Са истим задатком на том сектору налазила се и једна групација из Војно-четничког одреда Зечевић–Мартиновић. Нешто касније на одсеку од Бадовинаца до Малог Зворника пристигли су и јадарски четници.³

У време када су босански партизани и четници водили борбе око Великог Зворника и припремали се да га заузму, устаничке снаге из Србије дејствовале су преко Дрине.⁴ Почетком октобра, док се четнички одред Зечевић–Мартиновић, са још једном четом Ваљевског НОП одреда, налазио око Малог Зворника, у Дрињачи је 1. октобра направљен споразум између Оперативног штаба војних четника и партизана из Босне и поп Влада Зечевића као представника устаничког штаба који је руководио операцијама у рејону Малог Зворника.⁵

Борбе на зворничком фронту против усташко-домобранских снага и немачких јединица водили су четници под командом Јездимира Дангића и партизани Бирчанског одреда. Примећено је да је мајор Дангић нерадо улазио у сукобе са Немцима, изражавајући бојазан да би јачи напади на њих могли привући знатније снаге које би угрозиле цео зворнички фронт. Жалио се да нема довољно оружја и муниције за такву акцију. Партизански представници су најавили да ће четници добити 300 нових пушака и 10.000 метака, које би се доделиле борцима Сребреничког четничког одреда под командом Пера Ђукановића. Рачунало се на оружје из фабрике оружја и муниције у Ужицу. Више извора потврђује да су оружје и муниција из ужичке фабрике слати устаницима у источну Босну. И сам мајор Дангић је у једној прилици ишао у Ужице ради набавке оружја.⁶

На састанку у Дрињачи одлучено је да се појачају војне активности на зворничком фронту и да се заједничким снагама изврши напад на овај град

³ Александар Јевтић, „Борба Ваљевског партизанског одреда у време Ужичке републике“, у: *Ужичка република*, 2, Београд, 1978. стр. 228–229; Сергије Живановић, *Трећи српски устанак*, стр. 316.

⁴ Исто, стр. 229.

⁵ Р. Чолаковић, *Зайиси*, II, стр. 187.

⁶ Исто.

око којег су устаници и раније водили борбе. Према плану који је том приликом направљен, напад би извршиле јединице зворничког фронта, тј. четници под командом Јездимира Дангића и партизани Бирчанског одреда, а учествовали би и делови Ваљевског НОП одреда и четници Рађевског одреда.⁷ Било је предвиђено да у напад крену јединице зворничког фронта: четничке и партизанске из Босне. У исто време и поп Влада Зечевић са јединицом Ваљевског НОП одреда и четници Рађевског одреда прешли би преко Дрине у Босну ниже Зворника и ударили са севера. Ову операцију би помогли партизани с положаја више Малог Зворника. Договорено је, такође, да Дангић пошаље један топ који би се из Босне пребацио на десну страну Дрине и поставио на Влашке њиве, одакле се Зворник може лакше тући него са положаја на којем се налазио.⁸

Борбе око Зворника су настављене. Драгојло Дудић 5. новембра пише у *Дневнику* да се оне „стално воде“. Помиње да је непријатељска артиљерија дан пре тукла бацач који је Дангић послао. Његове снаге су се све више примицале Зворнику. Према међусобном договору, кад оне избију на висове изнад Зворника, поменуте устаничке јединице из Србије би отпочеле главни напад.⁹

И поред тога, до одлучујућег напада на Зворник није дошло. Како се показало, Дангић је оклевао са операцијама на град. То се доводи у везу са његовим одласком на Равну гору, где му је пуковник Михаиловић по Дангићевим речима, „дао врло важна упутства за рад“.¹⁰ У том периоду, крај октобра и почетак новембра, иако су се изјашњавали за јединство свих снага у борби, четници све више истичу да су за борбу „кад сазру сви потребни услови“, али да су, супротно партизанима, „против Хрвата и муслимана“. Четничке старешине су форсирале акције против НДХ и муслимана због усташко-домобранских злочина над српским живљем.¹¹ Па, ипак, уз доста неспоразума, спорова и међусобног подозрења, сарадња партизана и четника на овом подручју је настављена.

Протеривањем усташко-домобранских јединица које су контролисале Дрину између Зворника и Вишеграда у току октобра и новембра 1941, партизанско-четничка сарадња се све више развијала, а устаничко подручје у

⁷ Исто, стр. 188.

⁸ Исто; Драгојло Дудић, *Дневник*, стр. 178.

⁹ Исто.

¹⁰ Р. Чолаковић, *Затиси*, II, стр. 189.

¹¹ Перо Морача, *Југославија 1941*, стр. 609, 612; *Ослободилачки рат*, стр. 144–150.

источној Босни се јаче повезивало са слободном територијом у западној Србији.

У рејону Вишеграда, поред устаничких источно-босанских јединица, налазиле су се неке четничке и партизанске јединице из ужичког краја. Вишеград су држале усташе. Устаничке снаге су се примакле и извршиле његову опсаду, којом је командовао четнички мајор Бошко Тодоровић.¹²

Од почетка октобра 1941. све партизанске јединице у источној Босни обједињене су у шест одреда: Мајевички, Бирчански, Озренски, Романијски, Калиновачки и одред „Звијезда“, са око шест хиљада наоружаних бораца. Четници у својих неколико одреда: Мајевички, Сребренички, Власенички и Рогатички имали су око четири хиљаде људи. Поред ових, ту је било устаничких јединица и група које нису припадале ниједној групацији, али су желеле да се бране од усташког терора.¹³

Једно од кључних питања устанка у источној Босни био је однос између устаничких снага. Што је устанак узимао више маха односи између партизана и четника постајали су сложенији. У почетку оружане борбе и није било неких великих разлика између њих. У саставу њихових јединица борци су били већином са села који су испољавали сличне тежње. Временом у крајевима у којим су деловале организације КПЈ и где су формиран партизански штабови почео се јаче осећати утицај политичке линије КП Југославије. Тамо, где су на чело јединица дошли људи који су деловали у духу концепције четничког покрета, испољавала се тежња ка елиминисању утицаја КПЈ и преузимања руководеће улоге над устаничким формацијама. Услед тога продубљивале су се разлике, а долазило је и до неспоразума и сукобљавања.

Међутим, ситуација је упућивала и једну и другу страну на међусобну сарадњу и координацију у борби против окупатора и усташко-домобранске власти. Већ у првој половини септембра 1941. Штаб НОП одреда сарајевске области и четнички мајори Јездимир Дангић и Бошко Тодоровић одржали су на Романији састанак на којем се разговарало о могућности сарадње и удруживања снага у борби против непријатеља ради спречавања братоубилачке борбе. У извештају Штаба НОП одреда сарајевске области упућеном Покрајинском комитету КПЈ за БиХ стоји да су четници прихва-

¹² Никола Љубичић, *Ужички НОП одред „Димитрије Туцовић“*, стр. 192–193; Митар Ђуришић, *Партизански одреди у Србији 1941*, стр. 163.

¹³ Р. Чолаковић, *Закиси из ослободилачког рајна*, II, стр. 212; П. Морача, *Југославија 1941*, стр. 604; *Ослободилачки рајн*, стр. 144.

тили сарадњу са партизанима.¹⁴ Реагујући на овај извештај, војно и политичко руководство НОП-а БиХ истиче да би било пожељно да ове „двје војске“ (партизани и четници) успоставе заједничке јединствене команде и да заједнички организују живот позадине под условима „демократског уређења“.¹⁵

Ослањајући се на преговоре између Тита и Драже Михаиловића у Струганику и ставове саветовања у Столицама, Главни штаб НОПО за Босну и Херцеговину предложио је мајору Јездимиру Дангићу и групи вођених четничких официра преговоре ради регулисања међусобних односа и сарадње. До њих је дошло 1. октобра у Дрињачи. Истог дана постигнут је споразум чији текст гласи:

ЗАКЉУЧАК

са састанка представника четничких и партизанских одреда на дан 1. октобра 1941. године у Гори на којем је дошло до следећег споразума:

- 1) Формира се заједнички привремени операцијски штаб између војних и партизанских одреда на територији Босне са називом: Команда босанских војних (и) партизанских одреда
- 2) Штаб биће формиран од три члана војно-четничких одреда са ове територије и три члана из партизанских одреда.
- 3) Мјесто операцијског штаба заједничке команде мења се по потреби.
- 4) Функционисање штаба почиње 13. октобра 1941. године. Штаб имаде одмах да проучи сва војна питања по предстојећим војним операцијама, ради њиховог брзог провођења у дијело.
- 5) Штабови војних партизанских одреда упутиће лица (чланове) за овај штаб 2. октобра 1941. године снабдевена потребним документима да су за то упућени.
- 6) При сваком одреду формираће се покретни преки суд, који ће изрицати смртне казне за дела: пљачке, бекства из борбе – са положаја, за шпијунажу, издају, паљевине и злочинства, како за оне на положају тако и за оне у позадинској служби.

¹⁴ Бранко Латас – Милован Целебцић, *Четнички покрет Драже Михаиловића 1941–1945*, Београд, 1979, стр. 53.

¹⁵ Исто.

- 7) Извршити мобилизацију свега људства од 19 до 50 година старости, тако да се за оперативну службу на положају мобилишу људи од 19 до 40 година старости, а од 40 па навише за све позадинске службе¹⁶.

После закључења споразума образован је заједнички оперативни штаб за борбу против окупатора и усташа. Истог дана издат је заједнички проглас народу Босне у коме су се обе стране изјасниле за борбу против окупатора. Предвиђено је да заједнички оперативни штаб одмах приступи планирању акција и руководи њима. Овај документ су потписали у име команде Војно-четничких одреда мајор Јездимир Дангић, капетан Сергије Михаиловић и војвода Перо Гјукановић, а испред Штаба НОП одреда Босне и Херцеговине Родољуб Чолаковић, Слободан Принцип и Светозар Вукмановић.¹⁷

После потписивања споразума у октобру су забележени пораст борбене активности устаничких јединица у Босни и значајни резултати у оружаним акцијама партизана и четника. У то време устаничке снаге усмерене су на ликвидацију усташко-домобранских упоришта и окупаторских снага у Зворнику, Рогатици, Вишеграду, Кладњу и Олову како би се слободна територија у источној Босни проширила и јаче повезала са центром ослобођене територије у Ужицу и послужила као база за појачана војна дејства у долини Босне и на северу.

У међуречју Дрине и Лима, око Вишеграда, у септембру и октобру 1941. није било већих јединица окупаторске војске. У Вишеграду и Прибоју налазиле су се италијанске јединице, а у Вишеграду и усташке снаге. Забринути због ширења устаничког покрета у Србији и Босни, а и на молбу усташа из Вишеграда, Италијани су ради веће сигурности својих снага и усташког гарнизона у Вишеграду, истурили један свој батаљон из Прибоја у село Бијела Брда, на путу Прибој – Добрун.

Док су усташе држале Вишеград, сва околна села у којима је био српски живаљ била су под контролом четника. На вишеградском сектору налазиле су се четничке јединице поручника Каменка Јефтића и Златиборски четнички одред комитског војводе Радомира Ђекића. Са својом групом четника он је овамо дошао после ослобођења Ужица. Поред Ђекићевих четника, на сектору Вишеграда у октобру су се налазили и четници Маној-

¹⁶ АВИИ, Архивски фонд ДМ, док. БХ-П-21; Никола Миловановић, *Контрареволуционарни покрет Драже Михаиловића*, 1, стр. 150.

¹⁷ *Зборник НОР*, т. IV, књ. 2, стр. 7 до 9, Заједнички проглас Штаба НОП БиХ и Команде Војно-четничких одреда.

ла Кораћа које је крајем септембра одвео из Ужица. Ту је била и група четника под командом поручника Миће Рогоћа коју је чинило људство из Заовина, Растишта и других села тога краја. Иначе, у четничким јединицама источне Босне било је још људства из Србије. Увиђајући значај Босне и Херцеговине по развитак четничког покрета, Дража је слао офицере и групе у источну Босну ради формирања четничких одреда, стварања упоришта и проширења утицаја на централне и западне крајеве Босне и Херцеговине. Повремено у овај рејон су долазиле и друге јединице Јездимира Дангића.¹⁸ Борци Романијског партизанског одреда оперисали су око Вишеграда и држали под контролом железничку пругу Вишеград – Сарајево, а јужно од пруге акције је водио Калиновачки партизански одред.¹⁹

Када је устанак у источној Босни узео широке размере и ослобођено неколико варошица, устаничке јединице су још у септембру извршиле опсаду Вишеграда. Опсадом је командовао четнички мајор Бошко Тодоровић.²⁰

После ослобођења Ужица, ради обезбеђења слободне територије са запада од правца Вишеграда и Прибоја, на тај простор упућиване су мање снаге Ужичког партизанског одреда. До контаката између четника са вишеградског сектора и штаба Ужичког НОП одреда дошло је крајем септембра. Тада су четници упутили у Ужице Душана Богдановића Рочког, команданта места у селу Доње Вардиште да од ужичких партизана тражи муницију ради напада на Вишеград.²¹ Команда Ужичког одреда је приста-ла да им пружи тражену помоћ. Истовремено је затражила да на простор Вишеграда пошаље и неку од својих јединица. Богдановић, који је иначе имао толерантан однос према партизанима, прихватио је то, иако су неки четнички команданти нерадо гледали на присуство партизана на том сектору. Најзад је склопљен споразум о слању дела ужичких јединица у рејон Вишеграда.²²

Двадесет осмог септембра 1941. упућен је један вод 1. ужичке партизанске чете према Вардишту, а неколико дана касније 1. и 2. ариљска чета. У Вардишту се налазила четничка команда места и неке јединице.

¹⁸ Н. Љубичић, *Ужички одред*, стр. 122.

¹⁹ Р. Чолаковић, *Зайиси*, II, стр. 42.

²⁰ Исто; Б. Латас – М. Ђелебџић, *Четнички покрет Драже Михаиловића*, стр. 53.

²¹ Душан Богдановић је био машиновођа, родом из Мокре Горе, радио на железници у Ужицу. Крајем 1941. године ухватили су га Италијани на превару и убили.

²² М. Ђуришић, *Партизански одреди у Србији 1941*, стр. 163.

Почетком октобра устанак у источној Босни узео је широке размере. Због присуства устаничких јединица усташки гарнизон у Вишеграду осећао се угроженим. С друге стране, да би обезбедили своја упоришта у долини Лима, у Прибоју и Рудом, а и да би се примакли ближе Вишеграду, Италијани су истурили један свој батаљон из Прибоја на положај код Бијелих Брда и поставили јака обезбеђења.²³

Устаничке јединице нису могле ништа озбиљније предузети према Вишеграду и Прибоју док су се италијанске снаге налазиле код Бијелих Брда. Пошто су партизанске јединице на том простору биле појачане, команда сектора сматрала је да треба напасти истурени логор окупатора код Чемерна. Али четници који су се налазили на том терену нису били за напад на Италијане. Из Доњег Вардишта у напад су пошли једна ариљска чета и један вод 1. ужичке чете. Јединице су се приближиле логору и извршиле ноћни напад. Иако изненађени, Италијани су отворили снажну ватру из овог и суседних логора и из минобацача и артиљеријских оруђа с положаја код села Будимлија. После једночасовне борбе, невични ноћном нападу, партизани су се повукли.²⁴

Неколико дана касније, ариљске партизанске чете враћене су у свој крај, а на њихово место дошле су 2. и 3. чета Ужичког НОП одреда. Обе јединице су се сместиле у Добруну. Партизани су поновили напад на италијанску посаду у Бијелим Брдима 17. октобра. Друга и трећа ужичка чета и вод 1. ужичке чете кренули су из Вардишта према италијанским положајима. Осећајући се недовољно јаким да пруже озбиљнији отпор, Италијани су се на брзину у току ноћи повукли према селу Штрпцима и Прибоју. О томе је писала ужичка *Борба* од 23. октобра 1941.²⁵

После бекства са подручја Бијелих Брда, Италијани су се осећали не-сигурнијим. Плашили су се своје гарнизону у Прибоју. Усташко-домобрански гарнизон из Вишеграда тражио је помоћ. Партизани су посели положаје у Бијелим Брдима. Четници у овом рејону нису нападали Италијане.²⁶ У то време у Вардиште је стигао мајор Бранко Пољанац оперативни официр у Врховном штабу. Њега је Врховни штаб из Ужица послао ради планирања напада на Вишеград и његовог ослобођења како би се боље по-

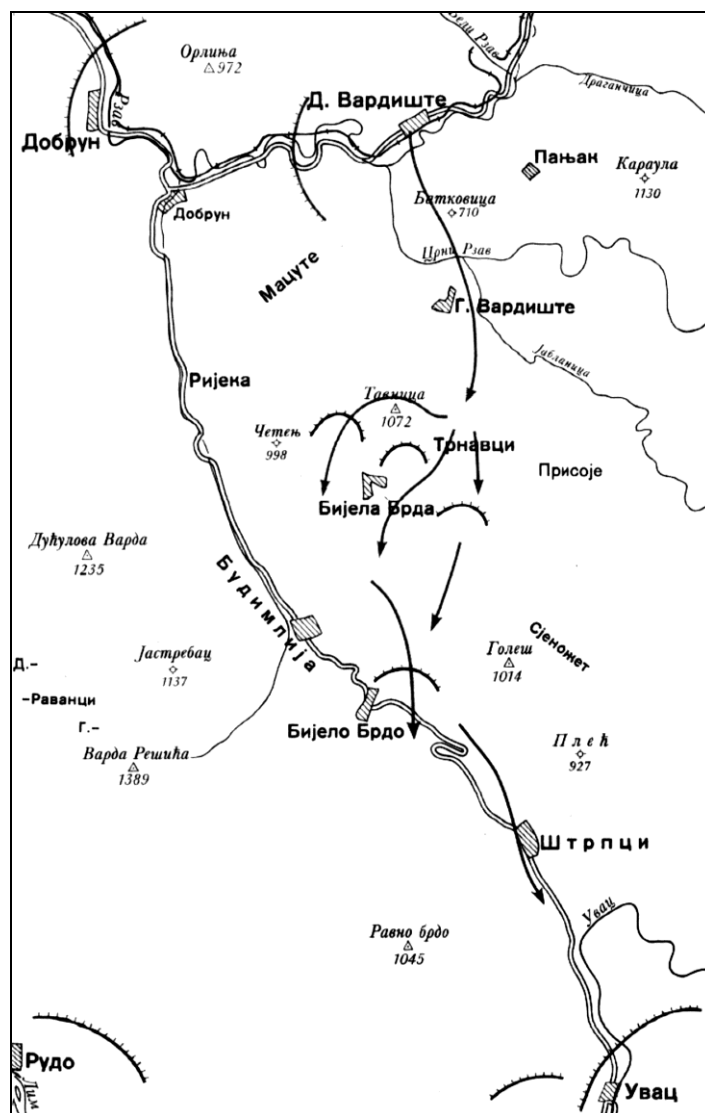
²³ Н. Љубичић, н. д., стр. 193; Јован Марјановић, *Устанак и НОП у Србији 1941*, стр. 303; Ђорђе Пилчевић, Трагом ариљских партизана, стр. 205.

²⁴ М. Ђуришић, н. д., стр. 164; Н. Љубичић, н. д., стр. 193, 194; Италијански командант се жалио да су имали око 10 мртвих и 18 рањених војника.

²⁵ *Борба* 23. октобар 1941; Н. Љубичић, н. д., 196; Миленко Грбић, „Положај на Бијелом Брду“, у књ. *Ужичка република, Записи и сећања*, 2, Титово Ужице, 1983, стр. 288.

²⁶ Н. Љубичић, н. д., стр. 194–196.

везала слободна територија у западној Србији са ослобођеним делом источне Босне.²⁷

Партизански напад на италијански батаљон у Бијелим Брдима

²⁷ Исто, стр. 194.

Ужице је за устанак у Босни имало огроман значај. Према речима Родољуба Чолаковића, који је у октобру долазио у Врховни штаб, свакодневно су из Ужица ишли за Босну камиони са оружјем, муницијом, рубљем и осталим потребама. Увиђајући значај вишеградског сектора, Тито је приликом разговора са Чолаковићем нагласио да у Босни обрате пажњу на четнике на вишеградском фронту. Додао је да тамо има поштених људи, да су скоро долазила двојица и да су тражили помоћ у људству и материјалу ради напада на Вишеград.²⁸

Крајем октобра створена је занимљива ситуација у односима Италијани – устаници на овом сектору. Пошто се нису осећали сигурним, Италијани су тражили да им се дозволи слободан саобраћај од Прибоја ка Вишеграду. Изјављивали су да неће прелазити на територију преко немачко – италијанске демаркационе линије. По изјави официра из њихове команде, четници су, изгледа, прихватили тај предлог. Међутим, на састанку између командира 3. ужичке партизанске чете Николе Љубичића и италијанског капетана изнад села Штрбаца, партизански представник је одбио понуђени предлог. Италијански официр, највероватније да би добио на времену, затражио је примирје од два дана.²⁹

До сукоба је дошло ускоро. Италијани су покушали да надиру према Бијелим Брдима, али су били сузбијени. Осигуравајући гарнизон у Прибоју, после овог сукоба, окупатор је упутио појачање у село Штрпце. Трећа ужичка чета извршила је 25/26. октобра напад на ову посаду мада је после краће борбе успела да ликвидира све ватрене тачке око школе, посада се у овом објекту огорчено борила. Пошто је оцењено да се зграда без великих људских губитака не може брзо заузети, чета се повукла. Сутрадан су се Италијани из Штрбаца повукли у Прибој. На положајима Бијелог Брда ова јединица остала је око месец дана. Делови њених снага налазили су се код Добруна и Вардишта.³⁰

У селима око Вишеграда налазили су се четници. Премда је било несугласица то је био период толеранције и делимичне сарадње, па није долазило до међусобних сукоба. Што се тиче офанзивних дејстава, четници су и даље избегавали сукобе са добро наоружаним италијанским јединицама, док су са усташким снагама водили борбе. У два маха извршили су напад на усташку посаду у Вишеграду, али су уз велике губитке одбијени.

²⁸ Р. Чолаковић, *Записи*, II, стр. 116–117.

²⁹ *Борба*, 24. октобар 1941; Н. Љубичић, н. д., стр. 197–198.

³⁰ М. Грбић, н. р., стр. 289–290; М. Ђуришић, н. д., стр. 164; Н. Љубичић, н. д., стр. 197–198, 292.

Но, и даље су држали положаје око Вишеграда.³¹ Било је још покушаја да устаничке снаге заузму Вишеград. Лист *Новосћи* орган штаба Чачанског НОП одреда, 17. октобра 1941. јавља да су „партизанске и четничке снаге прешле у напад на Вишеград“ и да су „у току жестоке борбе“, али без других ближих података.³²

На вишеградском сектору једно време налазио се и Рачански четнички одред. Он је формиран још у лето и држао је подручје Таре (Заовине, Јагоштица, Растиште и друга села). Рачански четници налазили су се на положају према усташама на Паносу код Вишеграда. Овај одред је у јесен добијао оружје из Ужица. У борби која је вођена на Паносу било је и погинулих и више рањених бораца. Рањеници, али и локално становништво, лечени су у болници коју су четници организовали на Тари. У рејону Вишеграда у овим акцијама учествовао је четнички одред под командом Манојла Кораћа. Он се са тог сектора повукао крајем октобра.³³

Када су почетком новембра отпочеле борбе између партизана и четника око Ужица, настало је комешање и међу четницима у рејону Вишеграда. Угрожени усташки-домобрански гарнизон из Вишеграда стално је тражио помоћ. Плашили су се да ће устаници заузети град чиме би се чвршће повезала дејства босанских и јединица из Србије. Пошто су се партизани налазили на подручју Бијелих Брда, Италијани опет траже од четника да им омогуће слободан пролаз од Прибоја у Вишеград, нудећи им да уђу у ово место. О том захтеву вођен је разговор између четничких официра и команде 3. ужичке партизанске чете. Да се не би заоштравали односи са четницима, партизанска команда је одлучила да се повуче са положаја код Бијелих Брда. Ту ће се ускоро сукобити са италијанском јединицом која се кретала у том правцу. *Борба* од 11. новембра јавила је да су италијанске трупе преко Бијелог Брда ушле у Вишеград.³⁴

На партизанско-четничке односе у источној Босни негативно је утицао оружани сукоб до кога је почетком новембра 1941. дошло код Ужица и Пожеге. После неуспешног покушаја четника да заузму Ужице (1. до 8. новембра 1941), четнички штаб са Равне горе је покушао да и са снагама из источне Босне организује напад на Ужице. Начелник штаба Драже Ми-

³¹ Н. Љубичић, стр. 293.

³² *Новосћи*, 17. октобар 1941; С. Живановић, н. д., стр. 422; Забелешка Ђорђа Пилчевића о Рачанском четничком одреду 1941.

³³ Командант Рачанског четничког одреда код Вишеграда био је Милорад Булатовић, учитељ и резервни официр, начелник штаба Милош Кукољац, судија, у командном саставу Мића Роговић из Биоске и др.

³⁴ *Борба*, 11. новембар 1941; Н. Љубичић, н. д., стр. 293–294.

хаиловића, потпуковник Драгољуб Павловић, издао је наређење мајору Јездимиру Дангићу, команданту источно-босанских четника, да у источној Босни остави само „најнужније људство“ а да са већим бројем четника крене за Бајину Башту и даље према Ужицу са циљем да се град „што пре заузме“. Наложено му је да о томе обавести и друге четничке официре на правцу од Вишеграда према Сарајеву како би се и они придружили у дејству на Ужице.³⁵ У то време је још постојала сарадња између партизана и четника у источној Босни. Мајор Дангић није поступио по том наређењу. Како је намеравани напад са ове стране изостао, четници су касније кривицу за неуспех битке за Ужице пребацивали на мајора Дангића.

Упркос тим догађајима на овом терену настављена је сарадња и у новембра 1941. године, иако је код четника било доста колебања, као и суревњивости и међусобног сумњичења на обе стране. О тим односима говори изјава четничких команданата из рејона Вишеграда из новембра и једно писмо са Титовим потписом од 16. новембра. Сложеност партизанско-четничких односа показује поменуто Титово писмо које је било одговор на писмо штаба четничке јединице на сектору Јагодине код Вишеграда.³⁶ У то време на томе подручју постојала је партизанско-четничка сарадња. Како су партизани намеравали да у две општине оснују народноослободилачке одборе, четнички штаб, који је према том поступку био резервисан, обратио се Врховном штабу НОПОЈ у Ужицу, тражећи одговор како да се поступи. Из Ужица је одговорено да НОП ствара народноослободилачке одборе као органе цивилне власти у које улазе представници свих политичких структура, осим петоколониша. Четничком штабу код Вишеграда је препоручено да у тим општинама створе „какву – такву цивилну власт“, било само они или заједно са партизанима. На крају писма се истиче да ће се партизани „до даљег“ уздржати од стварања одбора, мисли се на тај крај, како се не би изазивале међусобне несугласице.

Како су догађаји показали, за време снажне плиме устанка у Србији, док се Дража Михаиловић још држао тактике преговарања и споразумевања с партизанима, и четнички команданти у источној Босни изјашњавали су се за заједничку борбу, а њихове јединице су учествовале, негде са партизанским, негде саме на појединим секторима борбе.

Кад су главне четничке снаге биле разбијене код Ужица и Пожеге, четнички команданти из источне Босне са сектора Вишеграда упутили су Врховном штабу НОПОЈ изјаву следеће садржине: „У име свих четника из

³⁵ Архив Војноисторијског института, рег. бр. ВК. 5–2/2

³⁶ Архив Народног музеја Ужице, Писмо Врховног штаба НОПОЈ, бр. 136 од 16. новембра 1941 – Команди јужнога фронта у Јагодини (Четничка команда код Вишеграда).

борби у Босни изјављујемо да остајемо верни народноослободилачкој борби против окупатора и њихових слугу и да ћемо раме уз раме са партизанима ту борбу наставити до коначног ослобођења целе Југославије“.³⁷ Изјаву су потписали војвода Радомир Ђекић и поручник Каменко Јефтић. Но, такав њихов став није дуго потрајао.

Временом, а нарочито кад су у Србији заоштрени односи између два покрета, од почетка новембра, делујући у духу упутстава Драже Михаиловића, четнички команданти у источној Босни настоје да потисну утицај КПЈ. Било је више покушаја да се партизанским штабовима наметну као команданти или начелници штабова и потискивања партизанских јединица и њиховог утицаја.

Иако уз спорове, неспоразуме око појединих питања и ситније сукобе, партизанско-четничка сарадња се на неким секторима одвијала за време завршне фазе немачке офанзиве, крајем новембра, 1941. године, на западну Србију и њен центар Ужице. Тада је за НОП постало актуелно заузимање Вишеграда. Било је замишљено да на овај град изврше напад партизанске јединице источне Босне и западне Србије и четници из источне Босне. Рачунало се да у томе учествују делови Посавског партизанског одреда који су се 26. новембра налазили у рачанском крају и на правцу Ваљево – Ужице. Било је предвиђено да се са четничким командантима у источној Босни направи заједнички план напада на Вишеград. Међутим, до тога није дошло. Јездимир Дангић и његови команданти нису желели да заоштравају своје односе са Италијанима у њиховој зони.³⁸

Када су Немци били на домаку Ужица, на Црнокоси, Врховни штаб, придајући значај вишеградском фронту, упутио је Кочу Поповића, команданта Посавског одреда, на вишеградски сектор да заједно са четничким снагама појачају борбене активности у источној Босни и изврше напад на Вишеград.

Према казивању Родољуба Чолака, који се тада налазио у источној Босни, био је заказан састанак партизанских представника, са командантом четничких снага које су држале положаје према Вишеграду, поручником Каменком Јефтићем. Поред Родољуба Чолаковића и Славише Вајнера Чиче, команданта Романијског партизанског одреда, на овај састанак је требало да дођу Коча Поповић и мајор Бранко Пољанац.³⁹ Било је договорено да се састану у Доњој Лијески код Вишеграда, у штабу Семећког парти-

³⁷ Историјски архив КПЈ, А. I, кај. 1, стр. 229.

³⁸ Никола Љубичић, *Ужички одред*, стр. 296.

³⁹ Р. Чолаковић, *Записи*, II, стр. 217–218; Н. Љубичић, н. д.

занског батаљона (Романијски одред). На састанак су стигли сви осим Кочче Поповића, јер су већ 29. новембра Немци ушли у Ужице. Каменко Јефтић је известио да се ситуација погоршала и да је врло неизвесна због брзог продора Немаца. У промењеним околностима до намераваног напада на Вишеград није дошло.

Ипак, тада је, поред Санцака, источна Босна послужила као погодан простор за прихват језгра партизанских јединица које су се после губитка слободне територије у Србији повукле у ове крајеве и реорганизоване наставиле ослободилачку борбу.

Изворна документа из децембра 1941. године показују да је у источној Босни у наредном периоду дошло до заштравања партизанско-четничких односа, конфликта, па и сукоба, али је било и сарадње и контаката на појединим секторима. У ово време међу четницима у Босни није било јединствене команде, па је њихов однос према партизанима био различит. Често је зависио од појединих њихових команданата. Тако, из преписке партизанске и четничке команде код Вишеграда од 19. и 20. децембра 1941. године види се да међу њима има неспоразума и разилажења, али и покушаја да се договором реше међусобни проблеми и настави сарадња.⁴⁰ Примећује се да четнички захтеви имају све више ултимативни карактер. Временом односи су се заштравали, јер је код четника ојачала струја која је била за сарадњу са Миланом Недићем, што је убрзало разлаз два покрета и на овом подручју.

⁴⁰ *Зборник НОР*, т. IV, књ. 2, док. бр. 84, стр. 204.

Dr Života MARKOVIĆ

**Cooperation between Partisans and Chetniks in the North-East Bosnia
in the Area of Višegrad in the Autumn of 1941**

Summary

This work is about the actions of Partisans' and Chetniks' forces from the West Serbia and the East Bosnia in the struggle against German, Italian, Ustasha and members of Quisling forces in the autumn of 1941. The Partisans'-Chetniks' relations and cooperation in the East Bosnia in this period are especially pointed out. The work shows that the cooperation between the partisans and the chetniks in the East Bosnia was going on even in November 1941 that was after intensifying the relations of the two movements in Serbia and their armed conflict, although it was followed by misunderstandings, conflicts and smaller clashes. In the following months in 1942, the two movements were separated even in this area.

Др Боро МАЈДАНАЦ

ИЗБЕГЛИЧКА ДЕЦА У УЖИЦУ (1941–1945)

САЖЕТАК: Из недавно пронађених регистара избегличке деце у Србији 1941–1945. издвојено је 429 имена избегличке деце у Ужицу. Деца су првенствено била смештена у два дечја избегличка дома у Ужицу – Црвени крст и Коштицу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Ужице, Црвени крст, Коштица, избеглице, дечји избеглички домови, Комесаријат за избеглице и пресељенике

Капитулацијом Југославије 17. априла 1941, завршен је дванаестодневни априлски рат. Југославија је окупирана, а њену територију поделили су Немци, Италијани, Мађари и Бугари. Још за време Априлског рата на територији Хрватске, Славоније, Срема, Босне и Херцеговине и дела Далмације створена је тзв. Независна држава Хрватска, која је 18. маја постала протекторат фашистичке Италије. Немци су окупирали Србију у границама које је имала уочи балканских ратова, с тим што су јој касније придодали Банат и, због Трепче, Косовску Митровицу са широм околином. Површина јој је износила 51.000 km², а имала је 3,81 милион становника.

Распадом и окупацијом Југославије дошло је до избегличког покрета према Србији. Ипак, пре масовнијег доласка Срба – избеглица, у Србију стижу Словенци, али више као пресељеници него избеглице. Немачки план био је да у Србију преселе чак 260.000 Словенаца. Да би се то спровело, формиран је крајем маја 1941. Генерални комитет за насељавање исељених Словенаца на чијем је челу стајао др Теодор Араницки. Уместо остварења овог плана (пресељено је свега око 9.000 Словенаца), у Србију су масовно почели да долазе Срби – избеглице из НДХ, Бачке, Барање, Косова и Метохије, Македоније и делова Србије, које је окупирала или анектирала од Бугарска. Разлог избеглиштва свагде је био исти – убијање, протеривање, физичко злостављање, терор, пљачка, покрштавање и асимилација Срба – једном речју, геноцид над српским становништвом.¹

¹ Растислав В. Петровић, *Завера њројшв Срба*, Београд 1990; Слободан Ђ. Керкез, *Друштво Србије у Дружом светском рату*, Ниш 2004; Слободан Милошевић, *Избеглице и пресељеници на територији окупиране Југославије 1941–1945*, Београд 1981.

Због све већег прилива Срба – избеглица, влада Милана Аћимовића крајем јуна 1941. године оснива Комесаријат за избеглице и пресељенике. За првог комесара постављен је Андра Поповић, инжењер, потпуковник у пензији. Истовремено и немачке окупационе власти, такође из страха од великог прилива избеглица у Србију, постављају др Ернеста Вајмана на функцију комесара за пресељење у Штабу немачког војног команданта за Србију. Већ крајем јула 1941, у Србији је било око 137.000 регистрованих и 50.000 нерегистрованих избеглица.²

Прве избеглице које су стигле у Србију, биле су углавном препуштене саме себи. За оне који су имали родбинске и завичајне везе било је то спасоносно. Остали су пролазили знатно теже. Први логори за прихват избеглица налазили су се у Београду на „Аутокоманди“, код Топовских шупа.

Оснивањем Комесаријата за избеглице и пресељенике, започело је организовано прихватање и смештај избеглица. Од посебног значаја била је акција за збрињавање и помоћ избеглицама и обнову Смедерева коју је водио посебан одбор, а трајала је од краја јуна до половине септембра 1941. године. Повод јој је био експлозија немачке муниције у Смедеревској тврђави 5. јуна 1941, када је погинуло више стотина људи а део града разорен. Акција је имала изванредан одзив. Људи су се просто надметали у хуманости, а штампа је то пропратила бројним написима. Прикупљена су знатна новчана средства, организовани бројни хуманитарни концерти, спортске и друге приредбе. Била је чак пуштена у промет посебна серија поштанских марка (две са сликом Смедерева и две са избегличким мотивом) у корист Срба избеглица и за обнову Смедерева.

Нови председник српске владе, тзв. Владе народног спаса, армијски генерал Милан Ђ. Недић, одлучује да за новог комесара Комесаријата за избеглице и пресељенике постави Тому Максимовића, бившег директора фабрике обуће „Бата“ из Борова. Постављење је извршено 20. октобра 1941, а само три дана касније донета је Уредба о Комесаријату за избеглице и пресељенике. Комесаријат је овом Уредбом формиран као надлештво. То је у ствари био правни пропис којим су формулисана права и дужности комесара за избеглице. Ускоро је донет и Правилник о раду Комесаријата. По њему је Комесаријат био подељен на Кабинет, Административно одељење, Одељење за социјално старање и пропаганду и Финансијско – еко-

² Исто.

номско одељење. Одељења су била подељена на одсеке. Начело Комесаријата било је „брза помоћ – двострука помоћ“.³

Када је избегличко питање добило карактер опште бриге, приступило се изради Правилника о организацији и раду Саветодавног одбора при Комесаријату. Ово тело имало је 12 чланова од којих су половину чинили представници избеглица. На крају, донет је и Правилник о организацији и раду окружних, градских, среских и општинских одбора за избеглице. У тим одборима, четвртину чланова морале су да чине избеглице. Дужност ових одбора као и самог Комесаријата, била је да воде рачуна о размештају и збрињавању избеглица, да способнима за рад то и омогуће, да деца без родитеља и деца са родитељима који нису у могућности да се о њима брину, буду смештена у дечје домове и да се стари и немоћни сместе у одговарајућа прихватилишта.⁴

Већ у октобру 1941, започела је нова акција, тзв. „Зимска помоћ“. Почасни председник њеног Централног одбора био је Милан Недић. Догодило се исто што и приликом претходне акције. Изузетан је био одзив српског народа на апеле М. Недића и Т. Максимовића. У акцију се укључио и Црвени крст којим је руководио чувени хирург из Госпића, велики хуманиста др Петар Зец.

Избеглице размештене по целој Србији, прихватане су с љубављу и топлином. Посебна пажња посвећивана је деци. Дечји домови отворени су у многим местима (Врњачка Бања, Бања Ковиљача, Матарушка Бања, Ужице, Аранђеловац, Сокобања, Ниш, Неготин, Шабац, Чачак, Крагујевац и др). У Београду су такође постојали домови: Дом Кола српских сестара, Централни лазарет, Дом „Краљевић Андреја“, Дом Николе Спасића, Дом Светог Ваведења и др. Известан број деце био је смештен и код породица.

За исхрану избеглица од великог значаја биле су народне или српске избегличке кухиње. Отваране су у свим већим градовима. У Београду су најпознатије биле: „Топлица“, „Срђа Злопоглеђа“ и „Српско братство“.

Комесаријат за избеглице је посебно захваљујући комесару Т. Максимовићу, функционисао изузетно успешно. Захваљујући доброј организацији, избеглица је могао у року од пола сата да регулише сва своја питања и то на једном месту. Као прво, добијао је избегличку легитимацију, затим помоћ у новцу и привремени или стални смештај. У Комесаријату, са свим

³ Мајданац, Б., Ђокић, Р., Уводни текст каталога изложбе „Избеглице у Србији 1941–1945“, Београд 1988, 5–10; *Сл. новине*, бр. 124, 14. 11. 1941.

⁴ АС, Комесаријат за избеглице (Г-2), Експозе Комесаријата за избеглице и пресељенике члановима Саветодавног одбора 1942, Ф. 1; *Сл. новине*, бр. 3, 13. 1. 1942.

његовим подручним организацијама радила су крајем 1942. године 963 лица и то: 255 административно-правних намештеника, 363 радника у домовима, 305 особа у економско-финансијском одељењу, затим 40 лекара, медицинара, нудиља и болничара.

Годишњи буџет Комесаријата, према подацима из 1944, износио је 175 милиона динара, а ванредни кредити 400 милиона динара. На име добровољних прилога прикупљено је до августа 1944. око осам милиона динара.⁵

У Комесаријату су биле формиране три картотеке и то: картотека о старању о избеглицама, картотека о збрињавању деце и картотека о страдању народа коју су првенствено чиниле изјаве избеглица о усташким и другим злочинима. Један део архиве картотека и уопште о раду Комесаријата сачуван је и представља, свакако, историјски извор од изузетног значаја. На основу сачуваних података сазнајемо нпр. да је у Србији половином 1943. године било око 300.000 регистрованих и 100.000 нерегистрованих избеглица од чега 84.000 деце. За њих је било отворено 66 дечјих дома. У погледу социјалне структуре, међу избеглицама је било 50.000 службеника и интелектуалаца, а остало су били радници и сељаци. Комесаријат је улагао велике напоре да се они запосле. Примера ради, већ почетком школске 1941/42. године, у школама у Србији радило је преко 3.000 учитеља – избеглица.⁶

Због свега што је учинио за избеглице, Тому Максимовића су звали српска мајка. Као директор „Бате“ он је могао да оде у Швајцарску и лагодно живи са породицом, али је дошао у Србију као родољуб, да спасава стотине хиљада избеглица. Ево његових речи из новембра 1941., непосредно по постављењу за комесара:

Срби и Српкиње, избеглице из разних крајева наше бивше државе, дошли су у данашњу Србију голи и боси, без ичега, без ствари, без одела и са њугом, болом и болестима. Ми смо их прихватили на брзу руку и примили их под кров данашње државе, али то све није досија. Њима је потребно рада, зајослења, хлеба, одела, обуће, неже, лекова, школовања и ушехе за бол коју су прејрили и за невољу у коју су упали. Комесаријат је чинио своје и чини. Многи су збринути и прихваћени како треба, али их има још невољних, нарочито деце. У овим временима ни домаћи у Србији немају много, али се ваља најрежнији, ваља одужити дуг према роду, ваља учинити све што се може да се невоље нашега народа што више ублаже...

⁵ АС, Г-2, Дневни извештаји за август 1944, Ф. 2.

⁶ Р. В. Петровић, н. д., 67–78; Мајданац, Б., Ђокић, Р., н. д., 5–10.

*требало да осети да су код своја и својих, да осети брајски задрљај, се-
стиринску утеху, а деца родитељско старање.*⁷

Петнаест месеци касније, рекао је:

*Комесаријат се руководи једним принципом: сјасавати српске главе
без обзира на личне и материјалне жртве; сјасавати сваки српски жи-
вот ма где се он налазио и на првом месту сјасавати српски нараштај,
који ће за будуће векове чувати српство са више љубави и пожртвовања,
него што смо их ми чували за минулих двадесет година.*⁸

О збрињавању деце у једном извештају Комесаријата за избеглице и
пресељенике из 1942. године, написано је:

*Највећа су брига избеглица – родитеља њихова деца, а то је прва и
највећа брига и овог Комесаријата и српске владе и целог српског народа.
То су деца збога, боса и зладна. Да не помру и да се не дегенеришу треба их
одмах сјасавати.*

*Деца су наша будућност и ко мисли на будућност нације мора јуну
пажњу посветити условима за физичко и умно васпитање деце. Не сме се
децу препустити физичком и душевном пропадању. Из извештаја јасно се
види шта је учињено баш за децу избеглица. Но то је само прва помоћ, а
не и решење проблема.*

*Према најновијим статистичким подацима избегличке деце из
18 година има 63.000, од тога у самом Београду 12.004.*

*80 % ове деце дорасла су за школовање, но већина их не иде у школу,
јер немају средстава за редовно посећивање школе. Има деце која просја-
че, нека продају шибнице и кремене за уљање, чекају пред њекарама на
ред да кује хлеба.*

*Комесаријат је слашао у децембру и јануару зимску помоћ родите-
љима избегличке деце по 200 динара за свако дете. Но ово је била помоћ
од данас до сутра.*

*Давана је обућа и одећа деци, али и то није било добро. Родитељи су
та одећа и обућу продавали из нужде, а неки и ради тога, јер добро одеве-
на деца нису у стању да са успехом просе. Добро одевено дете не изазива
самилост пролазника...*⁹

Поред бројних новинских написа, штампани су и посебни плакати и
леци везани за помоћ избеглицама. Симбол хуманости и солидарности био

⁷ Исто.

⁸ Исто.

⁹ АС, Г-2, Експозе..., 30-31.

је плакат *Мајко Србијо помози* из јуна 1942. године. На плакатима и лецима писало је још и: *Деца, заробљеници, избеглице – три велике дужности сваког Србина; Немојте да се поистидимо пред незбринућом децом; Сејте се ове српске деце када вам се обраће представници Црвеног крста* итд.¹⁰

Избеглице су биле размештене по целој територији окупиране Србије. Почетком марта 1942, у Ужичком округу било их је 2.580, а у самом Ужичком срезу 1.641. Највише избеглица стигло је на ово подручје са територије НДХ – 2.025, Бугарске 195, Мађарске 27, затим са италијанског окупационог подручја 40 и из Словеније 296. У целој Србији било је у том тренутку регистровано 160.368 избеглица (са територије НДХ 80.113, Бугарске 40.523, Мађарске 15.194, са италијанског окупационог подручја 18.263 и из Словеније 6.276).¹¹ Од укупног броја избеглих, било је 59.075 деце од којих у Ужичком округу 1.407, а у Ужичком срезу 697.¹² По професијама родитеља, у Ужичком срезу било је 41 дете из земљорадничких породица, 123 из радничких, 58 из занатлијских, 9 из трговачких и 466 из чиновничких породица.¹³ По годинама старости, у Ужичком срезу је било 82 деце до 2 године, 76 од 2 до 4 године, 73 од 4 до 6 година, 64 од 6 до 8 година, 70 од 8 до 10 година, 103 од 10 до 12 година, 86 од 12 до 14 година и 136 од 15 до 18 година.¹⁴

Почетком августа 1944. у Србији је било 239.195 регистрованих избеглица од којих 7.033 у Ужичком округу. У дечје избегличке домове у Србији било је смештено 8.682 деце (5.450 дечака и 3.232 девојчице).¹⁵ Остала избегличка деца смештена су код породица или родбине.

У Ужицу је највећи број избегличке деце био смештен у два дечја избегличка дома – *Црвени крст* и *Кошћаци*. Капацитет *Црвеног крста* износио је 115, а *Кошћаци* 150-оро деце. Дана 1. августа 1944. у *Црвеном крсту* је било 100, а у *Кошћаци* 138-оро деце.¹⁶

Карантин за избегличку децу, капацитета 650 дечака и девојчица, налазио се у Севојну, у Пољопривредној школи. Одатле су деца размештана у домове по целој Србији. У Севојну се такође налазио мали дечји избе-

¹⁰ АС, Збирка плаката, ЗП–В–III/13

¹¹ АС, Г–2, Експозе..., прилог 7

¹² Исто, прилог 8

¹³ Исто.

¹⁴ Исто, прилог 9

¹⁵ АС, Г–2, Дневни извештај од 1. августа 1944.

¹⁶ Исто.

глички дом.¹⁷ У њему су, поред осталих, били смештени: Агић Ј. Лазар, Брзић Ј. Стеван, Беџ Д. Игњатије, Бајчетић Ж. Растко, Буквић М. Милан, Бољановић М. Милован, Бољановић Г. Никола, Вуковић Р. Миливоје, Вишњић П. Жарко, Васић М. Бранко, Вукајловић Ђ. Божидар, Гушић В. Милан, Гојковић П. Деливоје, Гвозденовић С. Петар, Гркинић К. Радослав, Драгичевић С. Саво, Драгичевић Т. Срећко, Живановић Н. Станислав, Живковић Л. Желимир, Зарић С. Петар, Јелић Н. Његосав, Јекић Р. Милован, Јовановић С. Љубиша, Јовановић М. Милорад, Јовановић Н. Станко, Јанковић Ј. Драго, Јанковић Р. Јанко, Каназир О. Никола, Карача М. Милија, Лаловић А. Љубомир, Лазић Л. Доброило, Лучић М. Вељко, Лубарда С. Лена, Мурганић Б. Драгољуб, Милић М. Славољуб, Милићевић П. Богић, Милић Д. Ђорђе, Нешковић А. Душан, Орашанин М. Милош, Пејовић М. Слободан, Поповић Ј. Слободан, Средојевић П. Миладин, Сретеновић М. Гојко, Стојановић У. Драго, Таталовић Р. Миленко, Тешановић М. Ристо, Томић Д. Александар, Томић Д. Марко, Форџан Г. Војин, Шарац М. Драгутин, Шулић М. Војислав, Шулић М. Добрисав, Буњевац С. Голуб, Вулашевић В. Милорад и Гајевић Н. Љубомир. Код домаћина у Севојну били су смештени: Јовановић Н. Драгомир (код Вишеслава Бугариновића), Мирковић В. Вељко (код Миломира Чолића), Поповић Н. Драгић (код Радише Петровића), Скопљак С. Шабан (код Драгутина Лазаревића), Маловић М. Десанка (код Будимира Сокића) и Радојчић Ј. Петко (код Богдана Сокића).¹⁸

Архивска грађа Комесаријата за избеглице и пресељенике сачувана је у веома малом обиму. То се посебно односи на картотеку и друге документе везане за збрињавање деце. Недавно преузети регистри избегличке деце у Србији 1941–1945, пронађени у архивском депоу републичких органа власти и управе, Немањина 22–26, Београд, од непроцењивог су значаја за проучавање ове проблематике, без обзира на то што не садрже податке о месту рођења деце, односно одакле она стижу у Србију. Из тих регистара је и 429 имена избегличке деце у Ужицу која су унета у овај рад. Поред имена детета, ретко је назначавано у који од два ужичка дома је смештено. Постоје и неке ознаке које нису потпуно јасне. Само неколико деце било је смештено у ужичким породицама.

У децјим избегличким домовима боравила су пре свега деца без једног или оба родитеља (ратна сирочад), затим деца о чијим родитељима се није ништа знало и деца о којима родитељи нису могли да брину. Они старији, између 16 и 18 година, често су без родитеља пребегли у Србију и обраћа-

¹⁷ Исто.

¹⁸ АС, Г–2, Регистри избегличке деце у Србији 1941–1945, књ. 1 и 2.

ли се за помоћ Комесаријату за избеглице и пресељенике. Тамо су саслушавани и обично упућивани у дечје избегличке домове или добијали посао. Сачувана је изјава коју су заједно дали браћа од стрица Милан Ј. Шиљ (17 година) и Коста П. Шиљ (16 година) из Грлице, општина Илица, срез Сарајево, касније смештени у избеглички дом у Ужицу. Милан и Коста Шиљ су изјавили:

У ошћини Илица по слому Југославије било је кроз неколико месеци сћање сношљиво и пошрајало је тако до конца месеца јуна 1941. год. Тада су усташе од једном почели куйити Србе и одвођити их, у неизнајном правцу. Тако је из наше ошћине одведено око 300 Срба из разних села у село Бушмир и ту су код пољопривредне школе сви поубијани чекићима у главу. Тек један део од овога броја затворен је у једну шћалу и ту су живи сћањени. После овога догађаја о Видовдану усташе су хваћали и хајсили само појединце, одводили их и убијали. Тако је по пошрајало до месеца децембра. Многи наши сељаци после убијања у Бушмиру, о чем сам најпрег навео, одметнули су се у четнике и водили месимичне борбе са усташама. Од села која су сћањена у нашој ошћини наводим село Младице у којем је сћањено 40 кућа. Некако о Божићу почетком ове године избежли смо нас двојица са сћоком на планину Ишман и ту остали до Бурђев дана. Ту на Ишману ухваћили су нас Ишалијани и оштерали нас у Сарајево где смо задржани код полицје а онда смо са једним шраншоршом нас 191 послали у Земун.

Више нишћа немамо изјавити.¹⁹

Прилив избеглица у Ужице био је јако изражен почетком 1942. године. Сачувани су подаци да се у дом *Црвени крсћ* у Ужицу 25. јануара 1942. сместило 16 избеглица (из Рогатице, Вишеграда, Сарајева, Бадовинаца и Коренице); 26. јануара 1942. године 45 избеглица (из Праче, Рогатице, Горажда, Пала, Сарајева); 27. јануара 1942. нових 36 избеглица (из Праче, Рогатице, Сарајева, Горажда, Чајничка и Шајиновића) итд. У њиховом прихвату посебно се ангажовао Срески одбор за збрињавање избеглица и пресељеника у Ужицу.²⁰

Сваки дечји избеглички дом носио је име Српско избегличко дете или скраћено СИД. Та три слова налазила су се и на униформама деце – избеглица.²¹ У домовима се углавном тешко живело, али деца су ипак била

¹⁹ АС, Г-2, Ф. 8

²⁰ Керкез, С., н. д., 149–150, 172; ИА Ужице, Начелство округа ужичког 1941–1945.

²¹ *Српски народ*, 6. 6. 1942.

збринута. Имала су редовне оброке не баш квалитетне хране, одећу, обућу, основне хигијенске потрепштине, лекарску контролу, ишла су у школу или на занат. Како се живело у дому *Црвени крст* у Ужицу, илуструјемо једним писмом које је из тог дома тринаестогодишњи Петар Боснић, избеглица из Бихаћа, упутио свом оцу Бошку Боснићу, чиновнику Државне класне лутрије, Београд, дана 19. октобра 1942. године:

Драги тата!

Данас сам добио твоје писмо и дознао да је мама била болесна. Да ли си јој писао. Пиши јој да ми пише. За њаре које си ми послао можеш бити сигуран да их не трошим улудо. Оних 200 динара које си ми послао нисам ни разменио. Пишеш ми да ће доћи Рајко. Чуо сам да ће и Билбија доћи са Слободаном Дмијтрашиновићем. Овде нама ништа ново. Госпођа Анђелић ми није ништа набавила. Храна нам је досада била само кувус ја кувус и то још без зајрике ја воден. Ових дана смо имали и то мрвицу „меса“ ако се тако може назвати, то што је жилаво или има више кости него меса, хлеба није ништа повишено с тога сам зладан хлеба. Паре трошим само на храну и воће да се заситим. Нож су ми украли те сам морао кувати други. И њекмез су ми украли. Хлеба нема у Ужицу него само на кувоне. По госпођи Чулић пошаљи ми ако можеш сем осталих ствари и хлеба, њекмеза и зајрике. Немој заборавити да ми пошаљеш и мало шећера. За школу не знам ништа тачно, међутим изгледа да ћемо се спремити овде у дому ја полагати. Овде је хладно. Одела и обућу још нисмо добили, али смо испунили потребање. Цицеле су ми се одерале. Пошаљи ми сав мој веш и чараје. Драги тата, молим те дођи по мене што не могу овде да издржим. Дођи одмах. Стрицу Миши нисам писао што му нисам знао адресу. Од наливера отишло је отишло оно што се навија а тинта је при крају. Поздрави све познате. Воли те твој Перо.

Д – о – њ – и – то – мене одмах.²²

Према подацима из наведених регистара, избегличка деца премештана су често из једног дома у други, некад су их родитељи одводили из дома, мањи број је умро, а забележени су и случајеви бекства из дома. Међу старијима било је и оних који су се укључили у НОП, посебно од почетка октобра 1944. године. После ослобођења Србије, октобра 1944, нова власт наставља бригу о избеглицама, али и о њиховом повратку у завичај. Према евиденцији Повереништва за социјалну политику НРС, које је преузело

²² АС, Г–2, Ф. 31, поклон Петра Боснића.

послове Комесаријата за избеглице и пресељенике, у Србији се крајем новембра 1944. налазило 217.175 регистрованих избеглица, али се процењивало да их је, са онима који се нису пријавили Комесаријату, укупно било око 300.000.²³ Почетком децембра 1944. донет је Правилник о организацији одбора за заштиту избеглица и прогнаника, а затим и Правилник о уређењу службе збрињавања избеглица. Дечји домови и јавне кухиње настали су са радом. Посебном одлуком Повереништва за социјалну политику Председништва АСНОС-а, почетком фебруара 1945. укинута је Комесаријат за избеглице и пресељенике, уз формирање посебне Комисије за ликвидацију. У Србији је у том тренутку било још око 200.000 избеглица.²⁴ У ужичким дечјим избегличким домовима налазило се тада 110-оро деце (*Црвени крст* 60 и *Кошћица* 50). Убрзо је дом *Црвени крст* затворен, а у *Кошћици* је остало 61 дете.²⁵

Ослобођењем целе југословенске територије, повратак избеглица у завичај текао је знатно брже. До краја 1945. године, уз велике тешкоће, огроман део се вратио на своја огњишта. Из извештаја окружних народних одбора сазнајемо да је почетком 1946. године у појединим окрузима остало свега по неколико десетина, ређе стотина оних који се још нису вратили.

²³ *Политика*, 23. 11. 1944.

²⁴ АС, Г-2, Ф. 3

²⁵ Исто.

ИЗБЕГЛИЧКА ДЕЦА У УЖИЦУ 1941–1945
(из регистара избегличке деце у Србији 1941–1945)

Ред. број	ПРЕЗИМЕ И ИМЕ ДЕТЕТА	ИМЕ ДОМА ИЛИ ЛИЦА ГДЕ ЈЕ ДЕТЕ СМЕШТЕНО	БРОЈ КАРТОТЕКЕ	ПРИМЕДБА
1.	Анђелић Ј. Слободан	СИД Ужице	3146	С. Бивши
2.	Анђић Ј. Гојко	СИД Ужице	3951	О. родитељима
3.	Андријашевић В. Ђорђе	СИД Ужице	3952	С.
4.	Авдаловић Г. Бранко	СИД Ужице	9742	С. бив. 20. II 1945 отпуштен из дома I. X 1944.
5.	Агић Ј. Ђорђе	СИД Ужице	9828	отишао у војску (Н. О. В.)
6.	Ајдић В. Драгиша	СИД Ужице	9877	С. Отпуштен из дома, бивши
7.	Алексић В. Драган	СИД Ужице	12483	бивши
8.	Анђић В. Гојко	СИД Ужице	/	С. Напустио дом
9.	Андрић С. Здравко	СИД Ужице	/	С. Бивши
10.	Атанасковић Ц. Александар	СИД Ужице	/	С. Бивши
11.	Бијелић С. Душан	СИД Ужице	352	О – б. Бивши
12.	Бошњак К. Војислав	СИД Ужице	431	С. Бивши
13.	Батаковић М. Томислав	Дечје опоравилиште „Буковик“, СИД Ужице	435	С. Бив.
14.	Бадовинац Ј. Драгутин	СИД Ужице, „Буковик“	436	С.
15.	Бабић Ј. Стојан	1. IX 1943, СИД Ужице, СИД Чачак	720	С. Бивши
16.	Бурић Н. Коста	СИД Ужице Бугарска	747	О С.
17.	Богдановић А. Слободан	СИД Ужице	2491	С. Бивши
18.	Бајовић М. Славко	СИД Ужице	3147	С. Бивши
19.	Батинић Б. Никола	СИД Ужице	3148	С.
20.	Божич М. Динко	СИД Ужице	3149	С. Бивши
21.	Боснић Б. Петар	СИД Ужице	3150	С. Бивши
22.	Бијеговић Ј. Никола	СИД Ужице	3151	С. Бивши
23.	Будимир Ј. Милош	СИД Ужице	3152	С.
24.	Буњевац Милице Јосиф (ванбрачни)	СИД Ужице	3153	С. Бивши 3. XII 1944. отишао кући
25.	Божич А. Стефан	СИД Ужице 3. II 1945. Београд	3820	С.
26.	Буквић В. Јово	СИД Ужице	3954	С. Бив.
27.	Бојовић Ђ. Ђорђе	СИД Ужице	9743	С. Бивши
28.	Благојевић Д. Велизар	СИД Ужице	11243	Ср. Бив.
29.	Благојевић Д. Ранко	СИД Ужице	11244	Ср. Бив.
30.	Будисављевић Ј. Александар	СИД Ужице	11245	О.
31.	Будисављевић М. Душан	СИД Ужице	11246	О.

32.	Борић М. Коста	СИД Ужице	15093	Предата родитељима, О. брисана
33.	Борић М. Гроздана	СИД Ужице	15094	Предата род., О. брисана
34.	Борић В. Радојка	СИД Ужице	15095	предата род., О. брисана
35.	Борић Р. Радојка	СИД Ужице	15096	предата род., О. брисана
36.	Бучанина Ж. Лепосава	СИД Ужице	15097	предата род., О. брисана
37.	Бјелица К. Мирослава	Ковачевић Боривоје, Ужице	15223	П.
38.	Бабић Г. Крсто	СИД Ужице	/	С. Бивши
39.	Бакић Ј. Љубомир	СИД Ужице	/	С. Бивши
40.	Бисенић Ј. Боривоје	СИД Ужице	/	С. Бивши
41.	Бобић М. Никола	СИД Ужице	/	С. Бивши
42.	Богојевић Б. Драгољуб	СИД Ужице	/	С. Бивши
43.	Војиновић Ј. Миленко	СИД Ужице	348	О.-В. Бивши
44.	Витас Ј. Никола	СИД Ужице	448	С. Бивши
45.	Вукасовић Г. Гојко	СИД Ужице	693	С.
46.	Влајковић С. Милутин	СИД Ужице	3156	С. Бивши
47.	Вучуровић К. Блажо	СИД Ужице	3157	С. Бивши
48.	Вукојевић Н. Жарко	СИД Ужице	3158	С. Бивши
49.	Вукојевић Н. Бранко	СИД Ужице	3159	С.
50.	Вујанац В. Радомир	СИД Ужице	3955	С. Бивши 13. IX 1944.
51.	Вишњић Н. Петар	СИД Ужице	4539	Коло СС, Шабац, Бивши Ср. наст. 13. IX 1944.
52.	Вишњић Н. Рајко	СИД Ужице	4540	Коло СС, Шабац, Бивши Ср. наст.
53.	Воркапић Ј. Петар	СИД Ужице	8014	С. Бивши
54.	Вујанац В. Тихомир	СИД Ужице	9745	С. Бивши
55.	Вујасиновић Б. Радослав	СИД Ужице	9746	С. Бивши
56.	Вукићевић С. Александар	СИД Ужице	9747	С. Бивши
57.	Вукићевић С. Гојко	СИД Ужице	9748	С. Бивши
58.	Вранић Ј. Бранко	СИД Ужице	9749	С. Бивши
59.	Вукелић П. Миодраг	СИД Ужице	9795	С.
60.	Вукићевић К. Драгомир	СИД Ужице	9796	С. Бивши
61.	Вукосав Ђ. Влајко	СИД Ужице	9797	С. Бивши
62.	Видић Р. Александар	СИД Ужице	9830	С. Бивши
63.	Вујисић В. Милисав	СИД Ужице	9831	С. Бивши
64.	Вујовић Ј. Радосав	СИД Ужице	9832	С. Бивши
65.	Вукићевић К. Властимир	СИД Ужице	9833	С. Бивши
66.	Вуковић С. Ненад	СИД Ужице	9834	С. Бивши
67.	Вујадиновић Р. Цвија	СИД Ужице	11082	Д. Бивши
68.	Весковић С. Драгољуб	СИД Ужице	/	С. Бивши
69.	Весковић С. Милић	СИД Ужице	/	С. Бивши
70.	Видић Р. Миодраг	СИД Ужице	/	С. Бивши
71.	Видић Р. Митар	СИД Ужице	/	С. Бивши
72.	Виторовић С. Владимир	СИД Ужице	/	С. Бивши
73.	Глигорић Ј. Бранко	СИД Ужице	455	С. Бивши

74.	Герица М. Никола	СИД Ужице	3160	С. Бивши
75.	Гламочлија Д. Симо	СИД Ужице	3161	С. Бивши
76.	Грмуша М. Славко	СИД Ужице	3162	С. Бивши
77.	Грујичић С. Војислав	СИД Ужице	3827	С. Бивши
78.	Галовић Д. Озрен	СИД „Краљевић Андреја“, СИД Ужице	4726	С. Бивши
79.	Гашић В. Бранко	СИД „Краљевић Андреја“, СИД Ужице	4727	С. Бивши
80.	Гркинић Н. Мирослав	СИД Ужице	9750	С. Бивши
81.	Гулан Т. Никола	СИД Ужице	9751	С. Бивши
82.	Грубић М. Милорад	СИД Ужице	9798	С. Бивши
83.	Гулан Т. Вујадин	СИД Ужице	9835	5. IX 1944. отпуштен пошто није долазио у дом, С. Бивши
84.	Гајевић Д. Божидар	СИД Ужице	9880	С.
85.	Гвоздић М. Бранко	СИД Ужице	9881	С. Бивши
86.	Говедарица П. Војислав	СИД Ужице	9882	С. 1. X 1944. у НОВ
87.	Грбић С. Душан	СИД Ужице	9883	С. Бивши
88.	Грујичић С. Момчило	СИД Врњачка Бања, СИД Ужице	10006	С. Бивши
89.	Гордић П. Миленко	СИД Ковиљача, СИД Ужице	14900	Бивши, Ср. наст.
90.	Гудељ М. Душанка	СИД Ужице	/	С. 5. V 1942, одвела мајка
91.	Данчуо Д. Драгомир	СИД Ужице	2506	С. Бивши
92.	Дамјанац Ј. Георгије	СИД Ужице	3163	С. Бивши
93.	Дробњак М. Драган	СИД Ужице	3164	С. Бивши
94.	Драшковић Д. Михаило	СИД Ужице	3165	С.
95.	Дмитрашиновић В. Милан	СИД Ужице	3166	С. Бивши
96.	Дмитрашиновић М. Слободан	СИД Ужице	3167	С. Бивши
97.	Дондур М. Живко	СИД Ужице	9752	С. Бивши
98.	Димитријевић? Илија	СИД Ужице	9753	С. Бивши
99.	Дражић В. Милан	СИД Ужице	9754	С. 12. I 1945. упућен за Београд
100.	Драшковић Р. Драгутин	СИД Ужице	9799	С. Бивши
101.	Дамјанић Ј. Милан	СИД Ужице	9836	20. II 1945. отпуштен, С. Бивши
102.	Драгосављевић Ј. Слободан	СИД Ужице	9884	С. Бивши
103.	Дрча Д. Славко	СИД Ужице	9885	С. Бивши
104.	Дулић Д. Петар	СИД Чачак, СИД Ужице	10356	С. Бивши
105.	Драгичевић П. Милош	СИД Ужице	12486	С. Бивши
106.	Дубајић Ј. Светислав	СИД Ужице	/	Д. Бивши
107.	Ђуричић Ш. Радослав	СИД Ужице	345	О – С. Бивши

Историјска Дашивина 19

108.	Ђедовић? Миленко	СИД Црљенац, СИД Ужице	846	С. Бивши
109.	Ђурковић В. Јанко	СИД Ужице	4614	О.
110.	Ђурић М. Антоније	СИД Ужице	2227	Ш
111.	Ђуровић Д. Петар	СИД Ужице, СИД „Краљевић Андреја“	3168	С. – Ш. 16. VIII 1943. напустио дом
112.	Ђуровић Д. Стеван	СИД Ужице	3169	С.
113.	Ђукановић М. Војислав	СИД Ужице	3171	С. Бивши
114.	Ђорђевић Ж. Стојан	СИД Ужице	9755	С. Бивши
115.	Ђурић С. Ђорђе	СИД Ужице	9756	С.
116.	Ђурковић Б. Ђорђе	СИД Ужице	9757	С. 3. II 1945. Београд
117.	Ђорђевић Ж. Илија	СИД Ужице	9800	С. Бивши
118.	Ђукић С. Слободан	СИД Ужице	9801	С. Бивши
119.	Ђуричић К. Крста	СИД Ужице	9802	С.
120.	Ђекић З. Живомир	СИД Ужице	9837	С. Бивши
121.	Ђуричић С. Драгутин	СИД Ужице	9886	С. Бивши
122.	Ђурковић С. Горан	СИД Ужице	9887	С. Бивши
123.	Ђорђевић М. Александар	СИД Ужице	12487	С. Бивши
124.	Ђорђевић Љ. Мирослав	СИД Ужице	/	С. Бивши С.
125.	Ђрцег Д. Бранко	СИД Ужице	9838	Умро у ужичкој болници Мс С. Бив.
126.	Ђелез А. Блажо	СИД Ужице	9888	1. IX 1944. није се вратио у дом
127.	Ђелета Ј. Аћим	СИД Чачак СИД Ужице	10358	Ш. С. Бивши
128.	Ђелета Ј. Милија	СИД Чачак СИД Ужице	10359	С. Бивши
129.	Ђарковић С. Ђорђе	СИД Ужице	3172	С. Бивши
130.	Ђестић Н. Милорад	СИД Ужице	3173	С. Бивши
131.	Ђестић Н. Никола	СИД Ужице	3174	С. Бивши
132.	Ђивковић Д. Милорад	СИД Ужице	3175	С. Бивши
133.	Ђивковић З. Душан	СИД Ужице	3176	С. Бивши
134.	Ђарковић С. Ђорђе	СИД „Краљевић Андреја“, СИД Ужице	5851	С. Бивши
135.	Ђарковић Ђ. Блажо	СИД Ужице	9803	С.
136.	Ђивковић Р. Бранислав	СИД Ужице	9839	С. Бивши
137.	Ђатезало М. Симеон	СИД Ужице	3177	С. Бивши
138.	Ђоркић С. Властимир	СИД Ужице	3178	С. Бивши
139.	Ђец О. Перо	СИД Ужице	3179	С. Бивши
140.	Ђурунић П. Предраг	СИД Матарушка Бања, СИД Ужице, СИД Чачак	8045	С. Бивши
141.	Ђец О. Здравко	СИД Матарушка Бања, СИД Ужице, СИД Чачак	8419	С. Бивши
142.	Ђдравковић С. Момчило	СИД Ужице	9758	С.
143.	Ђвановић Ђ. Никола	СИД Ужице	3180	С. Бивши

144.	Илић Ч. Радомир	СИД Ужице	9889	С. Бивши
145.	Јањетовић Ј. Миленко	Држ. лечје опоравилиште, Брус; СИД Ужице	494	20. II 1945. отпуштен. С.
146.	Јовановић Д. Братислав	СИД Ужице	908	О – С. Бивши
147.	Јарић Ј. Марко	СИД Ужице	3181	С. Бивши
148.	Јовић? Велько	СИД Ужице	3182	С. Бивши
149.	Јефтић Ц. Јордан	СИД Ужице	3964	С. Бивши
150.	Јанковић С. Душан	СИД Ужице	9759	С. Бивши
151.	Јовановић Јб. Александар	СИД Ужице	9760	С.
152.	Јовановић М. Његослав	СИД Ужице	9761	С. Бивши
153.	Јовановић Б. Петар	СИД Ужице	9804	С.
154.	Јакшић М. Владимир	СИД Ужице	9840	С. Бивши
155.	Једнак В. Илија	СИД Ужице	9841	С. Бивши
156.	Јерemiћ С. Драгослав	СИД Ужице	9842	С. Бивши
157.	Јовановић К. Спасоје	СИД Ужице	9843	С. Бивши
158.	Јевђић З. Жарко	СИД Ужице	9890	С. Бивши
159.	Јерemiћ Ј. Ђорђе	СИД Ужице	9891	Отпуштен – није се вратио 1. IX 1944, С. Бивши
160.	Јовановић Б. Драган	СИД Ужице	9892	С. Бивши
161.	Јелић Ј. Његослав	СИД Ужице	11257	С. Бивши
162.	Јањетовић Б. Милан	СИД Ужице, СИД „Краљевић Андреја“ СИД „Краљевић	12439	С.
163.	Јањетовић Б. Угљеша	Андреја“, СИД Ужице	12440	С. Бивши
164.	Јоксимовић Р. Загорка	СИД Ужице	15091	О. Брисана
165.	Јоксимовић Р. Борка	СИД Ужице	15092	О. Брисана
166.	Јанковић Б. Милорад	СИД Ужице	/	Д. Одвео га отац
167.	Јанковић М. Стево	СИД Ужице	/	Д. Одвела га мајка
168.	Јанчетовић М. Тихомир	СИД Ужице	/	Д. Бивши
169.	Јасен З. Божидар	СИД Ужице	/	С. Бивши
170.	Костић С. Радован	СИД Ужице	368	С. Бивши
171.	Крављача Ц. Душан	СИД Војводе Глигора 6	370	С. Бивши
172.	Кнежевић Ђ. Чедо	СИД Ужице	372	С.
173.	Красуља С. Миливој	СИД Ужице	374	С. Бивши
174.	Красуља С. Драган	СИД Ужице	375	С. Бивши
175.	Козомара Ј. Милан	Држ. лечји дом Буковик, СИД Ужице	950	О. С. Бивши
176.	Кукрика Н. Здравко	СИД Ужице	3090	С.
177.	Којић М. Зора	СИД Ужице, Дом Крунска 8	3183	С. Бивши
178.	Кољеншић Б. Радисав	СИД Ужице	3184	С. Бивши
179.	Кондић Д. Светозар	СИД Ужице	3185	С. Бивши
180.	Комленовић Ђ. Бранислав	СИД Ужице	3186	С.
181.	Комленовић Ђ. Драгослав	СИД Ужице	3187	С. Бивши
182.	Килибарда Н. Гојко	СИД Ужице	3188	С. Бивши
183.	Кундак М. Петар	СИД Ужице	3189	С. Бивши

184.	Крњајић Д. Богдан	СИД Ужице, СИД „Краљевић Андреја“	3190	Ш.
185.	Кртолица М. Ђорђе	СИД Ужице	3966	С. Бивши
186.	Ковачевић Б. Владимир	СИД Ужице	9762	С.
187.	Ковачевић Г. Душан	СИД Ужице	9763	С.
188.	Ковачевић Р. Ђорђе	СИД Ужице	9764	С.
189.	Костић В. Томислав	СИД Ужице	9805	С. Бивши
190.	Ковачевић М. Душан	СИД Ужице	9844	С. Бивши
191.	Крчевинац Р. Душан	СИД Ужице	9845	С. 1. X 1944. у војску
192.	Киш Ф. Петар	СИД Ужице	9893	С. 1. X 1944. у војску
193.	Кадиевић М. Љубомир	СИД Ужице	9894	С. 20. II 1945. у војску (Н. О. В.)
194.	Ковачевић Н. Никола	СИД Ужице	9895	С. Бивши
195.	Ковачевић Р. Василије	СИД Ужице	9896	С. Бивши
196.	Комленовић Ђ. Бранислав	СИД Ужице	9897	С. 1. X 1944. у војску
197.	Кудра М. Миливој	СИД Ужице	9898	С. Бивши
198.	Кртинић Т. Милан	СИД Ужице	11261	С. Бивши
199.	Клајић Н. Његован	СИД Ужице	12488	С. Бивши
200.	Крстић Б. Радомир	СИД Ужице	12489	С. Бивши
201.	Куљић Д. Милан	СИД Ужице	12490	С. Бивши
202.	Кнежевић С. Радојка	СИД Ужице	15090	О. Брисана
203.	Касавица А. Живко	СИД Ужице	/	С. Бивши
204.	Костић Ј. Миодраг	СИД Ужице	/	С. Бивши
205.	Котлајић И. Јеврем	СИД Ужице	/	С. Бивши
206.	Лекић Ј. Владимир	СИД Врњачка Бања, СИД Ужице	1000	С. Бивши
207.	Лончар М. Бранко	Избеглички дом Војводе Глигора 6, СИД Ужице	1005	О.
208.	Лончар П. Ранко	СИД Ужице	3194	С. 1. X 1944. у Н. О. В.
209.	Лемајић М. Петар	СИД Ужице	3195	С. Бивши
210.	Леваја Т. Александар	СИД Ужице	3196	С. Бивши
211.	Лаушевић С. Милосав	СИД Ужице	9806	С. Бивши
212.	Лакић Ф. Властимир	СИД Ужице	9846	С. Бивши
213.	Лилић Р. Вељко	СИД Ужице	10370	С. Бивши
214.	Лугоња М. Миломир	СИД Ужице	10371	С. Бивши
215.	Лазич М. Милан	СИД Ужице	/	С. Бивши
216.	Лаловић И. Томислав	СИД Ужице	/	С. Бивши
217.	Лаукс Ј. Радивоје	СИД Ужице	/	С. Бивши
218.	Личина М. Александар	СИД Ужице, Врњци	/	С. Бивши
219.	Лужајић Н. Војислав	СИД Ужице	/	С. Бивши
220.	Љубичић Ђ. Чедомир	СИД Ужице	334	С.
221.	Мучибабић К. Славко	Избеглички дом Војводе Глигора 6, СИД Ужице	335	С. Бивши
222.	Мучибабић А. Недељко	СИД Ужице	/	С. Бивши
223.	Мрвош Н. Бранислав	СИД Ужице	338	С. Бивши

224.	Мучибабић А. Богољуб	Избеглички дом Војводе Глигора 6, СИД Ужице	510	С. Бивши
225.	Морача Ј. Велимир	СИД Ужице	511	С.
226.	Мијушковић Н. Љубомир	СИД Ужице	512	С. Бивши
227.	Мандић Н. Василије	СИД Ужице	518	С. Бивши
228.	Михајловић Ј. Владимир	СИД Ужице	1089	С. Бивши
229.	Михајловић С. Миленко	Избеглички дом Војводе Глигора 6, СИД Ужице	1090	С. Бивши
230.	Мићић Д. Бранко	СИД Ужице	2960	С. Бивши
231.	Мијатовић М. Омир	СИД Врњачка Бања, СИД Ужице	3111	С. Бивши
232.	Међић Ђ. Светозар	СИД Ужице	3197	С. Бивши
233.	Малинић Б. Ђорђе	СИД Ужице	3198	С. Бивши
234.	Мијатовић М. Петар	СИД Ужице	4783	Бив., Ср. наст. Одвео га отац без одобрења овог Комесаријата, Д.-Б
235.	Мијатовић М. Рајко	СИД Ужице	4784	Одвела га родбина из дома. Д. - Б
236.	Мијатовић Ц. Сретен	СИД Ужице	4785	О.
237.	Мијатовић В. Стеван	СИД Ужице	4786	О.
238.	Миладиновић Д. Перо	СИД Ужице	4787	Д. Бивши
239.	Миладиновић С. Софрен	СИД Ужице	4788	О. Бивши
240.	Миладиновић Р. Десимир	СИД Ужице	4789	С. Бивши
241.	Мандић Г. Недељко	СИД Ужице	9765	С. Бивши
242.	Масникоса С. Вукашин	СИД Ужице	9766	С. Бивши
243.	Месаровић М. Лазо	СИД Ужице	9767	С. Бивши
244.	Миловановић В. Бранко	СИД Ужице	9768	С. Бивши
245.	Мишчевић М. Југослав	СИД Ужице	9769	С. Бивши
246.	Млекуж В. Бранко	СИД Ужице	9770	С.
247.	Микановић Ј. Љубомир	СИД Ужице	9807	С. Бивши
248.	Микановић Ј. Мирко	СИД Ужице	9808	Д. С.
249.	Манојловић Ј. Петко	СИД Ужице	9847	С. Бивши
250.	Медан М. Вељко	СИД Ужице	9848	С. Бивши
251.	Млекуж Владислав	СИД Ужице	9849	С. Бивши
252.	Мрдић И. Новак	СИД Ужице	9850	С. Бивши
253.	Мијатовић М. Ненад	СИД Ужице	9899	С. Бивши
254.	Микановић Ј. Тихомир	СИД Ужице	9900	С. Бивши
255.	Милошевић М. Владимир	СИД Ужице	9901	С. Бивши
256.	Милановић Н. Милан	СИД Ужице	9902	С. Бивши
257.	Марковић М. Љубомир	СИД Ужице	12491	С. Бивши
258.	Маригић Ђ. Душан	СИД Неготин, СИД Ужице	14378	С. Бивши
259.	Милићевић М. Даница	СИД Ужице	15089	О. Брисана
260.	Новков Р. Душан	СИД Ужице	3208	С. Бивши
261.	Недић М. Владислав	СИД Ужице, 3. II 1945. Београд	9809	С.
262.	Ненадић А. Светозар	СИД Ужице	9810	С.
263.	Николић Т. Боривоје	СИД Ужице	9851	С. Бивши

Историјска Данићина 19

264.	Николић С. Миленко	СИД Врњачка Бања, СИД Ужице	10049	С. Бивши
265.	Николић С. Драгољуб	СИД Ужице	12492	С. Бивши
266.	Орлић М. Жарко	Избеглички дом Војводе Глигора 6, СИД Ужице	525	С. Бивши
267.	Обрадовић Ј. Љубиша	СИД Врњачка Бања, СИД Ужице	2536	С. 1. X 1944. у војску
268.	Олић И. Теодор	СИД Ужице	3209	С.
269.	Обрадовић И. Ђорђе	СИД Ужице	11268	3. II 1945. Београд
270.	Остојић Н. Светозар	СИД Ужице	/	Бивши
271.	Огризовић Н. Бранко	СИД Ужице	9903	С. Отишао на отсуство
272.	Остојић Н. Бошко	СИД Ужице	/	Бивши
273.	Поткоњак Ђ. Богдан	СИД Ужице	330	С.
274.	Павловић С. Никола	Избеглички дом Војводе Глигора 6, СИД Ужице	326	С. Бивши
275.	Пјевач И. Љубомир	СИД Ужице	359	Враћен родитељима О.-С.-Ш.
276.	Перовић А. Михајло	СИД Ужице	360	С. Бивши
277.	Пејаковић М. Вељко	СИД Ужице	672	С. Бивши
278.	Петровић Н. Милан	СИД Ужице	2542	С. Бивши
279.	Павићевић П. Велибор	СИД Ужице	3210	С. Бивши
280.	Пањковић М. Жарко	СИД Ужице	3211	С. Бивши
281.	Поповић М. Славко	СИД Ужице	3212	С.
282.	Поповић М. Здравко	СИД Ужице	3213	С. Бивши
283.	Поповић М. Саво	СИД Ужице	3214	С.
284.	Перић Б. Драгутин	СИД Ужице	3217	С. Бивши
285.	Пешут П. Миленко	СИД Ужице	3218	С. Бивши
286.	Перућица П. Данило	СИД Ужице	3219	С. Бивши
287.	Петровић И. Милан	СИД Ужице	3220	С. Бивши
288.	Петровић С. Томислав	СИД Бања Ковиљача, СИД Ужице	4889	Ср. наст., Бивши
289.	Паликућа П. Доброслав	СИД Ужице	9771	С. Бивши
290.	Паликућа П. Ранко	СИД Ужице	9772	С. Бивши
291.	Пејаковић Ј. Никола	СИД Ужице	9773	С. Бивши
292.	Петковић С. Зоран	СИД Ужице	9774	С. Бивши
293.	Попара Д. Предраг	СИД Ужице	9775	С. Бивши
294.	Пантелић М. Миленко	СИД Ужице	9811	С. Бивши
295.	Пешовић С. Војислав	СИД Ужице	9812	С.
296.	Пилета М. Милорад	СИД Ужице	9813	С.
297.	Поповић М. Доброслав	СИД Ужице	9814	С. Бивши
298.	Поповић М. Мирослав	СИД Ужице	9815	С. Бивши
299.	Прљевевић З. Срето	СИД Ужице	9816	С. Бивши
300.	Павличић М. Радош	СИД Ужице	9852	С. Бивши
301.	Павловић М. Адам	СИД Ужице	9853	С. Бивши
302.	Перуновић? Светислав	СИД Ужице	9854	С. Бивши
303.	Протић Р. Петар	СИД Ужице	9855	С. Бивши

304.	Пекић П. Радомир	СИД Ужице	9856	С. Бивши
305.	Пешовић С. Драгутин	СИД Ужице	9857	С. Бивши
306.	Поповић М. Александар	СИД Ужице	9858	С. Бивши
307.	Поповић И. Томислав	СИД Ужице	9859	С. Бивши
308.	Прашало? Бранимир	СИД Ужице	9860	С. Бивши
309.	Петровић И. Гојко	СИД Ужице	9904	С. Бивши
310.	Правица И. Јово	СИД Ужице	9905	С. 1. X 1944. у Н. О. В.
311.	Павловић М. Ђорђе	СИД Ужице	12493	С. Бивши
312.	Петровић И. Никола	СИД Ужице	12494	С. Бивши
313.	Пантић Б. Вукосава	СИД Ужице	15088	Бивши О. Брисање
314.	Родић М. Лазар	Држ. дечји дом Буковик, СИД Ужице	397	С. Бивши
315.	Ракић И. Живојин	СИД Ужице	406	С. Бивши
316.	Радосевић А. Љубомир	СИД Ужице	407	С. Бивши
317.	Ракић И. Богдан	СИД Ужице	412	С. Бивши
318.	Ракић И. Никола	СИД Чачак, СИД Ужице	1979	С. Бивши
319.	Радмановић Т. Марко	СИД Ужице	1988	С. 3. II 1945. Београд
320.	Радмиловић М. Јован	СИД Ужице	1989	С. Бивши
321.	Радочић Р. Томислав	СИД Ужице	1990	О.
322.	Радмановић Т. Милош	Избеглички дом Војводе Глигора б, СИД Ужице	1992	О. – С. Бивши
323.	Рајачић Ј. Радован	СИД Матар. Бања, СИД Ужице	8147	С. Бивши
324.	Радуловић А. Гојко	СИД Ужице	9776	С.
325.	Радуловић А. Никола	СИД Ужице	9777	С. Бивши
326.	Радоман Б. Војислав	СИД Ужице	9817	С. Бивши
327.	Радовановић В. Душан	СИД Ужице	9818	С. 3. II 1945. Београд
328.	Радовић С. Милан	СИД Ужице	9861	С. Бивши
329.	Радуловић М. Александар	СИД Ужице	9862	С. 1. IX 1944. у војску
330.	Ристић Ђ. Борисав	СИД Ужице	9863	С. Бивши
331.	Радовић С. Радмило	СИД Ужице	9906	С. Бивши
332.	Роган Ј. Милош	СИД Ужице	9907	С. Бивши
333.	Радован Б. Мирјана	СИД Ужице	15087	О. Брисана, Бивши
334.	Слијепчевић М. Милорад	СИД Ужице, СИД „Краљевић Андреја“ Избеглички дом	413	Ш. Бивши
335.	Студен И. Слободан	Војводе Глигора б, СИД Ужице	416	С. Бивши
336.	Станисављевић С. Ђорђе	СИД Ужице	417	С. Бивши
337.	Слијепчевић М. Драгољуб	СИД Ужице	420	С. Бивши
338.	Слијепчевић С. Илија	СИД Ужице	2552	С. Бугарска
339.	Самарџија М. Душан	СИД Ужице	3223	С. Бивши (побегао)

340.	Симовић Д. Мирослав	СИД Ужице	3225	С.
341.	Станишић С. Светозар	СИД Ужице	3226	С. Бивши
342.	Стипић? Вукашин	СИД Ужице	3227	С. Бивши
343.	Стевановић М. Петар	СИД Ужице	3228	С. Бивши
344.	Стефановић Ж. Благоје	СИД Ужице	9778	С. Бивши
345.	Сенић С. Александар	СИД Ужице	9819	С.
346.	Станић Ђ. Милутин	СИД Ужице	9820	С.
347.	Стојановић Д. Боривоје	СИД Ужице	9821	С.
348.	Спасојевић Д. Милош	СИД Ужице	9822	С. Бивши
349.	Суботић В. Славко	СИД Ужице	9823	С.
350.	Сташевић Р. Момир	СИД Ужице	9864	С. Бивши
351.	Стефановић Ж. Вукашин	СИД Ужице	9865	С. Бивши
352.	Стојановић М. Љубомир	СИД Ужице	9866	С. 1. X 1944. у Н. О. В.
353.	Свитлић Љ. Ђорђе	СИД Ужице	9908	С. Бивши
354.	Свитлић Љ. Јован	СИД Ужице	9909	С. Бивши
355.	Слијепчевић С. Љубиша	СИД Ужице	9910	С. 1. IX 1944. није се вратио у дом
356.	Семиз Ј. Ранко	СИД Ужице	9911	С. 1. X 1944. у Н. О. В.
357.	Стојановић Т. Љубиша	СИД Врњачка Бања, СИД Ужице	10140	С. Бивши
358.	Стојановић С. Светозар	СИД Врњачка Бања, СИД Ужице	10141	С. Бивши
359.	Станић Ј. Богдан	СИД Ужице	10381	С. Бивши
360.	Савовић Д. Зоран	СИД Ужице	12496	С. 1. X 1944. у Н. О. В.
361.	Савовић Д. Момчило	СИД Ужице	12497	С. Бивши
362.	Ступар В. Бранко	СИД Ужице	12498	С. Бивши
363.	Станишић Ј. Даница	СИД Ужице	15083	О. Брисана
364.	Симић Д. Стана	СИД Ужице	15084	О. Брисана
365.	Симић М. Ђука	СИД Ужице	15085	О. Предата родитељима, Брисана
366.	Симић Н. Војка	СИД Ужице	15086	О. Предата родитељима, Брисана
367.	Томић Р. Реља	СИД Ужице	3230	С. 1. X 1944. у Н. О. В.
368.	Тешић Д. Михаило	СИД Ужице	3231	С. Бивши
369.	Трговица М. Бошко	СИД Ужице	3232	С. Бивши
370.	Трајковић У. Живојин	СИД Чачак, СИД Ужице	8162	С. Бивши
371.	Тасић Ј. Љубомир	СИД Ужице	9867	С. Бивши
372.	Таталовић Н. Саво	СИД Ужице	9868	С. Бивши
373.	Теофиловић С. Радивој	СИД Ужице	9869	С. Бивши
374.	Тимотијевић Р. Радимир	СИД Ужице	9870	С. Бивши
375.	Томић К. Божидар	СИД Ужице	9871	С. 20. II 1945. у војску
376.	Тркеља Б. Јован	СИД Ужице	12499	С. 3. XII 1944. отишао родитељима
377.	Ћеклић М. Светозар	СИД Ужице	343	О. – С. Бивши

378.	Ђоровић М. Милан	СИД Ужице	3233	С. Бивши
379.	Ђеклић Н. Благоје	СИД Ужице	9779	С. Бивши
380.	Ђеклић Б. Радован	СИД Ужице	9780	С. Бивши
381.	Ђирић М. Душан	СИД Ужице	9824	С.
382.	Ђосић А. Бранко	СИД Ужице	9825	С. Бивши, 9. V 1943. умро у ужичкој болници
383.	Ђурчић В. Витомир	СИД Ужице	9872	С. Није дошао у дом (бивши)
384.	Ђосић А. Душан	СИД Ужице	9916	С. 20. II 1945. у војску
385.	Ђурчић Д. Вељко	СИД Ужице	9917	С. Бивши
386.	Ђирић М. Милош	СИД Црљенац, СИД Ужице	11279	С.
387.	Ђупурдија П. Влајко	СИД Ужице	11280	Ш. Бивши
388.	Ђупурдија Ј. Стеван	СИД Ужице	11281	С.
389.	Ђулибрк М. Љубомир	СИД Ужице	12495	С. Бивши
390.	Узелац В. Светозар	СИД Ужице	3234	С. 1. X 1944. у Н. О. В.
391.	Унковић Р. Недељко	СИД Ужице, СИД „Краљ Андреја“	3973	С. Ш.
392.	Фундук М. Младен	СИД Ужице, СИД „Краљ Андреја“	3235	С. Ш. Побегло из дома
393.	Хајдуковић М. Чедомир	СИД Ужице	3236	С. Бивши
394.	Хинић Н. Младен	СИД Ужице	3237	С. Бивши
395.	Хрњез В. Жарко	СИД Ужице	9781	С.
396.	Хрњез В. Слободан	СИД Ужице	9873	С. Бивши
397.	Царић С. Петар	Избеглички дом Војводе Глигора б, СИД Ужице, СИД Чачак	2100	С. Бивши
398.	Цветићанин Ј. Милан	СИД Ужице	2101	Побегло
399.	Црнојевић Ј. Ђорђе	СИД Ужице	3238	С. Бивши
400.	Цикувић Д. Момчило	СИД Ужице	9915	С. Бивши
401.	Челебић М. Србослав	СИД Ужице	566	С.
402.	Челебић М. Ђорђе	СИД Ужице	567	С. Бивши
403.	Чечур Б. Бранко	СИД Ужице	569	С. 1. X 1944. у Н. О. В.
404.	Чутурило С. Ђорђе	СИД Врњачка Бања, СИД Ужице	2560	С. Бивши
405.	Чабаркапа М. Радослав	СИД Ужице	9826	С.
406.	Шево М. Милан	СИД Ужице	344	С. Бивши
407.	Шагуновић Ј. Светозар	СИД Ужице	3239	С. Бивши
408.	Шпаравало С. Светислав	СИД Ужице	3240	С. Отпуштен, није дошао
409.	Шпаравало Б. Саво	СИД Ужице	3241	С. Бивши
410.	Шипка Д. Петар	СИД Ужице	9874	С. 20. II 1945. отпуштен
411.	Шћепановић Ђ. Јово	СИД Ужице	9875	С. Бивши
412.	Шукало М. Вељко	СИД Ужице	9876	С. Бивши
413.	Шкоро Р. Младен	СИД Ужице	9918	С. Бивши

414.	Шпановић О. Светозар	СИД Чачак, СИД Ужице	10388	С. Бивши
415.	Шкоро В. Василије	СИД Аранђеловац, СИД Ужице	10054	С. Бивши
416.	Шиљ П. Коста	Врњци, СИД Ужице	12302	Напустио дом [7. чета]
417.	Шиљ Ј. Милан	СИД Севојно, СИД Ужице	15373	[7. чета]
418.	Димитрић Ј. Мирко	СИД Ужице	17794	Умро
419.	Ђурковић М. Милан	СИД Неготин, СИД Ужице	16517	Ш.
420.	Елета Ј. Новка	[Милун] Јовановић, Ужице	16819	П.
421.	Јефтић М. Мијат	СИД Ужице	17346	Д.
422.	Милошевић С. Александар	СИД Ужице	16793	О. 28. XII 1943.
423.	Михајловић Ј. Младен	СИД Ужице	17849	Ужице 3. II 1945. Београд
424.	Новичић М. Радован	СИД Ужице	17851	3. II 1945. Београд
425.	Новичић М. Милош	СИД Ужице	17850	3. II 1945. Београд
426.	Павић П. Сретен	СИД Ужице	17852	3. II 1945. Београд
427.	Павић П. Предраг	СИД Ужице	17853	3. II 1945. Београд
428.	Росић Ч. Раденко	Влајко Алексић, Ужице	16832	П.
429.	Радојчић М. Милан	СИД „Црвени крст“, Ужице	16961	Ш.

Dr Boro MAJDANAC

Refugee Children in Užice (1941–1945)

Summary

When Yugoslavia had been split and occupied in April, 1941, there were refugee movements towards Serbia. The most refugees came from the area so called Independent State of Croatia. The exact number of refugees in Serbia during the Second World War couldn't be found, but previous researches tell that there were between 300 and 400 thousands, including unlisted, with over 80.000 children. Commissariat of Refugees and emigrants had been established in order to provide refugees with Toma Maksimović as a head from October 1941. Special care had been paid to children. There were 66 children refugee houses in occupied Serbia. There were two houses in Užice: Red Cross and Koštica. Hundreds of children were situated there. In the registers of refugee children in Serbia 1941–1945, there are 429 names of boys and girls who were situated in Užice.

Др Катица (Стевановић) ХЕДРИХ

**ЦЕО ЖИВОТ ПОСВЕЋЕН МЕХАНИЦИ,
ИНЖЕЊЕРСТВУ И МАТЕМАТИЦИ**

(Поводом 100 година од рођења знаменитог Ужичанина)

**Проф. др Данило П. Рашковић
(28. август 1910–29. јануар 1985)**

САЖЕТАК: Данило Рашковић доктор техничких наука, дипломирани машински инжењер и дипломирани математичар, утемељивач је првих научно заснованих курсева механике на Машинском факултету у Београду. Утемељио је и курсеве: Отпорност материјала, Теорија еластичности и Теорија осцилација, које је такође предавао. Аутор је многобројних и веома тиражних уџбеника високог научно-наставног нивоа и са добром математичком заснованошћу. Увео је векторски, матрични и тензорски рачун у наставу механике на Машинском факултету у Београду, што је касније пренео и на друге машинске факултете (Ниш, Крагујевац, Мостар), чиме је дао један од најкрупнијих доприноса да са Машинског факултета у Београду, и других техничких факултета излазе дипломирани машински инжењери високог нивоа теоријских знања и способности и да знају да их примене. Написао је и први универзитетски уџбеник из Теорије осцилација код Срба, који садржи и његове оригиналне резултате и доприносе у овој области. Оставио је значајне научне резултате из

области теорије еластичности и теорије осцилација. Створио је добру кадровску основу на Машинском факултету у Нишу да се утемеље истраживања из области нелинеарне механике. Био је патриота и частан човек. Добитник је Октобарске награде града Ниша за допринос развоју науке и Универзитета у Нишу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Проф. др Данило П. Рашковић, Ужице, Технички факултет у Београду, Теорија осцилација, Теорија еластичности, Машински факултет у Нишу, механика, отпорност материјала.

* * *

Увод

У препуној сали Народног позоришта у Нишу, једног петка увече, седамдесетих година прошлог века, професор Механике и његови сарадници и студенти машинства, после предавања из Теорије осцилација присуствовали су концерту младе талентоване уметнице виолинисткиње Ферн, ученице, широм света познатог Давида Ојстраха. Жице виолине су трепериле под прстима и гудалом и у различитим тоновима допирале до срца и духа публике. Уметнички доживљај је био ту, као и у најпознатијим концертним дворанама, широм света.

Само пола сата раније, професор Рашковић је студентима предавао о осцилацијама струне, о парцијалној диференцијалној једначини са граничним и почетним условима, сопственим кружним фреквенцијама, нормалним функцијама и облицима осциловања. Говорио је о механичким осцилацијама и опсегу фреквенција које производе шум, музику, говор. Сада су на реду биле осцилације струне виолине кроз божанствене звуке, из прстију и руку његове талентоване кћери.

Теорија осцилација је била професорова омиљена научна област у којој је радио и стварао, дао свој допринос. Једанаесто дете сиромашне породице Рашковић је остварило свој сан и дало оригиналне доприносе механици, посебно теорији еластичности и теорији осцилација, а његова најмлађа кћер, његова миљеница Ферн, на свој оригинални начин наставила је промоцију његове науке о осцилацијама, кроз музику и универзитетску наставу на Универзитету уметности у Београду.

Рад на Машинском одсеку Техничког факултета у Нишу, за професора Рашковића је био веома *благодјелан*, јер је овде стекао сараднике са којима *се слађао* и који су се дивили његовим предавањима, што му је омогућило да настави целу следећу деценију научно-педагошки рад са студентима, додуше уз исцрпљујућа вишечасовна путовања сваке недеље на релацији од Београда до Ниша. То је уследило после сукоба са поједи-

ним члановима Катедре за механику на Машинском факултету у Београду, што је довело до разрешења са функције редовног професора Механике на том факултету. На Машинском факултету у Београду професор Рашковић је био шеф Катедре за механику, а у два мандата продекан. Тек недавно, на граници два миленијума, у 2000. години, тридесетак година после, на Одељењу за механику Математичког института САНУ који је био посвећен 50. годишњици студијске групе за Механику на Математичком факултету у Београду, први пут смо јавно чули, од једног професора Машинског факултета у Београду оцену *да је професор Рашковић уградио значајне елементе у наставу и науку из области механике* на том факултету, и да то „не треба да се занемари, јер је значајно допринело не само очувању достигнутог квалитета наставе механике, већ и њеног развоја у каснијем периоду“. Ту оцену је изговорио проф. др Јозо Вуковић.

За двадесет година рада проф. др Данила Рашковића на Машинском факултету у Београду, на тај факултет се уписало преко 10.000 студената. Сваки од тих студената морао је код професора Рашковића да положи три до пет испита. Машински факултет у Београду, у то време а и данас, био је гигант у српским и југословенским размерама, како по наставном кадру, тако и по квалитету научно-истраживачког и наставног рада у свим техничким дисциплинама. Нажалост, одлазак професора Рашковића са Катедре за механику довео је до промена у односу према механици. За време професоровог рада, на овом факултету су дипломирали многи врсни инжењери, конструктори, професори универзитета и академици. Свима њима професор је поклонио један део себе, како надахнуто написао две редовне професорке те катедре, које су данас у пензији. По њиховом мишљењу, али и мишљењу многих истакнутих професора Машинског факултета, са сигурношћу се може тврдити да је највећи део оформљених универзитетских курсева, написаних и објављених универзитетских уџбеника, студија и научних радова, професор Рашковић остварио у току свог рада на Машинском факултету у Београду.

На отварању XXIII југословенског конгреса теоријске и примењене механике Југословенског друштва за механику, октобра 2001. године, у сали Грађевинског и Електротехничког факултета у Београду, министар Министарства за науку, технологије и развој Републике Србије, поздрављајући научнике из земље и иностранства и евоцирајући успомене из својих студентских дана и сећања на свог професора механике др Данила Рашковића, рекао је како су му још и данас присутне слике динамичних предавања свог професора и при томе је истакао вредност, тада стеченог знања из механике, која је он преносио студентима технике на многим

универзитетима и многобројним техничким и машинским факултетима у земљи.

Професор Данило Рашковић је добитник Октобарске награде града Ниша, за доприносе у науци и Универзитету у Нишу, у то време највећег признања које може доделити један град.

ЖИВОТОПИС

Данило П. Рашковић, син Петра и Љубице из Ужица, рођен је 28. августа 1910. године (10. септембра по новом календару) у Ужицу. Основну школу и шест разреда гимназије завршио је у Ужицу. Године 1927. ступио је у 55-ту класу Ниже школе Војне академије, коју је завршио 1930. године као артиљеријски потпоручник.

Јуна 1931. као и 1932. године положио је приватно седми, односно осми разред и испит зрелости у Гимназији у Новом Саду. Као артиљеријски потпоручник завршио је 1932. године противаероплански курс у Превлаци у Боки Которској.

Године 1933. био је изабран, после положеног пријемног испита, за војног државног питомца Министарства војске и морнарице и уписао се на Машински одсек Техничког факултета у Београду на којем је дипломирао за машинског инжењера фебруара 1939. године.

Као артиљеријски капетан Друге класе из Београда венчао се са Маријом Болани, суплентом гимназије у Приједору (кћи Срећка и Катарине Болани из Сплита) 12. јула (29. јуна по старом календару) 1938. године у Приједору.

Марта 1939. године је уписао математичку (прву) групу Филозофског факултета у Београду, а 1942. је дипломирао.

Септембра 1940. године изабран је на редовном конкурс за асистента Техничког факултета али му војска није хтела дати разрешницу с обзиром на тадашње стање у свету, јер је био на служби у Војно-техничком заводу „Чачак“ у Чачку, као технички шеф Радионице за обраду метала. Тамо је прављена ратна опрема за инжењеријско-техничку, економску и ветеринарску грану. Други светски рат га је затекао на истој дужности.

Јуна 1941. године немајући средстава за живот отишао је у родбинску кућу у Ужице, где га је и затекла Народно-ослободилачка борба. По заробљавању, децембра 1941, Немци су га предали тадашњим војним властима у Београду, и био је распоређен у инжењеријско одељење при Председништву Владе. На овом послу је радио неколико месеци, па је враћен на Универзитет по основу ранијег избора. Мада у то време Универзитет није

радио, професори Хлитчијев, Кашанин и Вречко држали су докторске курсеве које је Рашковић посећивао и самостално завршио докторску тезу, коју је одбранио 21. јуна 1944. године. Та одбрана му је призната од државне комисије за признавање диплома (бр. 1697/45) и промовисан је за доктора техничких наука.

Одмах по ослобођењу је био мобилисан и радио неколико месеци у фабрици „Рогожарски“ као инжењер у конструкционом бироу, а истовремено је радио хонорарно у предузећу „Алат“ на конструкцији машина. По тражењу Комитета за радио службу при Влади ФНРЈ радио је хонорарно као сарадник Дирекције за производњу радио апарата.

Д. П. Рашковић је на Машинском факултету у Београду предавао Механику, Отпорност материјала и Теорију осцилација. Сем тога хонорарно је предавао Механику на Природно-математичком факултету у Београду и Примењену математику на Филозофском факултету у Новом Саду. Био је шеф Катедре за математичко-физичке науке на Машинском факултету у Београду.

Из документације Машинског факултета у Београду и упитника налазимо и следеће податке: *Знање језика*: непотпуно: француски, немачки, италијански, енглески, као и да се служи руском литературом. Такође тамо постоје подаци да су чланови професорове породице: Марија (1912) супруга и три кћери: Љубица (1940), Мирјана (1944) и Ферн (1946). На питање за коју службену делатност има највише способности, одговорио је: „За наставничку и конструкције машина“, док је на питање, да ли се бави научним радовима и којим, одговорио да су то теорија еластичности и механика.

У 1951. години, Решењем бр. 16578 од 1. августа 1951. потврђује се постављење др Данила Рашковића на положај професора Машинског факултета. Из сличног решења од 25. јуна 1958. године види се да је и тада био на положају професора факултета и шефа Катедре за физичко-математичке науке.

У периоду од школске 1963/64. до 1973/74. године био је шеф Катедре за механику Машинског одсека Техничког факултета у Нишу, а истовремено држао наставу из свих предмета групе за механику. Упоредо, је држао наставу механике и на техничким факултетима у Крагујевцу и Мостару, као и у једном периоду наставу примењене математике на Природно-математичком факултету у Новом Саду. Овај посао у Нишу је прихватио, после разрешења дужности наставника на Машинском факултету у Београду. Поменуто разрешење извршено је на основу решења Ма-

шинског факултета у Београду бр. 67/8 од јануара 1964. Суд о тој контраверзној одлуци препуштамо другима.

У 1974/75. години био је ухапшен и неправедно осуђен. После тога је радио на припремама нових издања својих високо-тиражних уџбеника, међу којима истичемо десето издање универзитетског уџбеника *Механика I*, као и петанесто издање приручника *Таблице* из отпорности материјала. У последњим месецима живота радио је на припреми за штампу уџбеника *Теорија еластичности*, који је оштампан 1985. године, али који није доживео да види.

Умро је, неочекивано, 29. јануара 1985. године у Београду.

Професор Данило Рашковић је добитник Октобарске награде града Ниша, за доприносе у науци и Универзитету у Нишу, у то време највећег признања које може доделити један град.

а*

Слика 1. Професор Данило Рашковић са колегама (а*) у слободном времену и у дружењу и (б*) на радном састанку (први с десна, док је други с десна Татомир П. Анђелић, професор механике Природно-математичког факултета у Београду).

б*

Персонални лист серија: 503 294, број: 47213, садржи сличне податке као и Службенички лист, а и архивска фасцикла службеника Машинског факултета у Београду. Општи упитник, који је др Данило Рашковић попунио 9. децембра 1946. године у својству *стипендијског хонорарног наставника физике и математике* у *рангу доцента* садржи следеће податке:

У рубрици под бројем 12 на питање за коју службену делатност има највише способности одговорио је: за *наставничку и конструирање машина*.

На питање, да ли се бави научним радовима и којим, одговорио је: *теорија еластичности и механика*.

На питање под 16. Учесће у НОП написао је одговор: 1941 у Ужицу и Чачку као инжењер у фабрици. Одступио са партизанима, али ухваћен од Немаца.

У простору за биографију Д. Рашковић је својеручно уписао следеће:

„Родитељи су ми Петар, абација из Ужица, и Љубица Перовић, сестра филозофа песника др Милоша Перовића (студију о њему дао др Д. Ненадовић). Родитељи су ми били врло сиромашни, а ја сам био једанаесто дете. И поред тегобног живота, као радознао у стицању нових знања и марљив према својим обавезама, био сам увек кроз одличан ђак. Са одличним успехом завршио сам шести разред гимназије и немајући средстава за даље школовање ступио сам 1927. године у 55. класу војне академије, из које сам изашао 1930. године. Немајући воље за официрским позивом положио сам седми и осми разред гимназије и као војни питомац завршио Технички факултет, а затим продужио студије на Филозофском факултету (математичка група), коју сам апсолвирао 1941. године, јануара. Као инжењер радио сам у Заводу „Чачак“ и био сам симпатизер радничког покрета. За време рата био сам на истој дужности и заједно са радницима одступао ка Сарајеву. У циљу да алат не падне у руке Немцима делио сам га радницима, те сам од стране пуковника Шашкијевића ожален као „црвеник“ и предат Немцима. За време народног устанка ставио сам се НОП-у на расположење у Чачку и Ужицу и радио као инжењер, те и одступио, али сам ухваћен на Муртеници и био затворен од Немаца. Спроведен сам у Београд. За време окупације мучио сам се, продавао покућство и поред тога жељан науке радио на докторској дисертацији коју сам одбранио са 10 (испит ми је признат). По ослобођењу мобилисан сам као инжењер у фабрици „Рогожарски“ ради израде понтона и одмах постављен за асистента Техничког факултета. Радио сам на изради машина за војску и стругова за индустрију. Од 1. октобра 1946. постављен сам за сталног хонорарног наставника Пете полагајне групе у рангу доцента за предмет

Техничка механика. Сем тога предајем у Средњој техничкој школи и у Стручној занатској школи четвртог реона. Свакодневно радим на научном усавршавању. На факултету предајем четири предмета на машинском одсеку: Механику, Отпорност материјала, Статику и Хидромеханику. Члан сам фронта и секције за радно право синдикалне подружнице.“

ПРВА ПРОМОЦИЈА ЗА ДОКТОРА ТЕХНИЧКИХ НАУКА

Чин промоције за доктора техничких наука дипломираног машинског инжењера и дипломираног математичара Филозофског факултета Универзитета у Београду, господина Данила Рашковића, асистента Техничког факултета у Београду, 1944. године, отпочео је извештајем испитне комисије о животу и раду г. Рашковића, затим наставио оценама о научној вредности његове докторске дисертације и о усменом испиту – одбрани дисертације коју је дао пред комисијом.

Тада је речено да се 1943. године г. Рашковић уписао на докторски курс техничког факултета при Катедри Техничке механике, који завршава израдом докторске тезе по проблему: „Тангенцијални напони греде нормалног профила“. Тезу је бранио и одбранио 21. јуна 1944. године, пред комисијом коју су чинили: редовни професори Техничког факултета господа: *др Иван Арновљевић, Јаков Хлијићкијев и др Радивоје Кашанин*, а под председништвом декана Техничког факултета. Господин Рашковић је тада дао примерну одбрану своје дисертације у сваком погледу, што је потврдило његову велику научну и стручну спрему и потпуну самосталност и оригиналност његовог дисертационог рада. Комисија је после овога оценила дисертацију г. Рашковићеву једногласном оценом одличан.

Приликом те прве промоције Данила Рашковића за доктора техничких наука, 1944. године, под председништвом декана Велике техничке школе, између осталог, председник комисије је рекао и следеће:

„Из свега сажетог прегледа рада г. Рашковићевог, који углавном обухвата последњих петнаест година његовог живота, од дана ступања у Војну академију, а то је време његова школовања, личног формирања и усавршавања и досадашњег службовања, даду се уочити неколике карактеристичне одлике његове личности, које желим истаћи.

1* Г. Рашковић је жедан сазнања. Он је свршио са успехом једну стручну и две највише школе, нижу школу војне академије и Технички и Филозофски факултет Универзитета. Према томе он се оспособио да постане спреман артиљерац, одличан инжењер и одличан математичар. Г. Рашковић има подобности да постане мајстором.

2* Г. Рашковић за ово време је положио поред наведених, још низ других испита који доказују његову сталну бригу и вољу да допуни и прошири своје лично образовање и да се оспособи за практичан рад на пољу војном и техничком, ако то устреба. Он према томе има смисла за усавршавање и реално стварање.

3* Г. Рашковић је, међутим од ступања на Технички факултет до данас, израдио читав низ стручних и научних радова, од којих је пет објавио. Он је тиме посведочио да се његове поглавите симпатије окрећу према техници и науци, што потврђује и његово опредељење за педагошку универзитетску каријеру. Ови његови радови су скренули пажњу на себе, његових професора, ширих научних и стручних кругова својом темељношћу и обиљем.

Из свега овога, оваквог рада и развитка г. Рашковићевог, обелодањује се његова јака индивидуалност – он очевидно иде својим путем. Његово прво војничко васпитање, које је имало да од њега створи дисциплинованог војника, а не слободног научника, није угушило његову индивидуалност. Оно му је међутим дало оно што је најбоље имало, наиме, систематичност у раду, самодисциплину и преданост послу...“

Даље је истакнуто да је докторску дисертацију господин Д. Рашковић, израдио у потпуности сам, као и да осим постављеног проблема она обухвата још један проблем, који би могао да се издвоји у предмет посебне расправе, наиме, „Једначине равнотеже еластичног тела у векторском облику“.

О самој дисертацији господина референти су се изразили на начин који заслужује нарочиту пажњу.

Проф. др Радивоје Кашанин је рекао да се проблем, који је узео да решава господин Рашковић, своди на једну диференцијалну једначину првог реда, коју је немогуће решити у затвореном облику. Указао је затим, да је могуће аналитичким путем испитати природу њених решења и нумеричким интегралом наћи оно решење које испуњава унапред задате почетне и граничне услове. Оценио је да је оба ова посла г. Рашковић са успехом обавио. Наиме, ослањајући се на општу Cauchy-јеву теорему о егзистенцији решења и на теореме Врио-Букеа, г. Рашковић је извео једнозначност решења и испитао природу тог решења у околини есенцијалне сингуларне тачке, која се у решењу појављује. Том приликом г. Рашковић је показао да влада добром и сигурном теоријском спремом у математичкој анализи, коју зна и уме да примени на конкретне проблеме и да ове реши, као и да састави таблице и графиконе. На крају је закључио да је, овом својом дисертацијом, г. Рашковић показао да може самостално и са

успехом да ради на науци и да влада за тај посао потребним научним апаратом.

Професор Јаков Хлитчијев, образлажући своје позитивне оцене о дисертацији, рекао да се, за изучавање тангенцијалних напона код греда, инжењери служе приближним обрасцем Журавског, који је изведен из више или мање произвољних претпоставки. Истакао је да се мера тачности тог обрасца може да утврди његовим упоређењем са тачним решењем истог проблема, које би било ослобођено од тих претпоставки. Овакво решење за задати облик пресека греде изискује изналажење тзв. *Saint Venant-ове функције напона* или интегралне дате парцијалне диференцијалне једначине уз дати услов на контури пресека. Међутим, најважнији за технику облик пресека греде састављен од два појаса и ребра (I) још чека на своје решење, истакао је тада професор Хлитчијев, као да је дисертација г. Рашковића значајан корак ка решењу тог проблема. Даље је оценио да је докторант пронашао нумеричким интегралне познате диференцијалне једначине низ *линија напона* за правоугаони пресек, и да ће те линије које је он нацртао ући у уџбенике теорије еластичности упоредо са познатим сличним линијама за кружни пресек. Те резултате Хлитчијев је приказао и цитирао у свом објављеном уџбенику из теорије еластичности. Рашковић полази од основних једначина теорије еластичности, које изводи помоћу рачуна са дијадама, затим излаже *Saint Venant-ов* проблем, изводи диференцијалну једначину линија напона и објашњава како би се она могла интегралити помоћу редова.

На основу одредаба чланова 76, 77. и 82. Опште уредбе о Универзитету, која декану *сављају у дужности и дају му право* да у име испитне комисије и Савета Техничког факултета приступи чину промоције доктора и проглашења г. Рашковића доктором техничких наука поставио је докторанту неколико питања на која кандидат одговара са: „Да, господине декане“.

После позива декана да кандидат изговори заклетву, кандидат је изговорио следећу заклетву:

„Ја, Данило Рашковић, заклињем се Свемоћним Богом, да ћу као доктор технике чувати углед науке и Универзитета, да ћу живети часним животом и да ћу увек и свуда бранити истину“.

Декан Техничког факултета, предајући диплому, између осталог, је упутио и следеће новом доктору техничких наука Данилу Рашковићу: „...изражавам наду, да ће Вас Ваш досадашњи рад и Ваши досадашњи успеси стално бодрити и подстицати на даље усавршавање у будућности која је пред Вама. Ова школа, чији сте члан има разлога да се поноси Вама

и да Вам омогући најпотпунији развитак. На Вама је да дар, којим Вас је провиђење обдарило сачувате, развијете и принесете у виду нових дела као своју жртву своме народу и човечанству. Нека Вас прати срећа на овом путу“.

НАУЧНИ РАД

Д. Рашковић је завршио израду докторске тезе са темом: *Тангенцијални напони зрете нормалног профила*. Тезу је одбранио 21. јуна 1944. године, пред комисијом коју су чинили: редовни професори Техничког факултета: *др Иван Арновљевић, Јаков Хлишчијев и др Радивоје Кашанин*. Комисија је тезу оценила једногласном оценом одличан.

а*

б*

Слика 2. Професор Рашковић са колегама на научним конгресима: Немачног друштва за механику ГАММ у Сарбрикену 1958. (а*) и Интернационалној конференцији за нелинеарне осцилације ICNO Киев 1968 (б*).

Области научног рада и доприноси професора Рашковића се могу поделити у неколико целина: Научно-методолошки доприноси и унапређење наставе механике; Теорја еластичности; Теорија осцилација; Аналогије модела; и Графичке методе. Већина његових радова је приказана у рефералним публикацијама, а посебно у бази ZentralBlatt-a.

а) Теорја еластичности

Научне доприносе из области теорије еластичности Д. Рашковић је дао кроз своју докторску тезу и радове публиковане 1944, 1947, 1948, 1949. Аналитичким путем је испитао природу решења једне диференцијалне једначине, која се не може решити у затвореном облику и чије је решење нашао нумеричком интеграционом методом. Линије напона штапа

правоугаоног попречног пресека, који је оптерећен на савијање, чије се тангенте у свакој тачки поклапају са правцем тангенцијалних напона.

Излажући савремену хипотезу о кидану материјала (Hubert-Hencky) према којој је девијатор стања напона и стања деформација представник специфичних деформација променом облика, Д. Рашковић је извео везу између девијатора и потенцијала еластичног тела у дијадском облику.

Извео је основне једначине еластичности у векторском облику и дао је општи облик разним физичким законима помоћу тензора и дијада и први је извео Beltrami-јеве једначине у оваквом облику.

Дао је допринос изучавањем једног сингуларитета функције савијања греде правоугаоног попречног пресека. Користио је при томе Briot-Vouquet-овом методом, и помоћу три нове смене показао да је тачка пресека $x=a$, $z=0$ есенцијални сингуларитет интеграла диференцијалне једначине линија тангенцијалног напона греде правоугаоног попречног пресека, оптерећене на савијање.

б) Теорија осцилација

Највећи број публикованих радова Д. Рашковића је из области теорије осцилација (од 1953, 1954, 1956, затим сваке године по један публикован рад до 1966.).

Примењујући методу једначина коначних разлика на случај торзијских осцилација вратила са више дискова, показао је њену аналогну сличност са Clapeyron-овом *једначином трију момената*, која се може применити за решавање задатака торзијских осцилација хомогених машина. За различите граничне услове извео је фреквентне једначине у трансцендентном облику и одредио сопствене кружне фреквенције осциловања.

Указао је и на извесне занимљиве особине коефицијената фреквентних полинома. Извео је рекурентне формуле за фреквентне једначине, као и тригонометријске релације и доказао их помоћу Lagrange-ове формуле и мултипликационе формуле Гама функција.

Под насловом *Мале осцилације конзервативног система* са двојним статичким везама, размотрио је проблем малих осцилација таквог система у матричном облику. Показао је да се трансформацијама задатак своди на проблем са сопственим вредностима, а помоћу Newton-ове методе одредио границе за сопствене вредности. Извео је низ образаца о збировима комбинација извесних тригонометријских релација.

Проучавајући утицај инерције обртања и смицања попречних пресека на трансверзалне осцилације греде, дао је свој допринос извођењем парцијалне диференцијалне једначине са одговарајућим граничним условима

користећи при томе варијациони рачун. Извео је при томе за 25 карактеристичних случајева ослањања греда фреквентне једначине и нормалне функције. Проширио је Криловљеву таблицу интеграла потребних за срачунавање решења задатака са принудним осцилацијама. За сложеније граничне услове извео је опште фреквентне једначине и одредио нормалне функције, што је од значаја за одређивање својстава осцилација брзих учестаности и за примену у ваздухопловству.

Увео је једну тригонометријску методу за одређивање кружних фреквенција осцилација хомогених система. Извео је фреквентне једначине и изразе за одређивање сопствених вредности и дао начин за њихово графичко одређивање. Извео је тригонометријске релације и нове односе између биномних коефицијената и показао како се добијају рекурентне формуле и открио својства њихових коефицијената, за случај осцилација једне класе конзервативних система са двојним статичким везама.

Изучавајући трансверзалне осцилације лаких континуалних носача са концентрисаним масама, применио је матричну методу и одредио утицајне коефицијенте континуалног и статички неодређеног носача, не одређујући претходно непознате статичке реактивне параметре.

Увео је један векторски начин за одређивање сферних координата вектора брзине и убрзања методом релативног кретања и показао да контраваријантне и коваријантне координате ових вектора имају физичко значење.

У раду који је саопштио 1956. године на конгресу у Бриселу о проблему осциловања троугаоне плочице уклештене на једном крају у условима отпора сразменог брзине, користио је Галеркинову методу и нормалне функције хомогених греда и проучио случајеве осциловања симетричних и кососиметричних троугаоних плоча. Теоријске резултате је упоредио са експерименталним. Ови његови резултати, су имали значај за примене на динамику и осциловање гибњева, те су изазвали пажњу стручњака из General Electric Company, New York, USA, одељења за турбине, који су аутору поводом тога упутили писмо за сарадњу.

Професорови резултати истраживања обухватају и трансверзалне осцилације хомогених греда на еластичним лежиштима, како и константног, тако и променљивог попречног пресека, а исто тако и са различитим граничним условима, који обухватају случајеве еластичних уклештења, од значаја за машинску праксу.

За једну класу специјалних осцилаторних система са динамичким везама извео је рекурентне формуле за фреквентне једначине и протумаčio особине фреквентних полинома за случај вишеструких математичких клатна, тако да је проблем свео на Laguer-ов ортогонални полином, који се

може сматрати као карактеристичним полиномом једне специјалне Јасоби-јеве матрице. Извео је одговарајуће рекурентне обрасце за осцилаторни систем вишеструких физичких клатна, и показао да то више нису ортогонални полиноми. Изнео је у овом раду своју оригиналну методу.

ц) Аналогије модела

У оквиру рада *Једна аналогија у механици* доказао је да је динамички проблем одређивања центра удара сличан статичком проблему о одређивању језгра пресека, који је опет аналоган геометријском проблему одређивања пола и антипола елипсе инерције. У овом раду повезује статички проблем са динамичким, ради одређивања кинетичких притисака на лежишта, што је од великог значаја за техничку праксу.

д) Графичке методе

Поставио је један графички начин за одређивање положаја неутралне осе при косом савијању и ексцентричном притиску и показао да инваријанте момената инерције имају своје геомтријско значење. Такође је поставио један начин за одређивање положаја тежишта делова хомогене сфере и обртног елипсоида (рад из 1954) а ови резултати су од значаја и за наставу механике и за техничке примене.

Видимо да је проф. др Рашковић дошао до оригиналних резултата из области теорије еластичности, почевши истраживања за докторску дисертацију, када се бавио проблемима статике еластичних тела, затим преко резултата везаних за графичке и аналитичке методе и налазећи математичке аналогије проблема у статистици, динамици и отпорности материјала о геометријским својствима пресека конструкција, прешао на проблеме осцилација механичких система са дискретним материјалним тачкама и континуалним масама, и са различитим статичким и динамичким везама и граничним условима.

Анализом његових уџбеника, као и уџбеника проф. Ј. Хлитчијева, видимо да је већина његових резултата, које је публикувао или саопштавао на међународним конгресима или и седницама одељења у Математичким институту САНУ, одмах укључена у његове уџбенике и постала је доступна студентима. То се посебно односи и на његове резултате из теорије еластичности.

Треба истаћи да је у уџбеник *Теорије осцилација* укључио већину својих ранијих оригиналних резултата истраживања из осцилација конзервативних система са дискретним материјалним тачкама и система везаних крутих тела, као и осцилација еластичних тела са различитим граничним

условима. Прикази резултата доведени су до методолошког савршенства и укључени су у градиво наставе и на редовним и на последипломским студијама. Ти резултати се истичу кроз додипломску и последипломску наставу, коју је држао у последњој деценији свог рада, на машинском одсеку Техничког факултета у Нишу.

Д. Рашковић је увек тражио математичку аналогију и феноменолошко пресликавање модела из разних области механике да би то показао студентима, као да је био под идејним утицајем теоријског дела Михајла Петровића – Аласа из феноменолошког пресликавања, дајући му одговарајуће примене у мехници и шире у инжењерству. То је веома значајно јер омогућава спознају филозофије рационалног размишљања и анализирања проблема, откривањем вишеслојности примене математичког модела на системе диспаратних природа и области.

Значајан је допринос Д. Рашковића формирању школе нелинеарне механике на Машинском факултету у Нишу, што је постало видљиво тек после две деценије од почетка рада. За период од десет година рада, на Машинском факултету у Нишу, професор Рашковић је покренуо научна истраживања из области нелинеарне механике. Он је покретач увођења последипломских студија на Машинском одсеку Техничког факултета у Нишу. Кроз те последипломске студије и оријентацију младих сарадника на истраживања и њихова усавршавања у иностранству на водећем Институту Математике АН УССР, под менторством истакнутог научника и академика Јурија Алексејевича Митрополског, настављача школе нелинеарне механике и асимптотских метода Крилова и Богољубова, Д. Рашковић је допринео усавршавању младих и створио кадровску основу за даља истраживања из области нелинеарне механике на Универзитету у Нишу. Професор Рашковић је својим сарадницима остварио и прве научне комуникације са научницима из Пољске и Немачке.

Учешће др Д. Рашковића у раду новооснованог Математичког института САНУ у Београду је вредно пажње, тим више што је за то време саопштио већи број научних резултата из области механике. Већ на деветој седници Већа Математичког института од 7. фебруара 1947. године, којој је председавао академик Антон Билимовић, др Данило Рашковић је у својству госта Института, саопштио рад под називом: *Пошеницијал еластичних тела у дијадском облику*. У периоду од априла 1947. године до јануара 1964. године одржао је 22 научна саопштења, а 8. маја 1963. године Т. Анђелић, Д. Рашковић и В. Саљников су изложили на седници Одељења Извештај са Конгреса немачког друштва за примењену математику и механику GAMM одржаног у Карлсруе Западна Немачка. После

низа предавања истичемо и саопштење од 11. маја 1965. под називом: *Гироскојски ѿрзај*. Према докуметацији ово је и његово последње саопштење у Математичком институту САНУ.

У 1962. години проф. др Данило Рашковић, као управник Одељења за механику Математичког института САНУ, је организовао истраживања у четири научно-истраживачке групе: Групу за проблеме стабилности кретања под руководством проф. др Вељка Вујичића, Групу за теорију граничног слоја под руководством др Виктора Саљникова, Групу за проблеме анизотропних инкомпатибилних материјала са коначним деформацијама којом је руководио др Растко Стојановић и Групу за оптималне проблеме механике коју је водио проф. др. Данило Рашковић.

Из документације Машинских факултета у Београду и Нишу, као и из базе података ZentralBlatt-а сазнајемо да је боравио више пута у иностранству ради учешћа у међународним научним скуповима или усавршавању: тако је у 1957. години био у Берлину на стручном усавршавању; са радом који је публикован у Proceedings of XX International Congress of Applied Mechanics; септембра 1956, у Бриселу је учествовао у раду назначеног конгреса; већи број пута је учествовао са саопштењима у раду међународних конгреса примењене математике и механике немачког друштва GAMM и то: 1957. у Хамбургу; 1958. у Сарбрикену; затим 1959, 1961. и 1962. као делегат Југословенског друштва за механику; 1963. у Карлсруе као делегат Математичког института САНУ; 1966. у Дармштату, где *даје научно саопштење из области теорије осцилација*; 1968. у Прагу у Чехословачкој са научним радом *Убрзање другог реда (ѿрзај) релативног кретања шела изражено матричном методом*.

Такође више пута учествује у раду Интернационалне конференције Нелинеарних осцилација ICNO и то: 1962. у Варшави, као делегат Савета за научни рад НР Србије; 1969. у Киеву; и 1972. на ICNO Cracow 72 са коауторским радом заједно са К. Стевановић.

НАСТАВНО-НАУЧНИ РАД И УНИВЕРЗИТЕТСКИ УЦБЕНИЦИ

Проф. Рашковић је предавао на Машинском факултету у Београду следеће предмете: Механика, Отпорност материјала и Теорија осцилација. Поред тога предавао је материју из ових области на Машинским факултетима у Нишу, Крагујевцу и Новом Саду и Мостару, Природно-математичком факултету у Београду, Филозофском факултету у Новом Саду, Електронском факултету у Нишу и на Вишој Војно-техничкој школи у Београду. Детаљни подаци о научно-наставном раду проф. Д. П. Рашковића могу се наћи у *Билтени*у Универзитета у Београду бр. 75 од 1957.

године, написаном поводом расписаног конкурса за редовног професора за Механику. Према сећању академика Милеве Првановић, проф. Рашковић је био међу првим хонорарним наставницима на групи за математику Филозофског факултета у Новом Саду и био је ангажован за предмет Примењена математика.

На Машинском одсеку Техничког факултета у Нишу, и касније на Машинском факултету у Нишу, држао је наставу и на постдипломским студијама и то из предмета: Аналитичка механика, Теорија нелинеарних осцилација и Механика континуума. Био је први шеф Катедре за механику и аутоматику Машинског факултета у Нишу. Био је изузетно надахнут професор, научник и практичар, који је био омиљен код студената, а уважаван од својих колега овог факултета, као и инжењера из праксе, јер је умео да повеже теорију и праксу у области техничких наука.

Слика 3. Неколико страница универзитетске публикације професора Данила Рашковића под називом *Основи тензорског рачуна*, коју је написао за студенте последипломских студија механике и која је стилом прилагођена инжењерима за лако разумевање и усвајање основа тензорског рачуна. Формуле је својеручно уписао, а текст откуцао сам на својој писаћој машини.

После избора у звање редовног професора проф. Рашковић је радио интензивно на објављивању универзитетских уџбеника из предмета, које је предавао, као и на допунама универзитетских публикација и уџбеника који су доживљавали поновљена издања. Био је изузетан интелектуалац, широке културе и образовања и познавалац разних области наука. Имао је

способност да кроз наставу механике подиже ниво знања студената технике из математике, а да истовремено направи везу са одговарајућим техничким системима. Његова предавања су била *математика кроз механику* и *механика за инжењерске системе*, *математичко приказивање конструкције*, како су неки његови талентовани студенти описивали његова предавања и уџбенике. Изражавао је изузетну способност да дочара физички модел инжењеријског система и повеже га са математичким моделом, који на логичан и функционалан начин у потпуности описује сва својства инжењерских феномена.

И његови уџбеници личе на његова предавања, јер тако су и писани.

Прва три издања, уџбеника *Механика I (Статика)* објављена су у издању Научне књиге у укупном тиражу од 18.000 примерака. Треће издање садржи додаток: Основи векторског рачунања – векторска алгебра. Може се слободно закључити да је тираж овог уџбеника достигао цифру од око 40.000 примерака.

Прва два издања уџбеника *Механика II (Кинематика)* изашла су у тиражу од 13.000 примерака. Градиво је поделио на Кинематику тачке и Кинематику крутог тела, чиме је, како пише: „обухватио све кинематичке проблеме, са нешто широм разрадом равног кретања, које ће послужити као основ за проучавање кинематике механизма“. У прилогу ова књига садржи векторску анализу, примене вектора у диференцијалној геометрији и теорију поља. У рукопис другог издања *Кинематике* унете су допуне које садрже: 1* Компоненте вектора убрзања у криволинијским координатним системима: поларно-цилиндричком и сферном систему координата, као и генерализаном систему координата, а такође и природне компоненте вектора убрзања, са одговарајућим примерима; 2* *Euler*-ове формуле обртања тела око непомичне осе; 3* Кулисни механизам; 4* Зглоб *Kardana Hook-a*. И у овој књизи остао је доследан *Lorentz*-овом обележавању векторских величина.

Прва два издања, из 1947–48. и 1956. године уџбеника *Механика III (Динамика)* су објављена у укупном тиражу од 10.000 примерака. Следећа издања су излазила из штампе редом у 1962, 1972, и 1973. године. Укупан тираж је око 19.000 примерака. Као додатке у овом, трећем делу налазимо: Основи теорије потенцијала, Моменти инерције и Механика сличности. Кроз целу серију од три уџбеника механике у додацима су изабрана поглавља математике, поред поменутих још и Основи варијационог рачуна. Четврто издање из 1972. уџбеника *Механика III (Динамика)* садржи и проблеме сателита и ракета, и нови члан који се односи на коваријантне и контраваријантне једначине кретања.

ПАРКИМЕНТОМ ВРАЌЕ МАШИНСКОГ ФАКУЛТЕТА У НИШУ

НШ.

Старешина Машинског одсека / проф. Dr. Korobov / свучио се је о-
бавести о дискусiji на већу одсека о перспективима асистената са групе за
предмета механика са усавршавања и развоја и способности асистената и сарадника Катедре
за механику Машинског одсека Техничког факултета у Нишу да се развију у научни-
ке у области механике и постану компетентни универзитетски наставници у области
механике.

1. Асистент Котич Стевановић је сада на специјализацији на Ма-
шинском институту АН УССР у Кијеву и има наду да студије трећег степена
саврши у августу 1978. год. а пита се наставити да ради докторску тезу на
исте области / или на другој области / или да врло интензивно, објективно
на и врлома и перспективније кандидат са математичког предмета Механика I
и II.

2. Савет Универзитета у Нишу одлучио је студије трећег степена
асистента МШУ објективно и области Теорије еластичности. Импозантно са
дати програм рада, и он припрема извештај да Математика, Међутим, ни до
дана не објективно није ова одлука административна изградња, па се сва-
кима сад на компетенцијом на својим кандидатима бира новог о раду саједно-
на са одговорима асистентима.

Асистент Стокић је врло поштен и скроман човек, одликује опрема
и врло муштрим на поштен и да сасвим другачије. Саветом за перспективне
на кандидата са математичког предмета Објективно материјала Теорија ела-
стичности.

3. Асистент Никола Соколовић је предлошен за избор на наставно
ку Механику на Одсеку Механике на раду / сада Грађевински факултет, Ко-
курне је у Нишу. Сви поштен са инама у реферата објављеном у Универзитет-
ског МШУ.

4. Асистент Душан Стокић хоће да ради докторску тезу на об-
ласти Термоеластичности на ФФ у Београду исто о на поштен студије трећег
степена. Он се до сада није бавио овом научном облашћу, али је држао већ
бунја на предмету Објективно материјала и Механика II / Теорија еластичности
и Теорија осцилација / Међутим проф. Dr. Stojanović дана на је да првобитно
дане својим једном књиге и поштен доктору, објективно би се дефинисала тема
а пита вероватно објективно и бранила на ФФ у Београду. На Катедри Механи-
ке ФФ у Београду одржава се наставу трећег степена и услови на којима се
врло строги а такође и испити. На другој катедри постоје такође одго-
ворено студије, тако да сви асистенти са математике, физике, механике
и других дисциплина студирају прво трећи степен а пита рад докторске те-
зе. Непосредно докторске тезе рада само он кандидат који са компети у
својој студији и испити већ муштрим дисертације, који оцењује студијом кандидат.

2.

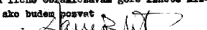
није. Веће ФФ није донело одлуку, а да ли ће надмати председан у овом
случају, или овим се хоће да одира трећи степен, то спада у надлежност
тога факултета.

Нједна Машински факултет у СФР није објективно студентима ме-
ханике који су одбранили тезе на области еластичности / или осцилације / и /
признао тиме наставничког квалификације за предмету Објективно материјала и
Теорија еластичности. Да ли се можда ова теза признати на наставничко сва
наје са Механику, то је надлежност Већа Машинског факултета у Нишу. По-
казало се да на оквиру тезе "Јелеве", наставник предаје једну област а
научно ради у другој, те није искоришћен са подизање катедра на обла-
сти коју предаје. Сада треба врлома о овој тези треба да реферира проф.
Dr. Pavlović пошто се он бави термидиким напрезањима.

Асистент Стокић је почео рад од функције предавача, па је преко
диференцијалне геометрије и једног рада са многа из механике сада хоће да
ти да ради на проблемима термоеластичности. Пошто је он врло напредан
формалитетског математичког раду неголи математичко-техничком, можда би
најбоље било омогућити за такав рад на Филозофском факултету у Нишу,
или пак у сарадњи са проф. Dr. Pavlović. Већа Машинског факултета
је поштен свој став о кандидатима који раде у једној области а кандидатима
ду са наставничког сврање у другој области. То је свој напредан став од ко-
га ник-д није одступао.

Асистент Стокић својим недоделима ставова врлома свага професора
тејиним да ствара фронтове на предметима механике, својим критикама
вова, одмогућеном, албима и акором несавременог врлома асистената
душности на саслушање своју препоруку.

5. За избор са асистенте предлошени су дипл. инжењери Душан
Котич и М. Дјурђановић. Први се бави привремено на предметима меха-
ника, пошто хоће да ради на проблемима математичког система / аутоматика /
па се, према договору са наставником аутоматике, првобитно са буде
важљиво конкурсу. Према тезе он није перспективан са механику. Инж. М.
Дјурђановић има врло ниска професионалну оцену на студијима и не даје наду
да се разврати у научном радника на области механике. Можда је боље
било да је он наставио рад на области термидиким напрезања, пошто је
дипломски рад радио код проф. Dr. Pavlovića. Кабинет за механику да се
помоћи у njegovom напрезању у области у којој буде хоће да ради.

Напомена. — Уколико је потребно да лично објективно горе изнете ми-
шљење присуствовају саједно Већа ако буде позван
Прилог:

НШ, 7.10.1978 год.

/Dr. Danilo Rasković, dipl. inž. i ing., dipl.
math. redoviti profesor

Слика 4. Писмо професора Данила Рашковића, упућено старешини Машинског одсека професору др Јурију Коробову, на његов захтев, у коме даје своје мишљење о перспективности усавршавања и развоја и способности асистената и сарадника Катедре за механику Машинског одсека Техничког факултета у Нишу да се развију у научнике у области механике и постану компетентни универзитетски наставници у области механике. Протекли период од четрдесетак година после датог мишљења о асистентима, на основу резултата у науци и настави које су оставили у наслеђе показује се да је концепција и критеријуми које је применио да оцени перспективност у науци својих асистената и сарадника исправним.

Следећи универзитетски уџбеник *Општорности материјала* доживео је десет издања од 1954. до 1984. у укупном тиражу око 25.000 примерака.

Таблице из *Општорности материјала* штампају се, 1961. године, као стални уџбеник за студенте Машинског факултета у Београду. Првих 13 издања ове књиге обухвата укупно 40.000 примерака.

Рукопис прерађеног првог издања уџбеника *Теорија осцилација* отпочео је цитатом из познатог дела: *Treatise on Natural Philosophy* још познатијих научника Lord Kelvin-a и Peter Gutrie Tatt-a: *Neither seeking nor avoiding mathematical exercitations we enter into problems with a view to possible usefulness for physical sciences*. Наглашавајући, те 1953. године, да се у модерној техници све више истражују еластодинамички проблеми, при-

премајући рукопис, професор је био убеђен да ће објављени уџбеник, као прва књига на нашем језику са овим садржајима, брзо добити шири стручни значај и заинтересовати не само студенте којима је намењен, него и студенте других техничких факултета, као и инжењере. И заиста, овај уџбеник је добио веома широку примену и стручну афирмацију. Можемо сасвим одговорно да оценимо, да је садржај овог уџбеника и данас, после скоро пола века, савремен, и у употреби, што важи и за тамо употребљени математички апарат.

Књига *Основи матричног рачунања* објављена је у издавачкој кући Научна књига, Београд, 1971. и написана уз мото: *Mathematik ist die Kunst Rechnungen zu vermeiden*. Д. Рашковић у преговору овог уџбеника пише: *Матрично рачунање све више њродире у разне техничке дисциплине: теорију осцилација, теорију механизма, статистику конструкција, електротехнику, аутоматику и регулације. Због тога се на многим техничким факултетима и високим техничким школама уводе основи овог рачунања, које знатно убршава проблематику и многу олакшава припрему за коришћење рачунских машина*. С обзиром на основне курсеве Више математике за студенте Машинских факултета, а духу његових уџбеника укључио је два додатка: Основи тензорског рачуна и Основи теорије функције комплексне променљиве у сажетом облику довољном за рад са овим математичким апаратом и научним проблемима из теорије еластичности и механике непрекидних средина, што је сматрао да је корисно машинским инжењерима.

Уџбеник *Основи теорије механизма*, објавио је Завод за издавање уџбеника СРС, Београд, 1965. у тиражу од 2.000 примерака. Овај уџбеник садржи предавања која је држао студентима осмог семестра групе за механику Природно-математичког факултета у Београду, али је по садржају служио и студентима машинских факултета, који су слушали ову област. По нашим сазнањима то је један од првих уџбеника са оваквим садржајем на нашем језику.

Мото књиге *Аналистичка механика*, објављене 1974. године, професор Рашковић је позајмио од Ј. Л. Lagrange-а из његове познате монографије *Mecanique Analytique 1788*. ...*Онај који воли Анализу закључиће са задовољством да је она њен део и биће ми захвалан, што сам на тај начин проширио њен домен...* Садржај ове књиге је произашао из курса последипломских студија који је професор Рашковић држао на Машинском факултету у Крагујевцу, а проширио га је тако да су обухваћена и градива садржана у одговарајућим курсевима на последипломским студи-

јама Техничке механике на Машинском одсеку Техничког факултета у Нишу, Крагујевцу, Сарајеву и Мостару, које је на тим студијама држао.

Проф. Рашковић је написао и серију *Збирки задатака из Механике* које су компатибилне са одговарајућим уџбеницима.

Уџбеници професора Данила П. РАШКОВИЋА резултат су програмског постављања курсева додипломске и постдипломске наставе на Машинским факултетима у Србији и Југославији, као и на Природно-математичким факултетима у Београду и Новом Саду.

О утицају универзитеских уџбеника и стручне литературе професора Рашковића најсликовитије говоре следеће реченице једног истакнутог машинског инжењера, који је дипломирао на Машинском факултету у Београду, а запослио се у Никшићкој железари: „Мене колеге сматрају способним инжењером, јер сам решио проблем уношења материјала у топионицу жељеза конструисањем једне прости решеткасте направе; за то ми је било потребно само моје знање које сам научио из књиге *Сталтика* и са почетних страница уџбеника *Опшорности материјала* од аутора и мог професора Данила Рашковића“.

Слика 5. Професор Данило Рашковић (стоји) са колегама из комисије за одбрану докторске дисертације докторанта Вељка А. Вујичића на Природно-математичком факултету у Београду. На слици (с лева на десно) су професори и академици: Татомир П. Анђелић, Антоан Билимовић и Константин Вороњец)

УЧЕНИЦИ И КОЛЕГЕ О ПРОФЕСОРУ РАШКОВИЋУ

Референти, уважени професори др Константин Вороњец, др Мирослав Ненадовић и инж. Никола Обрадовић, касније и академици САНУ, у реферату из 1957. године пишу: „...Написао је многе популарно-техничке чланке, неколико приручника из *Механике*, *Математике*, *Опшорносџи маџеријала* за средње техничаре и одличне уџбенике из *Механике*, *Опшорносџи маџеријала* и *Теорије осџилаџија* за студенте техничких факултета и инжењере. Неки уџбеници доживели су неколико издања“. Затим следи исцрпан списак научних радова са одговарајућим кратким приказом резултата. На крају резимирају: „...Сматрамо излишним да набрајамо популарно-научне чланке, које је кандидат објавио у разним часописима. И овако смо навели 31 рад и 22 књиге. Несумњиво да ови подаци живо сведоче о плодности кандидата као научног радника, стручњака и наставника. У свакој области којом се бавио, постигао је завидан успех. У ствари – ако се пажљиво прочита овај реферат – запазиће се да се кандидат бави научним радом тек десет година. Заиста је тешко наћи у аналима наше школе, па и у аналима иностраних високих техничких школа, да је неко за тако кратко време произвео толики број дела, оригиналних, сваки, у својој врсти. Сигурно је да ту чињеницу треба приписати урођеној склоности кандидата за научним радом, која га гони да као активни официр настави школовање, да самоиницијативно заврши гимназију и матуру, да дипломира на два факултета, да постигне степен доктора наука и преданим радом стекне реноме научника и ван граница наше земље... Др. инг. Рашковић је одличан наставник и педагог. Већ у првим годинама своје универзитетске службе написао је уџбенике из свих предмета, које је предавао и тиме се одужио универзитету и својим слушаоцима...“.

Д. Рашковић је био врло комуникативан човек и оставио је снажан утицај на развој науке и високошколске наставе на Универзитету у Нишу. Његово присуство било је запажено и у граду. Остварио је бројне контакте у свим слојевима „нишке чаршије“ и био радо виђен гост у свим срединама.

Професор Машинског факултета др Душан Симић и један од ректора Универзитета у Крагујевцу у својој књизи *Професор*, о професору Рашковићу, између осталог, пише:

„Каткад, у шали, говорио је да би могао да држи све предмете на факултету изузев социологије и предвојничке обуке. То није било далеко од истине, јер се највећи број предмета који се изучава на машинским факултетима своди на одређене делове физике... уз солидно познавање

математике... Од студената је тражио знање. У оцењивању је био праведан ... Рашковић је духовит, исприча по неку кратку анегдоту, најчешће из сопственог искуства или студентског живота.

...Показивао је изузетно стрпљење у испитивању студената. Из њих је извлачио максимално знање, постављајући питање за питањем... Али већини студената је постављао питање: Да ли желите да одговорите за већу оцену?“

Опуштеност и ведрина духа, које су красиле човека, који је израстао у личност научног и педагошког интегритета, скоро универзитетску институцију за себе, иако је прошао и путевима успеха, али и голготе и казамата. Пратили су га отпори доказивања и прихватања талента, који се издваја из средине у којој ради, и несхватања и не прихватања друштвене корисности његовог стваралачки раскошног талента, и такоређи непресушне жеђи за новим знањима. Из професора Рашковића је зрачило много стваралачке енергије, којом га је природа обдарила, и то му је доносило поред личног задовољства бављења научно-педагошким радом, снагом неисцрпне креативности и успеха и неколико фаталних непријатности и ничим незаслужених нетрпељивости. Усмерено је много нечасних стрела на личност и дела проф. Рашковића у намери да се тај дух, успори, упросечи. Као човек и велики интелектуалац стојички и достојанствено је то поднео на својим плећима и сачувао снагу личности и морални интегритет. Био је и остао, како би наш народ са поштовањем рекао господин префињених манира, ведрога духа и пријатељског наступа.

Аутори су мишљења да је то заиста човек који се ретко рађа на овим просторима. Он је био природно обдарен, раду научен и самоконтроли подвргнут, једном речју човек високих моралних и етичких начела, чојствен и честит, весео и nonchalant кад се забавља, занимљив наратор, али у професионалном раду до бескрајности дисциплинован и посвећен струци и науци. Веома благ и толерантан према студентима, унапред утврђених нивоа знања и познатих критеријума када оцењује студенте, али са високим захтевима према сарадницима да га прате у идејама и замислима, ширином и нивоом знања, брзином деловања и рада.

Данило Рашковић је био члан Друштва инжењера и техничара, Друштва математичара и физичара НРС, *Société mathématique de France*, *Gesellschaft für Angewandte Mathematik und Mechanik (GAMM)* Немачка, сарадник Математичког института САНУ и Машинског института САНУ, рецензент часописа *Applied Mechanics Reviews USA*, *Mathematical Reviews USA*, *Zentralblatt für Mathematik und Grenzgebiete Berlin* и Реферативног журнала *механика Москва*.

Бич неправде погодио је професора Рашковића у периоду 1974–75. године. У возу на релацији Београд Мостар, ухапшен је на препад, и тамо био у затвору више од године дана. Чињеница је да после изласка из тог затвора у себи носио мирноћу, човека који је прошао кроз патњу две осуде, и који је неким својим блиским сарадницима после тога, радећи на свом последњем рукопису *Теорија еластичности*, кратко, мирним гласом рекао: „Држао сам наставу механике и курсеве технике за образовање затвореника. Слободно сам излазио у град, једино сам носио затворско одело. Схватили су да су се прешли“. Толика мирноћа је била за дивљење. Није га изједала мржња и жеља за осветом, због неправде која му је учињена. Тај чин личног достојанства је за дивљење и учење, како остати усправан и човечан, не из пркоса већ из дубоког веровања у праведност и хуманост упркос неправдама.

Иако је протекло две и по деценије од одласка проф. Данила Рашковића, он је присутан међу студентима и нових генерација техничких наука, као и међу инжењерима својим добрим, универзитетским уџбеницима, који речито говоре о његовим заслугама за развој научног подмладка и кадрова техничких наука и струке у области машинства, и формирање многих генерација Универзитетских професора. Многим генерацијама студената, који су од професора РАШКОВИЋА учили, разумели и заволели механику, као базну науку машинске технике, како кроз предавања, тако и кроз више од 140.000 примерака разних уџбеника и збирки задатака, остао је у сећањима свакако као један од најмаркатнијих универзитетских професора.

Рад на Машинском одсеку Техничког факултета у Нишу, за професора Рашковића је био веома *благодјелан*, јер је овде стекао сараднике са којима *се слађао*, који су га поштовали и волели, што му је омогућило да настави целу следећу деценију, свој научно-педагошки рад са студентима, додуше уз исцрпљујућа више часовна путовања сваке недеље на релацији од Београда до Ниша. Недавно, у 2000. години, тридесетак година после, на семинару Одељења за механику Математичког Института САНУ посвећеном 50. години студијске групе за Механику на Математичком факултету први пут смо јавно чули, од једног професора механике Машинског факултета у Београду оцену *да је професор Рашковић уградио значајне елементе у наставу и науку из области механике на том факултету, и да то не треба да буде занемарено, јер је значајно допринело не само очувању досиђњих квалитетива наставе механике, већ и њеног развоја у каснијем периоду.*

**УЧЕШЋЕ ДР ДАНИЛА РАШКОВИЋА
У РАДУ МАТЕМАТИЧКОГ ИНСТИТУТА
САНУ У БЕОГРАДУ**

На првом скупу, у 1946. години, целокупне Српске академије наука од 26. априла 1946. године одобрен је Правилник Математичког института САНУ. Са седницом од 15. маја 1946. године Математички институт САНУ је почео да ради као званична институција САН-а. Академик Антон Билимовић је био први управник, а дописник Радивој Кашанин секретар института.

Први Савет института су сачињавали академици: мр Милутин Миланковић, др Богдан Гавриловић, др Антон Билимовић, др Војислав Мишковић, др Никола Салтиков и дописници: Јован Карамата и др Радивој Кашанин. Првих седам сталних сарадника Савет је изабрао 8. јуна 1946. године, а то су били: др Иван Арновљевић, Јаков Хлитчијев, др Тадија Пејовић, Милан Вречко, др Милош Радојичић, др Татомир Анђелић и др Војислав Авакумовић.

Скупови Већа Математичког института били су посвећени научним саопштењима и дискусијама о научним проблемима, као и делатности Института. Прво саопштење у новооснованом Математичком институту САНУ одржао је академик Антон Билимовић, на другој седници Већа одржаној 5. јула 1946. године, те се с правом може тврдити да је рад института почео са радовима и саопштењима из области *механике*. Већ на деветој седници Већа Математичког института од 7. фебруара 1947. године, којој је председавао академик Антон Билимовић, др Данило Рашковић је у својству госта Института, саопштио рад под називом: *Потенцијал еластичних тела у дијагском облику* (1). То је било 14-то саопштење од оснивања и почетка рада Института.

Одељење за механику Математичког института САНУ основано је 1961. године.

На седници Научног већа Математичког института САНУ од 1961. године одлучено је да се оснује Одељење за механику као посебна научна јединица Математичког института. За првог управника Одељења именован је професор Природно-математичког факултета др Татомир Анђелић. Одељење је почело са радом септембра 1961. године. У публикацији Саопштења научних резултата у Математичком институту САНУ, 1961–1996, Механика, налазимо следеће: „Већ у 1962. години за управника Одељења именован је редовни професор Машинског факултета у Београду др

Данило Рашковић, коју дужност обавља до 1963. године, да би поново руковођење Одељењем предузео професор Анђелић“.

У 1962. години проф. др Данило Рашковић као управник Одељења за механику Математичког института САНУ, је организовао истраживања у четири научно-истраживачке групе: Групу за проблеме стабилности кретања чији је руководилац био проф. др Вељко Вујичић, Групу за теорију гарничног слоја којом је руководио др Виктор Саљников, Групу за проблеме анизотропних инкомпатибилних материјала са коначним деформацијама којом је руководио др Растко Стојановић и Групу за оптималне проблеме механике коју је водио проф. др. Данило Рашковић.

Од 12. седнице, 2. априла 1947. године па до 306. седнице одржане 27. марта 1957. године, др Данило П. Рашковић редовно учествује у седницама Већа Математичког института САН, што се види из списка присутних на седницама на којима су се саопштавали оригинални научни радови сарадника и гостујућих истраживача.

На седамнаестој седници Већа, од 18. септембра 1947. године, одржао је саопштење под називом: *Основне једначине теорије еластичности у дијагском облику* (2), као 27. по реду саопштење у Институту.

Саопштење под називом: *Један сингуларни функције савијања* (3), одржао је 23. фебруара 1949. године, као 94. саопштење у Институту. Методом интеграције диференцијалних једначина помоћу редова показао је како се могу испитати сингуларитети функције савијања.

У записнику налазимо да је др Данило Рашковић, ванредни професор Велике техничке школе, 21. октобра 1953. године, као 273. саопштење, изложио своје оригиналне научне резултате под називом: *Неке карактеристике фреквентне једначине малих осцилација холономног конзервативног система са статичким везама* (4). Истражујући проблем малих осцилација система са статичким везама у матричном облику, аутор је за специјални случај једнаких инерционих коефицијената, користећи Виетеове услове између коефицијената и корена фреквентних једначина, извео низ нових тригонометријских образаца. Поред методе коначних разлика показао је како се корени могу одредити методом верижних разломака, као и да коефицијенти фреквентног полинома образују дијагоналне редове сталних разлика.

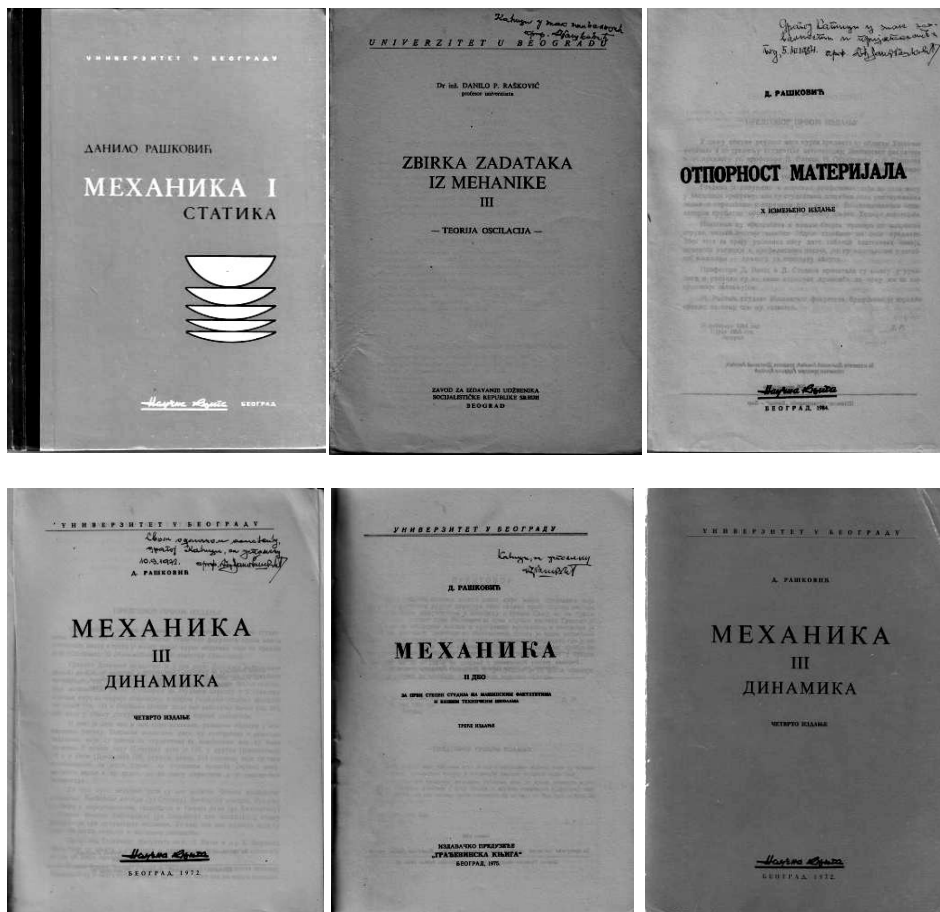
Следеће оригинална саопштења су била под називима: *Један графички начин одређивања положаја тежиста делова хомогене сфере и обртног елипсоида* (5–247–1953.); *Један графички начин одређивања сојствених вредности фреквентне једначине хомогених машина* (6–298–1954.); *Мале осцилације конзервативног система са двојним статичким везама*

(7–319–1954.); Један векторски начин за одређивање сферних координата вектора брзине и убрзања (8–320–1954.); Трансверзалне осцилације лаких континуалних носача са концентрисаним масама (9–373–1955); Стабилне особине Пиджагорине теореме (10–1955.); Трансверзалне осцилације зреде са еластичним укљештењем (11–395–1956.); Дойунски ставови уз Пайос-Гулден-ове теореме (12–1956.); Неке карактеристике фреквендне једначине хомогеног осцилаторног система са динамичким везама (13–409–1956.).

На 305. седници Већа МИ, од 20. марта 1957. године, као 427. саопштење по реду било је четрнаесто саопштење др Д. Рашковића под називом: *Осцилације система физичких кљина* (14). На истој седници, саопштио је и рад: *О карактеристикама фреквендне једначине једног осцилаторног система са мешовитим везама* (15).

На 431. седници већа МИ, од 26. октобра 1960. године, као 578. саопштење, било је Рашковићево шеснаесто саопштење у овом институту, под називом: *Неке особине једне класе полинома произведених помоћу специјалних Јассоби-јевих матрица* (16). Полазећи од једног хомогеног торзијског система са двојним статичким везама и пригушницама, чији је отпор сразмеран првом степену брзине поставља се диференцијална једначина осциловања система у матричном облику. Претпостављајући решење у експоненцијалном облику, извео је карактеристичну једначину овог осцилаторног проблема. Она је изражена помоћу једначине и специјалне Јассоби-јеве матрице. Показао је да за све полиноме важе рекурзивни обрасци, те није ни потребно развијати детерминанту. Сем тога коефицијенти полинома образују дијагоналне низове бројева одређених, i -тих разлика.

На истој седници, као 579. саопштење МИ, у коауторству са Б. Јовановићем саопштен је рад под називом: *О једној класи Лагеур-ових полинома* (17). Проучаван је осцилаторни систем који се састоји од више математичких клатна са пригушницама (кочницама). Помоћу Лагеур-ових диференцијалних једначина друге врсте састављен је систем диференцијалних једначина другог реда у матричном облику и одговарајућа карактеристична једначина овог амортизованог осциловања механичког система. Открио је и неке особене карактеристике ових полинома, њихове рекурзивне обрасце и урадио таблице њихових коефицијената.

Слика 6. Неколико наслова универзитетских уџбеника професора Данила Рашковића

Саопштења проф др. Д. Рашковића на седницама новооснованг Одељења за механику су и следећа: (1962.) *О симпозијуму за нелинеарне осцилације у Варшави ICNO 17–25. септембра 1962.* (1963.) *Мале осцилације лаких континуалних носача на којима су насађене концентрисане масе везане ојружама* (1963.) *О једном нелинеарном механичком систему* (1963.) *О убрзању грудог реда* (1963.) Реферат о теоријском делу у књизи: *Optimization technique Edited by G. Leitmann.*

Такође је 27. децембра 1963. изложио рад под називом: *Прилоз примене једне динамичке аналогије на проблеме стабилности аксијално прити-*

снубио̄ носача на еласџичним ослонцима. На истој седници приказао је садржај двеју књига: *Sability by Liapunov's Direct Method with Applications*, *J. La Salle and S. Lefschetz* и *Курс теорији механџзмов и машин* од Бич А. Хиновева.

8. маја 1963. године Т. Анђелић, Д. Рашковић и В. Саљников су изложили на седници Одељења Извештај са Конгреса немачког друштва за примењену математику и механику GAMM одржаног од 16. до 21. априла 1963. године у Карлсруе Западна Немачка.

У групи за теорију осцилација изложио је 21. јануара 1964. саопштио је рад: *Неке даље теџничке ѓримене групо̄ убрзања*. Приказао је неке нове резултате у техничкој примени другог убрзања (трзаја) – прелазна кривина возила, трзаји ротополова зглавкастог четвороугла, утицај на мирноћу хода возила и сл. После низа предавања истичемо и саопштење од 11. маја 1965. под називом: Гироскопски трзај.

Према документацији ово је и његово последње саопштење у Математичком институту САНУ.

ДОПРИНОС ДАНИЛА РАШКОВИЋА ФОРМИРАЊУ ШКОЛЕ НЕЛИНЕАРНЕ МЕХАНИКЕ НА МАШИНСКОМ ФАКУЛТЕТУ У НИШУ

За период од десет година рада на Машинском факултету у Нишу професор Данило Рашковић је покренуо научна истраживања из области нелинеарне механике. О томе сведоче и први публиковани радови сарадника групе за механику и прва саопштења на научним скуповима у иностранству, а посебно на конгресима механике немачког друштва GAMM и Интернационалне конференције за нелинеарне осцилације ICNO у организацији научника из СССР и земаља источног блока.

Професор Рашковић је покретач увођења последипломских студија на Машинском одсеку Техничког факултета у Нишу и аутор првих наставних планова и програма предмета смера Техничка механика за области Нелинеарне механике и Пластомеханике. Те последипломске студије су реализоване по менторском систему и ангажовани су водећи професори из области механике са Природно-математичког и техничких факултета Универзитета у Београду: академик Татомир Анђелић, професори Драгослав Митриновић, Бранко Раковић, Владимир Богуновић, Вељко Вујичић, Растко Стојановић, Мирко Јосифовић, Добривоје Михајловић и други. То

су биле и прве последипломске студије на факултетима у Нишу истовремено са последипломским студијама на Електронском одсеку.

Кроз последипломске студије и оријентацију младих сарадника на истраживања и њихова усавршавања у иностранству на водећем Институту Математике АН УССР, чији је руководилац био познати академик Јуриј Алексејевич Митрополскиј, у целом свету науке првак из области нелинеарне механике, настављач школе асимптотских метода Крилова и Богољубова. Тако је један његов, у то време, млади сарадник, по његовој препоруци провео на специјализацији из области нелинеарне механике и математичке физике у екипи под руководством академика Ј. А. Митрополског, где је успешно верификовала рад положивши кандидатски минимум из нелинеарне механике, математичке физике и диференцијалних једначина. Тиме је Д. Рашковић допринео подстицању научног усвршавања младих и створио кадровску основа за даљи развој истраживања из области нелинеарне механике на Универзитету у Нишу. Из те сарадње са школом механике Крилов-Богољубов-Митрополскиј је произашло то да се је већи број истраживача са Машинског факултета у Нишу упознао са асимптотским методом и резултатима те школе, тако да су у наредним истраживањима применом те методе дошли до значајних резултата који су верификовани кроз већи број магистарских и докторских теза, тако да се с правом може рећи да данас на Машинском факултету у Нишу постоји аутентична школа нелинеарне механике, чији је зачетник и инспиратор професор Данило Рашковић. Професор Рашковић је својим сарадницима остварио и прве научне комуникације са научницима из Пољске.

Темељи које је професор Рашковић поставио, и у настави редовних и последипломских студија, осмисливши на прави и студиозан начин наставне планове и програме и усмеривши своје сараднике на научна истраживања и комуникације са научницима из целог света послужили су да се данас на Универзитету у Нишу, поред научних истраживања, публикује и добар међународни часопис *Facta Universitatis Mechanics, Automatic Control and Robotics*, као и да се организију већ традиционални међународни симпозијуми *Nonlinear Mechanics*, као и да се одржава периодични научни семинар Теоријске и примењене механике.

Некада је потребно неколико деценија да протекне, па чак и да човек заврши своју професионалну активност и оконча свој животни пут, па да се тек тада сагледају резултати његовог труда и уложених идеја и подстицаја у развој његових сарадника, који најчешће док је човек физички присутан нису могли да реално вреднују свеукупне доприносе дотичног.

Стварни живот свакодневно потврђује правило, да се недостатак некога/нечега у правом светлу види и осећа тек након нестанка некога/нечега.

Професор Рашковић је значајно допринео и формирању групе за кинематику машина и механизма, која се трансформисала у Катедру за прецизно машинство на Машинском факултету у Нишу. У време одржавања конгреса GAMM 1967. године у Аачену проф. др Данило Рашковић се сусрео са Dr. Ing. Walter Meyer zur Capellen-ом професором Fakultät für Maschinenwesen der Rheinisch-Westfälischen Technischen Hochschule Aachen. Тада се разговарало о правцима развоја научних истраживања у области Механике и у области Теорије машина и механизма, као и о универзитетској настави из ове области. Том приликом договорен је садржај истраживања, за једног сарадника Машинског одсека Техничког факултета у Нишу током његовог докторандског рада на усавршавању на тој високој школи у Аачену. Теза под називом „Lagerschwingungen bei sphärischen Getrieben“ је урађена и одбрањена, на том факултету, 1970, а потом нострификована на Машинском одсеку Техничког факултета у Нишу. Председник комисије за нострификацију дипломе био је проф. др Данило Рашковић.

Слика 7. Професор Данило Рашковић са својим асистентима мр Катицом Стевановић и Милетом Максић и групом студената треће године Машинског факултета у Нишу, одељења на Радничком универзитету у Параћину (фотографија снимљена 1973. године)

ДОПРИНОС РАЗВОЈУ ИНЖЕЊЕРСКЕ ПРАКСЕ

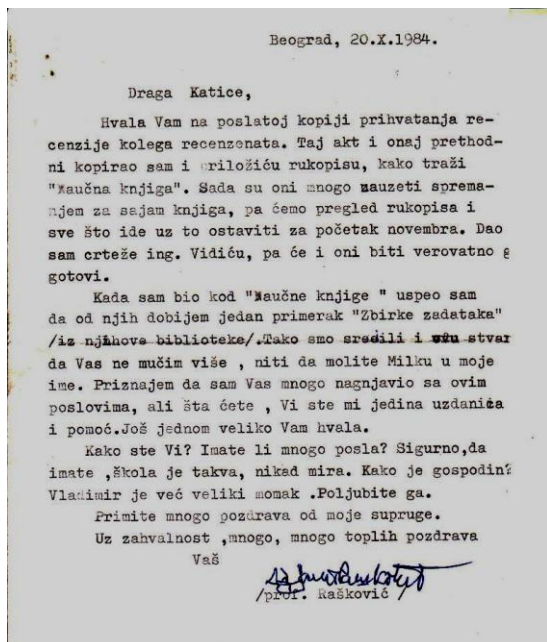
Књига *Општа механика* у издању Техничке књиге штампана је 1950. године, у тиражу од 7.000 примерака, и у списку литературе садржи 79 библиографских једница од чега је 27 домаћих аутора, али само неколико из области механике и то аутора Милутина Миланковића (1935), И. Арновљевића (1947), А. Билимовића (1948), као и три своја универзитетска уџбеника из механике публикована у периоду од 1947. до 1949. године.

Остале референце домаћих аутора су: Н. Обрадовића *Основи науке о стругању* (1937), В. Јанковића *Основни закони електрицијетета* (1948), В. Фармаковског *Локомотиве* (1936, 1941), Д. Витас *Машински елементи* (1948), С. Каречки *Пелтонова турбина* (1938), Б. Михајловића *Радиотехника* (1946), И. Соколова *Течај Физике* (1947), М. Вујића *Реактивни мотори* (1948), Ј. Верчона *Подмазивање* (1948), М. Јоксимовића *Бране* (1948), Б. Кнежевића *Увођење у хидраулику* (1935), М. Поповића *Експериментална физика*, А. Стевовића *Парне машине* (1933), Ј. Меркса *Механика за рударе* (1949), Пио-Уљског Г. *Парне турбине* (1934). Ову разноликост литературе из области техничких наука домаћих аутора прати и разноликост литературе и од страних аутора.

Мотиви да напише ову књигу су у осећању потребе за једном популарном елементарном општом техничком Механиком, која би била приступачна нижим и средње стручним кадровима, јер данашњи развој технике захтева поред добре стручне спреме и општу спрему. По мишљењу Д. Рашковића: „Дисциплине из области механике чине основне подлоге за стицање целокупног техничког знања, али имају велику улогу и у општем образовању сваког појединца“. Садржај књиге је изузетно комплексан, јер обухвата: основне појмове из математике и физике, статистику, кинематику, динамику хидромеханику и аеродинамику. Књига је написана „у техничком духу и стручно“ и са „приступачним математичким апаратом“, али је могу читати и најмлађи кадрови улазећи само у принципе, али не и у математичку обраду образаца. Такође су прорађени извесни примери у циљу бољег повезивања теоријског излагања са праксом тако да ће читалац после читања ове књиге моћи много лакше схватити поједине конструкције механизма. Пишући ову књигу имао је у виду да је то тешко и деликатно, јер са једне стране треба избећи забавни карактер популарног техничког текста, а са друге високу стручност у излагању која припада уџбеницима. И он је заиста у томе успео. Нашао је ту средину, књига је обрађена стручно технички, а веома је занимљива и приступачна и привлачна за читање, иако је намењена усавршавању тех-

ничких кадрова. Истичемо и њен илустративни садржај, али и комплексност и свеобухватност теоријских и примењених елемената механике. Заиста је по свом садржају јединствена из ове области.

О утицају универзитетских уџбеника и стручне литературе професора Рашковића најсликовитије говори сећање професора В. Вујичића, а на основу приче колеге који је радио у Никшићкој железари а раније био студент професора Данила Рашковића. На основу тога је закључио: „Ако је од почетка градива две Рашковићеве књиге једном, просечном дипломираном студенту Машинског факултета било довољно да на ефикасан начин реши проблем у великом металуршком погону, какав ли су тек допринос развоју своје земље остварили бројни талентовани инжењери двадесетак генерација захваљујући знању стеченом од професора Данила Рашковића. Од тога није могао да одвоји и висок професионални морал тог младог инжењера који му не дозвољава да прихвати директорски положај велике фабрике и дилему на питање: Да ли је такаву професионалну етику млади инжењер стекао у породичном кругу или на предавањима проф. Рашковића, на којима су јасно изложене теоријске основе и инжењерске методе из дисциплина Статика и Отпорност материјала, које је марљив студент не само разумео већ био у стању и да објасни свом професору на строгим испитима, а затим и примени у техничкој пракси железаре“.

Слика 8. Писмо професора Данила Рашковића некадашњем асистенту, др Катици (Стевановић) Хедрих, написано 20. октобра 1984, деценију после, а поводом припреме публиковања свог последњег универзитетског уџбеника *Теорија еластичности*, који је оштампан после његове изненадне смрти 29. јануара 1985.

ЕПИЛОГ

Службенички лист: 128450, налепљена фотографија стаситог младића црне косе са бркчићима. Очи оштра, интелигентна погледа. Озбиљност погледа, војничка суздржаност. Када се кроз лупу боље погледа слика и проанализира човек са радошћу примети да испод маске избија скривени осмех и снажан дух.

Они који су проф. Рашковића, упознали тек после његове 55. године са овим ликом не могу наћи скоро ништа заједничко у физичким лику. Једино оштрину интелигентна погледа и тај, са те фотографије скривен осмех и веселост духа, која је у каснијим годинама, нескривено красила човека, неуобичајено високог, са таласастом проседом косом, понекад и разбарушеном косом.

Опуштеност и ведрина духа, која су красиле човека, који је израстао у научног и педагошког горостаса, скоро националну институцију за себе, иако је прошао и путевима успеха, али и голготе и казамата, као и патњи, која прати тешкоће доказивања и прихватања талента, који се издваја из средине у којој ради, и несхватања и неприхватања друштвене корисности његовог стваралачки раскошног талента, и такорећи непресушне жеђи за новим знањима. Из професора Рашковића је зрачило много стваралачке енергије, којом га је природа нештедимице обдарила, и то му је доносило поред личног задовољства бављења научно-педагошким радом, признатог не само у нашим научним круговима, већ и у светским оквирима. Усмерено је на њега и много нечасних стрела у намери да се тај дух, успори, упросечи. А он је раскошни дух и енергију употребио на писање својих уџбеника, у држање прекрасних предавања, али и на савладавање многих животних искушења и неправди које су му учинјене, и које је као човек и велики интелектуалац стојички и достојанствено поднео на својим плећима и као човек сачувао снагу личности и морални интегритет. Био је и остао, како би наш народ са поштовањем рекао господин префињених манира, ведрог духа и пријатељског наступа.

То је заиста човек који се ретко рађа на овим просторима, природно обдарен, раду научен и самоконтроли подвргнут, једном речју човек високих моралних и етичких начела, чојствен и честит, весео и оншалантан кад се забавља, занимљив наратор, али у професионалном раду до бескрајности дисциплинован и посвећен струци и науци, како док ради са студентима, тако и док пише за њих дивне уџбенике. Веома благ и толерантан према студентима, унапред утврђених нивоа знања и познатих критеријума када оцењује, али са високим захтевима према сарадницима

да га прате у идејама и замислима, ширином и нивоом знања, брзином деловања и рада.

Ако си радан, дисциплинован и уз то и талентован сарадник уживаш професорову благонаклоност, отворивши та врата својих паралелних светова мисли и идеја. Тада професор има времена за свако твоје питање, за сваки разговор, за сваку колегијалну пажњу, има времена за анализу сваке твоје замисли и идеје.

Успео је да се издигне на тако високи интелектуални ниво, где је био толико супериоран, да свако ко није био спреман да своје знање обогати, кроз креативно дружење са њим, био је „присељен“ да своју инфериорност брани тиме што ће проф. Рашковића „промовисати“ у надменог човека, а то још и поистоветити и са ароганцијим. Ништа ново, тако се и данас решавају текући интелектуални сукоби у земљи Србији. И што је најважније успео је да сачува довољно енергије и воље за даљи рад на својим рукописима и после казамата, и чак и после оне мостарске. Његова стваралачка природа и вера у цивилизацијске вредности били су истински извор његове снаге и надахнућа до последих тренутака живота. У томе је и суштина снаге његове личности. *Теорија еласичности*, последња књига која је изашла из штампе непосредно после његове смрти, је речита чињеница о томе. Професор Рашковић остаје, присутан својим духом, својим многобројним уџбеницима, и у живим сећањима, па и анегдотама из периода студија, међу некадашњим својим студентима.

Генерацијама које су училе од њега оставио је мноштво књига. Неке је писао за своје последипломце.

Данило Рашковић је био члан Друштва инжењера и техничара, Друштва математичара и физичара НРС, *Société mathématique de France*, *Gesellschaft für Angevandte Mathematik und Mechanik (GAMM)* Немачка, сарадник Математичког института САН и Машинског института САН, рецензент часописа *Applied Mechanics Reviews USA*, *Mathematical Reviews USA*, *Zentralblatt für Mathematik und Grenzgebiete Berlin* и Реферативног Журнала Механика Москва.

Аутор овог чланка, је истражујући податке и чињенице, проучавајући разне реферате и карактеристике, а познавајући и живот и рад, из периода када је сарађивао са њим, као и универзитетска дела професора Рашковића из периода после одласка са Машинског факултета у Београду, као и предавања којима су генерације студената после тога уживале и слушале са радошћу, сматра да је у име истине – најјаче снаге цивилизацијског напредка и прогреса, треба што пре дати оцену друштвено-политичких догађања на Машинском факултету у Београду и Катедри за механику, ко-

ји су допринели доношењу неутемељених Одлука о престанку рада проф. Данила Рашковића на Машинском факултету у Београду, после толико плодног рада на образовању научно-наставног подмлатка и на веома успешно и по квалитету наставе образовању бројних инжењера машинства не само на свом матичном факултету већ и шире на подручју читаве бивше СФРЈ. То није био задатак овог текста. Само друштва и средине које имају снагу да се изборе за истину имају шансе за прогрес и напредак. Нека се можда кроз, само једно питање провери наведена цивилизацијска парадигма. Питање је елементарно очигледно: шта је изгубио или добио Машински факултет у Београду и његова Катедра за механику и Отпорност конструкција одласком проф. др Данила Рашковића са тог факултета?

Слободна сам да укажем да су у међувремену у области механике у Србији и изникли снажнији центри механике и на универзитетима ван Београда, а где је професор Данило Рашковић радио после одласка са Машинског факултета у Београду, не само одржавао наставу, већ поново, оспособљавао нови кадар. Тако су и израсли веома јаки центри механике у Нишу, Новом Саду и Крагујевцу.

Бич неправде погодио је професора Рашковића у периоду 1974–1975. године. У возу на релацији Београд Мостар, ухапшен је на препад, и тамо био у затвору више од године дана. Чињеница је да после изласка из тог затвора у себи носио мирноћу, човека који је прошао кроз патњу две незаслужене осуде. Толика мирноћа је била за дивљење. Није га изједала мржња и жеља за осветом, због неправде која му је учињена. Тај чин личног достојанства је за дивљење и учење, како остати усправан и човечан, не из пркоса већ из дубоког веровања у хришћанску праведност и хуманост упркос неправдама.

Иако је протекло више од две и по деценије од одласка проф. Данила Рашковића, он је присутан међу студентима и нових генерација техничких наука, као и међу инжењерима својим добрим, универзитетским уџбеницима, који речито говоре о његовим заслугама за развој научног подмлатка и кадрова техничких наука и струке у области машинства, и формирања многих генерација Универзитетских професора. Он је пример како дела остају и устају у одбрану својих аутора, много година, после њиховог физичког одласка са универзитета, а протекло је скоро три деценије.

Очигледно је да је Данило П. Рашковић био истакнути универзитетски професор и стваралац, изузетне стваралачке енергије, надахнутог ентузијазма, који је био привржен научном и културном наслеђу и био изванредан педагог високих етичких начела, иако је пролазио кроз тешке

неправде, које би многе и мањег потенцијала и талента од њега, одвеле у иностранство, а он је остао овде и све издржао. Многим генерацијама студената, који су од професора РАШКОВИЋА учили, разумели и заволели механику, као базну науку машинске технике, како кроз предавања, тако и кроз више од 140.000 примерака разних уџбеника и збирки задатака, остао је у сећањима свакако као један од најмаркатнијих универзитетских професора.

Аутору овог текста познато је више страствених колекционара књига, који у својим библиотекама чувају и комплетна издања професорових уџбеника и књига. Један од најстраственијих сакупљача професорових књига је свакако радник Електродистрибуције из Приштине, који је једно време провео са породицом као избеглица са Косова у стационару у Врњачкој Бањи и аутору причао о својој комплетној библиотеци Рашковићевих уџбеника и књига, које је успео са собом да понесе и сачува.

Dr Katica (STEVANOVIĆ) HEDRIH

**The Whole Life Dedicated to Mechanics, Engineering and Mathematics
Prof. Dr Danilo P. Rašković (August 28th 1910 – January 29th 1985)**

Summary

Danilo Rašković, a Doctor of technical sciences, graduated mechanical engineer and graduated mathematician, was a founder of the first scientific courses of mechanics at The Faculty of Mechanical Engineering – Belgrade. He founded the courses: the strength of materials, the theory of elasticity and the theory of oscillations, which he taught. He was the author of numerous and very circulation textbooks of high scientific-teaching level with solid mathematics base. He introduced vector's, matrix's and tensor's calculus in the teaching of mechanics at the Faculty of Mechanical Engineering of Belgrade, latter on at the other Faculties of Mechanical Engineering (Niš, Kragujevac, Mostar), giving one of the greatest contributions – graduated mechanical engineers with high level of theoretical knowledge and capabilities to use it. He wrote the first university textbook of the theory of oscillations at the Serbs, which contents his original results and contributions in this field. He left important scientific results in the field of the theory of elasticity and the theory of oscillations. He created solid personnel base at the Faculty of Mechanical Engineering in Niš in order to found researches in the field of nonlinear mechanics. He was a patriot and honest man. He won October prize of the City of Niš for the contribution of development of science and the University of Niš.

АРХИВИСТИКА – ИЗ АРХИВСКИХ ФОНДОВА

Жељко МАРКОВИЋ

УДК

ЈЕДНО ПИСМО МИЛАДИНА РАДОВИЋА Прилог утврђивању стварних чињеница из новије прошлости града Ужица

САЖЕТАК: У прилог утврђивања чињеница, на основу којих се може употпунити слика о изградњи прве електричне централе у Ужицу, односно у Србији, као и о индустријском и друштвеном развоју града, износимо на светло дана једно писмо, сачувано у ужичком Архиву, а које чини део заоставштине ужичког пекара Миладина Радовића. О изградњи ужичке централе је доста тога написано. Понекад, из слојевитог простора прошлости, измигољи и провири на површину, један овакав документ.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Миладин Радовић, Стеван Чађевић, Малиша (Атанацковић), електрична централа, фонд, школа

Неке веома значајне податке о Ужицу, дугујемо Миладину Радовићу¹, јер је оно што је знао о свом граду и записао. *Verba volant, Scripta manet* говорили су Римљани. А да писмо говори уместо човека, говоримо данас и ми. Права је истина увек слојевита. Једна раван те погаче, у којој је као квасац подмешено и као прилог убачено писмо које следи, говори нам о Миладину Радовићу, а Миладин Радовић говори о нама.

У збирци *Varia* ужичког Архива, пронашли смо једно писмо и сматрамо да је значајно да се читалачка јавност ближе упозна са његовом садр-

¹ *Биографски лексикон златиборског округа*, група аутора, Удружење Ужичана у Београду, Београд 2006, стр 620: Радовић Т Миладин (Татицац, Ужице 1852 – Ужице, 1915), пекар, писац мемоарског списка о старом Ужицу. Механско-пекарски занат учио је код стрица у Ужицу. Од оних који су долазили у пекару научио је читати и писати. Писмености га је учио и Љубомир Стојановић. У 59. години почео је да пише о свему што је видео, доживео, чуо, што се збило у његово време у Ужицу и ондашњој Србији. Савременици су рано запазили његов приповедачки дар и опомињали га да се не превари да умре, а да ништа из свога живота не напише. Тако је настао *Самоуки рукопис*, мемоарске белешке писане од 1911. до 1915. ... Писан руком на 397 страница, чува се у Народном музеју у Ужицу. Под истим насловом објављен је као књига 1984.

жином. У наставку текста, преносимо писмо у изворном облику: задржан је архаични језик, интервенције су извршене само код знакова интерпункције и писања малих и великих слова, или су уметнута изостављена слова, тамо где је то очито. Писмо је добро очувано, писано је мастилом, на четири стране, датирано 16. 12. 1908. године, по старом календару.

Како се на почетку самог писма Миладин Радовић позива на претходни разговор, који је започет између њега и Благоја Благојевића, можемо претпоставити да су се они срели на ужичкој пијаци поводом неког пазарног дана, односно недавног празника. С обзиром на то да је време писања писма пред Нову 1909. годину, можемо да закључимо да се сам сусрет између њих, а и разговор, одиграо за претходни црквени празник – Никољдан 1908. године.

Писмо је упућено Благоју Благојевићу, у село *Табановићи*, општина Пожега. У књизи Радована Зарића – *Пожега и њојешко њодручје у њојису 1863. године*,² наведено је, под редним бројем 54, за *Обишину Табановачку, месћо Табановићи*, да је Тешо Благојевић, стар 38 година, између осталог, имао сина Благоја, старог 10 година. По овоме доносимо закључак да је Благоје Благојевић, коме Миладин Радовић 1908. година пише ово писмо, рођен 1853. године, односно да је тек годину дана старији од Миладина Радовића, рођеног 1852. године. Поред тога што видимо да су били вршњаци, истих година, претпоставка је да су се бавили и истим занимањем. До других, прецизнијих података о Благоју Благојевићу, нисмо били у прилици да дођемо, ни од потомака Миладина Радовића, односно од господина Слободана Радовића, Миладиновог унука, који је добар познавалац живота и рада свог претка.

На основу чињенице да Миладин Радовић, Благоја Благојевића ослобљава са *њобрашине*, што је у обичајном праву код Срба велика вредност и одраз љубави и поштовања, можемо бити сигурни да су искази у изложеном писму веродостојни. Миладин Радовић у писму своје побратиму не износи чињенице којима би га уводио у заблуду, но оне које су истините, односно оне за које је веровао да су релевантне, а у вези са конкретним чињеницама које се односе на градњу ужичке електране.

Стеван Чађевић³ се, у свом писму, обраћа Радовићу и назива га *њријашељем*, што нас наводи на закључак на дугогодишње познанство између

² *Свињак*, Пожега 1997, стр. 351.

³ *Биографски лексикон златиборског округа*, стр 812: Чађевић Стеван (Ужице, 1847 – Врњачка Бања, 1928), инжењер. Основну школу и три разреда гимназије завршио је у Ужицу, а остале разреде и технички факултет Велике школе у Београду 1871. По завршетку факултета био је подинжењер при техничком одељењу Начелства округа ужичког, а потом у зва-

њих, као и на јачину веза које су успоставили. Све то говори и о озбиљности једне теме која је предмет писања. Нажалост, само Чађевићево писмо није сачувано, јер како се у даљем делу Радовићевог саопштавања види, због силног читања често је ишло из руке у руку.

У монографији *Сто година електрификације Ужица 1900–2000*⁴, наведено је: „За савет се Занатлијско удружење обратило Стевану Чађевићу, првом Ужичанину са звањем инжењера, тада инжењеру на служби у Министарству грађевина...” Међутим, овде долазимо до нових чињеница, које нам одиста говоре да се сва преписка одвијала између Миладина Радовића и Стевана Чађевића, а не како је у изнетом цитату истакнуто.

Оно што је посебно битно напоменути у вези са писмом, јесте податак да Миладин Радовић Благоју Благојевићу пише 1908. године. Неке тврдње саопштене у овоме писму изнео је и у својој мемоарској свесци, објављеној под називом *Самоуки рукопис*. Битан је и податак да је Миладин Радовић своја сећања почео да записује 1911. године⁵, а да је писмо три године старије од његове мемоарске грађе.

У другом делу писма, Радовић предлаже да се Ужицу оснује један школски фонд из којег би се финансирало школовање, посебно сиромашних ђака. Читалац ће слободно донети закључак – колико детаљно и са каквим намерама Радовић саопштава овај свој предлог. Не смећући са ума да је Радовић пекар, а да се овде упушта у разматрање једног социјалног проблема и то решавајући га правним категоријама, довољно нам говори о томе ко је и какав је човек био Миладин Радовић. Фонд сиромашних ђака постојао је при „Првој основној школи“ у Ужицу. Ипак, још увек не знамо довољно колики утицај су Радовићеве замисли имале на његово формира-

њу подинжењера Прве класе и инжењера Шесте класе радио је у Ужицу до 1879. Пројектовао је и надзирао изградњу путева Ужице–Кокин Брод преко Рожанства, Љубиша и Беле Реке и Ужице–Бајина Башта, а пут Ужице–Ваљево преко Јелове горе, Варде и Маковишта пројектовао је 1893. Затим је прешао у Министарство грађевина, у Железничко одељење. Од 1885. до 1898. радио је у Инжењерском одељењу Министарства грађевина напредујући до звања начелника Треће класе, а од 1901. до 1905. био је начелник Општег одељења тог Министарства. Учествовао је у припремама закона за грађевинску струку и био члан Грађевинског савета Министарства грађевина и Контролног одбора Управе фондова Министарства народне привреде. Иако је од 1879. ретко, углавном службено, долазио у Ужице, његови контакти са бившим суграђанима никада нису престајали. Својим техничким знањем био им је стално на услузи. Подстицао је Ужичане на изградњу модерног млина са воденом турбином као погонском снагом и на обнову фабричке производње текстила, шаљиво предлажући да ако су ужичкој чаршији нема људи који би то предузели, нека то учине жене.

⁴ Александар-Кале Спасојевић, *Сто година електрификације Ужица 1900–2000*, Ужице, 2000, стр. 35.

⁵ Миладин Т. Радовић, *Самоуки рукопис*, Ужице 1984. године, стр. 7.

ње.⁶ О истој теми Радовић пише и Љуби Стојановићу, а то писмо је објављено у 184. броју часописа *Огјек*, 1909. године.

Писмо се не завршава на четвртој страни. Како последња реченица, односно сама последња реч, није завршена, недвојдбено закључујемо да се оно завршава у другом делу, који нажалост није сачуван. Такође, може се претпоставити да се писмо завршава на првој следећој страни, да није већег обима, јер су разлози због којих је писано, довољно предочени. Уз евентуалне куртоазне податке и питања о здрављу и породици и сл. писмо се завршава.

Значајно је још да напоменемо да се у ужичком Архиву, у фонду *Удружења занатлија вароши и среза ужичког – Тийово Ужице*, чува један документ који подупире све оно о чему Радовић у овом писму пише. Документ је насловљен на *Управни одбор занатлијског удружења Ужице*, датиран на 4. фебруар 1896. године. Писан је мастилом, на две стране текста. У њему Миладин Радовић предлаже да Управни одбор узме у разматрање идеју изградње једног *парног или вештачког млина*. Доста детаљно појашњава какви су све разлози који оправдавају његову градњу, као и какве би све резултате тај млин дао. Све о чему пише Радовић, поткрепљује нас да не доводимо у сумњу оно о чему касније пише у писму побратиму Благојевићу.⁷

Верујући да документ осветљава *истину*, а да *истина* просветљава човека и његов живот, запажамо да *историја* није метафизичка категорија, догма у коју је утемељен стуб света, но заувек ново и ново преиспитивање искустава и њихова валоризација. Слободно уверење у веродостојност изнетих података је ствар читаоца. Потребно је утврдити да је Миладин Радовић свој јавни ангажман обавио часно, а вредновање онога што је учинио ствар је времена. Време је једини судија, у којем је она умешена и испечена погача увек фришка, никада бајата.

⁶ У Ужицу је, при „Првој основној школи“, постојао Фонд сиромашних ђака. Грађа фонда се не налази у ужичком Архиву, претпоставка је да се поједина документа из фонда могу наћи у садашњој Основној школи „Краљ Петар Други“, односно како је до скоро била позната Ужичанима, ОШ „Андрија Ђуровић“.

⁷ ИАУ, УЗСУ, X, 1896–131: „...Зато ми је част замолити Управни одбор занат. Удружења да уради све што се урадити може, не би ли како подигли један парни или вештачки млин...“

16/12. 1908. год
Ужице

Г. Б. Благојевићу
у Табановиће

Поштовани Побратиме Благоје

Оћу да ти пишем како ја замишљама о оној ствари што се онда на пијаци овде Ужицу разговарало, јер треба нешто почети од друге руке радити, а не онако како су наши стари почели, није се сва памет сабила у оне што ми зовемо да су научени.

Има напредни мисли и у они људи што су у амурлуку⁸ као и они што држи плуг у рукама, само се те њине мисли не налазе ниђе написате па тако пропадну. Верими да је прво од мене потекло те је Ужицу онако рано подигнута кидро електрична централа, а бог зна би ли се и до сад то урадило да то није случај нанио.

Ја сам члан занатлиског удружења⁹ Ужицу и био сам осам година у управном одбору, па случајем пишем Г. Стевану Чађевићу у Београд и питам га са молбом да ми одговори на који би начин могло занатлиско удружење подићи један вештачки млин. Је ли нам боље на води или парни казан. Кажем у писму да занатлиско удружење има 8 000 дин. новца и да би могло још набавити толико, па му поброим колико ужички пекари троше годинама брашна и много штошта објасним, па га молим као научена пријатеља да ми на све то одговори.

Кад је било три недеље дана добио сам од њега писмо пуна 2 табака исписато са сваке стране, у писму каже у почетку овако:

„Драги пријатељу Миладине

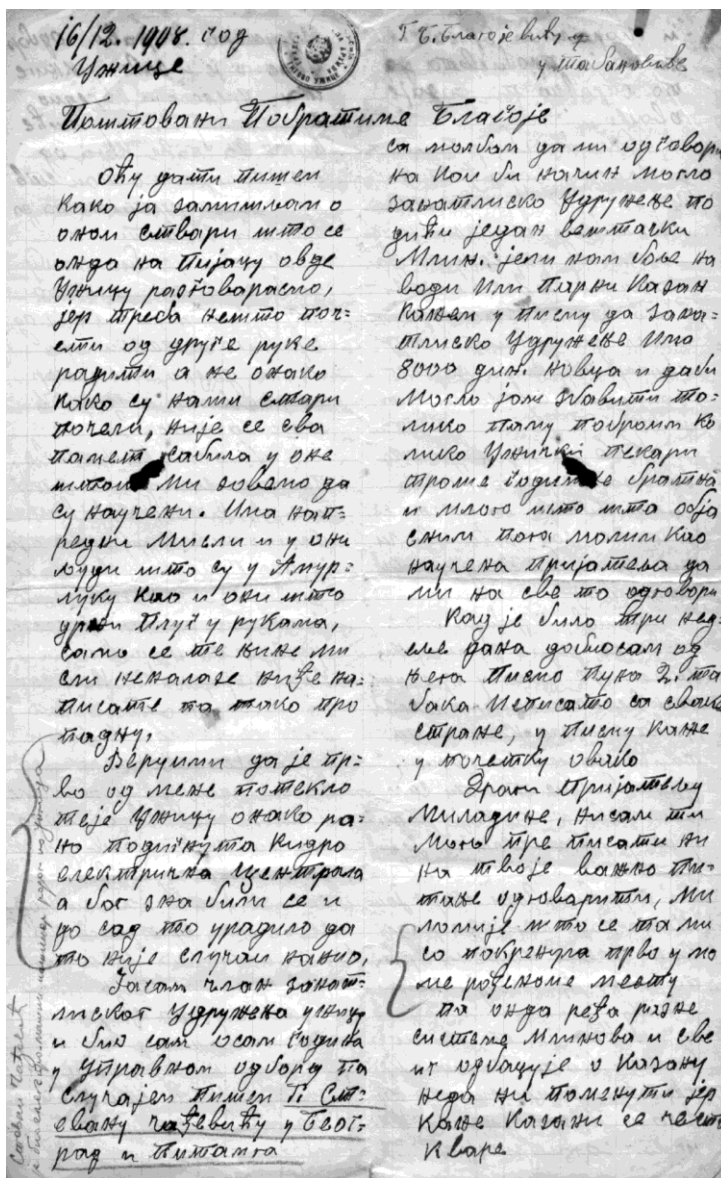
Нисам ти могло пре писати, ни на твоје важно питање одговорити. Мило ми је што се та мисо покренула прво у моме рођеноме месту,“ па онда ређа разне системе млинова и све иг одбацује, о казану не да ни поменути, јер каже „казани се често кваре и морали би држати по свака пробисвета да то оправља“, па додаје овако: „Било би богу плакати да красна вода Ђетиња цабе кроз Ужице пролази, кад се њени падови могу упрегнути да по-

⁸ **Амурлук**, турцизам, значи – остава где се меси хлеб. У конкретном примеру значи у пекари, односно код пекара.

Још и: забит

⁹ *Водич Историјског архива Титово Ужице*, Титово Ужице 1990, стр. 328: Први еснаф у Ужицу основан је 1840. године и то Табачко-ћевацки у који се учланило 12 мајстора. Затим је 1846. године основан механско-пекарски еснаф. ...Удружење занатлија у Ужицу престало је са радом јула 1950. године. Права и обавезе преузела је Среска занатска комора у Титовом Ужицу.

служи човечанству," па вели, „ја вам предлагем да усвоите турбину, турбина даје 85 корисног ефеката, а то је 85%.”

Факсимил писма Миладина Радовића

(Но ја одок далеко од онога што сам почео да ти пишем, но стрпи се и то ће сад доћи, ово чиним ради предходног објашњења.). „Помоћу турбине окретаће се један француски камен, 42 цола у пречнику, таи ће камен самљети за 24 сати 5 000 кила жита, таи ће камен за годину дана, боже ме прости, самљети сво жито које роди у округу ужичком за једно љето.

Турбина вам море још много које чега да ради, као сечење камена, дрва, па и да производи електрику.“

Кад је то писмо дошло, ја сам начинио предлог и приложио то писмо и предо Управи ужичког занатлиског удружења. Управни одбор уважио је и завео у књиге¹⁰ таи предлог и наредио преседнику Митру Мићевићу¹¹ да нађе кога од текничара и о тои ствари да се распита, па да управу извести.

Митар је био слабуњав, но ипак је пито окр. инжињера и неке од провисора текничара. Мало доцније, Митар се разболио и умро и то је застало. Но неки из Управе причали су људима о томе, а Стево Рајевац, благајник Удружења, узео је оно писмо из акта и даво, те се читало. То је писмо дошло у много рукују, па наравно и код стручњака. Кад сам ја потражио то писмо, није се знало у кога је и на моје наваљивање једва сам дошо до њега после пола године, сво се подрло по превоима, види се да је много путовало и оно се данас налази код мене, то су пуна 2 табака исписата целокупна сума за један млин износи 9 500 форинти, само машинерија.

То је писмо дошло до руку и Мила Станића, деловође старе ткачке раднице. Он га је дао Малиши,¹² са препоруком да се поради, да би се

¹⁰ Историјски архив у Ужицу чува грађу Удружења занатлија вароши и среза ужичког (1840–1950). У самој грађи није сачуван деловодни протокол за године у којима је заведен Радовићев акт.

¹¹ *Биографски лексикон златиборског округа*, стр 458: Мићовић М Митар (Дријетањ, Ужице, 1856 – Ужице, 1898), абација. Трогодишњу основну школу завршио је у Мачкату, а абацијски занат у Ужицу. Радио је и као терзија и трговац. Учествовао је у Српско-турском рату 1876–1878. у којем је унапређен у чин поднаредника. После рата бавио се трговином. Од 1895. до 1898. био је председник Занатлијског удружења за варош Ужице и учествовао је у састављању правила о раду тог удружења. Био је и председник ужичке општине и у том својству предложио је да се у Ужицу отвори учитељска школа.

¹² *Биографски лексикон златиборског округа*, стр 17: Атанацковић Борисав – Малиша (Заглавак, Бајина Башта, 1860 – Ужице, 1919), председник општине, народни посланик, пионир индустријализације Ужица. У Ужице је дошао као дечак. Због ниског раста назвали су га „малиша“, што је он касније узео за име. Кафецијски занат учио ју у Ужицу и Београду, где је као калфа живео у немачкој породици и овладао у извесној мери и немачким језиком. У Ужицу је отворио кафану и пекару, а затим ракициницу, па циглану. Са годинама постао је визионар и реализатор индустријског развоја Ужица и ужичког краја. Са имућнијим грађанима Ужица, основао је ужичку Ткачницу. Посебно се ангажовао на изградњи електричне централе на Ђетињи. Ужице је тако 1899. добило електрично осветљење, а Ткачница

ткачка радионица претворила у електричну. Тако је и било, зовнут је збор грађана и поднешен предлог. Грађани пристали, основали Друштво и данас турбина креће 120 разбоја, осветљава варош, раде 2 гатера на стругању јапије, штирка суши, мота разбој пређу, итд, чуда чини.

Кад сам ја поменуо на једноме месту да је све то починило оно моје писмо, они слегну раменима, чини иг се срамота да кажу: па јесте. Веруи бога, да није било онога писма што сам ја писо Стеву Чађевићу и он мене, још Ужице не би добило турбине, па наравно ни силе електричне, но нека, види бог.

Кад људи нешто прегну да ураде, то се мора да створи, треба само искрено радити, а зрело смислити и кад људи виде да је то од користи они створе.

Зато сам ти и поче причати о ономе школском фонду, знам да си заузимљив и искрен, па треба да почнемо, а неко ће довршити као ми ово после Митрове смрти.¹³

Данас школе оскудијевају у свему, на муци су и учитељи и ученици, а народу се набрало разнога плаћања, те не море да поможе своје школе онако како би то требало, па све то иде народу по врату. Народ треба да се обавести и ствар је готова.

Шта је људи и жена погинуло због тога што имају добро имање, а немају деце. Зетови и други сродници убијају богате да би пре дошли до наслеђа, па после они иду на робију, те пропадну и они и имање. Ако не убију, оно се отворе суђења око наследства и све адвокати позобљу. Нико се наслеђем не користи, само адвокати. 10% не користи се више наслеђем, тек 10% трева се да су добри радници. А добар радник и без наслеђа има све што му треба. Многога је наслеђе у корене оставило, него што га је нашло. Наслеђа су многоме образ окаљала, јер га људи прстом показују: ено, па гледаи онога; наследио је толико и толико и гле нема није ништа, го као прст, па и поверење изгубио.

Зато сам ти описо оно о електрици и ткачкој радионици, оно је створено прво у Србији, а све то испало је случајем због онога мога писма, па ко велим неће ли и ово писмо бити оне среће. Да се умоле народњи посланици, да донесу закон да се установи један школски фонд, или како оће нека га назову; у том фонд да улазе сва имања која немају деце мушке ни

струју, као прва фабрика у Србији која је применила хидро-електричну енергију за индустријски погон.

¹³ Мисли се на Митра Мићовића, напред споменутог.

женске.¹⁴ Кад умре један човек, да по закону одма дође на лице места полициска власт, а не општинска, да изврши попис свега покретног и непокретног имања. Имање то да се преда удови на уживање и да стараоци воде рачун кад и њом дође време те умре, да се и она пристоино сарани, а имање да што претече уђе у онаи школски фонд, да се одма прода, или изда под закуп, ако се има рачуна. А жену и човека да иста школа упише за добротвора и да им сваке године држи помен у цркви.

За таи рад док се попис и распродаиа учини, или се под закуп изда, нема власт никаке дијурине,¹⁵ сва писмена документа и тестаменти да никаке вредности немају, то су каишарска¹⁶ посла. Нико, па ни браћа, немају право на наслеђе, само ако браћа нису подјелита, власт ће одредити људе да подијеле а бира не остаје браћи нека они изаберу, а оно остаје школскоме фонду.

Наравно да ја нисам толико паметан да ово тачно изведем како би требало санионисати за закон. Ово треба почети, па ће бити људи кои ће ово све у склад довести.

Кад би се ово узаконило онако тачно без задњи намера, много би користило човечанству што би одклонило убиства око наслеђа, што би дошло време да народ неби ни маријаш за школе имао приреза, што би сва ђеца била обезбеђена у школовању и што је најиглавније, било би мање судске заврзламе; не би се мложило чиновништво, што народ скупо кошта. Друге прече народне ствари стоје несвршене а суд распра.....

¹⁴ У Ужицу је, при „Првој основној школи“, постојао Фонд сиромашних ђака. Грађа фонда се не налази у ужичком архиву, претпоставка је да се поједина документа из фонда могу наћи у садашњој Основној школи „Краљ Петар Други“, односно како је до скоро била позната Ужичанима, ОШ „Андрија Ђуровић“. О самом фонду се није досад подробније писало. Какве су импликације на оснивање истог имала предлагања Миладина Радовића, није нам познато, али узимамо их у обзир приликом тумачење чињеница које су допринеле да сам Фонд сиромашних ђака буде основан.

¹⁵ **Дијурина:** царина, порез.

¹⁶ **Каишарска посла:** беспосличарска посла, беспосличарење.

Željko MARKOVIĆ

**A Letter of Miladin Radović
Contribution to Establish Real Facts from
the Recent Past of the City of Užice**

Summary

In addition to establish facts which can fulfill the image of construction of the first generating station in Užice, i.e. in Serbia, as well as on industrial and social development of the town, we present a letter, stored in the Historical Archives of Užice, that is a part of the legacy of Miladin Radović, Užice's baker. There are a lot of writings about the construction of Užice's generating station. Sometimes, out of stratified space of the past, such document slips out and shows up on the surface.

Драган КРСМАНОВИЋ

**АРХИВСКИ ФОНД – ЗЛАТИБОРСКИ КОРПУС
ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВОЈСКЕ У ОТАЏБИНИ
- Аналитички инвентар -**

САЖЕТАК: Златиборски корпус ЈВуО и њему потчињене јединице су у периоду од 1941. до 1945. били творци докумената чији је део сачуван и данас се налази у групи фондова „Четници Драже Михаиловића“ Војног архива Београд (раније Архив Војноисторијског института Београд). Документа су архивистички обрађена и за њих постоје израђена научно-информативна средства, од којих је најзначајнији аналитички инвентар, као и помоћна информативна средства од којих је најзначајнији тематски регистар. Обрађену архивску грађу чини 655 докумената разврстаних у 16 фасцикли које се налазе у 5 кутија.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Архивска грађа, документ, аналитички инвентар, ЈВуО, Златиборски корпус, бригада, четници

Свакодневно смо сведоци покушаја „ревизије историје“, посебно периода Другог светског рата. Сама ревизија не би трабало да буде спорна уколико се измењена сазнања заснивају на новим изворима или на критичком тумачењу већ познатих. Нажалост, данас се под утицајем дневне политике и измењеног општег политичког и културног амбијента покушава наметнути ново виђење историје, а да се при томе не консултују оригинална документа, изворна сведочења и било који историјски извор првог реда. Радије се користе опште теорије завере и уопштавање већ објављених докумената.

Улога архивиста је да историчарима помогну да донесу правилне закључке, првенствено прикупљањем, обрадом, заштитом и публиковањем докумената. Када се говори о историји Другог светског рата на територији Србије, незаобилазна документа су она објављена у едицији *Зборници докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа* у издању Војноисторијског института ЈНА. Време је показало да је у избору докумената, осим научних коришћен и идеолошки критеријум тако да потреба за новим, избалансираним приступом грађанском рату на територији Србије захтева поновни увид у оригиналну, првенствено архивску грађу о покрету генерала Драгољуба Михаиловића.

Први преглед фондова Војног архива (раније Архива Војноисторијског института) објављен је у *Водичу кроз савезне архиве* (Београд 1980) у издању Савеза архивских радника Југославије. Документа Војног архива приказана су на стр. од 90 до 190, а фондови *Четника Драже Михаиловића* на стр. 167, 168, 169 и 170.

Преглед фондова је допунио и исправио истраживач Јово Шушчевић 2007.

Цео фонд обухвата укупно 316 кутија (кутије носе бројеве од 1 до 306, а постоје и кутије 15А, 15Б, 23А, 23Б, 23Ц, 26А, 29А, 37А, 80А и 302А) које су груписане на следећи начин:

Команда	Укупно кутија у којима се налази грађа¹	НАПОМЕНА
Врховна команда		
Врховна команда	22	
Приватна преписка Драже Михаиловића	3	
Телеграми ВК (примљени и послати)	31	
Суђење Дражи Михаиловићу	20	
Истакнути део Врховне команде	8	
Регионалне команде		
Команда источне Босне и Херцеговине	8	
Команда западне Босне	6	
Команда северних покрајина	1	
Команда Славоније	1	
Команда Словеније	1	
Команда Србије	7	

¹ Наведен је укупан број кутија у којима се налази архивска грађа која се односи на поједину команду или јединицу без обзира да ли је цела кутија посвећена једном творцу или се у истој кутији налазе документа од више твораца, тако да наведени број показује само оквирни податак о количини сачуваних докумената.

Главна национална команда Црне Горе и Боке	7	
Команда жандармерије Црне Горе	1	
Команда Војводине	3	
Команда источне Србије	2	
Команда јужне Србије	1	
Команда Београда	5	
Команда Старог Раса	3	
Горска Гарда	7	
Групе корпуса и области		
Церско-мајевичка група корпуса	3	
Јужноморавска група корпуса	3	
Млавско-смедеревска група корпуса	1	
Нишавска група корпуса	1	
Посавско-колубарска група корпуса	3	
Расинско-топличка група корпуса	3	
Шумадијска група корпуса	5	
Великоморавска група корпуса	3	
Западноморавска група корпуса	1	
Љубљанска дивизија	1	
Динарска дивизија	10	
Корпуси		
Авалски	4	
Бокоторски	1	
Босанско-крајишки	8	
Церски	4	
Црмничко-приморски	1	
Чегарски	3	
Делиградски	4	
Дрински	8	
Дубровачки	3	
Дурмиторски	1	
Иванковачки	4	
Јабланички	3	
Јастребачки	2	

Историјска дашћина 19

Јаворски	4	
Јужноморавски	2	
Књажевачки	3	
Колубарски	7	
Комски	2	
1. Косовски	2	
2. Косовски	4	
Крајински	4	
Лимски	1	
Ловћенски	1	
Мачвански	1	
Мајевички	6	
1. Милешевски	3	
2. Милешевски	3	
Млавски	13	
Невесињски	7	
Никшићки	1	
Нишавски	3	
Острошки	1	
Озренски	4	
Пожешки	8	
Расински	7	
1. Равногорски	7	
2. Равногорски	10	
Ресавски	4	
Романијски	24	
Руднички	5	
Смедеревски	6	
Средњобосански	10	
2. Средњобосански	3	
Српски ударни	1	
1. Шумадијски	17	
2. Шумадијски	5	
Тимочки	4	
Топлички	5	
Требињски	9	
Ваљевски	12	
Вардарски	1	
Варварински	6	

Власински	1	
Зенички	1	
Златиборски	5	
Одреди		
Команда Лимско-санџачких четничких одреда	5	
Озренски одред	4	
Требавски одред	4	
Зенички одред	2	
Зетски одред	4	
Муслиманска војна организација	1	
Омладинска четничка организација	4	
Женска четничка организација	2	
Непознате јединице и разно		
Србија	12	
Црна Гора	2	
Босна и Херцеговина	6	

Документа Златиборског корпуса ЈВО

Историјат његова фонда: Златиборски корпус је јединица у саставу Југословенске војске у отаџбини и обухватао је територију Ужичког, Рачанског и Златиборског среза.

Корпус је формиран 3. дец. 1941. и имао је ознаку (тајни назив) „Горски штаб број 18“. У децембру 1941. на организацији корпуса радио је капетан Милорад Митић који се у то време потписивао као командант Ужичке бригаде².

Од 3. дец. 1941. до августа 1943. командант корпуса био је капетан 1. класе Милорад Митић („Бруно“ и „Родриго“). Од августа 1943. до 6. окт. 1944. командант је био капетан 1. класе Душан Радовић Кондор³. Од окт. 1944. на челу корпуса је мајор Страхиња Рогић. Фебруара 1945. корпус је

² Од августа 1941. до 1943. евидентирано је постојање и Златиборског одреда са око 160 бораца, најпре под командом војводе Радомира Ђокића, а потом капетана Душана Радовића. Одред је дејствовао на територији ужичког краја и источне Босне.

³ Сменили су га ВК ЈВУО а према прогласу новог команданта је ликвидиран.

преименован у Златиборску летећу бригаду под командом мајора Саве С. Стевановића.

Корпус је у свом саставу имао три бригаде са по 4–5 батаљона:

1. Златиборска бригада – Горски штаб бр. 134. Командант бригаде од почетка 1942. био је поручник (па капетан 2. класе) Милорад Смиљанић, а затим поручник (па капетан 2. класе) Петар Радоњић.

2. Ужичка бригада – Горски штаб бр. 135. Командант бригаде од дец. 1941. био је капетан Милорад Митић, од јуна 1943. до јануара 1944. потпоручник (па поручник) Богосав Стаматовић.

3. Рачанска бригада – Горски штаб бр. 136. Командант бригаде 1942. био је мајор (па потпуковник) Драгољуб Тодоровић, а потом поручник Милан Роговић.

Рачански срез је 1943. подељен на две бригаде, од септ. 1943. 1. бригадом командује потпоручник Драгослав Ордагић, а после његове погибије априла 1944. бригаду преузима потпоручник Обрен Југовић. Другом бригадом командовао је капетан Антоније Милачић, а по његовом премештају поручник Сима Митровић.

У намери да спречи продор јединица НОВЈ у Србију крајем 1943. ВК ЈВуО је формирала Златиборску летећу бригаду – Горски штаб 18/2. Њен командант је био капетан 2. класе Антоније Милачић, кога у дец. 1943. замењује капетан Борислав Живановић, а њега у априлу 1944. поручник Павле Марковић.

У јулу 1944. на територији Златиборског корпуса постоје три летеће бригаде: „Златибор“, „27. март“ и „Крста Смиљанић“. Ова група летећих бригаде била је под командом капетана Борислава Живановића и у том периоду борила се на простору од Прибоја до Бистрице на левој обали Лима.

На територији корпуса је евидентирано око 8.800 обвезника од којих је новембра 1942. под оружјем било око 2.500, а у лето 1944. преко 3.000 бораца. Након преласка у Босну корпус је услед смањеног бројног стања фебруара 1945. преформиран у Златиборску летећу бригаду.

У војнотериторијалној надлежности командант златиборског среза, са седиштем у Чајетини, био је потпуковник Андрија Јевремовић, а након њега поручник Владимир Стојковић. Командант Ужичког среза 1942. био је мајор Драгомир Милутиновић, а након њега такође мајор Сава Стевановић.

У корпусу су издавани часописи *Равногорац* – петнаестодневно и *Видовдан* – два пута недељно.

Преглед архивске грађе творца:

Укупно је прикупљено и обрађено 655 докумената, чији је творац команда Златиборског корпуса, или њене јединице; разврстана је у 16 фасцикли и смештена у 5 кутија.

Број кутије	Фасцикла	Број докумената	Година порекла
30	1	36	1941–1942
	2	50	1943
	3	26	1943
	4	52	1944
	5	50	1944
	6	50	1944
31	1	50	1944
	2	50	1944
	3	50	1944
	4	43	1944
	5	50	1945
	6	9	Нема
104	5	41	1943–1944
118	3	16	1943
	4	50	1944
127	5	32	1942–1944

Сва документа су обрађена, а од посебног значаја је аналитички инвентар који је у форми омота фасцикли и на којима је описан садржај сваког документа уз број, датум настанка, број докумената и листова и по потреби је стављена примедба. Мању сметњу представља чињеница да подаци нису прекуцани или одшампани тако да је читање делимично отежано.

Пример архивистичке обраде докумената лако је препознатљив на примеру кутије 30 која садржи 264 документа сврстаних хронолошки на следећи начин:

Кутија 30 – фасцикла 1 (год. 1941–1942)

р/б	Датум	Назив и садржај документа	Лист.
1.	08. 12. 1941.	Наређење припадницима четничког одреда Ј. В. општина Рибашевина, Каран и Буар за савесно вршење службе	1
2.		Штаб Златиборског четничког одреда к-ту оперативних јединица мајору Бошку Тодоровићу доставља извештај о борби на Бистрици и Палама и злочинима усташа	2
3.		Списак бројног стања 2. ударног одреда „Душан Савић“ привремени преглед људства	2
4.		Списак бројног стања 2. ударног одреда „Душан Савић“	2
5.	--.01. 1942.	Списак четника Златиборског четничког одреда којима припада новчана дневница за јануар 1942.	5
6.	04. 05. 1942.	К-дант Златиборског четничког одреда моли за распоред	2
7.	01. 09. 1942.	Пеш. поручник Милун Павловић из с. Својдруг општ. Рогачица, Срез рачански моли к-данта свих четничких одреда Ј. В. за наређење	1
8.	23. 09. 1942.	Молба жанд. капетана 2. кл. Обрена Ристовића министру војске за превођење у коњицу	1
9.	03. 10. 1942.	Златиборска бригада к-та Санџачких четн. одреда упознаје се са депешама ВЈК к-де: о примени слова „з“, разоружавању од стране Немаца,...	1
10.	23. 10. 1942.	К-т Златиборског корпуса г. мин. војске доставља извештај о раду	2
11.	28. 10. 1942.	Поручник Милорад Смиљанић, извештава министра војске о стању Златиборском срезу и његовом раду на организацији и штетном деловању кап. Ристовића	1
12.	07. 11. 1942.	Капетан Ристовић позива г. Митића да дође код њега	1

13.	23. 11. 1942.	Златиборска бригада к-ту Јаворског четничког одреда наређује да ступи у везу са пор. Марковић Павлом који са својом четом долази на Катиће	1
14.	02. 12. 1942.	К-дант Златиборског четничког одреда г. министру војске доставља извештај о раду од капитулације ЈВ до 02.12.1942. године	4
15.	02. 12. 1942.	К-дант Златиборског четничког одреда министру војске доставља извештај о заузимању и напуштању Ужица у септембру 1941. године – препис	4
16.	08.12.1942.	Коларевић пише Обрену да ће предлог старешина свег особља доставити накнадно, да му је потребан новац и шаље вести са других ратишта	1
17.	12.12.1942.	К-т Златиборског корпуса к-ту истуреног деле ВК реферише о раду и држању Ристовића (к-т Србије Мирослав Трифуновић)	2
18.	23. 12. 1942.	Капетан (потпис нечитак), к-т оперативних трупа за источну Босну, моли да уклони к-та Ужичког среза издајника Драг. Милутиновића. Прилог: саслушање Павла Томића	3
19.		Уредба о преким судовима	1
20.		Преглед података акт. инж. мајора К. Г. Тодоровић М. Драгољуба	1
21.		Скице: 1. Ужице и околина са утврђењима која су израдили Немци 2. План и профил једног непотпуног стрељачког заклона	2
22.		Преглед распореда старешина Рачанске бригаде и четно бројно стање	3
23.		Списак четовођа других чета и њихових водника Рачанске бригаде и четно бројно стање	1
24.		Преглед к-даната села и бројно стање првих чета по општинама	1
25.	1942.	Преглед бројног стања људства и оружја трећих чета Рачанске бригаде 1942.	1
26.		Списак погинулих војника са територије Рачанске бригаде у борби са окупатором	1

Историјска Дашњина 19

27.	1942.	Списак распореда старешинског кадра у Златиборској четничкој бригади ЈВуО – препис	2
28.	1942.	Наредба к-та Ужичког корпуса о дужностима к-данта бригаде	1
29.		Упутство к-та Ужичког корпуса за формирање и рад санитетских одбора	1
30.		Списак лица са територије Ужичког корпуса предложених за лишење чина или осуду на смрт (образац без података)	1
31.		Упутство за поступак са ратним позивним списковима-блоковима (за к-те села и к-дире чета)	1
32.		Коморска карта	1
33.		Наредба к-та Ужичког корпуса за ослобођење обвезника	1
34.		Наредба к-та Ужичког корпуса о стављању легализованих одреда под команду	1
35.		Наредба к-та Ужичког корпуса о дужностима и правима обласног и среских к-даната	1
36.		Упутство к-данта Ужичког корпуса ЈВуО (мобилизацијски подсетник)	3

Кутија 30 – фасцикла 2 (год. 1943)

р/б	Датум	Назив и садржај документа	Лист.
1.	10. 01. 1943.	Службени подаци о капетану Митић Ђ. Милораду (к-ту Златиборског корпуса)	1
2.	10. 01. 1943.	К-ту ЈВуО доставља извештај о кретању Немаца	1
3.	22. 01. 1943.	Подаци за официре из Ужичке бригаде	1
4.	05. 02. 1943.	К-ту ЈВуО доставља податке о стању у корпусу по „кестионеру“	5
5.	06. 02. 1943.	К-ту ЈВуО доставља разне молбе и предлоге	1
6.	06. 02. 1943.	К-ту ЈВуО доставља захтев за одређивање улоге мајору Матићу, к-данту Дринско-лимског одреда	1

7.	06. 02. 1943.	Моли к-та ЈВуО за обезбеђење новчаних средстава и предрачун за финансирање Златиборског корпуса (1.3 -1. 8. 1943)	2
8.	11. 02. 1943.	К-ту ЈВуО доставља кратке предлоге, молбе и извештаје	1
9.	12. 02. 1943.	Милорад Смиљанић (к-т Златиб. бригаде) пише Лалатовићу о стању у срезу и да му у раду доста смета Дринска група и тражи савет шта са њом да ради	1
10.	12. 02. 1943.	Пропратни акт к-та ЈВуО о достављању извештаја о утврђењима која су подигли Немци на територији корпуса. Прилог: извештај	3
11.	12. 02. 1943.	Пропратно писмо министру војске о достављању пуномоћја за потпис и озваничење печатом	1
12.	12. 02. 1943.	Златиборска бригада доставља министру војске извештај о стању на територији Златиборског среза	1
13.	12. 02. 1943.	Начелнику штаба ВК доставља се извештај о организацији Златиборске бригаде и њеној бојној готовости	1
14.	17. 02. 1943.	Рапорт к-та Златиборске бригаде овог корпуса доставља се мин. војске са мишљењем да се унапреди у чин пеш. капетана 2. класе	1
15.	10. 03. 1943.	Списак лица са територије Рачанске бригаде овог корпуса предложених за унапређење и одликовање	1
16.	10. 03. 1943.	Преглед бројног стања штаба Златиборског корпуса и делова ван састава бригада и списак чланова штаба	1
17.	11. 03. 1943.	Списак предложених лица са територије Златиборске бригаде за унапређење и одликовање	1
18.	13. 05. 1943.	Брадоња пише Срђи и тражи да му пошаље жито, паприке, кашике и санитетски материјал	1
19.	20. 05. 1943.	Рогвић пише Срђи да му шаље потврде да их подели људима за послате намирнице и да све што се шаље треба да иде преко њега ради књижења	1

20.	06. 06. 1943.	Објава за редова Златиборске бригаде Мирковић Видена који се пушта кући до даљег наређења	1
21.	--.06. 1943.	Молба упућена министру војске да верног сарадника и родољуба кап. Мишића задржи на положају к-та Златиборског корпуса	1
22.	07. 07. 1943.	Објава за поручника Стојка Филиповића који се упућује на службу у Ваљевски корпус са три војника пратиоца	1
23.	24. 07. 1943.	Извештај Златиборског корпуса о кретању Немаца и Бугара, о стању на територији корпуса, пребацивању наших група четника из Босне	1
24.		Подаци о неким особама – нечитко	5
25.	21. 08. 1943.	Министру војске доставља молбу за унапређење редова, каплара и подофицира из Златиборског корпуса у наредни чин	1
26.		Преглед штете причињене паљењем немачко-бугарске казнене експедиције у Ужичком срезу	2
27.	09. 10. 1943.	1. рачанска бригада к-ту Златиборског корпуса доставља предлог за унапређење п. наредника Знакуле С. Мила у наредни чин	1
28.	09. 10. 1943.	1. рачанска бригада к-ту Златиборског корпуса доставља предлог за унапређење п. наредника Видачић Ш. Гојка у наредни чин	1
29.	09. 10. 1943.	1. рачанска бригада к-ту Златиборског корпуса доставља предлог за унапређење рез. наредника Јовановић А. Ратка у наредни чин	1
30.	10. 10. 1943.	1. рачанска бригада министру војске доставља предлог за унапређење п. наредника Мирка Ч. Пантића у наредни чин	1
31.	10. 10. 1943.	1. рачанска бригада министру војске доставља предлог за унапређење рез. п. наредника Караклајић В. Боривоја у наредни чин	1
32.	10. 10. 1943.	1. рачанска бригада министру војске доставља предлог за унапређење рез. пешадијског п. наредника Савић М. Алексе у наредни чин	1

33.	10. 10. 1943.	1. рачанска бригада к-ту Златиборског корпуса доставља предлог за одликовање каплара Раденка Р. Веселиновића	1
34.	10. 10. 1943.	1. рачанска бригада министру војном доставља предлог за одликовање редова Тошић М. Светозара	1
35.	10. 10. 1943.	1. рачанска бригада к-ту Златиборског корпуса доставља предлог за одликовање редова Божац У. Божидара	1
36.	10. 10. 1943.	1. рачанска бригада к-ту Златиборског корпуса доставља предлог за одликовање редова-добровољца Рада М. Шкрвића	1
37.	10. 10. 1943.	1. рачанска бригада министру војном доставља предлог за одликовање редова Станимира С. Кнежевића	1
38.	11. 10. 1943.	Златиборска бригада извештава к-та Златиборског корпуса о предузимању мера да се појачају заседе на правцима где се налазе партизани (с. Брезна – Рутоша – Радојња)	1
39.	12. 10. 1943.	1. Рачанска бригада министру војске доставља предлог за унапређење арт. наредника Југовић В. Обрена у наредни чин	1
40.	13. 10. 1943.	Предлог к-ту Златиборског корпуса да се редов Јојић В. Стеван за учињено јуначко дело похвали наредбом начелника штаба ВК дивизијског ранга	1
41.	15. 10. 1943.	Предлог к-ту Златиборског корпуса да се редов Мољковић С. Радован унапреди наредбом нач. штаба ВК пуковског ранга	1
42.	15. 10. 1943.	Предлог к-ту Златиборског корпуса да се наредник Нинковић Марко похвали и одликује Обилићевом медаљом	1
43.	18. 10. 1943.	Рођо извештава к-та Златиборског корпуса о борби четника са партизанима на Миочу и пита да ли пор. Месарић да иде на Увац или не.	1

Историјска документација 19

44.	19. 10. 1943.	К-т места Видаковић пише Јевтићу да је терит. Штрпци – Б. Брда – Вардиште – Кремна – Ужице до Кокиног Брода чист од непријатеља осим борбе преко Увца са партизанима	1
45.	30. 10. 1943.	1. Рачанска бригада министру војске доставља предлог за унапређење рез. пеш. наредника Луке Н. Караклића у наредни чин	1
46.	06. 11. 1943.	Списак официра и подофицира штаба Златиборског корпуса предложених за унапређење у виши чин	1
47.	06. 11. 1943.	Предлог мин. војске да се каплар-ђак Жукац Ј. Милорад унапреди у чин арт-техн. потпоручника	1
48.	07. 11. 1943.	Министру кратак извештај о сукобу са комунистима	2
49.	09. 11. 1943.	Списак четника Ужичке бригаде предвиђених за унапређење и одликовање (3)	12
50.	13. 11. 1943.	Златиборска бригада извештава к-та Златиборског корпуса да комунисти држе 11 општина, а Немци и Бугари 5, па је кретање бригаде неизводљиво по том терену	1

Кутија 30 – фасцикла 3 (година 1943)

р/б	Датум	Назив и садржај документа	Лист.
1.	14. 11. 1943.	Рачанска бригада извештава к-та Дринског корпуса да се комунисти налазе у Вишеграду и пругом до Мокре Горе и да њихове тројке прелазе на терен овог среза	1
2.	14. 11. 1943.	Министру војске доставља списак подофицира, каплара и редова предложених за унапређење у виши чин	2
3.	14. 11. 1943.	Молба министру војске да се изда потерница путем расписа и да се у ову команду врате Космајац и његов рођак и отето оружје	1
4.	14. 11. 1943.	Пропратни акт министру војске о достављању на увид реферата и предлога за унапређење	1
5.	15. 11. 1943.	3. батаљон Рачанске бригаде Врх. команди доставља извештај о догађајима на рејону	2

6.	16. 11. 1943.	Пропратни акт начелнику штаба Врх. к-де о достављању предлога за унапређење и одликовање	1
7.	19. 11. 1943.	Списак официра предложених за унапређ. у наредни чин	1
8.	21. 11. 1943.	К-да Златиборског корпуса извештава к-ду Црногорске бригаде да се налази у близини његовог среза и да може да пошаље „тројку“ којом прети јавно	1
9.	23. 11. 1943.	Списак лица из среза Рачанског који сарађују са комунистима	9
10.	25. 11. 1943.	Извештава нач. штаба Врх. к-де да у саставу корпуса од особа краљ унапређује у морн. наредника Ранђеловић В. Мрђена	1
11.	26. 11. 1943.	Извештај доставља министру војске о стању на сектору Рачанске бригаде	1
12.	26. 11. 1943.	Саслушање италијанског војника дивизије Венеција који је из партизанских редова у М. Гори побегао и прикључио се четницима у Перућцу	1
13.	30. 11. 1943.	Предлог министру војске за унапређење Ђакић Р. Момчила питомца 68. класе ниже војне академије у чин п. наредника и наредника питомца	1
14.	01. 12. 1943.	5. батаљон Рачанске бригаде извештава министра војске о комунистима који се концентришу на Деветаку и Љотићевцима и Немцима који су посели Дрину од Зборишта до Бајине Баште	1
15.		Потпор. Саша Матковић извештава к-та Златиборског корпуса и правда се зашто је дошло до бекства граничара-четника из Златиборске бригаде који су били из других крајева Србије	1
16.	07. 12. 1943.	Кап. Пиле извештава г. капетана о чишћењу терена од комуниста у Златиборском срезу	1
17.	10. 12. 1943.	К-дир чете Радуловић извештава к-та корпуса да се са четом налази на брдима, а да су партизани у Гајићима и Пејићима	1

18.	11. 12. 1943.	Кап. Миличић пише Филипу да му шаље уговорене знаке за патроле за ноћ а које важе за подручје корпуса и да их достави надлежној к-ди	1
19.	14. 12. 1943.	Начелнику штаба Врх. к-де доставља се препис пресуде преког војног суда штаба Златиборског корпуса изречене над наред. Павловић М.	3
20.	15. 12. 1943.	Рачанска бригада доставља к-ту Златиб. корпуса одговор у вези с наређењем о покушајима бугарских трупа, питању комуниста, заробљавању амбуланте Дринског корпуса и другим питањима	1
21.	18. 12. 1943.	Наредба к-та Златиборског корпуса о постављењу к-та летеће бригаде пеш. кап.1. кл. Живановић М. Бориславца и шефа обавештајне службе у штабу Златиб. корпуса	1
22.	18. 12. 1943.	Саопштење о формирању Летеће бригаде Златиборског корпуса, постављењу к-та Живановића, који је добио наређење да је оспособи за задатке који су јој намењени	1
23.	18. 12. 1943.	Начелник штаба Врх. к-де упознаје се са изменом у распореду старешина овог корпуса	1
24.	24. 12. 1943.	Златиборски корпус тражи од к-та Златиб. бригаде извештај и објашњење зашто су се поручник и два поручника поново легализовали код немачких власти у Ужицу и одговор к-та Златиб. корпуса да се наведени официри ставе под војни суд	1
25.	24. 12. 1943.	Списак редова, каплара и подофицира предложених за унапређење у виши чин	2
26.	27. 12. 1943.	Предлог за унапређење подофицира, каплара и редова Летеће бригаде Златиборског корпуса	3

Кутија 30 – фасцикла 4 (год. 1944)

р/б	Датум	Назив и садржај документа	Лист.
1.	01. 01. 1944.	Објава за четника штабне чете Рачанске бригаде Биљића Миломира из села Рогачице који се упућује на одсуство	1
2.	10. 01. 1944.	Списак подофицира Златиб. корпуса предложених за унапређење у официрске чинове	2
3.	12. 01. 1944.	Објава за поднаредника 3. батаљона Златибор. бригаде Мирковић Виденка из села Јасенова која важи као легитимација	1
4.	14. 01. 1944.	Наређење к-тима бригада за постављање на одређене положаје са којих треба да врше нападе на групе комуниста и да спрече њихов упад преко Дрине у округ као и на југ	1
5.	14. 01. 1944.	Предлог к-та Ужичке бригаде к-ту Златиборског корпуса за унапређење поднаредника Видоја Стијановића у чин наредника	1
6.	14. 01. 1944	„Страхиња“ (помоћник к-та Златиб. корпуса Страхиња Рогић) извештава к-та Златиб. корпуса о слању санитетског материјала, прогањању људи од стране полиције и Гестапоа	1
7.	18. 01. 1944.	Страхиња извештава к-та Златиб. корпуса да је писма упутио на 14 лица из Ужица која располажу са већим сумама, тражи толико признаница; о односу са пор. Митровић и сарадњи са Немцима	1
8.	19. 01. 1944.	Штаб Рачанске бригаде к-ту Златиборског корпуса доставља предлог за унапређење редова Милоја Р. Јанковића у чин пеш. каплара	1
9.	19. 01. 1944.	Штаб Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса доставља предлог за унапређење каплара Радомира С. Срећковића у чин рез. пеш. поднаредника	1
10.	19. 01. 1944.	Штаб Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса доставља предмет за унапређење каплара Драгише М. Веизовића у чин рез. пеш. поднаредника	1

Историјска Дашивина 19

11.	19. 01. 1944.	Штаб Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса доставља предмет за унапређење жанд. каплара Панте У. Вуловића у чин акт. жанд. поднаредника	1
12.	20. 01. 1944.	К-да среза Рачанског извештава к-та Златиб. корпуса о пљачки и злочинима бугарских војника	1
13.	21. 01. 1944.	Штаб 5. батаљона извештава к-та Златиб. корпуса да је примљен пропагандни материјал из В. К. пребацио преко Дрине и да су усташе поселе Дрину од Братунца до Бајине Баште	1
14.	22. 01. 1944.	Предлог штаба Златиб. корпуса министру војске за унапређење војника Мирка В. Урошевића у чин ппоручника	2
15.	23. 01. 1944.	Предлог штаба Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса за унапређење каплара Миленка Т. Крсмановића у чин рез. пеш. поднаредника	1
16.	23. 01. 1944.	Предлог штаба Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса за унапређење редова Зарије С. Крсмановића у чин пеш. каплара	1
17.	23. 01. 1944.	Штаб Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса доставља предлог за унапређење редова Радише П. Тадића у чин пеш. каплара	1
18.	23. 01. 1944.	Предлог штаба Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса за унапређење редова Милана М. Јевтића у чин пеш. каплара	1
19.	23. 01. 1944.	Предлог штаба Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса за унапређење редова Бранислава М. Миливојевића у чин каплара	1
20.	23. 01. 1944.	Предлог штаба Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса за унапређење рез. поднаредника Драгутина Т. Ђурића у чин рез. пеш. наредника	1
21.	23. 01. 1944.	Предлог штаба Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса за унапређење каплара питомца Илије М. Рајаковића у чин пеш. пнаредника	1

22.	23. 01. 1944.	Предлог штаба Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса за унапређење рез. поднаредника Милинка В. Ђурића у чин рез. наредника	1
23.	23. 01. 1944.	Штаб Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса доставља предлог за унапређење редова Чедомира П. Петковића у чин пеш. каплара	1
24.	25. 01. 1944.	Штаб Златиб. корпуса начелнику штаба Врх. к-де доставља податке о акт. вазд. ппоручнику пилоту Стаматовић М. Богосаву и предлаже похвалу	1
25.	25. 01. 1944.	Штаб Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса доставља извештај о терору комуниста у времену од 1941. до 25. јан. 1944.	1
26.	25. 01. 1944.	Изјава инж. ппоруч. Мишчевић Д. Војислава о неправилностима у штабу Рачанске бригаде у коју је делегиран по наређењу к-та корпуса	1
27.	27. 01. 1944.	Пеђа пише к-ту Златиб. корпуса о стању у Ужицу, одласку у срез Рачански из кога ће по повратку упутити извештај о нађеном стању	1
28.	28. 01. 1944.	Вазд. ппоручник Богосав Стаматовић бивши к-т Ужичке бригаде к-ту Златиб. корпуса доставља преглед новчаног стања у Ужичкој бригади	2
29.	03. 02. 1944.	Штаб Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса доставља предлог за унапређење жанд. каплара Миланка Н. Николе у чин жанд. поднаредника	1
30.	03. 02. 1944.	Предлог штаба Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса за унапређење жанд. поднаредника Деспота У. Вокића у чин жанд. наредника	1
31.	04. 02. 1944.	Упутство за рушење и запречавање – 3 преписа	11
32.	04. 02. 1944.	Молба четника (бившег пеш. ппоруч) Петка М. Терзића из с. Злакусе, Среза ужичког к-ту 2. батаљ. Ужичке бригаде за повраћај чина	3

33.	07. 02. 1944.	Молба тројице сарадника г. министра војске за заштиту и смену к-та корпуса Радовића који их мрзи и прогања	1
34.	07. 02. 1944.	Предлог штаба Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса за унапређење и одликовање редова и подофицира	1
35.	09. 02. 1944.	Бошко пише Милану да му напуни акумулатор и пошаље најдуже за 10 дана као и новац за набавку потребних ствари	1
36.	10. 02. 1944.	Молба к-та 3. батаљона к-ту Ужичке бригаде за дејство код к-та Црногорске бригаде да се нареднику-воднику Сави Малбашићу „прекрати“ сваки долазак на територију батаљона	1
37.	11. 02. 1944.	Предлог штаба Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса за унапређење редова Светомира Т. Чубриловића у чин каплара	1
38.	11. 02. 1944.	Предлог штаба Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса за унапређење каплара Милоша Б. Тодоровића у чин поднаредника	1
39.	11. 02. 1944.	Примедбе упућене к-ту Летеће бригаде Златиб. корпуса и наређење да обучи „тројке“ које одређује за извршење специјалних задатака	1
40.	12. 02. 1944.	Предлог штаба Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса за унапређење рез. поднаредника Милојка О. Васића у чин рез. наредника	1
41.	12. 02. 1944.	Предлог штаба Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса за унапређење жанд. поднаредника Здравка М. Прокића у чин жанд. наредника	1
42.	12. 02. 1944.	Предлог штаба Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса за унапређење редова Остојић Б. Остоје у чин каплара	1
43.	12. 02. 1944.	Предлог штаба Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса за унапређење редова Живка Т. Прокића у чин каплара	1
44.	12. 02. 1944.	Предлог штаба Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса за унапређење редова Радисава М. Јагодића у чин каплара	1

45.	12. 02. 1944.	Предлог штаба Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса за унапређење редова Драгутина М. Илића у чин каплара	1
46.	12. 02. 1944.	Наређење к-тима бригада да изврше прикупљање и мобилизацију свих људи, концентришу на одређеним просторијама и чекају даља наређења за операције у циљу спречавања продора комуниста у Србију	1
47.	13. 02. 1944.	Предлог штаба Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса за унапређење редова Жарка Д. Степановића у чин каплара	1
48.	19. 02. 1944.	Предлог штаба Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса за унапређење редова Стојимира В. Николића у чин каплара	1
49.	09. 01. 1944.	Пеш. поручник Петар Т. Радоњић извештава министра војске о стеченом праву за унапређење	1
50.	19. 01. 1944.	Предлози штаба Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса за посмртно одликовање 11 редова и 2 поднаредника	13
51.	14. 05. 1944.	Упутство к-де Ужичког округа достављено к-ту среза Ужичког о оснивању и задацима Равногорских народних одбора – дорегистровано	1
52.	13. 05. 1944.	Ускршња честитка к-та Златиб. корпуса борцима и српском народу - дорегистровано	1

Кутија 30 – фасцикла 5 (год. 1944)

р/б	Датум	Назив и садржај документа	Лист.
1.	17. 02. 1944.	Инструкција достављена к-тима бригада, батаљона, општина и места о томе какав ред треба да заведу на својим територијама с обзиром на потребе сељака	2
2.	18. 02. 1944.	Летећа бригада доставља податке о сељаку с. Трипкове Младену Иркићу и учитељу с. Равни Стојану Сердаревићу	3

3.	20. 02. 1944.	Поруч. Марко из Рогачице пише Ордагићу да против њега раде Рајковићев кум и његове присталице тврдећи да не води довољно рачуна о комунистима	1
4.	23. 02. 1944.	Предлог достављен министру војске за унапређење Поповић Н. Војислава у чин капла-ра, поднаредника и наредника Ђака (у рез.)	1
5.	27. 02. 1944.	Извештај среза Златиборског о борбама четника са окупатором и комунистима о паљењу, пљачки и убиствима које су извршили комунисти	1
6.	29. 02. 1944.	Објава за обвезника Рачанске бригаде који се упућује на одсуство	1
7.	01. 03. 1944.	Поруч. Ђокица Н. Николић пише „ппуковнику“ и моли да достави Дражи и к-ту Златиб. корпуса податке о њему како би се рехабилитовао	1
8.	02. 03. 1944.	Извештај Рачанске бригаде о комунистима на босанској страни Сребреничког среза	1
9.	02. 03. 1944.	Саслушање земљорадника Срећка Б. Клопановића из с. Горјана, Ужичког среза, окривљеног због сарадње са добровољцима	1
10.	03. 03. 1944.	Извештај к-де Рачанске бригаде о раду школе у Перућцу и учитељице Заге Бајевић, терору и пљачки народа од стране Бугара	1
11.	03. 03. 1944.	Летећа бригада извештава о упућивању добровољца Срећка Д. Клопановића, окривљеног због сарадње са добровољцима. Прилог: Саслушање окривљеног и сведока	6
12.	03. 03. 1944.	Поруч. Драг. Савић обавештава к-та Златиб. корпуса о шпијунској делатности Николе Пашића и тражи да се ликвидира са његовим сарадницима	1
13.	03. 03. 1944.	Рачанска бригада извештава к-та Златиб. корпуса да је у борби приликом повлачења партизана из Раковића убијен партиз. политички комесар и да су ухваћена 4 одбегла партизана из 6. ударне бригаде	1

14.	03. 03. 1944.	Штаб Рачанске бригаде к-ту Златиб. корпуса доставља податке о месним партизанским одборима у општини Купиново и Војка	1
15.	04. 03. 1944.	Подаци о неделима комуниста у 12 општина Ужичког среза од 1941. до 04.03.1944.г.	1
16.	04. 03. 1944.	К-т Рачанске бригаде пише к-ту Златиб. корпуса о свом раду и предлаже да госп. Миличића премести на дужност ван корпуса	1
17.	07. 03. 1944.	Пропратни акт министру војске о достављању предлога за унапређење припадника Рачанске бригаде у чин каплара	1
18.	07. 03. 1944.	Пропратни акт министру војске о достављању предлога за унапређење припадника Рачанске бригаде у чин поднаредника	1
19.	07. 03. 1944.	Пропратни акт министру војске о достављању предлога за унапређење припадника Рачанске бригаде у чин наредника	1
20.	07. 03. 1944.	Пропратни акт министру војске о достављању предлога за одликовање изгинулих припадника Рачанске бригаде	1
21.	07. 03. 1944.	Списак редова, каплара и подофицира штаба Златиб. корпуса предложених за унапређење у наредни чин	1
22.	07. 03. 1944.	Извештај к-та места Миће Ерића из Севојна у вези са Срећком Клопановићем из с. Горјани који је побегао из добровољачке к-де	1
23.	07. 03. 1944.	Командиру 2. чете Доброселичке Марку Кнежевићу наређује се да постави.... на Стубло у вези наређења к-та 4. батаљона	1
24.	08. 03. 1944.	Предлог за унапређење официра и подофицира Ужичке бригаде достављен к-ту Златиб. корпуса	5
25.	10. 03. 1944.	Саслушање зидара Срећка Д. Клопановића родом из с. Горјани, Ужичког среза, окривљеног због сарадње са Љотићевцима	1
26.	15. 03. 1944.	Доставља предлог министру војске за унапређење људства Златиб. корпуса	1
27.	21. 03. 1944.	Наредба к-та Златиб. корпуса о постављењу поруч. Митровић Симе за к-та 2. Рачанске бригаде а Ордагић остаје к-т 1. Рачанске бригаде	1

28.	22. 03. 1944.	Мајор Стр. Рогоћ извештава к-та Златиб. корпуса о стању пропаганде на територији Рачанског среза	1
29.	23. 03. 1944.	К-т Рачанског среза моли министра војске за унапређење у чин капетана 2. класе	1
30.		Извод из операцијског дневника Златиб. корпуса	3
31.	30. 03. 1944.	Наређење 1. Рачанске бригаде к-ту 4. баталјона да на територији баталјона пронађе оружје и муницију и да способним борцима одређеним за оперативне чете	1
32.	31. 03. 1944.	Наређење брату Светозару Кобасу, капетану, да преда парче заставе 24. пешад. пука	1
33.	31. 03. 1944.	Наредба к-та Златиборског корпуса о постављењу Миће С. Ерића, из састава Ужичке бригаде за комесара добра Бановинске пољоп. школе у Севојну	1
34.	01. 04. 1944.	Наредба к-та Златиб. корпуса о похваљивању редова, каплара и наредника из састава Ужичке бригаде	1
35.	02. 04. 1944.	Наређење к-та групе рачанских бригада да редовно достављају обавештења о свим појавама на л. обали Дрине и да измене распоред старешина у саставу 2. Рачанске бригаде	1
36.	03. 04. 1944.	Пропратни акт штаба Златиб. корпуса министру војске о достављању списка лица које је окупатор стрељао од 6. априла 1941. до 29. фебруара 1944. г.	1
37.	03. 04. 1944.	Пропратни акт министру војске о достављању списка стрељаних лица од стране комуниста са територије Златиб. корпуса из времена 1941. г.	1
38.	03. 04. 1944.	Пропратни акт министру војске о достављању списка лица са територије Златиб. корпуса која су комунисти стрељали у току 1941. г.	1
39.	04. 04. 1944.	Објава за поруч. Митровић Симу, који се упућује на дужност к-та 2. Рачанске бригаде	1
40.	04. 04. 1944.	Наредба к-та 1. Рачанске бригаде к-ту 4. баталјона о постављењу баталјонских болничара	1

41.	06. 04. 1944.	К-т 1. Рачанске бригаде моли к-та групе рачанских бригада за хитну интервенцију да се одабрани борци ове бригаде, упућени без знања њихових старешина за пратњу к-та Златиб. Среза, врате у своју јединицу	1
42.	06. 04. 1944.	Штаб 4. батаљона к-ту Рачанске бригаде упућује 6 наведених лица која су 1941. г. припадала партизанском покрету	1
43.	07. 04. 1944.	К-т Златиб. корпуса упознаје потчињене јединице са депешама нач. врх. к-де: комунисти одбачени од Ибра са великим губицима одступају преко Голије и треба их дотући	1
44.	07. 04. 1944.	Списак недела која су извршили комунисти на територији среза Златиборског од 1941. до 7. априла 1944. г.	3
45.	08. 04. 1944.	Штаб 1. Рачанске бригаде к-ту 4. батаљона упућује обвезника Ратка Карадаревића који је у овом штабу издржао службу од 20 дана	1
46.	10. 04. 1944.	К-ту места Сирогојно Микаилу Јовановићу шаље се атлас, адресар места, признанице и остали канцеларијски материјал на чување	1
47.	10. 04. 1944.	К-т 1. Рачанске бригаде наређује к-ту 4. батаљона да поднаредника Јанковић Благоја упути на службу у штаб ове бригаде	1
48.	13. 04. 1944.	Штаб 1. Рачанске бригаде к-ту 4. батаљона доставља распоред за попуњавање лица за одељење за везу при штабу бригаде и у батаљонима	1
49.	13. 04. 1944.	Наређење нач. штаба Врх. к-де к-ту Златиб. корпуса да извести по питању извештаја и молбе свештеника Мандића у вези са убиством његовог оца и заштитом породице	1
50.	13. 04. 1944.	Наређење штаба 1. Рачанске бригаде к-ту 4. батаљона да к-ти батаљона (сем 4.) отпусте све људство без оружја	1

Кутија 30 – фасцикла 6 (год. 1944)

р/б	Датум	Назив и садржај документа	Лист.
1.	17. 04. 1944.	Заповест штаба 1..Рачанске бригаде к-тима батаљона за посудање одређених положаја са задатком спречавања упада и одступа комуниста преко Таре и пребацивање у Босну	2
2.	18. 04. 1944.	К-т Златиб. корпуса извештава министра војске о стању у Рачанском срезу и непоштеним намерама официра-интриганта Даче Симића	2
3.	18. 04. 1944.	К-т Златиб. корпуса пише министру да у прилогу доставља занимљив елаборат, да је заузет операцијама са комунистима и моли да му упути Методија Дончевића за специјалну службу	1
4.	19. 04. 1944.	К-да места Заовине препоручује к-ту 4. бат. 1. Рачанске бригаде да сам види где има сена и да узме 100 кг, а сопственика упути у ову к-ду	1
5.	19. 04. 1944.	К-да среза Рачанског обавештава к-та Златиб. корпуса о хапшењу комуниста из села Луга, који врше организацију комуниста у овом крају и о заштити истих од стране к-та Рачанске бригаде Оргадића	1
6.	19. 04. 1944.	Рез. поручник Сима Митровић к-т 2. Рачанске бригаде пише министру војске и жали се што није примљен код њега заједно са Дачом Симовић, па да се после састанка врате на рад у Рачански срез	2
7.	19. 04. 1944.	Дача Симовић пише министру војске и моли да се његово питање у најкраћем року реши. Жали се на к-та Раковића који је спречавао да његова иницијатива у раду дође до изражаја	1
8.	20. 04. 1944.	Наредба к-та Златиб. корпуса о постављењу к-та групе рачанских бригада кап. Борислава Живановића, к-та Летеће бригаде Златиб. корпуса поруч. Павла С. Марковића и к-та 2. Рачанске бригаде поруч. Симе М. Митровића – препис	2

9.	20. 04. 1944.	Наредба к-та Златиб. корпуса да се 1. батаљон Златиборске бригаде званично зове Јуришни батаљон Златибор – препис	2
10.	20. 04. 1944.	Наредба к-та Златиб. корпуса о постављењу 1. помоћника к-та Златиб. корпуса кап.2. кл. Миломира Коларевића и 2. помоћника рез. мајора Страхине Рогоћа – препис	2
11.	20. 04. 1944.	Наредба к-та Златиб. корпуса о постављењу помоћника к-та Златиб. бригаде ппор. Обрена Кнежевића	1
12.	21. 04. 1944.	Штаб Златиб. корпуса упознаје нач. штаба групе рачанских бригада са радиограмима В. К. и наређује да се предузму акције и комунисти очисте са леве обале Дрине	1
13.	21. 04. 1944.	Наређење к-та 1. Рачанске бригаде да изврши мобилизацију борбених снага бригаде и са бригадом из с. Перућац пређе Дрину и предузме продор ка Сребрници ради разбијања комуниста	1
14.	24. 04. 1944.	К-да Среза рачанског извештава к-та Златиб. корпуса о хапшењу у Пилици злогласног комунисте и гестаповца из Бајине Баште Душана Михаиловића који је одао важне податке о раду комуниста	1
15.	27. 04. 1944.	Заповест штаба 1. Рачанске бригаде к-тима батаљона за посудање одређених положаја у циљу спречавања упада комуниста на територију Среза рачанског	1
16.	27. 04. 1944.	Наређење штаба 1. Рачанске бригаде к-ту 4. батаљона за обележавање чинов у ЈВуО и означавање одликовања	1
17.	29. 04. 1944.	Штаб 3. батаљона извештава к-та 1. Рачанске бригаде о борби са комунистима на месту зв. Јасиковица који су протерани у правцу Поникава. Тражи помоћ пошто се сам бори на овом терену	1
18.	01. 05. 1944.	Изјава учесника и чланова комунистичке партије у Бајиној Башти	2

19.	01. 05. 1944.	Наређење штаба 1. Рачанске бригаде к-ту 4. батаљона да најхитније поведе батаљон на одређено место	1
20.	01. 05. 1944.	Наредба к-та 1. Рачан. бригаде о постављењу за заступника к-та 1. Рачанске бригаде ппор Обрена Југовића за заступника к-та 2. батаљона, ађутанта к-та 1. Рачан. бригаде, његових помоћника и инспекцијских органа	1
21.	06. 05. 1944.	Штаб групе рачанских бригада обавештава к-та Златиб. корпуса о извршавању наређења и борбама са црвенима на положајима Јасеновац – Просјек као и о повлачењу	1
22.	09. 05. 1944.	1. Помоћник к-та Златиб. корпуса Коларевић обавештава к-та Златиб. корпуса о покрету бригада сходно датим наређењима и даје податке о кретању црвених и њиховој борби са Немцима	1
23.	10. 05. 1944.	Распис к-де округа Ужичког к-ту Пожешког среза за формирање среске команде до 1. јуна 1944.	1
24.	10. 05. 1944.	К-да округа Ужичког упознаје к-те корпуса, бригада и срезова са наређењем В. К. и формирањем среских к-ди до 1. јуна 1944, давању новца за писаће машине, шапирографе, исхрани људства на територији среза итд.	1
25.	15. 05. 1944.	Коларевић обавештава Вигњевића да је предао за В. К. депеше: о заузећу Семегњева, бекству црвених за Јабланицу, нападу на 2. комунист. дивизију	1
26.	16. 05. 1944.	Извештај к-де Рачанског среза Врх. к-ди ЈВуО о стању у срезу после најезде комуниста. Пљачка комуниста	1
27.	20. 05. 1944.	К-да 5. батаљона Ужичке бригаде моли к-та Златиб. корпуса да остане на свом рејону и изврши смену људства и прикупи оружје, као и наређење за даљи рад	1
28.	21. 05. 1944.	К-да Рачанског среза к-ту Златиб. корпуса подноси извештај о извиђању и претресу терена на реону 2. Рачан. бригаде, Тара, Калуђерске Баре, Јасиковица	1

29.	28. 05. 1944.	Штаб Златиб. корпуса тражи од к-та б/з да га извести да ли је тај штаб узео на зајам од Хипотекарне банке у Ужицу суму од 500.000 динара и да ли је на ову суму дата признаница	1
30.	30. 05. 1944.	К-да Рачанског среза извештава В. К. ЈВуО о бекству 24 љотићевца из Рогачице у четнике, о образовању муслим. милиције на Дрини, борби комуниста и Немаца код Хан Пијеска.....	1
31.	30. 05. 1944.	Приватно писмо..... којим га обавештава о добром здравственом стању породице	1
32.	30. 05. 1944.	Извештај к-та Рачанског среза к-ту Златиб. корпуса о стању у срезу, понашању добровољаца према народу, сарадњи четника и Бугара, сукобу четника и добровољаца са комунистима	2
33.	30. 05. 1944.	Штаб 4. батаљона 1. Рачанске бригаде обавештава председника општине Бајина Башта да упути три девојке из Бајине Баште на дужност болничарки у болницу сходно наређењу к-та групе рачанских бригада	1
34.	30. 05. 1944.	Списак лица која потпадају под мобилизацију ЈВуО (закључно са бр. 367) општина Пиличка, Рачански срез	20
35.	01. 06. 1944.	Списак чланова добровољне ватрогасне чете у Бајиној Башти	1
36.	01. 06. 1944.	Списак официра и подофицира 3. батаљона 2. рачанске бригаде који се стално налазе у шуми	1
37.	02. 06. 1944.	Задња страна списка припадника Ужичке бригаде предложених за одликовање од рб.16–27 (недостаје прва страна списка од рб.1–15)	2
38.	02. 06. 1944.	Штаб к-та среза извештава к-та Златиб. корпуса о неспособности к-та батаљона Ивка Јовановића да одржи дисциплину у батаљону	1

39.	03. 06. 1944.	Штаб „југозападног фронта“ упозорава к-та Златиб. корпуса са намерама партизана да поновно упадну у Србију и доставља наређење В. К. о образовању Југозападног фронта у прилогу	1
40.	03. 06. 1944.	Списак активних и резервних официра и подофицира на служби у 4. батаљону 1. рачанске бригаде ЈВуО	1
41.	03. 06. 1944.	Писмо Радојке Савић к-ту Златиб. корпуса у коме моли да јој помогне у остваривању права на пензију по основу њеног покојног супруга	1
42.	03. 06. 1944.	Штаб Лимског сектора обавештава к-та ЈЗ фронта и Златиб. корпуса о покушају пробоја 4 .комунистичке бригаде преко Лима у Србију и четничким снагама које их у томе спречавају и траже појачање	1
43.	03. 06. 1944.	Штаб Лимског сектора обавештава к-та ЈЗ фронта и Златиб. корпуса о борбама са комунистима на левој обали Лима и тражи смену 2. батаљона да би спречио ширење тифуса	1
44.	04. 06. 1944.	Предлози штаба Златиб. корпуса министру војске за одликовање заслужних грађана и припадника четнич. организације са територије корпуса	4
45.	04. 06. 1944.	Андрија Мирковић извештава Радовића да му по учитељу Миливоју Јелисавчићу шаље 320.000 динара	1
46.	04. 06. 1944.	Наређење к-та 1. Рачанске бригаде к-ту 4. батаљона да хитно упути ко ће у интендантуру ради изношења оружја и муниције на О. колибу....	1
47.	05. 06. 1944.	Писмо учитељице Радојке Савић Радовићу у коме га моли да врати девојке за чије животе је морално обавезна	1
48.	05. 06. 1944.	Списак људства 4. батаљона 1. Рачанске бригаде ЈВуО	4

49.	06. 06. 1944.	Наређење о обустави одласка грађана из својих места, блокирању свих путева за варош, склањање обвезника због масовног хапшења и слања у логоре	1
50.	07. 06. 1944.	Списак редова Златиборске бригаде предложених за унапређење у чин каплара	4

Квалитетно урађен аналитички инвентар омогућава да корисник стекне потпуни увид у врсту и оквирни садржај сваког појединачног документа, време настанка и обим документа.

У ери када се електронским путем врше финансијске трансакције, наручују и издају лична документа и полагају испити на факултетима, може се очекивати да ће и архиви ускоро почети са издавањем копија докумената „на даљину“ при чему ће квалитетно израђени аналитички инвентари бити основно средство за препознавање докумената.

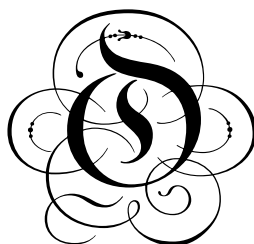
Ово уједно показује да дигитализација није свемогућа и да ће обрада докумената бити и убудуће кључ за њихово коришћење у научне сврхе.

Dragan KRSMANOVIĆ

**The Fund „The Zlatibor Corps of Yugoslav Army in Homeland“
- Analitic inventory -**

Summary

The Zlatibor Corps of Yugoslav army in the homeland and its submitted units, in the period from 1941 to 1945, were the authors of the documents, whose parts are saved and today are in the group of the funds „Chetniks of Draža Mihailović“ in the Military Archives of Belgrade (former Archives of Military-historical Institute of Belgrade). The documents have been archived by archivists. There are research-informative means and the most important is analytic inventory, as well as auxiliary informative means where the most important is thematic register. Processed archives materials are consisted of 655 documents, classified in 16 folders, stored in 5 boxes.

Мр Александар В. САВИЋ

БИЛТЕН ОКРУЖНОГ КОМИТЕТА ТИТОВО УЖИЦЕ за август 1946. године

САЖЕТАК: У овом прилогу приређен је билтен Округног комитета КПС Титово Ужице за месец август 1946. године. Реч је о документу који се налази у Архиву Србије у Београду, а представља значајан извор за проучавање политичког, привредног, просветног и културног живота Ужичког округа у послератном периоду.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Округни комитет КПС Титово Ужице, билтен, народна власт, срески комитет, организација КП, синдикат, АФЖ, СКОЈ, синдикат, агит – проп комисија

У овом прилогу приређен је месечни извештај – билтен ОК КПС ТУ за август 1946. године. Документ се налазе у Архиву Србије, одељење у Железнику, а припада фонду Округни комитети.¹ Ове политичке организације формиране су у периоду од 1939. до 1941. године, а одиграле су значајну улогу у организовању борбе против окупатора. Након завршетка рата округни комитети били су ангажовани у организовању обнове и изградње земље, а укинута су априла 1947. године.

Округни комитет КПЈ за Ужички округ формиран је августа 1944. године. Његови најважнији задаци у том периоду били су: формирање НОП одреда, мобилизација и укључивање што више људи у борбу за коначно ослобођење, организовање позадинског рада, формирање среских партијских поверенстава, оснивање народноослободилачких одбора и других масовних политичких организација (ЈНОФ, СКОЈ, УСАОС, АФЖ, ЈСРНЈ).² Наравно, са завршетком рата, најважнији задатак ОК КПЈ за Ужички округ био је обнова и изградња ратом порушених привредних, културних, просветних и здравствених објеката. Поред тога, ОК се ангажовао и на пољу пољопривреде. Водила се жива активност како би се на време обавиле се-

¹ Архив Србије 1900–2000, Београд, 2000, 172–173. Организациона структура била је иста за све округне комитете. Од марта 1945, при округним комитетима формиране су комисије за агитацију и пропаганду, а од јула исте године организационо инструкторска и кадрoвска одељења.

² Гојко Шкоро, *Ужички округ у народноослободилачком рату 1944–1945*, Титово Ужице 1981, 34; Живота Марковић, *Ужички округ у рату 1944–1945*, Ужице 1995, 76–81.

тве и жетве, обезбедио неопходан сетвени материјал и обновио уништени сточни фонд.

Из периода Другог светског рата сачувано је мало архивске грађе ОК, док за период 1945–1947. постоји обимнија документација. То су пре свега записници и други материјали са седница окружних комитета и њихових тела, материјали о изборима за органе народне власти, о деловању грађанских странака, конфискацији имовине и аграрној реформи, извештаји средњих комитета, деловању цркве и слично.³

Месечни билтен ОК КПС Титово Ужице подељен је на поглавља: Политичка ситуација, Организација КП, Народна власт, Привреда, Синдикати, АФЖ, СКОЈ и Агит – проп[комисија] (агитација и штампа, теоретско – предавачки сектор, културно – просветни сектор, организационо – технички сектор).

Кроз ове тромесечне извештаје можемо пратити политичку ситуацију у Ужичком округу, деловање окружних и средњих комитета у више области. Наиме, као прворазредни задатак, који се постављао пред чланове Партије, у овом периоду је свакако припрема и агитација за предстојеће новембарске изборе.⁴ У том смислу прати се активност Народног фронта и свих масовних организација на овом пољу, али и деловање грађанских партија. Посебна пажња поклоњена је и безбедносној ситуацији, деловању непријатељских група, неправилностима у раду Партије, пре свега секташењу, као и начину да се уочене слабости исправе.

Уочљиво је да се са великом дозом неповерења пише о предратним политичким станкама, њиховим агитаторима, уз опаску да се ради о „реакцији“ која стоји на путу развоја земље. Са не мањим неповерењем пише се и о цркви и свештенству које представља остатак назадњаштва и заосталости. У неколико наврата бележе се чак и примери измишљених чуда и предсказања, а све са циљем дестабилизације нове власти и уношења неповерења у народ.

Билтени такође дају исцрпен извештаје о привредним питањима. Из њих сазнајемо како се организује и одвија пољопривредна производња (сета, жетва вршидба итд). Такође, са јасном самокритиком говори се о организацији и раду набављачких и земљорадничких задруга. Јасно се истичу

³ Исто, 173.

⁴ Избори за Уставотворну скупштину одржани су 10. новембра 1946. године. На изборе је у Ужичком округу изашло 93,88% грађана. За кандидате Народног фронта гласало је 77,39%, а за остале 22,61%. Више о томе: *Историја Ужица II*, Ужице 1992, 386, Александар В. Савић, *Ужички округ 1944–1947. године*, Нови Сад 2008, магистарски рад, 129–134.

уочене грешке и тражи се одговорност појединаца за неизвршење задатака које је поставила Партија. Кроз ове извештаје прати се како тече обнова и изградња привредних објеката, учешће грађана и омладине у акцијама итд. Пажња се посвећује и културно-просветном раду, па у билтенима налазимо податке везане за организовање наставе, аналфабетских и просветних курсева, као и о борби за описмењавање деце у пасивнијим крајевима округа.

Кроз билтене се прати и активност АФЖ-а у округу. Још увек нису превладане предрасуде о учешћу жена и девојака у политичком и јавном животу, па кроз низ примера огледа се борба за еманципацију жена у новој Југославији. Жене по први пут добијају право да изађу на изборе и да гласају. АФЖ-е настоји да што више женске популације обухвати, политички образује и мотивише за излазак на изборе.

У извештајима који се односе на синдикате, пратимо рад ове организације као и тешкоће са којим се суочава. Запажа се још увек недовољна свест о припадности синдикату и радништву, као и незаинтересованост сезонских радника за рад ове организације. Поред тога, синдикат је настојао да упосли што више незапослених људи, да организује неопходно снабдевање и по могућству реши стамбена питања радника.

Билтен ОК КПС Титово Ужице, за месец август 1946, приређен је у изворном облику без интервенција приређивача, који би на било који начин променио његову аутентичност. Приређивач је једино интервенисао у деловима текста где је било очигледних правописних грешака (у складу са данашњим нормама) или изостављених слова и речи.

БИЛТЕН
ОКРУЖНОГ КОМИТЕТА КПС – ТИТОВО УЖИЦЕ
за месец август 1946. године⁵

1. ПОЛИТИЧКА СИТУАЦИЈА

Овога месеца рад на организационом учвршћењу Народног фронта био је на доста доброј висини. Осамостаљивање одбора Народног фронта изражавало се највише у томе што су се редовно у целом округу, негде недељно, а негде петнаестодневно, одржавале конференције Народног фронта и што су одбори пред конференцију одржавали своје састанке и претресали питања која су после изношена конференцији на решавање.

⁵ АС, ОК КПС Титово Ужице 1945–1947, месечни извештај за август 1946. године. К. 3.

Још има недостатака у том погледу што се код појединих одбора у одржавању конференција појављује извесна доза шаблонизма услед чега су конференције постајале заморне и без живости.

Фронтowska организација још није у потпуности постигла да тумачење политичких догађаја унутар наше земље и у свету држи у својим рукама. Запажено је да наши фронтовци тешко правилно и приступачно објашњавају политичку ситуацију. Још увек има случајева да је тумачење политичке ситуације од стране фронтовца – активисте, потиснуто било каквом измишљотином попова или неког другог реакционара.

У неким срезовима још није постигнуто да се оживе срески одбори Фронта као политичка тела која би била способна да дају политички шти-мунг у срезу. Није се постигло то да се задаци и сав рад за њихово извршење преносе преко среског одбора фронта на сеоске одборе.

Има случајева да поједини чланови среских одбора фронта по месец дана па и више не долазе у одборске канцеларије, а поједини одбори још нису решили питање својих посебних просторија где би фронтовци свраћали и добијали упутства за рад.

У току месеца августа у неким среским организацијама вршена је деоба заосталих фронтовских карата. Та деоба још није у потпуности завршена и наставиће се у току идућег месеца. Појава секташења у деоби фронтовских чланских карата која је у почетку била узела доста маха сузбијена је у довољној мери мада ту и тамо избије још по неки случај који се не може уопштити.

18. августа одржан је пленум Окружног народног фронта који је разрадио и прихватио план новембарског такмичења. Исто тако изнет је непријатељски разбијачки рад појединих људи који се налазе у фронту. Пленум Окружног народног фронта много је допринео учвршћивању фронтowsке организације у округу. Борбу коју је наша фронтowska организација водила у току месеца августа против непријатељских елемената у Фронту и ван Фронта није достигла ону оштрину коју би требало да има. Она је најоштрија у Титовом Ужицу док је у среским местима и на селу доста лабавија. Фронтовци се често устежу да на конференцијама отворено жигошу разорни рад појединих непријатељских типова.

У првом плану антифронтowsког разорног рада налазе се попови. Запажено је да њихов рад у овом месецу много прикривенији од рада у прошлом месецу. Интензивно ширење прича о „чудима“, „о појави Бога у златној одежди“ код једног сељака у Солотуши, или „Појави Свете Петке у Биосци“ углавном може се приписати поповима. Приче како су „Партизански војници рушили цркву па су сви остали мртви“, или „како су пар-

тизани у Ужицу направили Бога па пуцали у њега и ради тога се једном осушила рука“, исто тако воде порекло од свештеника. Чињеница је да се овакве приче брзо шире нарочито у селу.

У Пожешком срезу таквим радом највише се истичу Драгиша Остојић у Лорету и Стево Стевановић у Здравчићима.

Питања којима се у току августа месеца бавила реакција и своја тумачења убацивала у народ да би изазвала пометњу и забуну била су углавном Мировна конференција у Паризу⁶ и припремни радови око регрутације. За неуспех мировне конференције и сукоб међу савезницима, који по тумачењу реакције мора наступити реакција, углавном везује своје наде. Такво своје тумачење поткрепљује радом наших војних органа у вези са регрутацијом и тумаче тај рад као припрему за рат.

Има случајева одвраћања од регрутације и наговарања омладине да не излази на регрутацију. У селу Здравчићима 6 омладинаца одбило је под утицајем реакционара приме позив за регрутацију.

Што се тиче рада грађанских партија у току месеца августа, не би се могло рећи да је попустио. Он се можда чак и појачао у вези са предстојећим изборима Скупштине Србије. Он је више конспиративан у овом месецу него у прошлим. Из чињенице да се често виђају у додиру да својим политичким пријатељима дало би се закључити да се Јово Боровић, Милија Јовичић, Перо Пржуљ и други припремају за организованији иступ. Очито је да имају везу са Београдом одакле добијају упутства. Адвокат Милија Јовичић одржава састанке са Секулом Кнежевића и Пајом Поповићем код куће бившег адвоката Тадића. Може се закључити да се Милија Јовичић спрема за кандидацију.

29. августа у Црногорском срезу адвокат Драгош Радовић имао је састанак са Ћосом из Ражане. На састанку су разговарали о држању појединих њихових политичких пријатеља. Слао је свога брата у Београд код Драгољуба Јовановића одакле је вероватно донео упутства за даљи рад у вези са изборима.

У Срезу ариљском од Драгољубових људи најистакнутији је Симо Миловановић. Он не показује неку нарочиту активност мада му је став неискрен и демагошки.

⁶ Мировна конференција у Паризу одржана је од 29. јула до 15. октобра 1946. године, а резултат је био потписивање Париског мировног уговора, који је потписан 10. фебруара 1947. Више о томе: Милутин Марковић, Никола Мраовић, Јован Вујошевић, *Дружи свештиски рат*, Београд 1972, 350; http://sr.wikipedia.org/sr-Мировна_конференција_у_Паризу_1946.

Чедо Петровић већ припрема терен за изборе за Скупштину Србије на тај начин што чини ситне позајмице у новцу сиромашнијим људима. У последње време могло се запазити на конференцијама Народног фронта у граду и присуство реакционара Миленка Рајаковића попа, Раца Алексића, Цветка Зотовића и других. Привредну меру гарантованог и негарантованог снабдевања, покушала је реакција у граду да искористи у сврху уношења раздора између радника и осталог грађанства, говорећи да ће сада бити снабдевано само радништво, а остало грађанство биће препуштено случају. Овако тумачење нашло је одзива код занатлија и ситних трговаца. Од радних акција које је Фронт преузео на себе као најзначајнија у граду истиче се регулација корита реке Ђетиње. Радна организација тог посла на доброј је висини. По срезовима Фронт спроводи изградњу порушених школа и поправку путева.

II. ОРГАНИЗАЦИЈА КП

У округу има 2.191 чланова КП сврстаних у 166 ћелија. Кандидата има 348. Жена чланова Партије 303, 6. среских комитета и један месни.

За разлику од прошлог месеца, у августу месецу срески комитети су показали више сналажљивости и чврстине у руковођењу пословима и спровођењу задатака у дело. Ово се може тумачити јачом контролом Окружног комитета и већој помоћи среским комитетима у решавању задатака. Помоћ у раду среских комитета од Окружног Комитета у месецу августу била је задовољавајућа.

Запажа се недовољна помоћ чланова пленума среских комитета бироу СК-а. Многи чланови пленума не осећају се као чланови комитета тако да биро од понеких нема никакве користи.

Има случајева да поједини чланови Комитета нису у пуној мери испунили постављене задатке у месецу августу.

Нездравих појава у току месеца августа у комитетима није било.

Нездрави односи у Среском комитету Титовог Ужица отклоњени су искључењем из Комитета Живорада Аврамовића руководиоца агит – проп комисије. Комитети су редовно одржавали своје радне састанке.

Теоретски рад у комитетима није на довољној висини. Сами чланови Комитета појединачно мало су обраћали пажње на самоуздање.

И поред недостатака и пропуста у раду, код појединих комитета може се рећи да ипак у довољној мери држе ситуацију у својим рукама у срезу.

Појава опортунистичког држања из прошлог месеца по питању откупа није у потпуности отклоњена ни у овом месецу. Осећао се живљи рад на

оспособљавању секретара ћелија и самих ћелија на терену за самосталније решавање задатака.

Велики број ћелија правилно држе везе са масовним организацијама и умешно спроводе задатке преко њих, док их има исто тако које саме раде, остављају по страни масовне организације не умејући да их активизирају. У вези са спајањем месних одбора било је и спајање ћелија. Формирано је више одељења. Секретари одељења нису на довољној висини. Проблем је оспособљавати их.

Скоро у целој организацији можда са малим изузетком провлачио се неправилан рад са кандидатима. Негде су били препуштени сами себи негде су им стављани незнатни задаци (ношење поште итд), а негде су остављани на везу друговима који немају искуства у раду са кандидатима тако да их нису могли упознати са дужностима члана Партије.

Запажено је да се кроз организацију провлачи појава да СКОЈ-евци попуштају у раду кад уђу у Партију.

Приватан живот чланова Партије није у пуној мери комунистички. Пијанчење, свађе, оговарања, некомунистички однос према народу још увек су појаве које се провлаче кроз организацију.

Има појава зависти према друговима који напредују и развијају се (случај Јеша Лукића у Бајиној Башти).

У Ариљском срезу један друг примио је пакет од једне жене да га преда њеном сину и уместо да га преда он га појео. Тај друг је искључен из Партије.

Партијска организација је и овога месеца радила на анкетним листовима.

III. НАРОДНА ВЛАСТ

Рад среских одбора и градског одбора развијао се доста правилно.

Главна пажња усмерена је привредним питањима: правилни утрошак кредита за обнову, питање наплате пореза, откуп вишка житарица, решавање појаве незапослености, која се нарочито појављује као актуелна у Рачанском, Ужичком и Златиборском срезу. Почео је откуп вишкова жита. Услед појаве опортунизма код појединих одбора по питању откупа вишка, резултат неће достићи ону висину коју би по реалним могућностима могао имати. Месни одбори имају још недостатака у своме раду. Недовољно се ослањају на саветодавне одборе којих има доста, а да уопште нису активизирани. Главни терет рада у месним одборима и даље углавном снесе

председник и секретар. Утицај кулачких елемената на рад месних одбора доста је слабији мада има покушаја да делују преко одбора.

У Ариљском срезу има два случаја издавања лажних уверења у месним одборима.

Још није постигнута складност односа Месне народне власти и Народног фронта у том смислу да Фронт прима на себе поједине задатке изградње и обнове. Позив на добровољни рад преко конференција Фронта још увек се карактерише као кулук (случај Пилице по питању подизања школе).

Народна власт у току овога месеца бавила се расподелом добијеног кредита за обнову и подизање порушених зграда.

Запажа се јака грађевинска делатност Градског народног одбора.

Појаве неправилности у деоби купона од шефа одсека трговине и снабдевања у Градском одбору треба отклонити.

Потребно је отклонити тешку атмосферу у Среском одбору Бајине Баште између председника и секретара.

IV. ПРИВРЕДА

План откупа вишкова жита је готов. И са њим су упознати и срески одбори. У неким срезовима откуп је већ и почео. Услед јаке суше предвиђа се слаб принос.

Просечно узевши наплата пореза спроводи се успешно. Срез ужички постигао је норму у наплати пореза у овом месецу 80%.

Рад задруге је доста слаб. Управе задруге избегавају да траже кредит помоћу којег би могле да развију посао. Углавном задруге се баве растурањем контролисаних артикала. Самоиницијативно набављање неконтролисане робе је сасвим слабо или скоро никако.

Има случајева да задруге не подижу додељену им робу, тако да су сељаци принуђени да пређу километрима до среског места да би сами подigli робу из среског магацина.

Често и контролисану робу пуштају у слободну продају да би што пре дошли до новца. Ради слабог овогодишњег приноса постоји бојазан код народа од глади.

Проблем је путем јавних радова дати селу посла како би на тај начин дошао до новца и подигао своју куповну моћ.

Принос дувана у Срезу рачанском подбацио је услед суше у квантитету од 18.000.000 струкова страдало је око 3.000.000 струкова, што износи у

проценту 70%. Квалитет дувана је ове године одличан. Треба приступити сечи и извлачењу грађе на оном терену где је владао пожар. Тиме би се пружила зарада околним селима, искористила грађа и спасила здрава шума од ширења заразе црва поткорњака.

V. СИНДИКАТИ

Бројно стање Синдикалне организације је следеће: 6 синдикалних 12 месних струковних одбора, 75 подружница, 8 платишта. Број организованих чланова износи 4.724. Има мали број неорганизованих међу грађевинским радницима, које је прилично тешко организовати, јер су повремени радници, извесно време раде, а затим се разилазе кућама. Организованих радника без упослења има 56 од којих су већином опанчарски и секциски.

Услед одласка чланства на одмор због одсутности синдикалних функционера, рад синдикалних организација у току протеклог месеца је нешто слабији него прошлих месеци. И поред рада Већа да одрже дисциплину на оној висини на којој је раније била ипак је синдикална дисциплина попустила.

Опадање синдикалне дисциплине примећено је код самог партијског чланства у синдикатима.

Што се тиче предузетних подружница, углавном се може рећи да од јачине ћелије у предузећу завици и рад подружнице. Као пример може се навести подружница В. Т. 3. којој ћелија даје обилну помоћ у раду.

У Текстилном заводу радна и синдикална дисциплина је у опадању. То се донекле тумачи приливом радне снаге са села, која је нестручна и недовољно свесна.

Подружнице су своје седнице одржавале петнаестодневно. Синдикална већа су држала своје седнице према потреби. Месно веће држало је две седнице радног одбора и једну пленума. Питања која су претресана углавном била су следећа: спровођење годишњег одмора, стварање колективног одмаралишта за све чланове, о раду синдикалних организација, о наставку такмичења и друго.

Као најзаосталији рад у Синдикалној организацији сматра се у организацији Златиборског среза, Запажено је опадање живости на синдикалним конференцијама. Има појава неправилног вођења конференција и скретања са дневног реда. Главни разлог за ту појаву јесте што се дневни ред прави на кратко време пред конференцију, тако да чланови ужег одбора нису у стању да се детаљно упознају са дневним редом како би могли на конференцији заузимати правилан став о извесним питањима.

Постављени задаци често се заборављају ако руководство не спроводи будну контролу.

Однос управе синдикалних подружница и управа предузећа је доста добар. Запажа се недовољна подршка управе предузећа у решавању производних питања. Однос радника према стручњацима је сада бољи него раније мада још увек има испада. Није се успело у идеји да се стручњаци укључе у синдикални живот већ се још поједини стручњаци држе пасивно.

Има случајева повреде радних односа међу руководиоцима запостављајући радничко законодавство. Често настоје да радника одмах отпусте без отказа или да му смање плату без нарочитих разлога.

Производња у текстилном заводу је квантитативно иста док је квалитативно опала. Разлог тој чињеници јесте долазак већег броја нестручне радне снаге.

У В. Т. З. је производња на истој висини.

У фабрици „Кожа“ производња крзна повећана је за 20% док је производња коже опала за 20%. Ово се објашњава недостатком потребних хемикалија.

Као главни недостатак код свих предузећа непостојање норми или ако је има њено неправилно увођење. Економско стање чланства се побољшава што се види из тога да чланови не задиру више у питање исхране, а више се поставља као актуелно стамбено питање.

Питање снабдевања ударника није у потпуности испуњено због трговине и снабдевања Градског народног одбора. Ударници нису добијали све оно што им следује по ударничким картама. Синдикални курс који су посећивала 24 посетиоца завршен је. Резултат курса може се рећи био је добар.

Добровољни рад се изводио у Срезу рачанском на гашењу шумских пожара, у Срезу пожешком на регулацији потока, а у Ужицу на регулацији корита реке Ђетиње.

Као главни проблем истиче се запослење радне снаге чија је понуда свакога дана све већа и већа. Исто тако понуда дечака за учење заната је достигла ту висину да организација не зна шта ће са њима.

Потребно је организовати што јачу контролу новембарског такмичења да би постигло оне резултате које треба да има.

VI. АФЖ

У току овог месеца Окружни извршни одбор одржао је један састанак и редно је да се одржи Окружна конференција. Окружна конференција је одржата 11.8. – на коју су дошли активисткиње из свих села и из градске организације. На конференцији један мали део са села није био заступљен, конференција је успела – жене са села узеле су учешћа у дискусији, али се осетило да су жене са села говориле углавном о раду непријатеља о њиховим лажима и са друге стране о њиховим оствареним задацима, док су много мање говориле о политичким питањима. Председник Окружног одбора неправилно је излагао нека питања о односу цркве и државе које су жене одмах осетиле и аплаудирањем тражиле Душка [Ђурђића] да говори. Одржани су и срески пленуми у Срезу ариљском, пожешком и ужичком. После ових конференција рад АФЖ-а осетио се мало живљи док је дотле био прилично попустио рад читаве организације услед пољских радова. Постављени задаци почињу да се спроводе у живот. Партија почиње у извесним срезovima да помаже организацију АФЖ-а нпр. у Срезу ариљском одржан је састанак свих жена чланова Партије, и кандидата и скојевки, на њему је прорађиван материјал из велике иницијативе Лењина. Помоћ Партије осетила се и у Срезу ужичком, конференције АФЖ-а одржавају се редовније – у срезу је одржано 30 конференција са просечно 50 жена. На збору у Равнима било је око 250 жена. Најбоље раде одбори у селу Горјанима и Равнима, а најслабије у Мачкату. У Ариљском срезу одржано је 28 конференција са просечно 30 жена. Одборски састанци одржавају се редовно изузев у селима Погледи и Трешњевица није одржана ниједна конференција. Срески одбор АФЖ-а има 15 одборница из села и то из ближих села које доста добро раде и редовно долазе на састанке и у њиховим селима доста добро ради организација. У срезу има 10 или 19? и то горњих који доста слабо раде, некако тек извршују постављене задатке сами их не проналазе – главније од тих села су Погледи и Миросалци док ближа села срезу и сами проналазе задатке и решавају их.

У Рачанском срезу одржане су 34 конференције и то 32 сеоске и две градске и један срески пленум на који нису дошли сви делегати зато што нису били обавештени на време. На свим конференцијама било је присутно 950 жена. Учвршћени су одбори у Лугу, Пилици и Обајгори. Још су жене отишле на рад у Банат. Почели су се повезивати одбори АФЖ-а између једног и другог суседног села који олакшавају рад организацији, на пример село Рогачица са (нечитко), Својдругом и Љештанским где их њихове активисткиње помажу и обилазе. Исто се повезао Перућац са Јагоштицом.

У Срезу црногорском најслабије стоји организација АФЖ-а уопште Партија је слабо помаже а нема довољно активисткиња те би требало послати помоћ. У срезу је одржано свега 7 одборских састанака и 14 конференција са 363 присутне жене. Из овога се види да више од пола одбора нису одржали ни по једну конференцију и да овако стање треба решити. Седнице одбора нешто се уредније одржавају – одржато је у току месеца 23 конференције са присутне 523 жене. У многим селима није одржана ни једна конференција а најслабија су села Богданица, Узићи, Радовци, Лопаш, Честобродица и Табановићи. Извршена је је реорганизација у Дружетићима, Расној и Висабаби. Код извесних одбора у срезу осетио се као замор извесни и неке одборнице траже да се смене са дужности и тако одборнице ће се смењивати.

У Титовом Ужицу одржано је 8 реонских конференција. У првом реону било присутних 243 жене, у другом реону 208, у трећем реону 215 а у четвртном 253 жене. Конференције су прилично успеле и број се повећао од прошлог. Жене се углавном интересују и воле кад се на конференцији третирају политичка питања више него остала, и траже да се одржавају чешће предавања која додирују политичка питања. Код извесног броја жена влада узнемиреност поводом ситуације на мировној конференцији у вези са Трстом, у извесној мери постоји бојазан да ли ће бити рат и како ће се свршити конференција. Често жене проносе лажне вести и то у већини случајева несвесне, а има и свесних чији су мужеви присталице Драгољуба Јовановића (такви су примери у Радобуђи Северову). У Срезу рачанском жене много шире лажне вести зато што су необавештене, а из тога разлога би требало појачати рад на политичком уздизању жена. Жене су узеле учешће у помагању гашења пожара и доношења воде и хране оних који су гасили пожар. Због ширења пожара на свом имању имамо једну жену која је у завору.

Културно-просветни рад са женама био се свео на читалачке групе само у среским местима и граду, сада читалачке групе почињу да се обнављају и у селима. У Срезу пожешком на читалачким групама 194 жене. У граду Ужицу у првом реону има 4 читалачке групе, у другом реону 13 читалачких група са 98 присутних, трећи реон има у свакој улици по групу, четврти реон 9 група са 190 присутних жена. У извесном броју села одржавају се читалачке групе. Сада углавном организација ради свуда на припремама и прикупљању података за оснивање алфаветских течајева. Прекренута је агитација за упис деце у основну школу. У Срезу пожешком почеле су активисткиње одлазити на реон и обишле су 18 села.

Штампа се растура прилично добро, само што жене немају довољно пара да купују новине. Прерађују се на конференцијама чланци из „Зоре“, „Жене данас“. Такође жене посећују и предавања Народног универзитета и на конференцијама Н. фронта. Прерађени су чланци „Совјетска власт и положај жене“, „Сељанка члан владе“, „Хигијена одојчета“, „Лечење пролива“, као и друга.

У читавом округу жене раде на припремама за отварање ђачких кухиња, на чишћењу и уређењу ђачких просторија пред полазак деце у школу. Ове акције се спроводе у заједници са НФ и Народном омладином а има села где саме жене спроводе те акције. Ради се на прикупљању вуне за дечје домове. Већ почињу прела, плетење чарапа и џемпера. Ради се на спремању зимнице за домове и ђачке кухиње. Организација је послала низ рецепата за спремање зимнице. Жене, даље раде редовно у Дечјим домовима на крпљењу, шивењу, прању, итд. У селима се ради такође и на чишћењу задружних домова и месних одбора. У Пожешком срезу је радило 179 жена и дало 681 радни час на регулацији потока и слагању цигле. У 4 села Среза ариљског жене су самоиницијативно прикупиле за откуп 66 kg вуне, док су у осталим селима радиле заједнички са осталим масовним организацијама.

У Годовику, Срез пожешки, учлањено је у задругу 85% жена а у Висибаби – исти срез свега 19%. У овом срезу је од жена сакупљено за оснивање породилишта 2.903 динара, 4 села овог среза су обишла Дечји дом у Титовом Ужицу и дали прилоге у намирницама. Покренута је акција за продају срећака Класне лутрије. То је углавном рад наше организације.

VII. СКОЈ

Непријатељски рад у омладинској организацији у току овог месеца у јачој мери се испољавао. Било је парола у циљу спречавања одласка другова на „Омладинску пругу“ али у томе нису успели. У вези са регрутацијом говорило се да ће доћи до рата, и да се зато врши регрутација. Тим су хтели да спрече пријављивање омладинаца у регрутне спискове. С друге стране међу омладином влада нарочито члановима СКОЈ-а расположење за одлазак у војску, а нарочито у специјалне јединице као што су тенковска, аутокоманда и др. СКОЈ-евци имају главну жељу за време одслужења војног рока да се стручно оспособе.

У Т. Ужицу има један мали број омладине која покушава преко својих састанака да одвоји један део омладине, која је још увек колебљива, док се један мањи део сасвим одвојио од своје групе. Они одржавају своје састанке и то у првом и четвртном реону Т. Ужица. У четвртном реону имамо поја-

ву да су неколико СКОЈ-еваца избачени из своје организације а један је чак сам тражио да га избаци из СКОЈ-а, формулишући то тиме што је престарео и не може да ради по СКОЈ-у. Из СКОЈ-евске организације избачен је Жарко Чучковић због неодласка на Тару и других грешака које је имао. У Срезу црногорском постављен је план избацивања неактивних СКОЈ-еваца, а узимање нових. У овом месецу организација СКОЈ-а није се проширила што је недовољно посвећивана пажња организацији СКОЈ-а од Среских комитета. Организација СКОЈ-а у току овог месеца решила је низ важних задатака ко што је /евиденција чланства Народне омладине, добра агитација за одлазак у Гардијску бригаду, одлазак IV смене на Омладинску пругу/ али поред ових задатака који су добро спроведени омладинска организација је заборавила низ питања и није их уопште решавала. Слабо се што урадило на проширењу и учвршћивању организације. Самодисциплина није се поправила већ негде и попустила. Стално се дешава недолазак на састанке, као и закашњења. Пре неколико месеци био је укинут теоретски рад у СКОЈ-у и сав се пренео на читалачке групе у организацији Народне омладине. Директиву о укидању СКОЈ-евских теоретских састанака СКОЈ-евци су погрешно схватили. Мислили су да треба да се баве осталим задацима у раду на обнови док су запоставили читалачке групе и други културно-просветни рад, тако је један већи део СКОЈ-еваца био изолован од сваког теоретског рада и заостајао од чланова Народне омладине.

У Срезу црногорском баш због слабог теоретског знања СКОЈ-еваца (а и сами СКОЈ-евци немају воље за самосталан рад, а ни интересовања) Комитет је решио у сагласности са Среским комитетом КПС, да СКОЈ-евци иду на партијска предавања.

У Среском комитету ужичком још није постављен секретар. Мочило? Лаловић је смењен још пре месец дана. Тражен је да дође Љубо Млађеновић, који је на Омладинској прузи, а који још увек није дошао. Најслабији активни у овом срезу су: Лелићи, Каран, Качер, Пониковица, Вране, Скржуги, и ту се састанци слабо одржавају, а и руководиоци су слаби. Измењени су секретари актива у Рибашевини и Биосци. Опоменути су два секретара у Лелићима и Карану. СКОЈ-евци прерађују на својим састанцима партијску литературу. Комитет СКОЈ-а у Срезу ужичком броји свега четири члана и као такав не може одговорити својим обавезама. У вези са регрутацијом и одласком великог броја чланова среских комитета у војску и с обзиром на изборе који треба да се одрже у организацији Народне омладине, тражено је од среских комитета да се доставе спискови другова који би одговарали условима да руководе среском организацијом СКОЈ-а

Срески комитет Среза црногорског предлаже следеће чланове: Надежду Остојић, Јована Поповића, Емилију Дудић, Владислава Радосављевић, Олгу Јевтовић, све ови другови и другарице су чланови Партије изузев Олге Јевтовић, која је члан СКОЈ-а а има услова да уђе у Партију. За остале среске комитете СКОЈ-а предлози ће се доставити накнадно.

Организација Народне омладине дугује за штампу Главном одбору 100.000 динара. Једино је Срез пожешки уредно одужио готово све своје дугове. Разлог за дуговање је то што није правилно организовано растурање штампе, а не зато што омладина нема пара. Дисциплина у организацији се мало поправила изузев у селима Цикоте, Сеча Река, Парамун, село Косјерић, Радановци и Мрчићи, где су активни прилично велики и секретари нису узели руководство у своје руке, већ се и сами губе, и нису сваком СКОЈ-евцу дали задатак који треба да реши. Код СКОЈ-еваца слабо се води рачуна о личном животу и критике и самокритике скоро и нема. У току овог месеца чланови комитета обишли су све активе СКОЈ-а, а половину среза по два пута. Чланови Комитета СКОЈ-а одлазили су у партијске јединице као предавачи. Рад омладине је слаб у ражанском, тубићском и субјелском делу среза. Одатле је мали број омладине отишао на пругу.

У Срезу рачанском активи СКОЈ-а Добротина, Јакља, Јеловика и Солотуше нису дали ниједног омладинца за Омладинску пругу иако су дали обавезе за то. Такмичење у последње време опада док су одбор у Оклетцу, Дубу, Лугу, Јагоштици, Бесеровини и Црвици испунили обавезе и пре рока, али друге нису постављене и зато је и овде рад опао. Члан среског комитета СКОЈ-а Душан Јелисавчић, није присуствовао на два састанка Комитета СКОЈ-а, а разлог је непознат.

У Ариљском срезу Владан Атанасијевић, члан Партије из Грдовића, није отишао на Омладинску пругу иако је дао обавезу за то. Поред тога он је на састанку актива СКОЈ-а рекао да на пругу треба да иду само сиромашни омладинци а не богати.

У Среском комитету СКОЈ-а ариљског има 5 чланова од којих је једна другарица болесна, а један друг на Омладинској прузи те Комитет ради само са 3 члана.

Бројно стање СКОЈ-евске организације по срезовима:

1. Срез ужички – 601 чланова
2. Срез рачански – 450 - // -
3. Срез пожешки – 427
4. Срез ариљски – 370

- 5. Срез црногорски – 341
- 6. Срез златиборски – 516
- 7. Титово Ужице – 273
- Укупно: 2.968 чланова СКОЈ-а

Бројно стање из Златиборског среза је узето из прошлога месеца. Бројно стање чланова СКОЈ-а у милицији износи 161.

VIII. АГИТ – ПРОП

У току овог месеца агит-проп одељење одржало је три састанка, на којима је донело план о двомесечном раду агитације и пропаганде, припремама за отварање изложбе Народно-ослободилачке борбе и обнове и изградње нашега округа од ослобођења. Поред ових састанака сви чланови одељења су одржали по један састанак на терену са среским комисијама и више састанака са одборима за припремање изложбе и један састанак дописника из Титовог Ужица.

Рад среских агит-проп комисија у овом месецу се побољшао, јер су оне попуњене и постављени су им конкретни задаци у раду.

АГИТАЦИЈА И ШТАМПА

Рад по свим секторима је у читавом округу побољшан после летњег застоја после пољских радова. У Титовом Ужицу као и у осталим срезовима су предузете мере да се сами агитатори упознају са политичким и привредним проблемима чему су среске комисије у летњем периоду поклањале недовољну пажњу. Главне теме обрађиване на терену овог месеца су: тумачење спољне и унутрашње политичке ситуације, спровођење откупа житарица, популарисање регрутација за одлазак у ЈА, прерада и тумачење нових закона и агитација за остварење плана Новембарског такмичења.

На конференцијама НФ по селима народ се интересује првенствено привредним питањима, страхује од последице суше, овоме још долази и то што непријатељски елементи потенцирали опасност од глади.

Одржан је састанак са политичким руководиоцима из војске и створен план агитације поводом престојеће регрутације у ЈА. После тога одржани су састанци о овом питању са члановима среских комитета Партије и Комитета СКОЈ-а и агит-проп одељења. Путем конференција НФ и омладинских митинга тумачен је значај ступања у ЈА, дужност сваког обвезника и популарисање специјалних родова војске. Позив на регрутацију наишао је

на добар одзив у народу. Непријатељ је покушао да регрутацију представи као ратну опасност за нашу земљу, али такве вести нису примљене у народу. Исто тако непријатељ покушава да наметне своја тумачења мировне конференције и случај са обореним авионом као знак престојећег рата.

Штампа се шаље уредно на село. У Титовом Ужицу се примећује да се број продате „Политике“ повећао, док међу осталим листовима још увек има непродатих старих бројева. Продавци и ревизори тумаче као несташицу пара. Али где се Партијска организација заузела за боље растурање штампе питање је било решено. Дуговања нису смањена, само Окружном листу „Вести“ дугују срезови око 115.000 динара.

Дописи за ТАНЈУГ се шаљу редовно. По срезовима питању дописништва није поклоњено довољно пажње. Партијски руководиоци слабо дају дописе и тај задатак пребацују на фронтвце или на комунисте који нису довољно ушли у проблеме среза, односно села. Тако нпр. у Срезу рачанском најактивнији дописник је поп „Бели“, председник среског одбора.

Иначе дописи често стижу са закашњењем и тако губе од своје актуелности. Кад редакција листа шаље дописнике на терен или преко телефона ургира за дописе, онда они стижу благовремено. Тираж Окружног листа „Вести“ је био опао. У последње време он се квалитативно побољшао и квалитативно расте.

У Ариљском срезу одржана су три састанка актива агитатора. Од тих један састанак чланова партије,? на којима су одржана предавања о откупу жита, о политичкој ситуацији, привредним проблемима, закон о браку, а на партијском састанку закон о војној обавези и значају регрутације. Ове теме нису прерађене у свим селима и то у горњим, само је прерађена тема о политичкој ситуацији док су у осталим све наведене теме прерађене. Из Среза ариљског дописи се шаљу само из доњих села. У Црногорском срезу реорганизовани су активи агитатора у селима: Сеча Река, Годљево, селу Косјерићу, Брајковићима и Парамуну, док у другим селима тек треба да се изврши. Агитатори из Косјерића три пута су ишли на терен и информисали се о разним питањима: тумачењу спољне и унутрашње пол. ситуације, о откупу вишкова жита, о регрутацији. Лист „Вести“ не растура се добро, једва се прода половина од примљеног броја. Дуг за „Вести“ није измирен, док је за „Глас“ исплаћен до 4.500 динара.

У Срезу црногорском одржана су два збора и 43 конференције. У Сечој Реци збор је добро успео док је други збор у Ражани био добро посећен, али је био и вашар те није било дисциплине на збору.

Непријатељ преноси вести поводом упућене ноте САД како је рат неизбежан и како ће совјетска и наша делегација напустити мировну конфе-

ренију. Овим нису много успели. Највеће лажи се преносе за другарице да има у неком селу не у оном где они о томе говоре, око 20 и више другарица у другом стању. Те вести се више преносе у ражанском, тубићском и субјелском делу среза.

Теоретско предавачки сектор

У овом месецу теоретско предавачки рад партијске организације обављао се кроз предавања која су одржавана за све чланове Партије по срезовима. У Срезу ариљском и рачанском није одржано предавање услед чекања на предавача из ОК, а они су били заузети радом око регрутације. У великом броју прерађивани су чланци из дневне штампе. Одржана су предавања о сељачком питању, изузев у Срезу рачанском и ариљском. У Златиборском и Пожешком срезу одржана су реонска предавања о I и II глави Историје СКП/б/ са дискусијом. На марксистичком клубу у Титовом Ужицу одржана су два предавања о I и II глави Историје СКП /б/ са дискусијом. У Црногорском срезу одржана су по два предавања у седам предавачких центара: о данашњим задацима наше Партије, по чланку М. Ђиласа – Зашто се наша Партија зове комунистичком.

Народни универзитет у месецу август је слабо радио из разлога што су просветни радници били на одсуству. Предавања су била добијена од Мин. просвете НР Србије и Коларчевог универзитета.

Културно просветни сектор

Рад на културно-просветном пољу почео је са радом тек од половине августа месеца. Сад се ради свуда на реорганизацији месних културно просветних одбора и комисија. Сада је главни рад око припремања и организовања аналфабетских виших и нижих течајева. Ови се радови одвијају сувише споро.

Књижнице и читаонице су приступиле ревизији књига. Постоји већи број књижница у којима има сасвим мало књига и не задовољавају потребе села. Приступило је се спајању таквих књижница. Оне немају довољно средстава за набавку нових књига. Просторије књижница још увек су неуредне. У Титовом Ужицу још нису готове просторије за књижницу и она још није отпочела рад.

Срез црногорски поручио је нових књига за 2.500 динара.

Културне групе су почеле са радом и најактивније су групе у Срезу пожешком, само им недостаје скечева. Радничка група А. Дејовић дала је један вокални концерт у Ваљеву. Народно позориште дало је три приредбе

у Срезу црногорском а обишло је Пожешки и Ариљски срез. Приказивани су комади по среским местима и селима. У свим местима су успеле изузев у селу Латвици, где је дошао мали број народа због недовољне обавештености. У граду Ужицу није дата ниједна приредба јер нема сале. Ове групе припремају да дају нове тачке за 24. септембар.

Зидне новине у Срезу црногорском издато је 14 бројева и слабо су опремљене и са мало сарадника.

Организационо-технички сектор

Све старе пароле су избрисане и нове се пишу на хартији. Књижара у Срезу црногорском је затворена већ два месеца. Исто тако у Рачанско и Ариљском срезу слабо раде, зато што су књижаре у исто време продавале и штампу. На тај начин од књижаре плаћале дугове штампе. Књижара „Победа“ помоћи ће књижарама по среским местима. 24. септембар отвориће се изложба на дан ослобођења Титовог Ужица. Припреме изложбе до сада се добро одвијају. Материјала има доста, а оно што буде од важности за музеј одвојиће се. Организоваће се долазак из срезова на изложбу која ће трајати неколико дана.

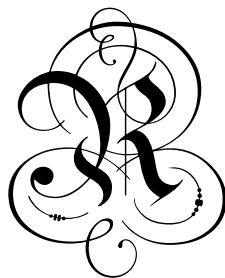
Mr Aleksandar V. SAVIĆ

Bulletin of District Committee of CPS - Titovo Užice for August 1946

Summary

This work presents the bulletin of District Committee of the Communist Party of Serbia – Titovo Užice for August 1946. This document is stored in the Archives of Serbia in Belgrade and presents the important source for researching political, economical, educational and cultural life in Užice Region in postwar period

The Bulletin of District Committee of CPS – Titovo Užice for August 1946 is edited in its original form without the author's intervention. The author intervened only in the parts of the text with evident spelling errors or missed letters and words.

Милева МИЛОШЕВИЋ

ОДЛИКОВАЊА ПРОТЕ МИЛАНА СМИЉАНИЋА 1913–1971.

САЖЕТАК: У богатој писаној заоставштини проте Милана Смиљанића у архивистички сређеним кутијама, под бројевима I, XXXVI и XL, између осталог, налази се архивска грађа која се односи на вишебројна и вредна протина признања, односно одликовања која обухватају период од 1913. до 1971. године. То су пре свега изузетно значајне повеље, уверења, одлуке, потврде, телеграми – честитке, новински чланци, који сведоче о времену и значајном протином доприносу у друштвено-политичком раду с једне стране, и с друге стране о признању да је изузетан свештеник.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Милан Смиљанић, свештеник, прота (протојереј), епископ, ставрофор, Сирогојно, Равни, Ужице, Историјски архив, лични фонд, одликовања, орден, медаља, повеља, уверења, телеграми – честитке, дописне карте, чланци из новина.

У оквиру групе породичних и личних архивских фондова у Историјском архиву у Ужицу смештен је и чува се лични фонд Милана Смиљанића – Сирогојно (1891–1979)¹, свештеника, политичара, друштвеног прегаоца.

Прота Смиљанић је синоним несебичног, непрекидног, неисцрпног и богатог рада једног, по свему, изузетног човека. Дуги низ година искрено и пожртвовано је служио Богу, цркви и своме сталежу. Рукоположен на дан Три Јерарха 1914. године, као шести свештеник породице Смиљанића, он почиње своју високу мисију Христова војника. Он ту мисију није схватио само као молитвовање. Постаје пастир, учитељ и делатељ на свим пољима, у настојању да помогне препород нашега села и развије задружну свест својих парохијана; постаје неуморни друштвени јавни радник коме је добро народа изнад свега, трудећи се да што више развије и учврсти сва племенита осећања која треба да красе свакога човека; постаје сејач непрекидне љубави, показујући своју љубав делима и захтевајући то и од других.

Ко је имао прилику бар колико толико да прати његов рад, неминовно је морао уочити да му је чиста љубав према људима и саосећање у њиховим невољама, био једини подстрекач. И та љубав изгледа, покреће га и

¹ Раонић, М., Матић, Д., *Водич Историјског архива Ужице*, Титово Ужице 1990, 548; Петра Ђурчић, „Лични фонд Милана Смиљанића, историјска белешка“, *Ужички зборник* бр. 21, Ужице 1992, 305.

даје му снаге и физичке и менталне моћи, да иако оптерећен годинама, без одмора и предаха свакодневно буде спреман да учествује у борби за добро ближњих и ублажавање њихових невоља.

Прота Смиљанић није знао за одмор па га зато видимо свуда где као председник и представник сталешке организације и треба да буде: на сталешким скупштинама и састанцима, где увек најбоље уме да укаже и подстакне на рад чланство удружења (мисли се на Удружење православног свештенства СФРЈ), да га поучи и понекад благо „покара“ и то вешто народном мудрошћу, изрекама, анегдотама, причицама и сатиром, које познаје јако добро и зна да их вешто и мудро искористи². А видимо га и на скупштинама и јубиларним састанцима и скуповима других сталешких и друштвених организација, где својим мудрим поздравима сеје братску љубав и развија братство и јединство код свих народа, позивајући да у том духу сви заједнички пораде за добро земље и појединаца.

Свој свештенички позив високо је ценио и увек се трудио да свом сталешу „прибави“ што бољи реноме, саветујући и упућујући млађу браћу у Христу како треба да раде у окриљу Господњем и на њиви народној, да би што боље послужили цркви и отаџбини. У свом дугогодишњем свештеничком раду увек је имао пред очима добро народа, а тиме и добро своје цркве и отаџбине.

У послератном периоду његова улога у настојању да наша црква нађе своје место и да успостави што ближе односе са народном влашћу, заузима посебно и важно место. Она му је омогућила велики углед, због његовог правилног, мудрог и далековидог става и настојања да народни интереси и интереси цркве буду заједнички, како би се створили услови за заједничке напоре у обнови земље и консолидовању послератних прилика. Има и таквих који настоје да га другачије представе, што нимало не умањује његову улогу нити га је демотивисало да и даље ради. У разним приликама најчешће је поручивао: „Дела су најбоља сведочанства“, или је цитирао мудру изреку: „Ил’ те ко хвалио, ил’ те ко ружио, ти вазда мисли шта си заслужио“.³ А ми смо данас сведоци да је прота само добру служио, јер је добро радио и за цркву, народ и државу. Сав његов вишегодишњи неуморни рад могао би се исказати речима: верно је служио Богу и своме роду. За његов прегалачки рад, било у духовном, било на друштве-

² *Узгредице*: анегдоте, здравице, узгредице, пословице, говорни изрази и речи, Ужице 2000.

³ ИАУ ПМС XXXVI 1964, 22, чланак поводом 50-годишњице свештеничке службе прота Милана Смиљанића, Весник, 1964.

но-политичком пољу, добио је висока признања – одликовања (ордене и медаље).

Институција одликовања има дугу традицију, а у свом развоју и трајању зависила је од друштвено-политичких и културних промена кроз које су пролазиле поједине земље. У многим земљама ова институција традиционално постоји, развија се и негује, јер се сматра да су одликовања веома погодан начин за одавање моралног признања за изузетна дела у рату и миру и да су истовремено подстрек да се слична дела чине убудуће у корист друштва, односно државе. Одликовање је почасно даривање и одавање признања за учињене услуге владару, држави или друштву⁴. У овом раду термин одликовање употребљава се у два значења: прво у значењу признања које за одређене заслуге, правним актом (одлуком, указом), додељује држава и друго као спољни знак (знаци *insignia*) тог признања.

С обзиром на то да су одликовања обележја оформљених држава, код нас се јављају далеко касније него у другим европским државама. По узору на европске земље, Србија и Црна Гора половином XIX века установљавају своја одликовања. Појави првих домаћих одликовања условиле су друштвено-политичке и културне промене. То је било време ослободилачких ратова, националног буђења и формирања државне власти.

Законом установљена одликовања у Србији и Црној Гори додељују се: за ратне заслуге, поводом династичких јубилеја, поводом промена на престолу и културних догађаја. Њихови оснивачи су били највише државне институције и угледне личности у другој половини XIX и XX века, разна културна, уметничка и спортска друштва која су обележавала своје јубилеје или манифестације из свог домена рада⁵. У пракси су, од установљавања првих одликовања до данас, изграђивани и одговарајућим актима надлежних органа утврђивани ближи, критеријуми, који се мењају са променама до којих долази у политици одликовања.

Основно начело закона било је да се одликовање додељује за рад и дела која заслужују опште признање и истицање. Предлог за одликовање може се поднети када појединац или организација стекне одговарајуће заслуге. За подношење предлога по основу „рада“ могу се сачекати и користити разни пригодни или други поводи (јубиларне годишњице, завршетак неког значајног посла и др.).⁶ Наша одликовања углавном су израђивана у стра-

⁴ Стојан Рудеж, *Одликовања Социјалистичке Федеративне Републике Југославије*, Београд 1987, 9

⁵ Љубица Мацура, *Кашталоџ – Одликовања*, из Збирке Народног музеја, Ужице, Ужице 1992, 7.

⁶ Стојан Рудеж, исто, 93.

ним медаљерским и јувелирским радионицама. Богата по мотивима, разноврсна у облицима и стилским одликама, она представљају мала уметничка дела у којима су њихови произвођачи достигли висок уметнички домет.

Под одликовањем се подразумевају: *ордени*, *медаље* и *споменнице*, које се као знаци признања додељују појединцима и групама за изузетно залагање у различитим областима друштвеног живота.

Ордени (lat, *ordo* – ред) су одликовања вишег ранга који се као знаци признања додељују „за заслуге према Краљу, Краљевском дому или према држави по свим гранама државне управе и народног живота“⁷.

Медаље (lat. *metallum* – метал) или колајне (итал. *collana* – огрлица) су одликовања нижег ранга. Додељују се као знак признања за испољене личне квалитете: храброст, хуманост, приврженост, ревносност и др. Најчешће су округлог или овалног облика, украшене рељефом и текстом. Медаља се као знак обележавања неког догађаја, или неке личности и као знак признања за заслуге, развила из античког (грчког и римског) новца.⁸

Уз одликовања вишег и нижег ранга, по правилу добијају се *повеље* које су од хартије (осим за орден I реда на пергаменту) и украшена амблемом тог ордена са краљевским грбом у горњем делу. По средини је текст указа о додели одликовања и име носиоца, а испод њега је печат ордена, а касније Канцеларије краљевских ордена, пречника 5 cm.

Од 1920. до 1941. године, повеље су рађене у Војном географском институту и Картографској радионици топографског одељења Врховне команде у Београду по идејном нацрту Ђорђа Ј. Чарапића. Други светски рат донео је корените промене у друштвено-политичком систему наше земље, што се одразило и на институцију одликовања. Прва одликовања нове Југославије установљена су у току Народноослободилачког рата, 15. августа 1943. када је донет *Указ о одликовањима у народноослободилачкој борби*⁹. После ослобођења 1945. године донет је први *Закон о орденима и медаљама Демократске Федеративне Југославије и Социјалистичке Федеративне Југославије*, којим су потврђена постојећа одликовања и установљена нова.

Архивска заоставштина проте Милана Смиљанића је архивистички сређена и смештена у 52 кутије и обухвата период од 1859. до 1979. годи-

⁷ Љубица Мацура, исто.

⁸ Мила Пилетић, *Одликовања југословенских народа XIX и прве половине XX века* (до 1941) из Збирке Војног музеја у Београду, Београд 1987, 13.

⁹ *Зборник докумената* II /1 „Билтен ВШ“ бр. 17–18–19, за јун, јул и август 1942.

не¹⁰. Посебно место заузима архивска грађа која се односи на, и те како значајна признања за свештенички рад на пољу духовности и на друштвено-политичком пољу. По редоследу у архивистички сређеном фонду под редним бројевима инвентара то су следеће кутије:

Кутија I 1907–1979. у којој се у оквиру личних докумената чувају драгоцене повеље о протином одликовању: Орден св. Саве V и IV реда, Орден југословенске круне V реда, Одлука о одликовању свештеничким црвеним појасом, Уверење о додели Ордена братства и јединства I реда.

Кутија XXXVI 1912–1977. у којој се поред дописних карата, разгледница, новинских исечака, фотографија и других начина честитања, породичних свечаности и јубилеја, налазе и телеграми – честитке поводом протиних одликовања: Орден заслуге за народ I реда, Орден Републике са сребрним венцем, највишим црвеним признањем – Напрским крстом, Орден Републике са златним венцем.

Кутија XL 1913–1979. у којој се налазе исечци чланака из разноврсних новина, а који се углавном односе на обележавања појединих свечаности и доделе Златне медаље за храброст „Милош Обилић“.

Табеларни приказ одликовања проте Милана Смиљанића¹¹

ред. број	врста документа, назив одликовања	година	сврха одликовања	сигнатура документа
1.	Новински исечци <i>Златна медаља за храброст</i> „Милош Обилић“	1913.	за показану храброст у Српско-бугарском рату, у бици на Брегалници	ИАУ ПМС XL 1977, 12
2.	Одлука епископа Прав. епархије жичке, Јефрема у Чачку, <i>Свештенички црвени појас</i>	1924.	за вишегодишњу ревносну и предану свештеничку службу	ИАУ ПМС I 1924, 10

¹⁰ У оквиру овог фонда налази се незнатан број докумената из ранијих година, која се односе на проту Михаила, деду, и проту Драгомира, оца проте Милана Смиљанића.

¹¹ Подаци о протином одликовању дати су на основу сачуване архивске грађе, која је архивистички сређена и са урађеним инвентаром као информативним средством о целокупном садржају фонда. У петој колони табеле је дата скраћена сигнатура докумената која ближе говори где се она налазе (назив архива, назив фонда, број кутије, година настанка документа и број редоследа документа у кутији).

3.	Повеља, указа Њ. В. краља Александра I, <i>Орден св. Саве V редом</i>	1929.	заслуга стечених за просвету, књижевност, цркву и лепе вештине	ИАУ ПМС I 1929,11
4.	Повеља, указа Њ. В. краља Александра I, <i>Орден југословенске круне V редом</i>	1931.	награда признања на раду за краља, отаџбину, државно и народно јединство	ИАУ ПМС I 1931, 12
5.	Повеља, указа Њ. В. краља Петра II, <i>Орден св. Саве IV редом</i>	1937.	заслуга стечених за просвету, књижевност, цркву и лепе вештине	ИАУ ПМС I 1937, 21
6.	Уверење Председ. АВНОЈ-а, <i>Орден браћинства и јединства I реда</i>	1945.	за ширење и учвршћивање братства и јединства народа Југославије	ИАУ ПМС I 1945,35
7.	Телеграми – честитке, <i>Ордена заслуге за народ I реда</i>	1959.	за заслуге у области привредног, културног и друштвеног развита земље	ИАУ ПМС XXXVI 1959, 16
8.	Телеграми – честитке, <i>Орден Републике са сребрним венцем</i>	1961.	за нарочите заслуге на пољу јавне делат. којом се доприноси општем напретку земље	ИАУ ПМС XXXVI 1961, 14
9.	Телеграми – честитке, <i>Најрени крст</i>	1962.	у знак захвалности на несебичном залагању и раду за добро цркве и народа	ИАУ ПМС XXXVI 1962, 21
10.	Грамата венедикта – патријарха св. града Јерусалима и целе Палестине <i>Златни крст са круном</i>	1969.	у част проглашења протојереја, ставрофора носиоцем ордена прав. ставрофора Пресветога гроба	ИАУ ПМС I 1969, 41
11.	Телеграми – честитке, <i>Орден Републике са златним венцем</i>	1971.	у име дугогодишњег значајног друштвено-политичког рада	ИАУ ПМС XXXVI 1971, 24

Указом краља Петра I Карађорђевића од 12. јула 1913. године, а поводом избијања рата са Бугарском, установљена је нова медаља за храброст „Милош Обилић“ додељивана за осведочену храброст на бојишту¹². Меда-

¹² Мила Пилетић, исто, 55.

ље даје краљ Петар I, врховни командант, на предлог Врховне команде, а предаја се врши свечано пред јединицама одликаних. Медаља за храброст додељивана је и у новој држави СХС и Краљевини Југославије, са уверењима која су рађена по нацрту Ђорђа Ј. Чарапића, штампана у Картографској радионици топографског одељења Врховне команде и Војног географског института у Београду.

Као најбољи ђак своје генерације прота Милан Смиљанић је београдску Богословију завршио 1912. године и одмах, као наредник ђак, ступио у рат тадашње Краљевине Србије против Турске. Следеће године (1913) као потпоручник отишао је у Српско-бугарски рат у којем је за показану храброст на Брегалници, одликован Златном медаљом за храброст „Милош Обилић“¹³.

У име духовничког рада и великих заслуга за цркву и народ, 9. априла 1924. године, епископ Православне епархије жичке Јефрем у Чачку, одликовао је проту Милана Смиљанића Црвеним појасом, и том приликом је, између осталог, казао: „Ценећи Вашу вишегодишњу ревносну и предану службу Богу и народу, а с обзиром и на остале Ваше врлине, нашли смо се побуђени да Вас одликујемо црвеним појасом, желећи да искрено и свесрдно продужите пастирску службу на јачању наше вере, побожности и морала у нашем народу“¹⁴.

Орден св. Саве, установљен је *Законом о орденима и медаљама* 23. јануара 1883. године, у спомен првом српском архиепископу, а „у циљу награђивања заслуга стечених за просвету, књижевност, цркву и лепе вештине“. По уредби од 24. новембра 1904. године на полеђини свих степена изостављен је монограм, а уместо њега стављена година установљења ордена 1883.¹⁵ Сачувана *Повеља Ордена светог Саве V реда*¹⁶, додељена проти Милану Смиљанићу 1929. године, рађена је у техници литографије, уоквирена вегетабилним орнаментима, у чијем се пољу налази амблем ордена, а на горњем делу је српски краљевски грб. По средини повеље написан је текст о додели одликовања: „Указом Њ. В. Александра I, а на предлог Председништва Министарског савета и Министарства унутрашњих дела, одликује се г. Милан Смиљанић, свештеник из Равни, Среза ужичког, краљевским орденом Светог Саве, његовим (V) редом“. У потпису др А.

¹³ ИАУ ПМС XL 1977, 12; „Важно је да си човек“, *Политика*, 2. априла 1977.

¹⁴ ИАУ ПМС I 1924, 10, Одлука епископа Прав. епархије жичке, Јефрема у Чачку, о одликовању Милана Смиљанића, свештеника, пароха сирогојнског, свештеничким и црвеним појасом.

¹⁵ Мила Пилетић, исто, 36.

¹⁶ ИАУ ПМС I 1929, 11

Корошец, министар унутрашњих дела, са датумом и местом потписа (1. децембра 1928. у Београду).

Канцелар краљевских ордена додељује ову повељу г. Милану Смиљанићу као доказ његовог одликовања. У доњем левом углу налази се датум и место доделе одликовања (10. јануара 1929. у Београду). Повељу на крају потписују у доњем десном углу, канцелар (дивиз. ђенерал Душан П. Стефановић), а у доњем левом, секретар Канцеларије краљевских ордена Ђорђе Ј. Чарапић.

Повеља је штампана у Одсеку Географског института Гл. Ђ. штаба. На средишњем доњем делу повеље налази се утиснути округли печат пречника са натписом у унутрашњем делу „Канцеларија Краљевских ордена“. Текст сачуване *Повеље Ордена Светиоџ Саве IV редом*¹⁷ из 1937. године, скоро да је идентичан са претходном: „Њ. В. краљ Петар II, Краљевски намесници, на предлог министра војске и морнарице, одликује се г. Смиљанић Милан свештеник из Ужица *краљевским орденом Светиоџа Саве четвртим (IV) редом.*“ Указ потписује министар војске и морнарице. Канцелар краљевских ордена уручује ову повељу, г. Смиљанићу, као доказ његовог одликовања. Повељу потписују канцелар и секретар краљевских ордена. У доњем левом углу су датуми и место потписивања указа (1. април 1937), односно датум и место доделе повеље (25. мај 1937, у Београду). На доњем средишњем делу повеље се такође налази округли печат где са унутрашње стране стоји: „Канцеларија краљевских ордена“. Текст је писан писаним словима ћирилице, црним мастилом.

¹⁷ ИАУ ПМС I 1937, 21

1929. Повеља о одликовању проте М. Смиљанића
Орденом св. Саве V редом

Орден југословенске круне

Законом од 5. априла 1930.¹⁸ године установљен је овај орден и додељиван „као признање на раду за Краља и отаџбину, државно и народно јединство“. Оснивач ордена Александар I Карађорђевић. Додељивао га је краљ, по сопственој жељи, или на предлог министра.

Ова врста сачуване повеље¹⁹ скоро да је идентична са претходном (амблем ордена, краљевски грб, печат), осим што се указ потписује у име одликовања г. Милана Смиљанића, свештеника из Равни, *Орденом југословенске круне, петог (V) реда*.

1931. Повеља о одликовању проте М. Смиљанића
Орденом југословенске круне V редом

¹⁸ Службене новине, бр. 79, 6. IV 1930.

¹⁹ ИАУ ПМС I 1931, 12

У доњем левом углу су датуми и место потписа указа (6. септембар 1930.) и датум и место доделе повеље (31. јануар 1931. године у Београду). На доњем средишњем делу повеље налази се утиснут округли печат са натписом „Канцеларија краљевских ордена“. Повеља за Орден југословенске круне рађена је по идејном нацрту Ђорђа Чарапића у Војно-географском институту и Картографској радионици топографског одељења Врховне команде у Београду.

После Другог светског рата, нова Југославија није задржала одликовања бившег режима, али је носиоцима одликовања за ратне заслуге из ранијих ратова признала повластице, сличне онима које су имали пре 1941. године. Након прве доделе (у августу и септембру) председништво АВНОЈ-а је у јесен 1944. године, наставило да додељује одликовања за ратне заслуге.

Орден братства и јединства установио је Врховни комадант НОВ-а и ПОЈ-а. Указом о одликовању у народноослободилачкој борби, од 15. августа 1943, предвиђено је да се орден „добија за осведочени рад на остварењу јединства наших народа“²⁰.

Првим Законом о орденима и медаљама Демократске Федеративне Југославије од 12. јуна 1945.²¹ године, претходно установљени орден добио је I ред и уједно је уведен Орден братства и јединства II реда, с тим да се заслуге (као и за остале новоустановљене ордене) пропишу накнадно статутом ордена. Овим орденем предвиђено је да се одликују „истакнути војни руководиоци, као и заслужни политички и јавни радници који су се нарочито истакли на делу ширења братства између наших народа и стварању јединства народа у борби против непријатеља“.

Од архивске грађе сачувано је *Уверење* Председништва АВНОЈ-а којим се потврђује да је Смиљанић Милан носилац Ордена братства и јединства I реда, који му је додељен на основу одлуке Председништва Антифашистичког већа Народног ослобођења Југославије, 6 јула 1945. године. Уверење се издаје као привремени декрет²².

Орден заслуга за народ установило је Председништво АВНОЈ-а 12. јуна 1945. године. Законом о орденима и медаљама ДФЈ²³, којим је прописано да се орден додељује лицима „која су у борби против непријатеља на-

²⁰ Стојан Рудеж, исто, 55.

²¹ Исто

²² ИАУ ПМС I 1948, 35.

²³ Службени лист ФНРЈ, бр. 71/46.

ших народа стекли заслуге за ослобођење земље, за учвршћивање и организовање народне власти и Југословенске армије“. Ранг (ред) ордена додељује се „према стеченим заслугама и показаном успеху у раду“. Први и други ред ордена могао се доделити и после смрти. Законом од 1955. године²⁴ намена је допуњена: „као и за заслуге у области привредног, културног и друштвеног развитка земље“, чиме је орден опредељен и за мирнодопске заслуге. Сва три реда ордена заслуга за народ производио је после рата Завод за израду новчаница у Београду.

У току 1959. године, између осталог, упућен је велики број телеграма – честитки проти поводом његовог одликовања Орденом заслуга за народ I реда. Патријарх српски Герман пише: „Као неуморни радник за добро отаџбине, народа и цркве срдачно честитам заслужено високо одликовање са жељом да га много година носите у крепком здрављу“, у потпису Ваш Герман²⁵.

Орден Републике са сребрним венцем установљени су јула 1960. године законом о изменама и допунама *Закона о одликовањима*.²⁶ Додељују се за заслуге „на пољу просветног, научног, уметничког и културног живота и другим пољима јавне делатности“. У образложењу закона којим је орден установљен, наведено је да ће се додељивати друштвено-политичким и осталим јавним радницима, да се потреба за оваквим орденом осетила код предлагања за одликовања установа и организација као што су школе, позоришта, културно-уметничка друштва, спортске и друге организације, односно код предлагања заслужних културних и јавних радника (књижевника, сликара, глумаца, музичара, свештених лица, спортских радника и уопште лица која се баве слободним професијама).

Телеграми – честитке, чланци из разних новина, дописне карте, разгледнице и др.²⁷, у току 1961. године, свакодневно су упућиване проти, поводом 70-годишњице његовог рођења и одликовања Орденом Републике са сребрним венцем. Једно посебно издајамо, телеграм – честитку добијену од игуманије манастира Љубостиње.²⁸

²⁴ *Службени листи ФНРЈ*, бр. 55/55.

²⁵ ИАУ, ПМС XXXVI 1959, 16

²⁶ *Службени листи ФНРЈ*, бр. 27/60.

²⁷ ИАУ, ПМС XXXVI 1961,14

²⁸ ИАУ, ПМС XXXVI 1961,18

„Драги оче Прото,

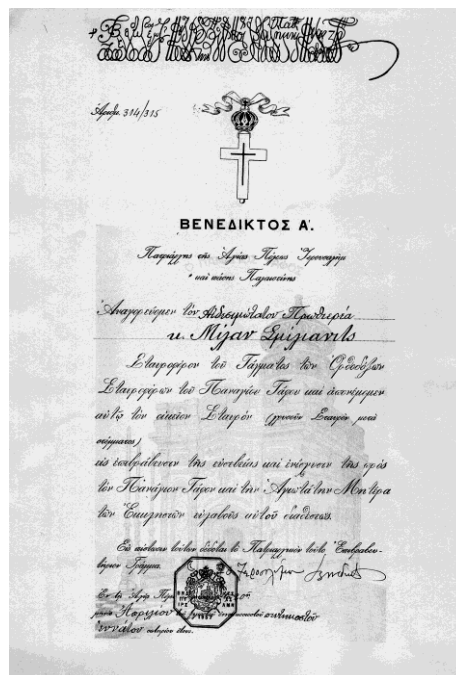
Даклем на првом месту хтела сам да Вам честитам одликовање које сте данас примили од Маршала, заиста сте и заслужили па нека Вам то послужи на понос и усхићење, а и ја се придружујем Вашој радости“. У потпису Ваша Игуманија Варвара са сестрама, манастира Љубостиње, или

„Одличан међу најодличнијима били сте свима свећеницима узор правог и истинског родољуба, свећеник промицатељ оне дивне еванђеоске и народне „Братство и јединство“. Показујте нам свима још дуго тај пут. На многаја љета.. Увек вам на крсту одани, Сталешко друштво католичких свећеника, Загреб“²⁹.

Почетком 1962. године прота Смиљанић је добио највеће свештеничко признање тога времена, одликовање Напрсни крст. Свети архијерејски синод српске православне цркве у Београду, додељује ово признање у знак захвалности на несебичном залагању и раду за добро цркве и народа³⁰.

У улози пратиоца српског патријарха Германа, Прота Смиљанић и остали чланови делегације српске православне цркве, 1969. године посетили су Јерусалим. Том приликом проти је уручена *грамата* о одликовању са *златним крстом и круном*. Крст додељује венидикт патријаре светог града Јерусалима и целе Палестине „којим се проглашава високопречасни протојереј, г. ставрофор Милан Смиљанић носиоцем Ордена православних ставрофора – крстосаца Пресветог гроба Господњег“³¹.

1969. Грамата венидикта (патријарха) св. града Јерусалима о додели протојереју, ставрофору М. Смиљанићу, Ордена златног крста са круном

²⁹ Исто

³⁰ ИАУ ПМС XXXVI 1962, 21.

³¹ ИАУ ПМС I 1969, 41.

Орден Републике са златним венцем је установљен јула 1960. године Законом о изменама и допунама закона о одликовањима³². Године 1971. проти је уручен већи број телеграма – честитки поводом 80-годишњице његовог рођења и одликовања Орденом Републике са златним венцем од председника Републике Јосипа Броза Тита за свој дугогодишњи значајни друштвено-политички рад. Јавили су се многи протини пријатељи и познаници, многи поштоваоци и некадашњи сарадници са исто жељом: да живи још дуго, дуго љета.

1971. Додела Ордена Републике са златним венцем.
(У народној скупштини НР Србије, председник скупштини Драгослав Марковић предаје одликовање протини М. Смиљанићу)

Када се пре неколико година повукао из активног политичког живота, популарни и увек ведри прота Милан Смиљанић испраћен је почастима и признањима каква следују човеку који је верно служио својој земљи и своме народу деценијама.

Поводом протиног 85-тог рођендана, 1976. године, председник Председништва СР Србије, Драгослав-Дража Марковић, упутио је телеграм – честитку следеће садржине: „Поводом Вашег 85-тог рођендана, у име Председништва СР Србије и у своје лично име упућујем Вам срдачне честитке и најбоље жеље. Својим дугогодишњим преданим радом дали сте велики допринос општем напретку наше земље, развијању братства и јединства и

³² *Службени лист ФНРЈ*, бр. 27/60.

стварању слободне и равноправне заједнице народа и народности Југославије³³.

Почетком 1977. године, Бојана Јегер, београдски дописник за Словенију, посетила је проту у његовим родним Равнима и том приликом између осталог записала: „И међутим док сенке плету своју игру испод брвана дрвеног плафона, и прати их мирис златиборске смрековине, сву покрајину преплиће шаренило пролећних боја, седим и пишем са протом Смиљанићем у том његовом *Вуковом језику* у којем је *сваку мисао могуће јасно изразиши*“. Да ли је уопште могуће лепше и истинитије рећи то што нам је рекао прота: „Није битно какве је вере ко, или из ког је краја, важно је да је човек стварно човек, и да уме и може то потврдити, било кад и било где га стекла таква провера“³⁴.

До последњег дана свога живота предано је радио у име свог златиборског народа да би их на било који начин истакао и овековечио. И заиста пре свега његови сродници Златиборци, требало би да буду поносни на свог незаборавног проту Милана Смиљанића.

³³ ИАУ ПМС XL 1978, 11.

³⁴ ИАУ ПМС XL 1977, 13; Б. Јегер, „Легенда златиборског краја“, чланак објављен у листу *Дело*, 30. априла 1977, преведено са словеначког на српски језик.

Mileva MILOŠEVIĆ

The Priest Milan Smiljanić's Medals 1913–1971

Summary

This work is a short contribution about important and many-sided activities of the priest Milan Smiljanić, testified by his numerous recognitions. More than ten recognitions – medals of the priest Milan Smiljanić are not surprise for those who had known the work of this extraordinary and dynamic person. Medals, decorations and recognitions are just one form of the recognition to the man, who had been establishing cooperation bridges between people and sowing the seeds of good relationships everywhere. On the basis of reading the priest's written legacy, one can say that medals and other recognitions in our country deserves appropriate scientific researches, which results could be useful for the advancement of the policy and practice in this area, as well as for the reform of recognition's system and other social recognitions.

Слободан МАНДИЋ

АРХИВИ И „WEB 2.0“ ОКРУЖЕЊЕ

АПСТРАКТ: Рад се бави питањем односа архивистике и Web сервиса новије генерације, као и могућностима које ови сервиси пружају за бољу информисаност самих архивиста о савременим светским архивистичким трендовима, али и потенцијалних корисника архивских услуга о архивској грађи и дешавањима унутар архива. Начин на који су неки архиви у свету имплементирали „Web 2.0“ у свој рад показан је кроз неколико карактеристичних примера, који би могли послужити и домаћим архивистима као оријентир у раду на стручном усавршавању и популаризацији своје делатности у јавности, уз помоћ нових технологија.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: архиви, архивистика, „Web 2.0“, друштвене мреже, RSS feed, блог, информација, Интернет

Революционарне промене узроковане експанзивним развојем информационо-комуникационих технологија с краја XX века темељно су преобразиле готово све области људског деловања и увеле човечанство у нови миленијум, у којем се промене више не доживљавају као ванредно стање, већ пре као део свакодневице. Моторну снагу ових промена и његову окосницу чини најважнији Интернет сервис – World Wide Web (WWW), или светска мрежа, створен 1989. године, који је померањем граница експлоатације Интернета у свету и појавом нових Web-апликација и сам временом еволуирао. Нове тенденције „мреже широм света“ добиле су и свој одговарајући израз у кованици „Web 2.0“, која је уведена у употребу 2004. године што указује на побољшану верзију и другу генерацију World Wide Web-a.¹ Међутим, битно је нагласити да суштински помак који се догодио није био технолошке природе, већ се првенствено огледа у начину осмишљавања и коришћења Web страница.

¹ Опширније о Web 2.0 видети у: Tim O'Reilly, What Is Web 2.0, <<http://oreilly.com/web2/archive/what-is-web-20.html>> (2. II 2010). О дефиницији друге генерације Web-а погледати и страницу где су појам дефинисали сами корисници овог Wiki сајта: „Web 2.0 definicije“, у: Web2 Lab, <<http://web2forstudents.wikispaces.com/Web+2.0+definicije>> (2. II 2010).

Интерактивност и могућност учествовања у креирању садржаја Web-а постају примарне карактеристике у новој етапи експлоатисања „Рудника информација“. Разне друштвене мреже (social networks), затим сервиси за објављивање, прегледавање и размену фотографија (Flickr), видеозаписа (YouTube), подкастови (звучни записи предавања, презентација, конференција, семинара), блогови, форуми, таговање или фолксономија (могућност категоризација садржаја коришћењем кључних речи или тагова) и Wiki Web сајтови, RSS feed (функција која омогућава читање актуелних новости без посеђивања многобројних Web страница уз помоћ посебних „читача“), све су то заправо саставни делови Web-а 2.0.

Према речима америчке архивисткиње Кеит Тимер (Kate Theimer) многи архиви и друге културне институције остале су заглављене у „Web 1.0“ начину размишљања.² Упркос томе, стиче се утисак да су различите архивске и друге културне институције широм света кренуле са широком имплементацијом „Web 2.0“ сервиса, покушавајући да искористе њихове бројне предности у односу на стандардне Web презентације које су до недавно представљале основни вид комуникације ових установа са спољним светом. На првом месту, захваљујући интерактивној природи нових сервиса, надоградња досадашње употребе Web-а подразумева не само слање информација споља, него и пружање могућности и начина свим заинтересованим, али и потенцијалном аудиторијуму, за одашиљање повратних сигнала ка архивима. Овим путем многи архиви кренули су успешно да излазе из дугогодишње анонимности и да пробијају медијску баријеру, која је окруживала установе овог типа. На пример Национални архив Уједињеног Краљевства у Лондону, поред званичне Web презентације, људе широм света снабдева информацијама и посредством фотографија пребачених на Flickr, видео записа на YouTube-у, Facebook профила, или преко подкастова, wiki презентација и блогова архивиста. Стога се не би требало чудити податку да је током 2008. и 2009. године посредством онлајн сервиса са сајта овог архива преузето 1.680.551 копија докумената.³

И док су архиви у земљама развијеног света увелико кренули да користе предности „Web 2.0“ окружења, преусмеривши фокус на комуникацију и промоцију својих делатности путем релативно јефтиних технолошких решења, а у времену економске кризе, где је и у богатијим друштвима

² Kate M. Theimer, *Web 2.0 Tools and Strategies for Archives and Local History Collections*, Neal-Schuman Publishers, New York, 2010, стр. xi, <<http://www.neal-schuman.com/sandbox/images/pdf/9781555706791.pdf>> (1. II 2010).

³ „About us“, у: The National Archives, <<http://www.nationalarchives.gov.uk/about/>> (4. II 2010).

приметно смањење новчаних издвајања за културу, након и летимичне потраге за Web презентацијама архива и архивске делатности код нас, стиче се утисак да су архивски посленици у Србији успели да се вину тек до нивоа просечне Web презентације, уопште не размишљајући о савременим архивским токовима.⁴ Ово тим пре треба нагласити, јер сама природа „Web 2.0” сервиса, нарочито њихова интерактивност, лакоћа објављивања материјала, а изнад свега могућност организације или категоризације, односно таговања, тј. додељивање кључних речи архивским јединицама које су приватна лица поставила на мрежу, као и из приватних колекција, отвара нове могућности за будућност архивистике, историографије и документалистике. Подсетимо само да је један од основних циљева *ISAAR(CPF) Међународног архивског стандарда архивског нормативног записа за правна, физичка лица и породице* да омогући приступ архивској грађи и документарном материјалу, заснован на постојању описа контекста његовог стварања, који су повезани описима самог, често разноврсног и физички размештеног материјала, као и да омогући размену тих описа између установа, система и/или мрежа.⁵ Као илустративан пример наведемо групе на Flickr-у *ArchivesOnFlickr* и *Старе Српске Фотографије/Old Serbian Photos*. Виртуелна фотографска збирка прве групе садржи преко четири хиљаде јединица из архивских фондова архива широм света⁶, а друга збирка тренутно броји две стотине фотографија из приватних колекција⁷. Унутар збирке *Старе Српске Фотографије* налазе се веома вредни фотодокументи о животу обичних људи, али и фотографије личности попут Викентије Проданова, патријарха српског (1950–1958)⁸. Свака фотографија из

⁴ Видети рад: Татјана Стеванчев, „Услуге архива у Војводини доступне на Интернету“, у: *Архивски анали: часопис Друштва архивских радника Војводине*, Нови Сад, 2009, стр. 20–63. Ауторка је приказала одсуство стандардизације Интернет презентација архива (али и одсуство самих Интернет презентација), ситуације да у појединим случајевима не постоје чак ни основне информације за кориснике услуга и посетиоце сајта, да се презентације понекад претварају у пуке електронске изложбе одабране архивске грађе. У преводу: једва прелазна оцена за „Web 1.0”, а од свих „Web 2.0” садржаја постоји Facebook профил Историјског архива Шумадије Крагујевац, чланци о четири архива на Википедији, и по неки снимак на YouTube-у.

⁵ Међународни архивски савет, *ISAAR(CPF) Међународни архивски стандард архивског нормативног записа за правна, физичка лица и породице*, друго издање, Нови Сад, 2006.

⁶ „ArchivesOnFlickr“, у: Flickr, <<http://www.flickr.com/groups/archivesonflickr/>> (5. II 2010).

⁷ „Старе српске фотографије/Old Serbian Photos“, у: Flickr, <<http://www.flickr.com/groups/oldserbianphotos/pool/>> (5. II 2010).

⁸ Dushan B. Hadnadjev <off/on>'s Photostream, „Vikentije Prodanov – Serbian patriarch 1952–1958 (my grand-grandfather) /OR/ From our personal archive No.17“, у Flickr, <<http://www.flickr.com/photos/dushanphoto/4032072519/in/pool-oldserbianphotos>> (5. II 2010).

ових колекција поседује и подручје описа, тј. тагове, што их чини лако претраживим и спремним за повезивање на разне начине. Споменимо још и групу *archives & archivists on flickr* чија збирка, осим архивске грађе, садржи и фотографије са архивских изложби, разних догађаја у архивима и архивског особља и установа.⁹

Поједини „Web 2.0” сервиси представљају и одлично полазиште за свакодневно упознавање са актуелним дешавањима у архивској струци и архивским институцијама, чиме сваки заинтересовани корисник, на крајње једноставан начин, има могућност да се благовремено обавештава о најразличитијим аспектима везаним за савремену архивистичку теорију и праксу. Блогови, тј. дневници у електронској форми објављени на Интернету, осим што представљају важан историјски извор свима који се занимају за савремену историју¹⁰, нарочито имајући на уму могућност њиховог праћења преко неког RSS „читача“, представљају и незаобилазно информативно средство на пољу архивистике. На архивском порталу UNESCO-а, као и на порталу *ArchivesBlogs* могуће је пронаћи десетине линкова ка блогovima посвећеним архивистици на различитим језицима.¹¹ На тај начин се, осим пружања стручних информација, гради и једна специфична заједница архивиста – нетизена.

Критеријуми које је потребно испунити да би нечији блог био објављен у *ArchivesBlogs* колекцији су: блог, који мора бити из домена архивистике, блогови о архивима, о архивским издањима, историографским дометима, или подручја заједничког интереса са другим областима, као што је дигитализација. Такође, објављују се и блогови о специјалним колекцијама или архивским депоима, лични блогови архивиста, истраживачки блогови о архивском материјалу и томе слично. Додатни услови који неки блог мора испунити да би био објављен овде је и да се блог објављује че-

⁹ „Archives & archivists on flickr“, у: Flickr, <<http://www.flickr.com/groups/archivists/>> (5. II 2010).

¹⁰ Пример који илуструје разумевање овог феномена и његов утицај на историју свакодневице јесте пројекат „Један дан у историји“, који је на свом порталу покренула Британска библиотека, позвавши све Британце да напишу свој блог, односно дневник, одговарајући на питање „Шта радите 17. октобра 2006. године?“ На тај начин Британска библиотека жели да направи историјску белешку о свакодневици британске нације и то тако што ће Британци сами описивати свој живот, а библиотека ће све записе чувати и документовати као националну белешку за будуће генерације. М. Brown, „One Day in History – History Matters“, 17. X 2006, у: World History Blog, <<http://world-history-blog.blogspot.com/2006/10/one-day-in-history-history-matters.html>> (24. X 2006).

¹¹ UNESCO Archives Portal, Mailing Lists and Blogs, <<http://www.unesco-ci.org/cgi-bin/portals/archives/page.cgi?d=1&g=91>> (25. XI 2009); ArchivesBlogs — a syndicated collection of blogs by and for archivists, <<http://archivesblogs.com/>> (25. XI 2009).

сто, тј. да је ажуриран најмање једном у шест месеци, а са техничке стране, мора да подржава RSS feed.¹² Захваљујући RSS feed-у, свако ко се пријави на листу за добијање информација са *ArchivesBlogs*-а, преко неког изабраног RSS „читача“ свакодневно добија десетине блогова, кроз које је омогућено веома једноставно, лако и брзо кретање, а одлуку о томе који ће блог детаљније погледати доноси сам корисник. Додатно је могуће филтрирати приспеле садржаје и према неком од дванаест доступних језика. Наравно, сваки блог испоручен путем RSS feed-а остаје и на сајту *ArchivesBlogs*, а сортирани су хронолошки, према језицима и називу блога. Уредник ове колекције блогова је Марк Мациенцо (Mark Matienzo), дигитални архивист у Јејл универзитетској библиотеци и консултант Филадельфијског центра за историју науке.

Вишемесечно искуство у коришћењу *ArchivesBlogs*-а и праћења вести из света архивистике путем Гугловог RSS „читача“ показало је вишеструку корист у обогаћивању знања и проширивању видика. Блогови сабрани на овој локацији извештавају и садрже информације најразличитијег карактера: од раритетних и вредних видео, звучних, фото и текстуалних записа из архивских колекција, стручне литературе, стручних стандарда, проблема дигитализације, професионалних искустава у различитим пољима архивске делатности, линкова ка разним другим презентацијама, па до забавних садржаја попут архивских слогана објављених на блогу румунског архивисте Богдана Флорин-Поповица.¹³

Један од најкарактеристичнијих Web социјалних сервиса нове генерације, који у неку руку представља и врхунац у надлазећем „Web 2.0“ архивском таласу, а која у себи сублимира све репрезентативне „Web 2.0“ сервисе, свакако представља специјализована друштвена мрежа *Archives 2.0*, основана 2009. године.¹⁴ Њени креатори су замислили *Archives 2.0* као својеврсну виртуелну архивску заједницу, којој ће приступ бити потпуно слободан, и која ће окупљати архивисте из целог света у размени идеја, знања, професионалних искустава и подршке. Након регистрације, која није неопходан услов да би се пратио садржај осталих подкатегорија сајта, као што су групе, догађаји, форуми, блогови, видео материјал и сл. сваки новопридружени члан креира своју сопствену страницу (профил), где се за

¹² Детаљније о томе шта је RSS feed и како функционише погледати: Šta je RSS feed, <<http://www.feed.rs/>> (1. II 2010).

¹³ Bogdan Florin-Popovici, „Archival slogans (actualizare)“, 26. XI 2009, у: Bogdan's Archival Blog, <<http://bogdanpopovici2008.wordpress.com/2009/11/26/archival-slogans/>> (2. II 2010).

¹⁴ „About Archives 2.0“, у: Archives 2.0, 2 September 2009, <<http://archives20.ning.com/page/about-archives-20>> (5. II 2010).

почетак представи са пар основних информација о својој професионалној делатности, после чега аутоматски добија поруку добродошлице и охрабрање администратора за даље учествовање у активностима заједнице. Тренутни администратори ове групе су двоје архивиста из Велике Британије и Холандије, а на страници „О нама“ могу се прочитати и „Правила куће“ где стоји да је пожељно друштвено прихватљиво понашање. Чланови *Archives 2.0* су архивисти разних генерација са свих страна света који су се овде окупили са жељом да своја професионална знања и искуства размене са другим колегама, као и да се благовремено и једноставно обавештавају о новостима из архивске струке. Као и код *ArchivesBlogs-a*, и овде је могуће пратити све новости у активностима и раду заједнице преко RSS-а, а који је доступан за категорије: последња дешавања, догађаји, форум, блогови, фотографије и видео.

* * *

Озбиљност са којом би сваки архивиста требало да приђе у комуникацији са светом путем нових технологија можда би могао да илуструје и један догађај који се збио уочи обележавања Светског дана комуникација 24. јануара 2010. године: осамдесет двогодишњи папа Бенедикт XVI, иако често обазрив у погледу нових медија, препоручио је младим свештеницима да у проповедању јеванђеља и у унапређивању дијалога са људима других култура и вероисповести интезивно користе и мултимедијална средства попут видеа, анимација, блогова и Web сајтова.¹⁵

Иако је више него уочљиво да је светска архивистика увелико кренула са испитивањем могућности и применом „Web 2.0“ апликација, важно је напоменути и да је приметно одсуство организованијег рада, како унутар појединих архивских установа, тако и између њих, јер тек када ови напори изађу из оквира залагања појединца (нпр. писање блога, или стихијско објављивање и набацивање докумената и информација), резултати које ће изродити колаборативни облици сарадње сигурно ће представљати много виши ниво у односу на оно што је до сада урађено.

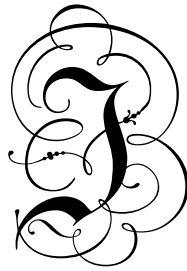
¹⁵ Ariel David (The Associated Press), „Pope to priests: Go forth and blog“, у: The Washington Post, January 23, 2010, <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/01/23/AR2010012300796.html>> (4. II 2010).

Slobodan MANDIĆ

Archives and „Web 2.0“ Surrounding

Summary

The most noticeable progress in using web technologies that happened in the world last year wasn't the nature of technology, but is primarily showing in the way of creating and using websites. New tendencies of „the world wide web“ got its appropriate expression in the term „Web 2.0“, which was introduced into use in 2004 and actually represents famous name for progressive internet technologies and applications including blogs, wiki-s, RSS and social nets, where interactivity and possibility of taking part and creating the content are in the first place. On the contrary of the archives institutions in our country, the archives from all over the world have started to investigate the possibilities and wide implementation „Web 2.0“ service, trying to use their numerous advantages in regard to standard web presentations that is recently represented basic way of communication between these institutions with outside world. They also try to use „Web 2.0“ service advantages, especially their interactivity, easy way of publishing the material, as well as the possibility of organization, i.e. giving key-words to the archival units that some have put on the web. Some of these services, such as blogs and archives blogspheres represented in Web presentation of united collection of archives blogs – *Archives Blogs*, or social net *Archives 2.0*, can serve as excellent informative mean on the most various aspects in the connection with activities in world wide archives and archivist science. Previous efforts are mainly the results of support and work of individuals. We may expect that the Web 2.0 advantages could be useful only with organized form of cooperation.

ПРИКАЗИ

Весна ЛУЧИЋ

ИЗДАЊА ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА УЖИЦЕ У 2009. ГОДИНИ

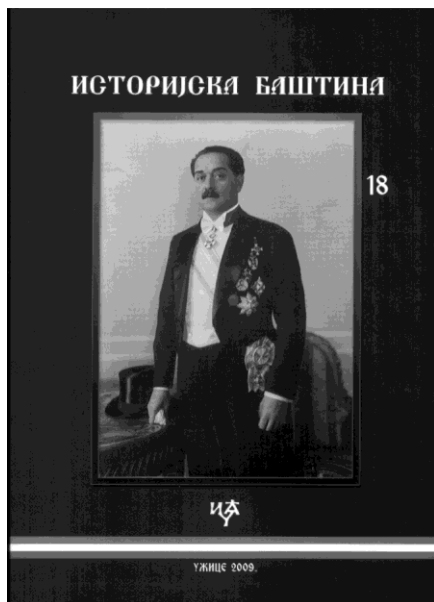
Током 2009. године, ИАУ је издао *Историјску баштину број 18*. Можда ова година неће бити обележена издањима Архива, али ће се зато памтити по отварању нове, савремене зграде Архива, где су омогућени најсавременији услови за рад, па се надамо да ће 2010. бити много плодотворнија и у самом издаваштву.

*Историјска баштина бр. 18, главни уредник мр Александар В. Савић,
Историјски архив, Ужице 2009, стр. 309*

Овај број садржи 19 прилога распоређених у следеће тематске целине: Чланци (5), Архивистика – Из архивских фондова (8), Прикази (3), Из библиотечке праксе (1), Из Летописа Архива (1) и IN MEMORIAM (1). Сваки рад прати резиме на енглеском језику. На крају часописа се налазе адресе аутора прилога. Текстови се у целинама нижу хронолошки.

Хроничар Старог Влаха Салих Селимовић овог пута прати етнографско-географску прошлост у тексту *Буковичко-кладнички Тарићи*. Ова породица пореклом од Каровића, са реке Таре у Црној Гори, из незнаног разлога напушта родни крај да би се доселила у Буковик. Исламизовани су вероватно после аустро-турских ратова 1737–1739. године. Сви потичу од два исламизирана брата и до данас је то девет колена Тарића. У XX веку се исељавају у Турску, Македонију, Београд, али највише у БиХ, посебно у Сарајево.

Миодраг Б. Дабић, на основу архивске грађе, проучава *Сеобу среске властии из Чајетине у Ужице средином XIX века*. Тај догађај трајао је од јуна 1839. године до октобра 1861. године. Осим овог догађаја, у раду се анализира значај Чајетине као пограничног административног места у време кнеза Милоша и сердара Јована Мићића.

Доцент др Биљана Шимуновић-Бешлин представља делатност правника Милојка Васовића, рођеног у Чајетини, који се налазио на челу Дунавске бановине од јануара до септембра 1935. године. У раду су сажето приказани најзначајнији политички догађаји са којима се морао суочити током свог бановања (парламентарни избори, политичке поделе, активности режимских и опозиционих странака, превирања унутар немачке националне заједнице).

О раду и делатности етнографа и библиографа Љубише Р. Бенића упознаје нас мр Слободан Радовић. Он даје општи поглед и преглед етнографско-библиографског рада овог неуморног чајетинског књижничара.

За будуће истраживаче етнографских и етнолошких прилика златиборског краја значајни радови овог писца чувају се у рукописном фонду чајетинске и породичне библиотеке.

О учешћу Омладине ужичког краја на изградњи пруге Београд-Бар (1971–1976) пише Мара Алексић. Радови на прузи почињу још 1952. године и извођени су етапно. Од 1971. до 1976. на изградњи пруге раде многобројне ОРА, а међу њима и оне из ужичког краја. У раду се дају подаци где је која бригада радила, где су били смештени, постигнућа... Слободно време су проводили завршавајући разне курсеве, у спортским надметањима и изради културног програма.

Мина Кујовић у Прилозу историји школства у Западној Србији у 1929. години доноси интегралне текстове записника које су поднели надзорници 13 школских срезова са подручја западне Србије IV Просвјетном одељењу Дринске бановине у Сарајеву. У записницима су описане културне прилике, стање основних школа 1929. године и то: број и опште стање школе, број ученика, број и стручне квалификације наставног кадра...

Др Андреј Радонис анализира Извештај Велимира Поповића о положају Дринске бановине из јула 1932. године. Велимир Поповић је био први бан Дринске бановине именован указом краља Александра 9. октобра 1929. године и на тој дужности је остао до 1935. године. Након опсежних

послова на организацији банске управе, 1932. године, подноси министру унутрашњих послова извештај, у којем је оцртао главне проблеме у њеном функционисању.

Имајући у виду да је предратна архивска документација из ужичког краја у великој мери уништена, подаци из *Алманаха Дринске бановине* представљају драгоцен извор за локалну историографију. Миле Чарапић у свом раду *Прилози проучавању привредних прилика у ужичком крају кроз податке Алманаха Дринске бановине 1930–1932*, анализира привреду ужичког краја углавном за период од 1928. до 1931. године.

За привредну историју везан је и рад Миодрага Д. Глушчевића и Зорице Цаковић, *Архивска грађа прве повлашћене акционарске ткачке радионице у Ужичу*. Даје се табеларни преглед документата и фондова по архивима: Архив Србије, Архив Југославије, Архив БиХ у Сарајеву, Народни музеј из Ужица и у ИАУ, а који се односе на настанак и градњу Прве ужичке повлашћене ткачке радионице, чиме је омогућена електрификација и подстакнут целокупан развој града Ужица крајем XIX и у првој половини XX века.

Три рада су везана за период самог краја Другог светског рата и првих поратних година. То су: *Рајна шпелта у Ариљском срезу 1945–1946. – пријаве*, Милеве Милошевић, *Уписник пријављеног истраженог зајвора Војног суда ужичког војног подручја 1945. године*, мр Драгана Крсмановића и *Одјек хајшења Драже Михаиловића у ужичком крају кроз локалну и државну шпелту*, мр Александра В. Савића.

Милева Милошевић у свом раду даје краћи коментар о правилима и прописима по којима је пријављивана, процењивана и утврђивана ратна штета, о органима и њиховим надлежностима по питању ратне штете у Ариљском срезу. Ова архивска грађа је од изузетног значаја, а чини део фонда Народног одбора Ариљског среза – Ариље 1944–1955. године. Сачувано је укупно 20 фасцикли, тј. 3.384 пријаве ратне штете. Ова грађа нуди велике могућности за истраживање не само локалне историје, већ и у истраживању ратне штете нанете Србији у Другом светском рату.

У раду мр Драгана Крсмановића, анализом Уписника Војног суда ужичког подручја, добијамо значајне податке о лицима која су прошла кроз притвор и о карактеру кривичних дела и пресуда од 7. децембра 1944. до 21. јула 1945. године. Унето је више од 750 људи. Као и претходни текст, ова архивска грађа је важна и за локалну историју, али и за шири контекст анализе комунистичке репресије у циљу учвршћивања своје власти после рата.

Мр Александар В. Савић у склопу савремених тенденција оживљавања случаја Драже Михаиловића, наводи и анализира текстове дописника *Борбе, Полишке, Гласа и Весџи*, који преносе реаговање народа Ужичког округа на хапшење Драже Михаиловића. Текстови су пренети у изворном облику. Реаговања су углавном идентична и свде се на свеопшту осуду Драже Михаиловића и његовог покрета, као главне кривце за бројне злочине и издају.

На године непосредно после Другог светског рата односи се и рад доц. др Слободана Бјелице Два излагања Добривоја Видића као секретара покрајинског комитета Комунистичке партије Србије за Војводину. Бивши ђак Учитељске школе у Ужицу, истакнути комунистички функционер, део политичке каријере ће провести у Новом Саду. Овде су представљена два карактеристична Видићева излагања одржана на Осмој и Деветој покрајинској конференцији КПС за Војводину, децембра 1948. и марта 1951. године. Кроз рад можемо анализирати изборне резултате, процес национализације и конфискације, одржавање курсева за правилно вођење социјалистичке трговине, рат у Кореји као доказ империјалистичке политике СССР-а, правилност наше спољне политике као и борбу са ИБ-еовцима и окорелим реакционарима из редова развлашћене буржоазије.

У *Приказима*, Весна Лучић представља *Издања Историјског архива Ужице у 2008. години*, Мина Кујовић анализира *Прилоге Инстџитута за историју Сарајево*, а др Љубомир Петровић, представља дело Мире Радојевић *Научник и политик, политичка биографија Божидара В. Марковића (1874–1946)*.

У сегменту *Из библиотечке праксе*, Драгослава Родаљевић, пише текст *Историографија Ужица у Виртуелној библиотеци Србије*. Савремени библиотечки електронски каталози омогућавају вишеструки приступ подацима и претраживање по разним параметрима. Овде је представљена база узајамног каталога СОВИВ. SR и могућности његовог претраживања, а у прилогу вредности УДК бројева за претраживање историографије.

Весна Прљевић у *Летопису Историјског архива у Ужицу за 2008. годину*, представља културно-пропаганду и образовну делатност Архива, као и међуархивску сарадњу.

И на крају у рубрици *IN MEMORIAM* Редакција је одала пошту врсном професору Учитељског факултета у Ужицу, сараднику и пријатељу ИАУ, др Ратомиру Цвијетићу. „У нашој малој средини био је недостижан узор у лепој речитости, савесном мерењу речи и обазривости у вредновању чињеница. Написао је преко стотину стручних и научних радова“.

Историјску баштину број 18. обележавају садржајно разнолики радови већином везани за период Краљевине Југославије, као и време непосредно после завршетка Другог светског рата. Повећан је број ангажованих аутора из других институција: са Филозофског факултета у Новом Саду, Института за савремену историју, професорима из неколико школа, Архива БиХ, Народне библиотеке у Ужицу, Народног музеја у Ужицу, а са темама које су везане за наш крај посредно или непосредно. Теме су разноврсне, везане за привреду, школство, политичке прилике, познате и истакнуте личности, можемо слободно рећи за сваког по нешто.

По разноврсности, савремености, актуелности тема, као и по приступу овим темама *Историјска баштина* из броја у број напредује по квалитету радова и њихових аутора. Надајмо се да ће нова савремена зграда Архива и најсавременије могућности рада одржати и унапредити ниво овог часописа, као и разноврсност рада Архива уопште.

Весна ПРЉЕВИЋ

АРХИВСКИ ГЛАСНИК ГЛАСИЛО ДРУШТВА АРХИВИСТА СРБИЈЕ

Друштво архивских радника Србије обновило је свој рад 2005. године. На првој седници Скупштине Друштва одлучено је да Друштво промени свој назив у Друштво архивиста Србије што је и учињено. Са промењеним називом приступило се раду на доношењу новог Статута, али се и створила идеја да Друштво добије своје гласило у којем би се објављивале информације о актуелним догађајима из архива у Србији. Председник Друштва Милча Мадић подржао је идеју и тако је почео да се објављује *Архивски гласник*, информативни билтен Друштва архивиста Србије.

Пилот број објављен је у априлу 2007. године и у архивистичкој струци је у потпуности прихваћен.

Први број излази из штампе у децембру 2007. године. На насловној страни нашао се текст *У сусрет закону о архивској грађи и архивској служби* Благомира Бишевца, члана радне групе за израду Нацрта закона о архивској грађи и архивској служби. У складу са насловном страном нашли су се и текстови: *Стиварна и теоријоријална надлежност архивских усјанова; Концепт државног архива или државног комбинованог са локалним архивима*. Дата је информација да је обновљен рад подружнице Друштва архивиста Србије која обухвата архиве у Чачку, Краљеву, Крагујевцу, Јагодини, Крушевцу, Ужицу и Новом Пазару, а на састанку одржаном у Јагодини изабран је председник, секретар и усвојен је програм и метод рада. Из

прилога др Петера Павела Класинца о развоју архивистике и архивске службе на основу новог законодавства у Републици Словенији сазнајемо како

је једна од суседних земаља уредила заштиту и чување архивске грађе и регистратурског материјала, али и о задацима и организацији архивске службе. Осим тога на седници Извршног одбора Друштва изабрани су чланови Редакције, који ће радити на уређивању *Архивског гласника* и радна група за израду Статута.

Током 2008. године *Архивски гласник* излази у континуитету, односно од априла до децембра. На насловној страни другог броја објављена је информација о потписивању протокола о сарадњи Српске православне цркве, Министарства културе Републике Србије и Архива Србије, који су потписали за Свети архијерејски синод Српске православне цркве-митрополит др Амфилохије Радовић, за Министарство културе Републике Србије – Војислав Брајовић, и за Архив Србије др Мирослав Перишић, директор. Протоколом је предвиђено сређивање архивске грађе Српске православне цркве уз стручну помоћ Архива Србије и подршку Министарства културе Републике Србије. Објављен је извештај о активностима Друштва архивиста Србије у 2007. години, председника Друштва Милче Мадића, Активности Архива Србије у 2007. години, које је исцрпно дала мр Љубинка Шкодрић. Посебно занимљиви су текстови Наде Борош и Олге Латинчић о примени стандарда ISAD и ISAAR у Архиву Зрењанина и *Примена ISADg кроз електронску базу података Историјског архива Београда*, као и *Примена нових стандарда за опис архивске грађе у историјском архиву Ниш*. Татјана Мишић износи своја запажања у *Проблемима класичног и електронског архивирања у рејсиратурама*, са поруком да се информације морају сачувати без обзира на форму и запис. Текст и фотографија показао је горући проблем Историјског архива у Јагодини, када су депони ван употребе због обрушавања међуспратне конструкције. На крају на корицама видимо нову зграду Историјског архива у Пироту, саграђену уз помоћ Министарства културе Републике Србије, Европске агенције за реконструкцију и Скупштине општине Пирот.

Број три је објавио предлог текста Статута Архивистичког друштва Србије уз коментар текста, који је дала Весна Прљевић, члан радне групе за израду Статута. Текстови Светлане Ацић и Наде Борош *СРПС ИСО 15489 и Превод на српски језик стандарда Међународног архивског савета за израду описа архивске грађе и описа њених стваралаца и ималаца*, говоре о значају примене стандарда и о томе колико је заступљен у целом развијеном свету. Значајне су и информације о заштити архивске грађе и регистратурског материјала у предузећима након спроведеног поступка приватизације, као и утицај приватизације на правилно чување архивске грађе. Занимљиви су текстови: *Руски конзулат у Призрену 1902–1915*. (Петар Росић), *Вурмова шивара у Пејировацину у документима Архива Војво-*

дине 1739–1812. (Данијела Бранковић), *Академско певачко друштво Обилић 1884–1941.* (Јованка Веселиновић), кроз које упознајемо разноврсност и богатство архивских фондова архива у Србији.

У броју четири сусрећемо се са разноврсним текстовима. Информација о учествовању у раду српских архивиста на Конгресу друштва Мађарских архивиста, дао је Милча Мадић, истакавши значај посете као тешњи вид сарадње. У тексту *Дометти и ограничења новог закона о архивима* Бошко Ракић предлаже неке измене: „Закон о архивима, сам по себи не може да реши проблеме на заштити архивске грађе, али добар текст закона у корелацији са осталим законима, пре свега, Законом о привредним друштвима, Законом о приватизацији, Законом о стечају, Кривичним закоником, заштиту архивске грађе може да учини обавезом коју ствараоци и имаоци архивске грађе и архивисти схватају и примењују као императивни захтев и цивилизацијску потребу“. Колико је важна израда информативних средстава у архиву пише Радомир Ристић, као и о изради *Водича кроз архивску грађу*, али и публикавања о чему говоре и: Ана Кос у тексту *Михаило Гавриловић лични фонд (1914–1924)* и др Мирослав Поповић у: *Рисија Огавић лични фонд 1787–1949.* Занимљиви су текстови о изложбама: *Јужословенска исељеничка периодика у Северној и Јужној Америци 1914–1945.* (Драгош Петровић); *Изложбе Историјског архива у Ужицу* (Милева Милошевић); *40 година студентског прошестја* (Снежана Лазич, Евица Мицковић и Мирјана Обрадовић) и јубилеји: *Шесдесет година Историјског архива у Пожаревцу* (Јасмина Николић); *Јубилеј Зајечарске гимназије* (Иван Потих).

Број пет даје Извештај Милче Мадића о активностима Друштва архивиста Србије у периоду од 2005. до 2008. године и његовим будућим задацима. Слободанка Цветковић говори о проблему сигнатуре, односно које елементе треба да садржи сигнатура и усклађеност са међународним стандардима. Примену модерне технологије у заштити документа, као и архивирању видимо у тексту *МФЦ-Микрокомерц електронско управљање документима и дигитално архивирање*, аутора Снежане Трубулин. О међународној архивистичкој сарадњи архива Суботице и Панчева, са архивима из Мађарске, Хрватске, БиХ и Словеније, пишу Стеван Мачковић и Слађана Цимбаљевић. Обележени су јубилеји архива Ниша и Зајечара, а информацију су дале Иванка Станчевски и Надежда Педовић. Прилози о изложбама у архивима: Кикинде, Србије и Црне Горе и Зајечара сликовито читаоцу презентују богатство архивски фондова о личностима и догађајима.

Током 2009. године, услед недостатка финансијских средстава, није се одржао устаљен начин објављивања *Гласника*, тако да је у марту изашао број шест и специјални број, а у децембру месецу двоброј 7–8.

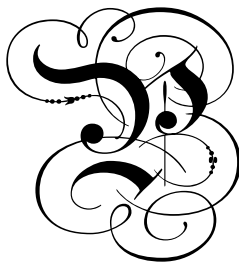
У специјалном издању кроз слику и текст представљена је изложба *Идејом и живојом – заоставиштина др Зорана Ђинђића* у Архиву Србије. Писану заоставштину др Зорана Ђинђића Архиву Србије уступила је његова супруга Ружица Ђинђић, а чине је: „лична документа, бележнице, роковници, концепти писама страним државницима.... И разна друга документа чији садржај приближава личност и приватна интересовања др Зорана Ђинђића“.

Тема броја шест је: *Деценијама зајечаћена историја*, односно архивска грађа пронађена у Депоу I Архива Србије, која је седамдесетих година двадесетог века реституцијом враћена из Аустрије у Архив Србије. Поводом дана Архива у Србији 15. 12. 2008. године отворена је изложба „Депо Архива Србије – нова сазнања“ где је јавности представљен део докумената из поменутог архивске грађе, а приказ изложбе аутора Петра Крстића објављен у броју шест *Гласника*. Осим тога занимљиви су прилози са саветовања на тему: *Архиви и слободан приступ информацијама од јавног значаја* у организацији Друштва архивиста Србије, прилог Милче Мадиха, а Марија Тодоровић је приредила информацију са деветог састанка регионалне подружнице на тему *Излучивање безвредног регистратурског материјала*. Додељене су награде Златна архива у 2008. години, а своје изложбе представили су: Архив Сомбора у сарадњи са Архивом Војводине, Архив Зајечара, као и изложба докумената Беч у средњем веку коју је приредио Бечки градско-земаљски архив.

На насловној страни двоброја 7–8 налази се нова зграда (наменски изграђена) Историјског архива у Ужицу. На првој страни је пригодан текст Мирослава Дучића о свечаном отварању поменутог Архива, а Радомир Петровић говори о адаптацији зграде Међуопштинског Историјског архива Шабац. Светлана Аџић дала је коментар *Нацрта закона о електронском документу*, указавши на одређене недостатке, које се могу одразити на архивску службу. Текст Радмиле Петровић о оштећењу докумената у регистратурама од поплаве, са примерима у којим се то регистратурама догодило и препоруком шта чинити у таквој ситуацији, је вишеструко користан. Осим тога занимљиви су прилози: *Зашто је потребно донети нове и ажурирати постојеће листе категорија регистратурског материјала* (Марија Тодоровић); *Чување, заштита и смештај архивске грађе и регистратурског материјала у приватизованој Дуванској индустрији Ниш* (Љиљана Ђуровић); *Заштита архивске грађе привредних регистратура у*

сйечају, искуства Историјског архива у Пожаревцу (Јасмина Живковић). Прикази књига, предавања, употпуњују овај број и потврђују разноврсност догађаја из живота и рада архива у Србији.

Покретање овог гласила имало је за циљ информисање о активностима архива, што би омогућило размену стручних искустава, покретање и решавање проблема, а на тај начин и свакако унапређење архивске делатности.

Слободан БЈЕЛИЦА

**Драга Мاستиловић, ХЕРЦЕГОВИНА У КРАЉЕВИНИ СРБА,
ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА 1918–1929, Издавачко предузеће
Филип Вишњић, Београд 2009.**

Последњих година приметно је повећано интересовање наших историчара, посебно оних млађе генерације, за прошлост појединих наших региона у периоду између два светска рата, а све у контексту сагледавања њиховог положаја у оквиру прве југословенске државе. Недавно је из штампе изашла монографија која свеобухватно описује друштвене, економске, политичке и културно-просветне прилике у Херцеговини током прве деценије постојања југословенске краљевине. Ова обимна студија резултат је дугогодишњег истраживачког рада Драге Мاستиловића, асистента Филозофског факултета у Српском Сарајеву. Она заправо представља Драгин, унеколико измењен, магистарски рад, одбрањен 2007. године на Катедри за историју Југославије на београдском Филозофском факултету.

Да се позабави прошлошћу Херцеговине Мاستиловића је, осим емотивне везаности за свој завичај, мотивисала и чињеница да та област готово да није историографски проучавана засебно, него увек у једном ширем, босанско-херцеговачком оквиру. Стога се, по мишљењу писца, јавила потреба да се Херцеговина посматра као посебан географски и историјски појам, што свакако и заслужује. Сложени верски, национални и друштвени односи, који су одвајкада одликовали Херцеговину, као и велики значај који су поједини догађаји одиграни у њој имали не само за нашу, него се слободно може рећи и за европску историју, оправдавају овај методолошки приступ Драге Мاستиловића. Хронолошки оквир књиге омеђен је два значајним годинама у историји Југославије – стварањем те државе, односно датумом увођења личног режима краља Александра. Оваква периодизација уобичајена је и научно сасвим оправдана.

Пре него што је приступио писању рада и извођењу закључака, Мاستиловић је прегледао обимну архивску документацију, похрањену у Београду, Мостару и Сарајеву, те значајан број објављених извора, различитих публикација, бројну литературу као и неколико листова који су двадесетих година прошлог века излазили на простору Босне и Херцеговине. Овако темељно приступајући изучавању историје, Мастиловић не само да је успео да одговори задатку који је био пред њим, него је и кориговао извесне закључке аутора који су се пре њега бавили прошлошћу Босне и

Херцеговине, а који су често били идеолошки и историографски једно-страни.

У опширном уводу, којим почиње ова монографија, писац приказује историју Херцеговине од настанка тог имена, половином 15. века, преко турског и аустроугарског доба, све до времена Првог светског рата и уједињења, које је на овом месту опсежно анализирано. У првој глави Мاستиловић износи географско-демографску слику Херцеговине и њених насеља. Друга глава представља скицу друштвене структуре Херцеговине између два светска рата, укључујући културу становања, исхрану и здравствено стање Херцеговаца, њихов морал, обичаје и тако даље. У трећој глави је описана економија тог сиромашног подручја, пре свега пољопривреда, као доминантна привредна грана, али и индустрија у повоју, рударство, занатство, трговина, задругарство, финансијске институције и саобраћајна инфраструктура.

Четврта, уједно и најобимнија глава, почиње приказом немирних првих послератних година. Оне су биле обележене аграрним покретима, анархијом, међунационалним сукобима, осветом за злочине почињене током Првог светског рата. На прилике у Херцеговини од уједињења па до раних двадесетих година утицали су и догађаји у оближњој Црној Гори, одакле су пристизале комите које су, заједно са својим (малобројним) херцеговачким истомишљеницима, агитовале за краља Николу, али и пљачкале и распиривале верску мржњу. Истовремено, отпочело је политичко организовање Херцеговаца, пре свега на националној основи, које је, уз неке изузетке, текло са ослонцем на београдску, сарајевску и загребачку политичку елиту.

Мастиловић у наставку подробно анализира и детаљно приказује буран политички живот Херцеговине, честе изборе, агитационе кампање, фракцијске борбе унутар странака, те партијску пропаганду, која је била све пре него политички коректна. Од посебне вредности за разумевање сложених историјских процеса биле су заоставштине угледних Херцеговаца, како их сам писац назива „људи културе и политике“, којима је посвећено и једно посебно поглавље књиге. У последњој глави Мاستиловић се бави просветним и културним установама, соколским и спортским друштвима, локалном штампом онога времена, чиме заокружује приказ свих сфера живота Херцеговине у време Краљевине СХС, представљајући читаоцима јасну и целовиту слику ове, по много чему специфичне, наше области.

Радован М. МАРИНКОВИЋ

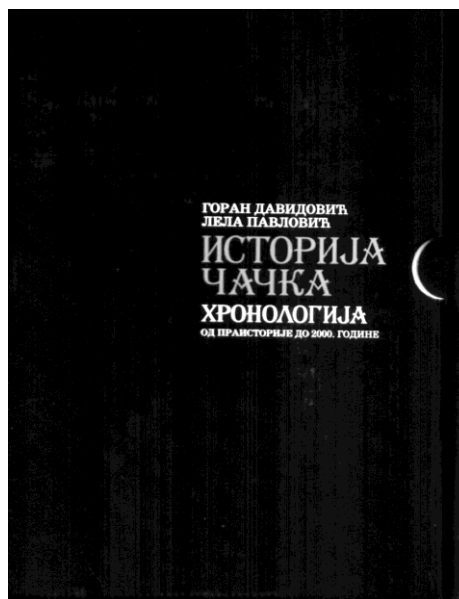
**Горан Давидовић – Лела Павловић, ИСТОРИЈА ЧАЧКА –
ХРОНОЛОГИЈА ОД ПРАИСТОРИЈЕ ДО 2000. ГОДИНЕ,
Међуопштински историјски архив, Чачак, 2009.**

Чачак и његова околина били су од праисторије до нашег доба поприште значајних догађаја, који су у неким епохама и периодима људског битисања, стицајем историјских околности, мењали и токове историје Србије, а били су и колевка личности које су тим збивањима – често драматичним, давале и свој особен печат.

Та прошлост – не само политичка, економска, културна, образовна и свакојака друга – слојевита је, судећи по ономе што смо о њој сазнали, мада се и даље чува само у ризницама материјалних и писаних источника. Међутим, она није страније расветљена, иако у њу скоро два столећа пониру истакнути и мање познати истраживачи (чак и обични знатижељници) – више појединци, а тек у последњим деценијама и установе.

Било је више покушаја да се напише свеобухватнија историја Чачка и околине. Нажалост, све су то били само – покушаји. Најамбициознији пројекат прихваћен је, најпре као иницијатива, на седници Скупштине општине Чачак 1. октобра 1983. У наредној години, после студиозног рада неколико стручњака, такође на седници Скупштине општине Чачак, тај пројекат је прихваћен као коначна верзија. Садржавао је бројне теме – од археологије и антропологије до догађаја и појава савременог доба.

Технички део посла, пошто су обезбеђена почетна финансијска средства, поверен је новинској кући *Чачански глас*, која је ангажовала више де-

сестина еминентних стручњака (академика, доктора наука, универзитетских професора, историчара, етнологa, етномузиколога...) за писање одређених тема. У наредним годинама написан је, и рецензиран, већи број студија, али – услед недостатка финансијских средстава – одустало се од даље реализације овог пројекта. Неке од тих студија публиковане су у часописима и зборницима, углавном у Чачку (посебно у *Зборнику радова Народног музеја, Изворнику Међуопштинског историјског архива, Градцу, Чачанском гласу...*), или су свет угледале као посебне књиге.

Други покушај да се оживи рад на писању историје Чачка и његове околине био је одржавање посебног стручно – научног скупа у Београду, 28. и 29. новембра 1994. Организатор је било удружење Чачана у Београду, а тема – *Вишевековна историја Чачка и околине*. Саопштења је поднело скоро 70 истраживача, чији су радови публиковани у посебном зборнику 1995. године. Један од закључака тог скупа био је – наставити остваривање пројекта писања историје Чачка. Али, бурни догађаји у нашој земљи и економске неприлике учинили су своје. Истина, у међувремену о прошлости Чачка и личностима које је тај град изнедрио одржавани су мањи научни скупови и „округли столови“.

Сазнањем да су покушаји писања историје Чачка пропали, нису се мирили Горан Давидовић и Лела Павловић, историчари, запослени у Међуопштинском историјском архиву у Чачку. Прихватили су се посла да сами – што је право чудо – ураде оно што захтева вишегодишње ангажовање тима стручњака или реномиране научне установе. Знали су да је остваривање једног таквог подухвата скопчано са недоумицама, изазовима и ризицима. Али, определили су се, не за свеобухватно расветљавање прошлости Чачка, већ су одабрали тежи и изазовнији пут – да сачине хронологију историјских (и не само историјских) збивања од праисторије до краја другог миленијума после Христа. Посебан изазов представљало је утврђивање критеријума о томе које догађаје и које личности (а има их заиста много) уврстити у књигу: шта је најважније од важног, ко је знаменитији од знаменитих, јер простор у књизи је, ипак, ограничен.

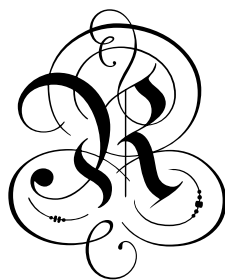
После вишегодишњег упорног и студиозног проучавања историјских извора, свих могућих источника (материјалних и писаних), уобличили су обимну књигу *Историја Чачка – Хороноложила од праисторије до 2000. године*, са 559 страна, 563 прилога. У регистру имена набројано је 2.928 имена и исписано 494 биографија знаменитих личности из овог краја. Проучили су 398 монографија и других књига, 38 фондова, два лична фонда, 13 збирки и 22 листа и часописа и све то уобличили су у књигу коју је ликовно осмислио академски графичар Зоран Јуреш а одштампала његова

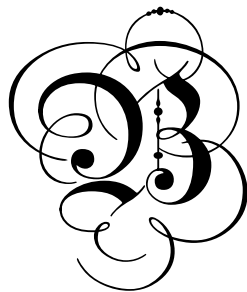
кућа „Графика Јуреш“, чији је рецензент књижевник Радован М. Маринковић, а коректор Зоран Маринковић. Остварили су подвиг, вредан сваке хвале и похвале – сачинили су основу за свеобухватније писање историјата Чачка и околине. Свакако и ширих простора.

Аутори су свесни, као људи од струке и науке, да ће се приликом ишчитавања књиге, чути и – покудице. Дакле, и стручњаци и обични знатижељници, поред речи похвалница, налазиће у овом штиву и мане, које су неминовне у оваквим књигама. Не, наравно, капиталне. Замериће им, можда, шта су од важног изабрали за најважније, кога су од знаменитих изабрали у најзнаменитије.

Уверени смо да су чак и те мане и евентуалне покуде, управо врлине ове хронологије, јер је она инспиративна. Подстицаће и друге да је дописују и употпуњавају, пошто је ово „отворена“ књига: памћеница, не и забравница. А, то је, свакако, њена непорецива и трајна вредност. И то не само у чачанским оквирима, пошто *Хронологија* „покрива“ и знатно шире просторе од чачанских.

Вредносне домете овог истраживачког остварења свакако су имали у виду чланови стручног жирија који су *Историју Чачка – Хронологију догађаја од праисторије до 2000. године* прогласили за најзначајнији истраживачко – издавачки подухват у 2009. години на Западној Морави и доделили му награду „Даница Марковић“, чији је дародавац Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“ у Чачку.

ИЗ ЛЕТОПИСА АРХИВА

Весна ПРЉЕВИЋ

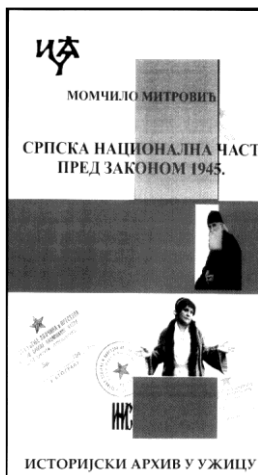
ЛЕТОПИС ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА ЗА 2009. ГОДИНУ

Централни догађај за Историјски архив, који је обележио 2009. годину, било је пресељење у нову, наменски изграђену, зграду Архива у Ужицу. Догађај на који се чекало више од 60 година свечано је прослављен у оквиру обележавања Дана града. Поред овог значајног догађаја Архив је наставио да унапређује културно-пропагандну и образовну делатност, успешно остварује међуархивску сарадњу, присуствујући саветовањима са прилозима архивиста, дајући на тај начин значајан допринос развоју архивистике.

Културно-пропагандна и образовна делатност

11. април

У оквиру семинара *Историјски извори у настави историје*, у организацији Регионалног центра за професионални развој запослених у образовању Ужице, Историјски архив одржао је предавање о организацији рада архива, архивским фондовима (који се налазе у Архиву Ужица), начину сређивања докумената у оквиру архивског фонда, културно-пропагандној делатности. Предавање је одржано професорима историје са територије Златиборског округа, а предавачи су били: Милева Милошевић, архивски саветник, мр Александар Савић и Весна Прљевић, виши архивисти. Присутне је поздравио директор Архива Мирослав Дучић, са кратком информацијом о преузетој архивској грађи фирми у стечају.

23. април

У свечаној сали Града Ужица, одржано је предавање *Судови часћи у Србији 1945. године*, поводом објављене књиге др Момчила Митровића *Српска национална част пред законом 1945. године*. У програму су учествовали аутор књиге др Момчило Митровић, научни саветник, мр Александар Савић, виши архивист, и Весна Прљевић, виши архивист. Документацију која се односи на случајеве суђења пред Судовима части Архив је преузео од Окружног суда у Ужицу. Пресуде (збирне и појединачне) достављене су и професору Митровићу, а користио их је приликом израде књиге. Предавању су присуствовали бројни грађани Ужица и показали велико интересовање за ову тему. Присутне је поздравио директор Архива Мирослав Дучић.

20. август

У Музеју историје Југославије у Београду одржан је округли сто на тему: *Архивска грађа – од ствараоца до корисника*. Потребно да се одржи округли сто на ову тему је чињеница да архивска грађа после одећеног низа година губи своју употребну вредност код ствараоца и предаје се Архиву на чување и заштиту, али тада добија могућност да се промовише путем изложби, публиковања, као и да се употреби у истраживачке сврхе.

Теме о којима се разговарало на скупу биле су: *Коришћење архивске грађе на изложбама* (предавачи: Ана Панић и Марија Ђорговић, историчари уметности); *Значај коришћења изворне архивске грађе* (предавач: проф. др Љубодраг Димић); *Из позиције истраживача* (предавач: проф. др Милан Ристовић); *Стање архивске грађе у Србији* (предавач: др Мирослав Перишић); *Валоризација грађе* (предавач: Миладин Милошевић); О нацрту новог *Закон о архивској грађи* говорио је Милан Јакшић, а о *Закону о електронском документу* Светлана Ацић.

Поред занимљивих тема о којима су учесници разговарали, посетили су и изложбу *Смрт у ирезору*, поставку Музеја историје Југославије. Округлом столу присуствовала је Даница Шостар, виши архивски помоћник I врсте.

29. октобар

У Архиву Југославије одржана је трибина под називом: Сачувати и поделити памћење са другима, Студија случаја: Лична архива Николе Тесле.

Архив Југославије, у сарадњи са Музејом Николе Тесле, покренуо је ову трибину, са циљем да се путем презентације рада архива и других установа заштите културних добара, које поседују архивску грађу, размене искуства и примене савремена решења (као што је дигитализација архивске грађе), у домаћој архивистичкој теорији и пракси.

Теме трибине су биле: *Пути у дигитални свет* (предавач: Младен Вујовић, који је био и медијатор трибине); *Корак по корак* (предавач: Милица Кеслер); *Теслине фотографије* (предавач: Ивана Зорић).

У другом делу трибине говорили су: Зоран Пекић, Светлана Ацић и Снежана Шарбох и том приликом саопштили нека своја запажања (као сарадници) приликом рада на Личном фонду Николе Тесле.

Дигитализоване су фотографије, скице и цртежи, који ће се у будуће дати на коришћење истраживачима и осталим заинтересованим корисницима. Дигитализовани материјал пренет је на микрофилм, који има заштитну функцију фонда.

Пратећи садржај трибине била је изложба: *Дигитални материјал као основа*. Трибини присуствовала: Весна Прљевић.

29. октобар

Одржан је Сајам књига у Београду. Ужички штанд посетиле су: Даница Шостар и Зорица Џаковић и том приликом представљена су издања бројних издавача из Ужица и општина са подручја Златиборског округа.

Међуархивска и институционална сарадња

4. фебруар

Посећен је Архив у Шапцу. Циљ посете је била размена искустава везана за пресељење архивских фондова. Како Архив у Ужицу планира током године пресељење архивских фондова у депо нове зграде, а архив Шапца је услед реконструкције зграде већ урадио такав посао, разговор са колегама, који су пренели своја искуства био је од велике помоћи. У посети су били: директор Архива Мирослав Дучић, Драган Кнежевић и Душан Жугић.

25–27. март

У Раденцима у Хотелу „Радин“ одржано је 30. међународно саветовање: *Технички и дружи проблеми класичног и електронског архивирања*.

Теме о којим се говорило биле су: *Архивска теорија, Архивска пракса, Информатика*. У раду саветовања учествовали су бројни представници из иностранства.

Архив Ужица представљао је директор Мирослав Дучић, који је имао реферат: *Грађевински и функционални значај нове зграде Историјског архива Ужице*, у којем је истакнуто колико је важно имати наменски саграђену зграду, како би се сачувала културна баштина једног краја.

26. март

У Архиву Чачка одржан је X састанак Подружнице Друштва архивиста Србије. Теме састанка биле су: Размена искустава у преузимању и сређивању архивске грађе фирми у стечају и Презентација програма „DOCUS“ – информациони систем из Чачка.

У раду састанка учествовали су: Жељко Марковић, Милева Милошевић и Весна Прљевић.

18. април

Историјски архив у Ужицу посетили су представници Архивистичког друштва Покрајинског архива Марибор. Циљ посете био је обилазак нове зграде Архива и том приликом размењени су поклони, а гости су посетили и хидроцентралу у Ужицу.

8. септембар

У Архиву града Сарајева одржан је састанак Архива Тузле, Ужица и Сарајева, у оквиру Програма Прекогранична сарадња Србија – БиХ. Архив Ужица укључен је у пројекат „HibridArchive“ са Архивима Тузле и Сарајева у оквиру којег ће се вршити дигитализација архивске грађе фондова и збирки, који се налазе у Архиву Ужица, а односе се на наведена подручја.

Састанку су присуствовали: директор Архива Мирослав Дучић и председник Управног одбора Милољуб Савић.

5. октобар

У Архиву града Сарајева, одржан је састанак у вези са пројектом Прекогранична сарадња „HibridArchiv“ у оквиру којег ће се вршити дигитали-

зација архивске грађе фондова и збирки. У раду састанка учествовали су представници архива: Сарајева, Тузле, Ужица, Амела Струјић којој је поверена израда пројекта и агенција „Микрографија“ из Београда која ће радити дигитализацију. На састанку су конкретизовани детаљи из пројекта и потписана документа потребна за аплицирање. У име Архива у Ужицу састанку су присуствовали директор Мирослав Дучић и Драган Кнежевић.

8–9 октобар

У Тузли је одржано међународно саветовање *Архивска пракса 2009. године* у организацији Архива Тузланског кантона и Друштва архивских запосленика Тузланског кантона, под покровитељством Министарства образовања, науке, културе и спорта Тузланског кантона. Теме саветовања биле су: Валоризација регистратурске и архивске грађе; Заштита и коришћење архивске и регистратурске грађе и Актуелна питања архивске теорије и праксе. У раду саветовања учествовали су представници архива у окружењу.

Историјски архив Ужица представљао је архивист Жељко Марковић рефератом: „Нека основна питања кадровске и техничке оспособљености службе заштите архивске грађе и регистратурског материјала подручних архива у Републици Србији“.

Као и досада ово 22. саветовање пратило је издавање публикације „Архивска пракса 2009. године“ у којој су објављени прилози свих предавача.

9–10. новембар

У организацији Државног архива у Трсту и Међународног института за архивску науку Трст/Марибор у Трсту је одржан 19. Међународни дан Архива. Тема о којој се говорило на саветовању је: *Архив 20 века – Технички и професионални аспекти*. Реферати свих излагача говорили су о стању архивске грађе у архивима у 20. веку са посебним освртом на досадашња искуства архива у којима су запослени.

У раду саветовања учествовали су представници великог броја земаља. Историјски архив у Ужицу представљао је директор Архива Мирослав Дучић.

15. децембар

Поводом Дана архива у Србији на ТВ „Лав“ Милева Милошевић, архивски саветник, учествовала је у емисији посвећеном Архиву Ужицу, на тему *Историјски архив у новом простору*. Том приликом истакла је коли-

ко је значајно за будуће генерације да се архивска грађа смести и чува у адекватном простору, а посебно олакша рад запослених и омогући бољу услугу корисницима.

17–18. децембар

У хотелу „Војводина“ у Новом Саду, у организацији Архива Војводине, одржано је саветовање на теме: Историјска белешка између, помоћног информативног средства и научноистраживачког рада и Електронски архив-питања и изазови.

У раду саветовања учествовали су представници архива са територије бивших република Југославије и суседних земаља.

Архив у Ужицу преставаљали су: директор Мирослав Дучић, Весна Прљевић, виши архивист, и Милева Милошевић, архивски саветник, са рефератом: „Историјска белешка у улози помоћног информативног средства и у служби науке“, који је добро оцењен од свих излагача.

Из штампе

30. април

У листу *Ужичка недеља* објављен је текст „Судови части у Србији 1945.“ у којем се говори о одржаном предавању на ту тему, а поводом објављене књиге др Момчила Митровића *Српска национална част пред законом 1945. године*.

30. октобар

У листу *Вести* објављен је текст „Од Тарића до Видића“ аутора Ђорђа Пилчевића у којем је дат приказ 18. броја *Историјске баштине*, часописа за историографију и архивистику.

Нова зграда Архива

8. октобар

У присуству директора и чланова колектива Историјског архива осветана је нова зграда Архива у ул. Жичка 37. у Ужицу.

9. октобар

Свечано отворена нова зграда Историјског Архива Ужице.

На отварању зграде говорили су: директор Архива Мирослав Дучић, градоначелник Ужица Јован Марковић, народни посланик Бранислав Митровић и министар културе Небојша Брадић, који је и отворио објекат. Овом значајном догађају присуствовали су представници осталих установа културе у граду и гости из Архива: Србије, Војводине, Сарајева, Тузле, Марибора, Птуја, Бања Луке, града Београда и бројни сарадници Архива.

Зграда Архива саграђена је по савременим архивистичким стандардима што ће омогућити унапређење архивске делатности, организацију саветовања, семинара, промоцију књига, међуархивску и институционалну сарадњу, као и боље услове рада запослених и пружање услуга корисницима са територије управног Златиборског округа.

Посебан утисак даје модеран изглед зграде, која у постојећем амбијенту доминира.

Посете

18. децембар

Историјски архив посетио је професор Архитектонског факултета из Брелина Арно Брандлхубер са двоје сарадника.

Разлог њиховог доласка у Ужице је увид у архитектонско решење Станка Мандића за Трг партизана у Ужицу, а посебно зграде Народног позоришта.

Том приликом посетио је Историјски архив, где је са Жељком Марковићем, аутором књиге о градњи трга *Цар&градски меменио*, разговарао о могућности штампања другог издања на немачком језику.

Посетиоци су позитивно оценили изглед нове зграде Архива.

Звања

Март–мај

Мирослав Дучић, стекао је звање архивског саветника, а Александар Савић, звање вишег архивисте.

Александар Савић је на Филозовском факултету у Новом Саду, одбранио магистарску тезу *Ужички округ 1944–1947. године* и стекао академско звање магистра историјских наука.

У току године запослени у Историјском архиву објављивали су своје прилоге у стручним часописима: *Историјска баштина*, *Ужички зборник*, *Изворник*, *Архивски гласник*, *Архивска пракса* и *Вести*.

АДРЕСЕ АУТОРА ПРИЛОГА

Проф. др Катица Р. Стевановић

Хедрих
редовни професор-научни
саветник
Математички институт САНУ
Кнез Михаилова 36, 3. спрат
11000 Београд

Доцент др Слободан Бјелица

Филозофски факултет
Др Зорана Ђинђића 2
21000 Нови Сад

Др Боро Мајданац

архивски саветник
Архив Србије
Карнегијева 2
11000 Београд

Др Живота Марковић

политиколог
Страхињића Бана 4
31000 Ужице

Мр Оливера Милосављевић

архивист
Међуопштински историјски архив
Чачак
Господар Јованова 2
32000 Чачак

Мр Драган Крмановић

истраживач - сарадник
Веселина Маринковића 16
31000 Ужице

Радован М. Маринковић

књижевник
Радише Поштва 8
32000 Чачак

Нада Петровић

дипломирани историчар
Архив Југославије
Васе Пелагића 33
11000 Београд

Слободан Мандић

дипломирани историчар
Историјски архив Београда
Палмира Тољатија 1
11070 Нови Београд

Весна Лучић

професор историје
ОШ „Стари град“
31000 Ужице
554-726, 064/263-22-95

Салих Селимовић

наставник историје
Кладница
36310 Сјеница

Александар З. Савић

студент историје
Филозофски факултет Београд
Чика Љубина 20

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ У УЖИЦУ

Жичка 37, 31000 Ужице

e-mail: arhivue@ptt.rs

info@arhivue.org.rs

www.arhivue.org.yu

мр Александар В. Савић, виши архивист

Мирослав Дучић, архивски саветник

Милева Милошевић, архивски саветник

Миле Чарапић, архивски саветник

Весна Прљевић, виши архивист

Жељко Марковић, архивист

UDK класификација/UDC classification
Народна библиотека Србије

Превод на енглески/Translation into English
Даница ШОСТАР

Ликовно решење насловне стране/Covers designed by
Звонко ШОСТАР

Тираж: 300 комада/Printing: 300 copies

Штампа/Printed by
Штампарија ГРАФОС Ужице

На насловној страни: *Свечано отварање нове зграде Архива*

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ
Историјски архив Ужице
Жичка 37
31000 Ужице

ЦИП